వేమూరీ దుర్గానాగేశ్వర రావుగారు స్మృతి గ్రన్థావలీ
ఆయుర్వేద శాస్త్ర శృఙ్ఖలా

కాశ్యపసంహితా / వృద్ధజీవకీయతన్త్రమ్

సూత్రస్థానమ్

శ్రీకాశ్యపసంహితా

వా

వృద్ధజీవకీయం తన్త్రమ్

కౌమారభృత్యమ్

సూత్రస్థానమ్

కింవా లేహయితవ్యం చ కింవా లేహితలక్షణమ్

అతిలేహితదోషాః కే కే చ దోషా అలేహితే

మన్దీలీఢస్య కిం రూపం గుడదోషాశ్చ తత్ర కే

కే లేహనోద్భవా రోగాః కశ్చ తేషాముపక్రమః

ఏతన్మే భగవన్ సర్వం వక్తుమర్హసి తత్త్వతః
సుఖం దుఃఖం హి బాలానాం దృశ్యతే లేహనాశ్రయమ్

ఇతి పృష్టో మహాభాగః కశ్యపో లోకపూజితః
ప్రశ్నం ప్రోవాచ నిఖిలం ప్రజానాం హితకామ్యయా

యదన్నపానం ప్రాయేణ గర్భిణీ స్త్రీ నిషేవతే
రసో నిర్వర్తతే తాదృక్ త్రిధా చాస్యాః ప్రవర్తతే

మాతృపుష్ట్యర్థమేకాంశో ద్వితీయో గర్భపుష్టయే
తృతీయః స్తనపుష్ట్యర్థం నార్యా గర్భస్తు పుష్యతి

తాదృక్ప్రకృతయస్తస్మాద్గర్భాత్ ప్రభృతి దేహినః
వాతపిత్తకఫస్థానాస్తిస్రః ప్రకృతయశ్చ తాః

వాతికాః పైత్తికాః కేచిత్ కఫినశ్చైవ దేహినః
ద్వన్ద్వప్రకృతయశ్చాన్యే సమస్థానాస్తథాఽపరే

అరోగాస్తు సమస్థానా వాతికాద్యాః సదాతురాః
ఏతాః ప్రకృతయః ప్రోక్తా దేహినాం వృద్ధజీవక

ఏతా ఆశ్రిత్య తత్త్వజ్ఞో భేషజాన్యుపకల్పయేత్
య ఏతా వేద తత్త్వేన న స ముహ్యతి భేషజే

విలఙ్గఫలమాత్రం తు జాతమాత్రస్య దేహినః
భేషజం మధుసర్పిర్భ్యాం మతిమానుపకల్పయేత్

వర్ధమానస్య తు శిశోర్మాసే మాసే వివర్ధయేత్
అథామలకమాత్రం తు పరం విద్వాన్న వర్ధయేత్

అక్షీరా జననీ యేషామల్పక్షీరాఽపి వా భవేత్
దుష్టక్షీరా ప్రసూతా యా ధాత్రీ వా యస్య తాదృశీ

దుష్ప్రజాతాభృశవ్యాధిపీడితాయాశ్చ యే సుతాః
వాతికాః పైత్తికా యే చ యే చ స్యుః కఫవర్జితాః

స్తన్యేన యే న తృప్యన్తి పీత్వా పీత్వా రుదన్తి చ
అనిద్రా నిశి యే చ స్యుర్యే చ బాలా మహాశనాః

అల్పమూత్రపురీషాశ్చ బాలా దీప్తాగ్నయశ్చ యే
నిరామయాశ్చ తనవో మృద్వఙ్గా యే చ కర్శితాః

వర్చఃకర్మ న కుర్వన్తి బాలా యే చ త్ర్యహాత్ పరమ్
ఏవంవిధాఞ్ఛిశూనాహ లేహయేదితి కశ్యపః

--- చ మన్దాగ్నిజఠరో జనః
నిద్రాలుర్బహువిణ్మూత్రః స్వల్పో యో దృఢగాత్రకః

కల్యాణమాతృకోఽజీర్ణే గురుస్తన్యోపసేవితా
సుతః సర్వరసాశిన్యా ఊర్ధ్వజత్రురుజాన్వితః

ఆమే జ్వరేఽతిసారే చ కామలాశోథపాణ్డుషు
హృద్రోగశ్వాసకాసేషు గుదబస్త్యుదరామయే

ఆనాహే గణ్డవైసర్పే ఛర్ద్యరోచకయో
---- హే సర్వగ్రహేషు చ

న లేహయేదలసకే నాహన్యహని నాశితమ్
న దుర్దినపురోవాతే నాసాత్మ్యం నాతిమాత్రయా

సేవితాన్యన్నపానాని గర్భిణ్యా యాన్యభ ---
తాని సాత్మ్యాని బాలస్య తస్మాత్తాన్యుపచారయేత్

దేశకాలాగ్నిమాత్రాణాం న చ కుర్యాద్వ్యతిక్రమమ్
ద్రవ్యాణాం లేహనీయానాం విధిశ్చైవోపదేక్ష్యతే

విఘృష్య ధౌతే దృషది ప్రాఙ్ముఖీ లఘునాఽమ్బునా
ఆమథ్య మధుసర్పిర్భ్యాం లేహయేత్ కనకం శిశుమ్

సువర్ణప్రాశనం హ్యేతన్మేధాగ్నిబలవర్ధనమ్
ఆయుష్యం మఙ్గలం పుణ్యం వృష్యం వర్ణ్యం గ్రహాపహమ్

మాసాత్ పరమమేధావీ వ్యాధిభిర్న చ ధృష్యతే

షడ్భిర్మాసైః శ్రుతధరః సువర్ణప్రాశనాద్భవేత్

బ్రాహ్మీ మణ్డూకపర్ణీ చ త్రిఫలా చిత్రకో వచా
శతపుష్పాశతావర్యౌ దన్తీ నాగబలా త్రివృత్

ఏకైకం మధుసర్పిర్భ్యాం మేధాజననమభ్యసేత్
కల్యాణకం పఞ్చగవ్యం మేధ్యం బ్రాహ్మీఘృతం తథా

సమఙ్గా త్రిఫలా బ్రాహ్మీ ద్వే బలే చిత్రకస్తథా
మధు సర్పిరితి ప్రాశ్యం మేధాయుర్బలవృద్ధయే

కుష్ఠం వటాఙ్కురా గౌరీ పిప్పల్యస్త్రిఫలా వచా
ససైన్ధవైర్ఘృతం పక్వం మేధాజననముత్తమమ్

బ్రాహ్మీ సిద్ధార్థకాః కుష్ఠం సైన్ధవం సారివా వచా
పిప్పల్యశ్చేతి తైః సిద్ధం ఘృతం నామ్నాఽభయం స్మృతమ్

న పిశాచా న రక్షాంసి న యక్షా న చ మాతరః
ప్రబాధన్తే కుమారం తం యః ప్రాశ్నీయాదిదం ఘృతమ్

ఖదిరః పృశ్నిపర్ణీ చ స్యత్ఫ సైన్ధవం బలే
కేవుకేతి కషాయః స్యాత్ పాదశిష్టో జలాఢకే

అర్ధప్రస్థం పచేదత్ర తుల్యక్షీరం ఘృతస్య తు
ఘృతం సంవర్ధనం నామ లేహ్యం మధుయుతం సదా

నిర్వ్యాధిర్వర్ధతే శీఘ్రం సంసర్పత్యాశు గచ్ఛతి
పఙ్గుమూకాశ్రుతిజడా యుజ్యన్తే చాశు కర్మభిః

స్వరసస్యాఢకే బ్రాహ్మ్యా ఘృతప్రస్థం విపాచయేత్
సవత్సాఽజాగోపయసామాఢకాఢకమావపేత్

త్రిఫలాంఽశుమతీ ద్రాక్షా వచా కుష్ఠం హరేణవః
పిప్పలీపిప్పలీమూలచవ్యచిత్రకనాగరమ్

త్వక్పత్రబాలకోశీరచన్దనోత్పలపద్మకమ్
శతావరీ నాగబలా దన్తీ పాఠా ప్రియఙ్గుకా

దేవదారు హరిద్రే ద్వే జీవనీయశ్చ యో గణః
విడఙ్గో గుగ్గులుర్జాతిః
ఏకోనవింశోఽధ్యాయః
--- శకునీ కటుతిక్తకే
స్కన్దషష్ఠీగ్రహౌ జ్ఞేయౌ వ్యాపన్నే సాన్నిపాతికే
పూతనా స్వాదుకటుకే శేషాః సంసృష్టదోషజాః

బహువిణ్మూత్రతా స్వాదౌ కషాయే మూత్రవిగ్రహః
తైలవర్ణే బలీ తుల్యా ఘృతవర్ణే మహాధనః

యశస్వీ ధూమవర్ణే తు శుద్ధే సర్వగుణోదితః
తస్మాత్ సంశోధనపరా నిత్యం ధాత్రీ ప్రశస్యతే

కషాయపానైర్వమనైర్విరేకైః పథ్యభోజనైః
వాజీకరణసిద్ధైశ్చ స్నేహైః క్షీరం విశుధ్యతి

త్రిఫలా సత్రికటుకా పాఠా మధురసా వచా
కోలచూర్ణం త్వచో జమ్బ్వా దేవదారు చ పేషితమ్

సర్షపప్రసృతోన్మిశ్రం పాతవ్యం క్షౌద్రసంయుతమ్
ఏతత్ స్తన్యస్య దుష్టస్య శ్రేష్ఠం శోధనముచ్యతే

శృఙ్గవేరపటోలాభ్యాం పిప్పలీచూర్ణచూర్ణితమ్
యూషపథ్యం విదధ్యాచ్చ హ్యన్నపానం చ యల్లఘు

ధాతకీపుష్పమేలా చ సమఙ్గీ మరిచాని చ
జమ్బూత్వచం సమధుకం క్షీరశోధనముత్తమమ్

నాడికా సగుడా సిద్ధా హిఙ్గుజాతిసుసంస్కృతా
క్షీరం మాంసరసో మద్యం క్షీరవర్ధనముత్తమమ్

వాజీకరణసిద్ధం వా క్షీరం క్షీరవివర్ధనమ్
ఘృతతైలోపసేవా చ బస్తయశ్చ పయస్కరాః

పాఠా మహౌషధం దారు మూర్వాముస్తకవత్సకాః
సారివారిష్టకటుకాః కైరాతం త్రిఫలా వచా

గుడూచీ మధుకం ద్రాక్షా దశమూలం సదీపనమ్
రక్షోఘ్నశ్చ పటోలశ్చ గణః క్షీరవిశోధనః

లాభతః క్వథిత స్తేషాం కషాయః స తు సేవితః
క్షీరం శోధయతి క్షిప్రం చిరవ్యాపన్నమప్యత

సక్షౌద్రః కఫసంసృష్టే సఘృతః శేషయోర్భవేత్
నేత్యేకే శ్లేష్మణః స్థానాత్ క్షీరం హి కఫసంభవమ్

మసూరాః షష్టికా ముద్గాః కులత్థాః శాలయో ఘృతమ్
గవ్యమాజం పయః కాలే లవణం చాప్యనౌద్భిదమ్

ఆహారవిధిరుద్దిష్టః స్తన్యశోధనకాలికః
గుర్వన్న స్నేహమాంసాని దివాస్వప్నం చ వర్జయేత్

శోధనాద్వా స్వభావాద్వా యస్యాః క్షీరం విశుష్యతి
తస్యాః క్షీరప్రజననే ప్రయతేత విచక్షణః

మధురాణ్యన్నపానాని ద్రవాణి లవణాని చ
మద్యాని సీధువర్జ్యాని శాకం సిద్ధార్థకాదృతే

వరాహమహిషాదూర్ధ్వం మాంసానాం చ రసో హితః
లశునానాం పలాణ్డూనాం సేవనం శయనం సుఖమ్

క్రోధాధ్వభయశోకానామాయాసానాం చ వర్జనమ్

వేమూరీ దుర్గానాగేశ్వర రావుగారు స్మృతి గ్రన్థావలీ

అ---యా భవతి వత్స ఇతి క్షీరవివర్ధనమ్

వటాదీనాం చ వృక్షాణాం క్షీరికాయాశ్చ వల్కలమ్
పాక్యః కషాయః క్వథితః క్షీరం తేన పునః శృతమ్

పాక్యం గుడవిడోపేతం సఘృతం శాలిమాశయేత్
అపి శుష్కస్తనీనాం తత్ క్షీరోపజననం పరమ్

శాలిషష్టికదర్భాణాం కుశగున్ద్రేత్కటస్య చ
సారివావీరణేక్షూణాం మూలాని కుశకాశయోః

పేయాని పూర్వకల్పేన శ్రేష్ఠం క్షీరవివర్ధనమ్
స్వభావనష్టే శుష్కే వా దుష్టే సాధ్వీక్షితే హితమ్

అవ్యాహతబలాఙ్గాయురరోగో వర్ధతే సుఖమ్
శిశుధాత్ర్యోరనాపత్తిః శుద్ధక్షీరస్య లక్షణమ్

సంభవన్తి మహారోగా అశుద్ధక్షీరసేవనాత్
తేషామేవోపశాన్తిస్తు శుద్ధక్షీరనిషేవణాత్

తృణం కీటం తుషం శూకం మక్షికాఙ్గమలాష్టకమ్
కేశోర్ణాస్థ్యాదికం విద్యాద్వ్రజమిత్యుపచారతః

సహాన్నపానేన యదా ధాత్రీ వ్రజం సమశ్నుతే
పచ్యమానేన పాకేన హ్యనన్నత్వాన్న పచ్యతే

అపచ్యమానం విక్లిన్నం వాయునా సముదీరితమ్
రసేన సహ సంపృక్తం యాతి స్తన్యవహాః సిరాః

సర్వస్రోతాంసి హి స్త్రీణాం వివృతాని విశేషతః
తత్ పయోధరమాసాద్య క్షిప్రం వికురుతే స్త్రియాః

రూపాణి పీతవజ్రాయాః ప్రవక్ష్యామ్యత ఉత్తరమ్
అజీర్ణమరతిర్గ్లానిరనిమిత్తం వ్యథాఽరుచిః

పర్వభేదోఽఙ్గమర్దశ్చ శిరోరుగ్ క్షవథుగ్రహః
కఫోత్క్లేదో జ్వరస్తృష్ణా విడ్భేదో మూత్రసంగ్రహః

స్తమ్భః స్రావశ్చ కుచయోః సిరాజాలేన సంతతః
శోథశూలరుజాదాహైః స్తనః స్ప్రష్టుం న శక్యతే

స్తనకీలకమిత్యాహుర్భిషజస్తం విచక్షణాః
కీలవత్ కఠినోఽఙ్గేషు బాధమానో హి తిష్ఠతి

ఏష పిత్తాత్మనా శీఘ్రం పాకం భేదం చ గచ్ఛతి
కఫాచ్చిరం క్లేశయతి వాతాదాశు నివర్తతే

శాఖాశిరోభిస్తు యది విమార్గాన్న ప్రపద్యతే
అకృష్యమాణం బాలేన క్షిప్రం నిర్ద్రావతి స్తనాత్

నిర్దుహ్యమానముత్పీడాద్వజ్రం సక్షీరశోణితమ్
అథవాఽభ్యేతి సహసా ప్రత్యక్షం చోపలభ్యతే

ఘృతపానం ప్రథమతః శస్యతే స్తనకీలకే
స్రోతాంసి మార్దవం స్నేహాద్యాన్తి వజ్రం చ చ్యావ్యతే

నిర్దోహో మర్దనం యుక్త్యా పాయనం చ గలేన చ
శీతాః సేకాః ప్రలేపాశ్చ విరేకః పథ్యభోజనమ్

స్రావణం చావిదగ్ధస్య దోషదేహవ్యపేక్షయా
స్య పాటనం కుర్యాన్మృజాం విద్రధివచ్చ తత్

పరవర్ధితభోక్త్రీ చ పరాలాలితతర్పణా
పరవేశ్మరతా ధాత్రీ ముచ్యతే స్తనకీలకాత్

దర్శనీయౌ స్తనౌ పీనౌ సుజాతౌ సంహతౌ సమౌ
సుకరౌ పర్యకీలౌ చ దృష్ట్వా త్వీక్షన్తి దుర్హృదః

తతో రుజామవాప్నోతి కార్యం తత్రాపచారణమ్
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః

పరిహృత్యామమాంసం తు నిశి నేయం చతుష్పథమ్

ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచస్తథ్యమృషిపత్న్యః ప్రహర్షితాః
ప్రశశంసుర్మహాత్మానం కశ్యపం లోకపూజితమ్

ఇతి క్షీరోత్పత్తిర్నామాధ్యాయ ఊనవింశతితమః ౧౯

వింశతితమోఽధ్యాయః

అథాతో దన్తజన్మికమధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

అథ ఖలు భగవన్ దేహినాం జాతానామభివర్ధమానానాం కతిషు మాసేషు దన్తాం నిషిచ్యన్తే నిషిక్తాశ్చ కియతా కాలేన మూర్తీభవన్తి మూర్తీభూతాశ్చ కదోద్భిద్యన్తే కాని చైషాం పూర్వరూపాణి కే చోపద్రవాః కశ్చైషాముపక్రమః కిఞ్చ దన్తజన్మ ప్రశస్తమప్రశస్తం చ కిం కస్మాచ్చ స్వమఙ్గమభివర్ధమానం ప్రాణసంశయాయ భవతి కియన్తశ్చ దన్తాః కతిచైషాం ద్విజాః కియతా చ

కాలేన పతన్తి పతితా వా జాయన్తే దన్తసంపదసంపచ్చ కీదృశీతి ౩

అథోవాచ భగవాన్ కశ్యపః -- ఇహ ఖలు నృణాం ద్వాత్రింశద్దన్తాః తత్రాష్టౌ సకృజ్జాతాః స్వరూఢదన్తా భవన్తి అతః శేషా ద్విజాః । యావత్స్వేవ చ మాసేషు దన్తా నిషిచ్యన్తే తావత్స్వహః సూద్భిద్యన్తే । యావత్స్వేవ చ మాసేషు జాతస్య సత ఉద్భిద్యన్తే తావత్స్వేవ చ వర్షేషు పతితాః పునరుద్భిద్యన్తే । తత్ర మధ్యే ద్వావుత్తరౌ రాజదన్తసంజ్ఞౌ భవతః తౌ పవిత్రౌ తస్మాత్తాభ్యాం ఖణ్డో న శ్రాద్ధమర్హతి అపవిత్రో హి సః । తయోరుభయతః పార్శ్వయోరపి వస్తౌ తయోరపి దంష్ట్రే శేషాః స్వరూఢా హానవ్యా ఇతి చోచ్యన్తే

తథాఽధస్తాత్ ४

తత్ర కుమారీణామాశుతరమల్పాబాధకరం చ దన్తజన్మ సుషిరత్వాద్ధంశానాం మృదుస్వభావాచ్చ ప్రకృష్టకాలమాబాధాబహులం తు కుమారాణామాచక్షతే ఘనత్వాద్ధంశానాం స్థిరస్వభావాచ్చ । దన్తానాం నిషేకమూర్తిత్వోద్భేదవృద్ధిపతనపునర్భావనివృత్తిస్థితిపరిక్షయచలనపతనదృఢదుర్బలతా జాతివిశేషాన్నిషేకాత్ స్వభావాన్మాతాపిత్రోరనుకరణాత్ స్వకర్మవిశేషాచ్చేత్యాచక్షతే

మహర్షయః తథాఽన్యేఽపి శరీరవృద్ధిహ్రాసగుణదోషప్రాదుర్భావాః ౫

నృణాం తు చతుర్థాదిషు మాసేషు దన్తా నిషిచ్యన్తే । తత్ర సదన్తజన్మ చ పూర్వముత్తరదన్తజన్మ చ విరలదన్తజన్మ చ హీనదన్తతా చ అధికదన్తతా చ కరాలదన్తతా చ వివర్ణదన్తతా చ స్ఫుటితదన్తతా చామఙ్గల్యా భవతి । తత్ర శాన్త్యర్థం మారుతీమిష్టిం నిర్వపేత్ స్థాలీపాకమనాహితాగ్నేః ప్రాజాపత్యమిత్యేకే తథాఽన్యేష్వపి స్వాఙ్గోనాధికభావేషు తథా తద్ఘోరం

ప్రశామ్యతి ౬

చతుర్విధం తు దన్తజన్మాచక్షతే సాముద్రం సంవృతం వివృతం దన్తసంపదితి । తత్ర సాముద్గం క్షయి నిత్యసంపాతాత్ సంవృతమధన్యం మలిష్ఠం వివృతం వీతమనిత్యలాలోపహతమసంఛన్నదన్తత్వాదాశుదన్తవైవర్ణ్యకరమాసన్నాబాధమితి ౭

చతుర్థే తు మాసి దన్తా నిషిక్తా దుర్బలా భవన్త్యాశుక్షయిణశ్చామయబహులాశ్చ పఞ్చమే స్యన్దనాశ్చ ప్రహర్షిణశ్చామయబసులాశ్చ షష్ఠే ప్రతీపాశ్చ మలగ్రాహిణశ్చ వివర్ణాశ్చ ఘుణదన్తాశ్చ భవన్తి సప్తమే ద్విపుటాః స్ఫోటినశ్చ రాజిమన్తశ్చ ఖణ్డాశ్చ రూక్షాశ్చ విషమాశ్ఛిన్నతాశ్చ భవన్తి తథాఽష్టమే మాసి సర్వగుణసంపన్నా భవన్తి । పూర్ణతా సమతా ఘనతా శుక్లతా స్నిగ్ధతా శ్లక్ష్ణతా నిర్మలతా నిరామయతా కిఞ్చిదుత్తరోన్నతతా దన్తబన్ధనానాం చ సమతా రక్తతా స్నిగ్ధతా బృహద్ఘనస్థిరమూలతా చేతి దన్తసంపదుచ్యతే । హీనోల్బణసితాసితాఽప్రవిభక్తదన్తబన్ధనత్వమప్రశస్తమృషయో వదన్తి । తత్ స్వభావాద్ధన్తోదూఖలకేషు యచ్ఛోణితం గర్భే నిషిక్తం తదేవ జాతస్య

సమతోఽభివర్ధమానస్య క్రమేణ ---

ఏకవింశతితమోఽధ్యాయః

రోహిణీ స్వయఙ్గుప్తామూలం ద్వే హరిద్రే బృహతీఫలరసైర్ఘృతార్ధవత్ పచేత్ పచ్యమానేఽపామార్గం చావపేత్ । సిద్ధేన కర్ణపాలీమహన్యహన్తి మ్రక్షయేద్విమృద్నీయాచ్చ ఆశు వర్ధతే పీనా సమా చ పాలీ భవతి । మధూచ్ఛిష్టసర్జరసయవవత్సకైరణ్డాన్యన్తర్ధూమం దగ్ధ్వా తేన భస్మనా మ్రక్షితాం కర్ణపా

లీం విమృద్నీయాత్ ఆశు వర్తతే పీనా సమా చ పాలీ భవతీతి

తత్ర శ్లోకాః

నాభిషగ్రాజపుత్రాణామన్యేషాం వా మహాత్మనామ్

కర్ణాన్ విధ్యేత్ సుఖప్రేప్సురిహ లోకే పరత్ర చ

ఆమచ్ఛేదేఽత్యయో హ్యత్ర కువేధాద్వోపజాయతే
అభిషక్ తత్ర మన్దాత్మా కిం కరిష్యత్యశాస్త్రవిత్

కదా వేధ్యం కథం వేధ్యం కుత్ర వేధ్యం కథం వ్యధః
హితోఽహితోఽత్యయః కశ్చ తత్రాజ్ఞః కిం ప్రపత్స్యతే

తస్మాద్భిషక్ సుకుశలః కర్ణం విధ్యేద్విచక్షణః
శిశోర్వర్ధప్రమత్తస్య ధర్మకామార్థసిద్ధయే
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి చూడాకరణీయోఽధ్యాయ ఏకవింశతితమః ౨౧

ద్వావింశతితమోఽధ్యాయః
అథాతః స్నేహాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
స్నేహో ద్వియోనిరుక్తశ్చతుర్వికల్పశ్చరాచరసముత్థః
సర్పిర్మజ్జవసాఖ్యం ఖగమృగజలజప్రభవమాహుః ౩
తైలాని చోద్భిదేభ్యస్తిలచూతసర్షపబిభీతబిల్వేభ్యః
ఏరణ్డాతసిశిగ్రుమధూకమూలకకరఞ్జేభ్యః ౪
ఘృతతైలవసామజ్జాం పూర్వః పూర్వో వరోఽన్యేభ్యః
ముఖ్యం ఘృతేషు గవ్యం సంస్కారాత్ సర్వసాత్మ్యాచ్చ ౫
వినిహన్తి పిత్తమనిలం పీతం సర్పిః కఫం న చ చినోతి
జనయతి బలాగ్నిమేధాః శోధయతి శుక్రం చ యోనిం చ ౬
ఉష్ణం కఫానిలఘ్నం స్వరవర్ణకరం తనుస్థిరీకరణమ్

భగ్నచ్యుతసన్ధానం ధాతువ్రణశోధనం తైలమ్ ౭
మజ్జావసే విశేషాద్వాతఘ్నే వృష్యసంమతే చైవ
బలినాం తత్సాత్మ్యానాం ప్రజాబలాయుః స్థిరీకరణే ౮
నిత్యానిత్యాత్మవిధౌ తిలతైలఘృతే బుధః ప్రయుఞ్జీత
ఏరణ్డశఙ్ఖినీభ్యాం స్రంసనమన్యద్రసాయనం నాస్తి ౯
మజ్జావసే వసన్తే ప్రావృషి తైలం పిబేచ్ఛరది సర్పిః
సర్పిర్వా సర్వేషాం సర్వస్మిఞ్ఛరయతే పాతుమ్ ౧౦
అనుపానముష్ణముదకం ఘృతస్య తైలస్య యూషమిచ్ఛన్తి
మజ్జధసయోస్తు మణ్డం సర్వేషాం కశ్యపః పూర్వమ్ ౧౧
శూలకఫానిలతృష్ణాహిక్కారోచకవిబన్ధగుల్మఘ్నమ్
వ్రణధాతుమృదూకరణం దీపనముష్ణోదకముశన్తి ౧౨
పాదావశేషసిద్ధం తద్దోషఘ్నైః శృతం జలం ముఖ్యమ్
పేయం కవలగ్రాహ్యం స్నేహం హి తథా విలాయయతి ౧౩
పయసి దధని మధుమయే తూక్తే నోష్ణోదకం భవేత్ పథ్యమ్
పిత్తే రక్తస్రావే గర్భచ్యవనే చ గర్భదాహే చ ౧౪
ఓదనవిలేపికాభ్యాం రసమాంసక్షీరదధియవాగూభిః
కామ్బలికసూపయూషైః పేయాశనభక్ష్యవికృతీభిః ౧౫
స్నేహప్రయోగ ఇష్టః సోర్ధ్వాధః కర్మభిః ఖలాభ్యక్తైః
చక్షుర్వదనశ్రోత్రైర్ధారణయోగశ్చ సాత్మ్యజ్ఞైః ౧౬
పిత్తానిలప్రకృతయః స్నేహం రాత్రౌ పిబేయురుష్ణే చ
శ్లేష్మాధికో దివోష్ణే నిర్మలసూర్యే లఘుత్వే చ ౧౭
తృణ్మూర్ఛోన్మాదాదీన్ పూర్వే లభతే విపర్యయేణ పిబన్
ఆనాహారుచిపర్వణ్యుచ్ఛూలం చ సమ్యుచ్ఛతే శేషః ౧౮
స్నేహచ్ఛపానే త్రివిధా తు మాత్రా

హ్రస్వాఽథ మధ్యా మహతీ తృతీయా ।
హ్రస్వా దినార్ధేన దినేన మధ్యా
జీర్యత్యహోరాత్రవశాత్ ప్రధానా ౧౯
దీప్తాగ్నయో బలినః స్నేహనిత్యా
ఉన్మాదినో ధృతివిణ్మూత్రసక్తాః ।
గుల్మార్దితాశ్చాహిదష్టా విరూక్షా
వైసర్పిణః ప్రవరాం తే పిబేయుః ౨౦
ప్రమేహకుష్ఠానిలశోణితారుచి
విచర్చికాస్ఫోటవిషేషు కణ్డౌ ।
మృదౌ తథాఽగ్నౌ ప్రవదన్తి మధ్యాం
బలే చ మధ్యా అశనే చ యే స్యుః ౨౧
బాలేషు వృద్ధేషు సుఖోచితేషు
జీర్ణేఽతిసారే జ్వరకాసయోశ్చ ।
యేషాం హి కోష్ఠో న గుణాయ రిక్తో
మన్దాగ్నికార్శ్యే చ కనీయసీ స్యాత్ ౨౨
దోషానుకర్షిణ్యనుసారిణీ చ
యత్నోపచర్యా బలవర్ధనీ చ ।
జ్యేష్ఠాఽథ మధ్యా న బలం నిహన్తి
త్వన్యోన్యథోః స్నేహయతే సుఖాచ్చ ౨౩
హ్రస్వా పరీహారసుఖాఽవికారా
వృష్యాఽథ బల్యాఽప్యనువర్తనీ చ ।
దేశం వయఃకాలబలాగ్నిసాత్మ్య
న్యాలక్ష్యమాత్రాం మతిమాన్ విదధ్యాత్ ౨౪
పిత్తానిలాత్మాఽనిలపిత్తరోగీ

క్షామః శిశుర్వ్రద్ధబలాయురక్తః ।
మేధేన్ద్రియార్థీ విషశస్త్రదాహై
రార్తాః పివేయుర్ఘృతమేవ కాలే ౨౫
ప్రవృద్ధమేదఃకఫమాంసవాతా
నాడీకృమివ్యాధ్యనిలార్తదేహాః ।
క్రూరానుకోష్ఠాస్తనువీర్యకామా
స్తైలం పిబేయుర్న తు తీవ్రకుష్ఠే ౨౬
సంశుష్కమేదఃకఫరక్తశుక్రా
వాతాతపాధ్వశ్రమరౌక్ష్యనిత్యాః ।
భృశాగ్నయో వాతనిపీడితాఙ్గా
వసాం పిబేయుర్ధృతిధాతుకామాః ౨౭
దీప్తాగ్నయో ఘస్మరాః స్నేహనిత్యాః
క్లేశక్షమాః క్రూరకోష్ఠానిలార్తాః ।
మజ్జానమేతేషు భిషగ్విదధ్యాత్
స్నేహో భవేత్సాత్మ్యతో యస్య యో వా ౨౮
వ్యాయామమద్యచిన్తామైథుననిత్యాః శ్రమాధ్వకృశదేహాః
స్నేహ్యాస్తథావిధాః స్యుర్బలకాలవయోగ్నిసాత్మ్యజ్ఞైః ౨౯
న స్నేహయేద్గర్భిణీం న ప్రసూతాం
న క్షీరపం నైవ దగ్ధాతివృద్ధౌ ।
న శ్లేష్మపిత్తోపహతాన్తరాగ్నిం
మూర్చ్ఛారుచిగ్లానిభృశామతృట్సు ౩౦
బస్తౌ న నస్తశ్చ విధిక్రియాయాం
ఛర్ద్యాం జ్వరే విట్ప్రకోపే కఫే చ ।
బృహత్త్వజాడ్యేషు గలామయేషు

నస్నేహయేత్ స్నేహమదాత్యయేషు ౩౧
తేషాం స్నేహాచ్ఛపానాన్తే వర్ధన్తే వ్యాధయో భృశమ్
అసాధ్యనాం వా గచ్ఛన్తి స్నేహపానాభివర్ధితాః ౩౨
వాయోరప్రగుణత్వం రౌక్ష్యం ఖరతాఽఘృతిర్జ్వలనహానిః
శుష్కప్రథితపురీషం లక్షణమస్నిగ్ధగాత్రస్య ౩౩
ధృతిర్మృదుపురీషత్వం మేధాపుష్ట్యగ్నితేజసాం వృద్ధిః
కాలే శరీరవృత్తిః స్నిగ్ధస్య వదన్తి లిఙ్గాని ౩౪
గౌరవజాడ్యోత్క్లేశాధ్మానాని పురీషమవిపక్వమ్
అరుచిరపి పాణ్డుతన్ద్రే వదన్త్యతిస్నిగ్ధలిఙ్గాని ౩౫
ద్రవమితలఘూష్ణపన్నం కాలే సాత్మ్యం బలాగ్నిరుగ్యుక్తమ్
స్వః స్నేహపానమిచ్ఛన్ భుఞ్జీత శయీత గుప్తశ్చ ౩౬
ఉష్ణోదకోపచారీ జితేన్ద్రియః స్యాన్నివాతశయనస్థః
వ్యాయామవేగరోషత్యాగీ స్నేహాచ్ఛపోఽస్వప్నః ౩౭
సంస్నిహ్యతి మృదుకోష్ఠో నరస్త్రిరాత్రేణ సప్తరాత్రేణ
స్నేహాచ్ఛపానయోగాజ్జీవక యః క్రూరకోష్ఠస్తు ౩౮
ద్రాక్షాపీలుత్రిఫలాగోరసతప్తామ్బుతరుణమద్యాని
భుక్త్వాఽథ పాయసం యో మృదుకోష్ఠఃస్రంస్యతే నాన్యః ౩౯
పిత్తబహులేతరాల్పా గ్రహణీ భవతి మృదుకోష్ఠినాం తస్మాత్
సువిరేచ్యా మృదుకోష్ఠాః ప్రాయః పిత్తం హ్యధోభాగి ౪౦
తృణ్మూర్చ్ఛాముఖశోషైః శబ్దద్వేషాఙ్గమర్దజృమ్భాభిః
తన్ద్రీవాగ్దేహసాదైః స్నేహజ్ఞాజీర్యతీత్యాహ ౪౧
జీర్ణాజీర్ణవిశఙ్కీ కేవలముష్ణోదకం పిబేత్ తద్ధి
ఉద్గారస్య విశుద్ధిం జనయతి భక్తాభిలాషం చ ౪౨
తైలేఽధికో విదాహః సర్పిషి మూర్చ్ఛా వసాసు హృల్లాసః

మజ్జని గౌరవమేషాం దోషైరల్పా ప్రవృత్తిస్తు ౪౩
స్నేహాజీర్ణే తృష్ణా శూలం పరికర్తికా చ యస్య స్యాత్
సమతీతజరణకాలే తస్య ప్రచ్ఛర్దనం శ్రేయః ౪౪
ఉద్గారస్య విశుద్ధిః కాంక్షా స్థిరతా లఘుత్వమవిషాదః
బలవాగిన్ద్రియసంపజ్జీర్ణే స్నేహే బలసుఖే చ ౪౫
కర్ణాక్షిప్రణబలం స్మృతికేశౌజసాం వృద్ధిధృతిపుష్టిః
శాన్తిస్తద్వ్యాధీనాం భుక్త్వాఽను స్నేహపీతస్య ౪౬
పిత్తానిలామయఘ్నం బస్త్యూరుకటీదృఢీకరం వృష్యమ్
ఊర్జస్కరం శ్రమఘ్నం విద్యాత్ స్నేహావపీడం తు ౪౭
వర్ణస్వరమేధౌజఃశుక్రాయుర్ధృతిబలాగ్నిసంవృద్ధిః
విణ్మూత్రానిలవృత్తిః సుఖేన సంభోజనస్నేహాత్ ౪౮
జ్వరపాణ్డుకుష్ఠశోథాస్తృణ్మూర్చాచ్ఛర్ద్యరోచకోత్క్లేదాః
గ్రహణీన్ద్రియోపఘాతస్తైమిత్యానాహశూలాద్యాః ౪౯
స్నేహాపచారజాస్తే రోగాః స్వేదోపపాదితా యేషు
వమనవిరేచనయోగా రూక్షాశనతక్రమూత్రాద్యాః ౫౦
మాత్రాకాలవియుక్తః స్నేహః సాత్మ్యోపచారగుణహీనః
యుక్తో వ్యాపదమృచ్ఛతి తస్మిన్ సంశోధనం పథ్యమ్ ౫౧
స్నేహద్వేషీ క్షామో మృదుకోష్ఠః స్నేహమద్యనిత్యశ్చ
అధ్వప్రజాగరస్త్రీశ్రాన్తా నాచ్ఛం పిబేయుస్తే ౫౨
తేషామన్నైర్వివిధైః స్నేహస్య విచారణా సాత్మ్యమ్
నిర్దిష్టా మాసాద్యైః కాలాగ్నివయఃప్రకర్షాచ్ఛ ౫౩
గురుపానభోజ్యమాంసైర్గుడదధితిలశాకదుగ్ధనిర్యూహైః
న స్నేహయేత్ ప్రమేహే న కుష్ఠకఫశోషరోగార్తాన్ ౫౪
తద్దోషఘ్నైర్ద్రవ్యైః స్నేహైః సిద్ధైర్యథాస్వమవికారైః

స్నేహ్యస్తథా త్రిధాః స్యుస్త్రిఫలాసవ్యోషలవణాద్యైః ౫౫
స్నేహితదేహస్యాదౌ స్వేదమనన్తరమథ ప్రయుఞ్జీత
సమ్యక్స్నిగ్ధస్విన్నైర్విశోధనమనన్తరం కార్యమ్ ౫౬
ఇతి స్నేహాధ్యాయో ద్వావింశతితమః ౨౨

త్రయోవింశతితమోఽధ్యాయః
అథాతః స్వేదాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
సమ్యక్స్నిగ్ధస్య భగవన్ కథం స్వేదం ప్రయోజయేత్
అనత్యయం భిషగ్వాలే ద్రవ్యం స్వేదోపగం చ కిమ్ 3
మన్దాతిసమ్యక్స్విన్నానాం బాలానాం లక్షణం చ కిమ్
కః స్వేద్యో న చ కః స్వేద్య ఇత్యుక్తః ప్రాహ కశ్యపః ౪
శృణు స్వేదవిధిం కృత్స్నం వృద్ధజీవక తత్త్వతః
యథా బాలే ప్రయోక్తవ్యః ప్రయుక్తశ్చ యథా హితః ౫
స్తైమిత్యశూలకాఠిన్యవిబన్ధానాహవాగ్గ్రహైః
హృల్లాసారుచ్యలసకశీతాసహనవేపనైః ౬
వాతశ్లేష్మోద్భవం దృష్ట్వా పృథగ్వా స్వేద ఇష్యతే
వాతే స్నిగ్ధః కఫే రూక్షో ద్వయోః సాధారణో మతః ౭
బాలానాం కృశమధ్యానాం స్వేద ఆవస్థికో హితః
శీతవ్యాధిశరీరాణాం బాలానాం చ విశేషతః ౮
వృషణౌ హృదయం చక్షుర్మృదు వా స్వేదయేన్న వా
శేషోవఙ్క్షణసన్ధీంస్తు మధ్యమం శేషమిష్టతః ౯
కుముదోత్పలపద్మానాం పత్రైరాచ్ఛాద్య లోచనే
వాససా వాఽథ శ్లక్ష్ణేన బాలే స్వేదం ప్రయోజయేత్ ౧౦

ముక్తావలీచన్ద్రకాన్తశీతామ్బుకరభాజనైః
స్పృశేదభీక్ష్ణం హృదయం బాలస్య స్వేదకర్మణి ౧౧
కర్పూరచూర్ణమాస్యేన ధారయేత్ స్విద్యతః సుఖమ్
ఫలామ్లయుక్తం ఖణ్డం వా మృద్వీకాం వా సశర్కరామ్ ౧౨
శీతగౌరవవిష్టమ్భశూలాదీనాం నివర్తనే
తద్విపర్యయభావే చ స్వేదం ప్రాజ్ఞో నివర్తయేత్ ౧౩
విషాదమూర్ఛాతృడ్దాహపిత్తకోపారతిభ్రమాః
స్వరాఙ్గహానిర్వైహ్వల్యమతిస్విన్నస్య లక్షణమ్ ౧౪
తచ్చికిత్సాం ప్రయుఞ్జీత యథా వైసర్పిణాం తథా
రాగవ్రణవిసంజ్ఞాభిః కృచ్ఛ్రసాధ్యం తమాదిశేత్ ౧౫
వాతస్యాప్రగుణత్వం చ గురుత్వం స్తబ్ధగాత్రతా
మన్దస్విన్నే న చ గ్లానిస్తృష్ణాదీనాం చ విభ్రమః ౧౬
తత్ర స్వేదం ప్రయుఞ్జీత భిషగ్బూయో విచారయన్
బలకాలవయోదోషాన్ పథ్యచేష్టాశనస్థితీః ౧౭
స్వేదాభినన్దితా సౌఖ్యం మృదుతా రోగదేహయోః
కాలే విసృష్టిః క్షుత్తృష్ణా సమ్యక్ స్విన్నస్య లక్షణమ్ ౧౮
పిత్తాత్మా పిత్తరోగీ చ గర్భిణీ మధుమేహినః
క్షుత్తృష్ణాశోషరోషార్తాః కామల్యుదరివిక్షతాః ౧౯
కార్శ్యమద్యవిషార్తాశ్చ భృశాగ్నితిమిరస్రుతాః
భ్రష్టభగ్నవిదగ్ధాఙ్గా న స్వేద్యాస్తే కథంచన ౨౦
స్వరభేదప్రతిశ్యాయగలగ్రహశిరోరుజి
మన్యాకర్ణశిరఃశూలే గౌరవే శ్వాసకాసయోః ౨౧
కుక్షిపార్శ్వకటీపృష్ఠవిడ్గ్రహే మూత్రయక్ష్మణి
శుక్రాఘాతే పక్షవధే కోష్ఠానాహవిబన్ధయోః ౨౨

వినామార్దితజృమ్భాసు హనమన్యాశిరోగ్రహే
అఙ్గమర్దే మహత్త్వే చ వేపథౌ వాతకణ్టకే ౨౩
శీతశోథామఖల్వీషు పాణిపాదాఙ్గమారుతే
ఆయామాక్షేపశూలాదౌ స్వేదః పథ్యతమో నృణామ్ ౨౪
జన్మప్రభృతి బాలానాం స్వేదమష్టవిధం భిషక్
ప్రయుఞ్జీత యథాకాలం రోగదేహవ్యపేక్షయా ౨౫
హస్తస్వేదః ప్రదేహశ్చ నాడీప్రస్తరసంకరాః
ఉపనాహోఽవగాహశ్చ పరిషేకస్తథాఽష్టమః ౨౬
జాతస్య చతురో మాసాన్ హస్తస్వేదం ప్రయోజయేత్
అప్రమాదీ నివాతస్థో విధూమాగ్న్యూష్మణా శనైః ౨౭
నివర్తమానే బాలస్య సౌకుమార్యే యథాక్రమమ్
ప్రవర్తమానే కాఠిన్యే తేషాం స్వేదం ప్రవర్ధయేత్ ౨౮
సన్తి చాప్యపరే బాలాః సుకుమారాః సదాసుఖాః
ఘృతక్షీరాశినః కల్యా ఈశ్వరాణాం మహాత్మనామ్ ౨౯
మధ్యమా మధ్యమానాం చ దరిద్రాణాం చ దుఃఖినామ్
నిషేకదేశసాత్మ్యే చ తాన్ విద్యాత్ పణ్డితో భిషక్ ౩౦
అవిశేషేణ బాధన్తే సర్వే సర్వాన్నరాన్ గదాః
విశేషస్తు మహాన్ దృష్టో దక్షిణాహారభేషజే ౩౧
దేశకాలవయోమాత్రాసర్వరుగ్గురులాఘవైః
స్వేదోఽతిరిక్తో హీనో వా హన్యాద్బాలం యథా విషమ్ ౩౨
తస్మాదవేక్ష్య దేశాదీన్ కాఠిన్యం సుకుమారతామ్
శిశోః స్వేదం ప్రయుఞ్జీత యశోధన్యార్థసిద్ధయే ౩౩
గలకర్ణశిరోమన్యాకర్ణాక్షిచిబుకోరసి
అభిష్యన్దాత్ సముచ్ఛ్రానే ప్రదేహస్వేద ఇష్యతే ౩౪

ఏరణ్డవృషశిగ్రూణాం త్వక్పత్రైః కల్కసాధితైః
సమూత్రబుక్కలవణైః ప్రదేహః స్యాత్ సుఖోష్మభిః ३౫
శీతీభూతం తు నిర్మృజ్య లేపయేదపరాపరమ్
అనేకశస్తు విజ్ఞాయ స్విన్నం స్వేదం నివర్తయేత్ ३౬
ద్రవ్యైర్వాతకఫఘ్నైశ్చ ప్రదేహః శిగ్రువద్ధితః
అన్యైరపి కరీషైశ్చ గోఖరాశ్వావిబస్తజైః ३౭
వంశముఞ్జనలాద్యైశ్చ యథాయోగం యథాసుఖమ్
నాడీస్వేదం ప్రయుఞ్జీత నివాతే వస్త్రసంవృతమ్ ३౮
ఉష్ణాన్ పులాకానాస్తీర్య పాయసం కృసరాది వా
వాససాన్తరితే బాలమభ్యక్తం శాయయేత్ సుఖమ్ ३౯
పఞ్చాఙ్గులోరుబూకార్కపత్రైర్వా స్నేహితోష్ణితైః
ప్రస్తరస్వేదమిత్యాహురభీక్ష్ణపరివర్తినః ४०
పాయసైః కృశరైర్మాంసైరోదనైస్తికఠోరకైః
ఉష్ణైః సలవణస్నేహైరమ్బరాన్తరితైః సుఖైః ४౧
కిణ్వాతసీదధిక్షీరసంయుక్తైః పిణ్డకైః కృతైః
స్థానస్వేదనమిచ్ఛన్తి సఙ్కరస్వేద ఉచ్యతే ४౨
కిణ్వాతసీదధిక్షీరలవణైః సామ్లచిక్కణైః
కుష్ఠాదిభిశ్చ సస్నేహైరుపనాహః ప్రశస్యతే ४३
ఖరాజావిబిడాలేనద్వీపిసింహతరక్షుజైః ।
--- ४४
చతుర్వింశతితమోఽధ్యాయః
--- ప్రోక్తం చికిత్సితమ్ ।
అతః పఞ్చజనాత్ కఞ్చిత్సంమ్యక్శుద్ధం ప్రకాఙ్క్షితమ్
లఘుం విశదసర్వాఙ్గం ప్రసన్నేన్ద్రియమిచ్ఛుకమ్

సుఖామ్బుసిక్తసర్వాఙ్గమనులిప్తం విభూషితమ్
కృతపూజానమస్కారం మనోజ్ఞాసనవేశ్మగమ్
పురాణరక్తశాలీనాం మణ్డపూర్వాం సుసాధితామ్
యవాగూం త్రిఃస్రుతాముష్ణాం దీపనీయోపసంస్కృతామ్

భోజయేద్వ్యుక్తలవణాం రూక్షాం యుక్తాశితో భవేత్
భోజనేషు సుహృద్యేషు సుధౌతేష్వపరాహ్ణికే

శిరోలలాటహృద్గ్రీవావృషణే సాక్షశఙ్ఖకే
స్వేదశ్చేత్ పీతమణ్డస్య సమ్యక్శుద్ధం తమాదిశేత్

ఉద్గారవాతకర్మభ్యాం విశుద్ధాభ్యాం దినే దినే
నిరుపద్రవపుష్టిభ్యాం సమ్యక్శుద్ధం వినిర్దిశేత్

సుఖోషితం జీర్ణభక్తం ద్వితీయేఽహని భోజయేత్
యవాగూం తు తృతీయేఽహ్ని దద్యాదస్మై విలేపికామ్

దీపనోదకసంసిద్ధాం రూక్షాముష్ణాం ససైన్ధవామ్
చతుర్థే ముద్గమణ్డః స్యాదోదనశ్చ సుసాధితః

పురాణరక్తశాలీనాం భృష్టానాం వా కృశాత్మనః
నిస్తుషాణాం చ ముద్గానాం మణ్డః స్యాదుక్తవేషణః
ఈషత్ప్లామ్లః కర్తవ్యో ముద్గమణ్డోఽహ్ని పఞ్చమే
ఈషత్స్నేహః కృతః షష్ఠే సప్తమే చ విధీయతే

జాఙ్గలానాం రసం సిద్ధం తనుకం మాంసవర్జితమ్
దినేऽష్టమేऽథ నవమే దద్యాత్ స్నేహాల్పసంస్కృతమ్

దశమైకాదశే చాహ్ని లవణస్నేహసంస్కృతః
ఫలామ్లసిద్ధో యుక్తోష్ణః శస్యతే రసకౌదనః

ఉష్ణోదకానుపానౌ తు స్యాతాం వాతకఫాత్మకౌ
తత ఉత్తరకాలం తు భోజ్యసంసర్గ ఇష్యతే

ఏషాం మణ్డాదిసంసర్గో సర్వవ్యాధిక్రియోపగః
ఏనం వ్యభిచరన్మోహాద్దారుణాఁల్లభతే గదాన్

జ్వరామకామలాపాణ్డుకర్ణకుష్ఠగలామయాః
హిక్కాతిసారశ్వయథుకాసాద్యా వ్యభిచారజాః

శూలాతిసరౌ శుద్ధస్య శీతపానాన్న సేవనాత్
శోథోదరజ్వరా అమ్లభృశస్నేహదివాశయాత్

కాంక్షా బుభుక్షా వైశద్యం లఘుతా స్థిరతా సుఖమ్
స్వస్థవృత్తానువృత్తిశ్చ సమ్యగ్జీర్ణాన్నలక్షణమ్

విషాదో గౌరవం తన్ద్రీ శ్లేష్మసేకారతిభ్రమాః
స్వస్థవృత్తోపరోధశ్చ తదజీర్ణస్య లక్షణమ్

ఆమం విదగ్ధం సశ్లేష్మ రసశేషం తథైవ చ
చతుర్విధమజీర్ణం తు తస్య వక్ష్యామి లక్షణమ్

యథాభుక్తం భవేదామే ధూమోద్గారౌ విదాహిని
సశ్లేష్మణి గురుత్వం తు రసశేషే తు హృద్ద్రవః

తన్ద్రీశూలారతిగ్లానితృడ్విదాహారుచిభ్రమాః
అఙ్గమర్దజ్వరానాహాః సర్వేష్వప్యల్పశో గదాః

సర్వైరసాధ్యతోత్కృష్టైః క్రమశో యాప్యసాధ్యతే
సాధ్యానాం సాధనం యత్తు తన్మే ప్రవదతః శృణు
ఆమస్యోద్ధరణం పథ్యం విదగ్ధే ప్రావృతః స్వపేత్
సశ్లేష్మణి భవేత్ స్వేదః పరిశోష్యో రసాధికే

యదుక్తం పథ్యమశనం తదేవైతేషు శస్యతే
దీర్ఘకాలౌషధానాం తు ముద్గమణ్డః సదాడిమః

సస్నేహలవణవ్యోషః పేయో మాంసరసోఽపి వా
బాలమూలకయూషో వా హితః శాల్యోదనస్తథా

చికిత్సితం పఞ్చజనాన్ రాజ్ఞో రాజోపమస్య వా
ధనినాం నిర్ధనానాం వా యథార్థముపకల్పయేత్

బలఘ్నం దోషశమనం బలవర్ణసుఖావహమ్
సమ్యక్ సంశోధనం కృత్వా దీర్ఘమాయురవాప్నుతే

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇత్యుపకల్పనీయోఽధ్యాయశ్చతుర్వింశతితమః ౨౪

పఞ్చవింశతితమోఽధ్యాయః
అథాతో వేదనాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
ఉపాస్యమానమృషిభిః కశ్యపం వృద్ధజీవకః
చోదితో దారువాహేన వేదనార్థేఽభ్యచోదయత్ ౩
బాలకానామవచసాం వివిధా దేహవేదనాః
ప్రాదుర్భూతాః కథం వైద్యో జానీయాల్లక్షణార్థతః ౪
ఇతి పృష్టో మహాభాగః కశ్యపో లోకవృద్ధపః
ప్రోవాచ వేదనాస్తస్మై కారణైర్బాలదేహజాః ౫
భృశం శిరః స్పన్దయతి నిమీలయతి చక్షుషీ
అవకూజత్యరతిమానస్వప్నశ్చ శిరోరుజి ౬
కర్ణౌ స్పృశతి హస్తాభ్యాం శిరో భ్రమయతే భృశమ్
అరత్యరోచకాస్వప్నైర్జానీయాత్ కర్ణవేదనామ్ ౭
లాలాస్రవణమత్యర్థం స్తనద్వేషారతివ్యథాః
పీతముద్గిరతి క్షీరం నాసాశ్వాసీ ముఖామయే ౮
పీతముద్గిరతి స్తన్యం విష్టమ్భిశ్లేష్మసేవనమ్
ఈషజ్జ్వరోఽరుచిర్గ్లానిః కణ్ఠవేదనయాఽర్దితే ౯
లాలాస్రావోఽరుచిర్గ్లానిః కపోలే శ్వయథుర్వ్యథా
ముఖస్య వివృతత్వం చ జానీయాదధిజిహ్వికామ్ ౧౦
జ్వరారుచిముఖస్రావా నిష్టనేచ్ఛ గలగ్రహే
కణ్ఠూకే శ్వయథుః కణ్ఠే జ్వరారుచిశిరోరుజః ౧౧

ముహుర్నమయతేఽఙ్గాని జృమ్భతే కాసతే ముహుః
ధాత్రీమాలీయతేఽకస్మాత్ స్తనం నాత్యభినన్దతి ౧౨
ప్రస్రావోష్ణత్వవైవర్ణ్యే లలాటస్యాతితప్తతా
అరుచిః పాదయోః శైత్యం జ్వరే స్యుః పూర్వవేదనాః ౧౩
దేహవైవర్ణ్యమరతిర్ముఖగ్లానిరనిద్రతా
వాతకర్మనివృత్తిశ్చేత్యతీసారాగ్రవేదనాః ౧౪
స్తనం వ్యుదస్యతే రౌతి చోత్తానశ్చావభజ్యతే
ఉదరస్తబ్ధతా శైత్యం ముఖస్వేదశ్చ శూలినః ౧౫
అనిమిత్తమభీక్ష్ణం యస్యోద్గారః ప్రవర్తతే
నిద్రాజృమ్భాపరీతస్య ఛదిస్తస్యోపజాయతే ౧౬
నిష్టనత్యురసాఽత్యుష్ణం శ్వాసస్తస్యోపజాయతే
అకస్మాన్మారుతోద్గారః కృశే హిక్కా ప్రవర్తతే ౧౭
స్తనం పిబతి చాత్యర్థం న చ తృప్యతి రోదితి
శుష్కోష్ఠతాలుస్తోయేప్సుర్దుర్బలస్తృష్ణయాఽర్దితః ౧౮
విశాలస్తబ్ధనయనః పర్వభేదారతిక్లమీ
సంరుద్ధమూత్రానిలవిట్ శిశురానాహవేదనీ ౧౯
అకస్మాదట్టహసనమపస్మారాయ కల్పతే
ప్రలాపారతివైచిత్త్యైరున్మాదం చోపలక్షయేత్ ౨౦
రోమహర్షోఽఙ్గహర్షశ్చ మూత్రకాలే చ వేదనా
మూత్రకృచ్ఛ్రే దశత్యోష్ఠౌ బస్తిం స్పృశతి పాణినా ౨౧
గౌరవం బద్ధతా జాడ్యమకస్మాన్మూత్రనిర్గమః
ప్రమేహే మక్షికాకాన్తం మూత్రం శ్వేతం ఘనం తథా ౨౨
బద్ధపక్వపురీషత్వం సరక్తం వా కృశాత్మనః
గుదనిష్పీడనం కణ్డూం తోదం చార్శసి లక్షయేత్ ౨౩

సశర్కరాతిమూత్రత్వం మూత్రకాలే చ వేదనా
ప్రతతం రోదితి క్షామస్తం బ్రూయాదశ్మరీగదమ్ ౨౪
రక్తమణ్డలకోత్పత్తిస్తృష్ణా దాహో జ్వరోఽరతిః
స్వాదుశీతోపశాయిత్వం విసర్పస్యాగ్రవేదనాః ౨౫
దహ్యన్తేఽఙ్గాని సూచ్యన్తే భజ్యన్తే నిష్టనత్యతి
విసూచికాయాం బాలానాం హృది శూలం చ వర్ధతే ౨౬
శిరో న ధారయతి యో భిద్యతే జృమ్భతే ముహుః
స్తనం పిబతి నాత్యర్థం గ్రథితం ఛర్దయత్యపి ౨౭
విషాదాధ్మానారుచిభిర్విద్యాదలసకం శిశోః
విసూచికాలసకయోర్దుర్జ్ఞానే లక్షణౌషధే ౨౮
దృష్టివ్యాకులతా తోదశోథశూలాశ్రరక్తతాః
సుప్తస్య చోపలిప్యన్తే చక్షుషీ చక్షురామయే ౨౯
ఘర్షత్యఙ్గాని శయనే రోదితీచ్ఛతి మర్దనమ్
శుష్కకణ్డ్వఽర్దితం విద్యాత్తతశ్చార్ద్రా ప్రవర్తతే ౩౦
సుఖాయతే మృద్యమానం మృద్యమానం చ శూయతే
శూనం స్రవతి సస్యోఢా మార్ద్రాయాం శూలదాహవత్ ౩౧
స్తైమిత్యమరుచిర్నిద్రా గాత్రపాణ్డుకతాఽరతిః
రమణాశనశయ్యాదీన్ ధాత్రీం చ ద్వేష్టి నిత్యశః ౩౨
అస్నాతః స్నాతరూపశ్చ స్నాతశ్చాస్నాతదర్శనః
ఆమస్యైతాని రూపాణి విద్యాద్వైద్యో భవిష్యతః ౩౩
నాభ్యాం సమన్తతః శోథః శ్వేతాక్షినఖవక్రతా
పాణ్డురోగేఽగ్నిసాదశ్చ శ్వయథుశ్చాక్షికూటయోః ౩౪
పీతచక్షుర్నఖముఖవిణ్మూత్రః కామలార్దితః
ఉభయత్ర నిరుత్సాహో నష్టాగ్నిరుధిరస్పృహః ౩౫

మూర్చాచ్ఛప్రజాగరచ్ఛర్దిధాత్రీద్వేషారతిభ్రమైః
విత్రాసోద్వేగతృష్ణాభిర్విద్యాద్బాలే మదాత్యయమ్ ౩౬
ముహుర్ముఖేనోచ్ఛ్వసితి పీత్వా పీత్వా స్తనం తు యః
స్రవతో నాసికే చాస్య లలాటం చాభితప్యతే ౩౭
స్రోతాంస్యభీక్ష్ణం స్పృశతి పీనసే క్షౌతి కాసతే
ఉరోఘాతే తథైవ స్యాన్నిష్టనత్యురసాఽధికమ్ ౩౮
స్వప్తవృత్తపరో బాలో న శేతే తు యదా నిశి
రక్తబిన్దుచితాఙ్గశ్చ విద్యాత్తం జన్తుకాదితమ్ ౩౯
యదా తు లలితా ధాత్రీ సుఖినీ సర్వభోగినీ
పశ్యత్యభీక్ష్ణం దుఃస్వప్నం స్వయం క్షీరం ప్రవర్తతే ౪౦
బాలో విస్మరతే చాస్యాః సహసాఙ్కాత్ పతత్యపి
అసజ్జనేన సంసర్గం యాతి సంభోజనం తథా ౪౧
మృతాపత్యావకీర్ణాభిః పరవృద్ధ్యసహిష్ణుభిః
అమఙ్గలాని ఘోరాణి పశ్యత్యాచరతేఽపి చ ౪౨
సేవతే విపరీతాని మృత్యుం చోదయతే శిశోః
సుప్తే శిశౌ నిలీయన్తే పక్షిణో దారుణోదయాః ౪౩
విడాలో లఙ్ఘయత్యేనం పరధూమం చ జిఘ్రతి
పరావతారణబలిం ప్రేక్షతే లఙ్ఘయత్యపి ౪౪
దుర్గన్ధదేహవక్రత్వం నాసికాగ్రే మలోద్భవః
అహృద్యరక్తమాల్యానాం మాతాపుత్రనిషేవణమ్ ౪౫
భస్మాఙ్గారతుషాదీనామధిరోహణసేవనమ్
రోదిత్యకస్మాత్త్రసతి ఛాయాశీలవిపర్యయః ౪౬
అల్పాశితోఽతివిణ్మూత్రస్త్వవిణ్మూత్రో విపర్యయే
భవిష్యతాం నిమిత్తాని గ్రహాణాం వేదనాశ్చ తాః ౪౭

న యః శిరో ధారయతి క్షిపన్త్యఙ్గాని దుర్బలః

శ్వాసాధ్మానపరీతాభ్యామన్తవచోప్యపలక్ష్యతే ౪౮

వినోద్యమానో బహుధా వినోదం నాభినన్దతి

తృట్ప్రమీలకనిద్రార్తః కూజత్యపి కపోతవత్ ౪౯

పీడ్యమానస్య రూపాణి జ్వరచ్ఛర్ద్యతిసారిషు

వైద్యో దృష్ట్వైవ జానీయాత్ కృచ్ఛ్రం సర్వం న సిధ్యతి ౫౦

ఇత్యేతా వివిధాః ప్రోక్తా వేదనా బాలదేహజాః

ప్రాయోద్భవానాం రోగాణాం కశ్యపేన మహర్షిణా ౫౧

తేషాం చికిత్సితం స్వం స్వమవిరుద్ధం యథాక్రమమ్

దృష్ట్వా చికిత్సితస్థానే దోషతశ్చాభ్యుపక్రమేత్ ౫౨

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః

ఇతి వేదనాధ్యాయః పఞ్చవింశతితమః ౨౫

షడ్వింశతితమోఽధ్యాయః

అథాతశ్చికిత్సాసంపదీయమధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

చికిత్సాసంపద్యథోపపద్యతే తముపాయమనువ్యాఖ్యాస్యామః । చత్వారః ఖలు పాదాశ్చికిత్సితస్యోపపద్యన్తే । తే యదా గుణవన్త ఉపపద్యన్తే తదా సాధ్యో వ్యాధిర్నాతివర్తతే । తద్యథాభిషక్ భేషజమాతురః పరిచారక ఇతి 3

తత్ర భిషక్ సుతీర్థో న్యాయేనార్థజ్ఞానప్రాప్తో విజ్ఞానవాననేకశో దృష్టకర్మా విదితసిద్ధయోగో దక్షో దక్షిణః శుచిరనుద్ధతవేషః సర్వభూతేషు బన్ధుభూతః సిద్ధిమాన్ ధర్మార్థదర్శీ సత్యదయాదానార్జవనిరతో దేవద్విజగురుసిద్ధానాం పూజయితా చాభిగన్తా చోత్తరోత్తరప్రతిపత్తికుశలో గురువృద్ధసేవీ న్యాయాభినివేశీ వ్యపగతభయలోభమోహక్రోధానృతోఽపైశున్యోఽమద్యలౌల్యః సుము

ఖశ్చావ్యసనీ చేతి ౪

తత్ర భేషజసంపత్ -- సుభూమౌ జాతం కాలే చోద్ధృతం కాలే చోత్పన్నమ్ అవికారి అగ్నితోయజన్తువిణ్మూత్రజరాదిభిరనుపహతం తత్తద్రోగయోగ్యం క్రమేణ

విధివదుపపాదితమితి ౫

తత్రాతురసంపత్ -- సాధ్యరోగతా సత్త్వబలబుద్ధిశరీరేన్ద్రియధృతితేజసాం దార్ఢ్యం నిదానపూర్వరూపాతఙ్కోపద్రవయాత్రోపశయానుపశయానాం యథావదాఖ్యానం ధాత్ర్యా వా శ్రద్ధధానతా దేవద్విజగురుభిషగ్భేషజసుహృదామభి

నన్దనమాస్తిక్యం వినయప్రధానతా యథోక్తకారిత్వం వశిత్వం చేతి ౬

తత్ర పరిచారకసంపత్ -- విపక్వకషాయతా ఆరోగ్యం శక్తిః భర్తృభక్తిః ఉపచారజ్ఞతా దాక్ష్యం శౌచమ్ ఆశుకారిత్వం సర్వకర్మసు కౌశలమ్ అఘృణిత్వమ్ అక్షుద్రపుత్రత్వమద్వైవిధ్యం దమో జితక్రోధాదితా సహిష్ణుతా

చేతి ౭

తత్ర శ్లోకాః

అస్య పాదచతుష్కస్య మన్యన్తే శ్రేష్ఠమాతురమ్

తదర్థం గుణవన్తో హి త్రయః పాదా ఇహేప్సితాః ౮

నేతి ప్రజాపతిః ప్రాహ భిషఙ్మూలం చికిత్సితమ్

భిషగ్వశే త్రివర్గో హి సిద్ధిశ్చ భిషజి స్థితా ౯

స యునక్తి ప్రయుఙ్క్తే చ శాస్తి చ జ్ఞానచక్షుషా

తస్మాజ్జ్ఞానే సవిజ్ఞానే యుక్తః శ్రేష్ఠతమో భిషక్ ౧౦

యదా చతుర్ణాం పాదానాం సంపద్భవతి జీవక

తదా ధర్మార్థయశసాం వైద్యో భవతి భాజనమ్ ౧౧

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః

ఇతి చికిత్సాసంపదీయోఽధ్యాయః షడ్వింశతితమః ౨౬

సప్తవింశతితమోఽధ్యాయః

అథాతో రోగాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

ఏకో రోగో రుజాకరణసామాన్యాదితి భార్గవః ప్రమతిః ద్వౌ రోగౌ నిజశ్చాగన్తుశ్చేతి వార్యోవిదః త్రయో రోగాః సాధ్యయాప్యాసాధ్యా ఇతి కాఙ్కాయనః చత్వారో రోగా ఆగన్తువాతపిత్తకఫజా ఇతి కృష్ణో భారద్వాజః పఞ్చ రోగా ఆగన్తువాతపిత్తకఫత్రిదోషజా ఇతి దారువాహో రాజర్షిః షడ్రోగాః షడ్రసత్వాదన్నపానస్యేత్యృషిపద్భ్యః సప్త రోగా వాతాద్యేకైకద్విత్రిదోషజా ఇతి హిరణ్యాక్షః అష్టౌ రోగా వాతాద్యేకైకద్విత్రిదోషా

గన్తునిమిత్తా ఇతి వైదేహో నిమిః అపరిసఙ్ఖ్యేయాః సమహీనాధికదోషభేదాదితి వృద్ధజీవకః ఏవమనవస్థానముపలభ్యాహ భగవాన్ క

శ్యపో ద్వావేవ ఖలు రోగౌ నిజశ్చాగన్తుశ్చ తావనేకవిస్తరావితి 3

హేతుప్రకృత్యధిష్ఠానవికల్పాయతనార్థతః

జ్ఞేయా రోగా అసఙ్ఖ్యేయాశ్చికిత్సానాం చ విస్తరాత్ ४

అధిష్ఠానద్వయం తేషాం శరీరం మన ఏవ చ

మానసానాం చ రోగాణాం కుర్యాచ్ఛారీరవత్ క్రియామ్ ౫

ధాతుస్థూణాత్మవైషమ్యం తద్దుఃఖం వ్యాధిసంజ్ఞకమ్

ధాతుస్థూణాత్మసామ్యం తు తత్సుఖం ప్రకృతిశ్చ సా ౬

అవ్యాహతశరీరాయురభివర్ధేత వా కథమ్

ఇత్యర్థం భేషజం ప్రోక్తం వికారాణాం చ శాన్తయే ౭

నిజాగన్తునిమిత్తా చ ద్వివిధా ప్రకృతీ రుజామ్

నఖదన్తాగ్నిపానీయవధబన్ధాధిదేవతాః ౮

శాపాభిచారాదాగన్తుర్నిజా వాతాదిహేతవః

వాతపిత్తకఫానాం తు దేహే స్థానాని మే శృణు ౯
సర్వగానామపి సతాం ప్రాయః స్థానం చ కర్మ చ
అధోనాభ్యస్థిమజ్జానౌ వాతస్థానం ప్రచక్షతే ౧౦
పిత్తస్యామాశయః స్వేదో రక్తం సహ లసీకయా
మేదః శిర ఉరో గ్రీవా సన్ధిర్బాహుః కఫాశ్రయః ౧౧
హృదయం తు విశేషేణ శ్లేష్మణః స్థానముచ్యతే
ఆమపక్వాశయౌ స్థానం విశేషాత్ పిత్తవాతయోః ౧౨
ఆగన్తుర్బాధతే పూర్వం పశ్చాద్దోషాన్ ప్రపద్యతే
నిజస్తు చీయతే పూర్వం పశ్చాద్వృద్ధః ప్రబాధతే ౧౩
తస్మాదాగన్తురోగాణామిష్యతే నిజవత్ క్రియా
నిజానాం పూర్వరూపాణి దృష్ట్వా సంశోధనం హితమ్ ౧౪
హృది శ్లేష్మానుపశ్లిష్టమాశ్యావం రక్తపీతకమ్
తదోజో వర్ధతే జన్తుస్తద్వృద్ధౌ క్షీయతే క్షయే ౧౫
మధురస్నిగ్ధశీతాని లఘూని చ హితాని చ
ఓజసో వర్ధనాన్యాహుస్తస్మాద్బాలాంస్తథాఽఽశయేత్ ౧౬
వృద్ధిర్వర్ణబలౌజోగ్ని మేధాయుఃసుఖకారణమ్
వాతాదిసామ్యం వైషమ్యం వికారాయోపకల్పతే ౧౭
తేషామపరిమేయానాం వికారాణాం స్వలక్షణైః
ఆవిష్కృతతమాన్ వ్యాధీన్ యథాస్థూలాన్ ప్రచక్ష్మహే ౧౮
అశీతిర్వాతికా రోగాశ్చత్వారింశత్తు పైత్తికాః
వింశతిః కఫజాః ప్రోక్తా వాతరోగాన్నిబోధ మే ౧౯
పాదభ్రంశః పాదశూలం నఖభేదో విపాదికా
పాదసుప్తిర్వాతఖుడో వాతగుల్ఫోఽనిలగ్రహః ౨౦
గృధ్రసీపిణ్డికోద్వేష్టౌ జానువిశ్లేషభేదకౌ

ఊరుస్తమ్భోరుసాదౌ చ పాఙ్గుల్యం వాతకణ్టకః ౨౧
గుదభ్రంశో గుదార్తిశ్చ వృషణాక్షేపకస్తథా
శేఫఃస్తమ్భః శ్రోణిభేదో వంక్షణానాహవిడ్గదౌ ౨౨
ఉదావర్తోఽథ కుబ్జత్వం వామనత్వం త్రికగ్రహః
పృష్ఠగ్రహః పార్శ్వశూలముదరావేష్టహృద్ద్రవౌ ౨౩
హృన్మోహౌ వక్షసస్తోదో వక్షోద్ధర్షోపరోధకౌ
గ్రీవాస్తమ్భో బాహుశోషః కణ్ఠోధ్వంసో హనుగ్రహః ౨౪
దన్తచాలౌష్ఠభేదౌ చ మూకత్వం వాగ్గ్రహస్తథా
కషాయాస్యాస్యశోషౌ చ ఘ్రాణనాశో రశాజ్ఞతా ౨౫
బాధిర్యముచ్చైః శ్రవణం కర్ణశూలమశబ్దతా
వర్త్మసంకోచవిష్టమ్భౌ తిమిరం శూలమక్షిషు ౨౬
వ్యదాసో భ్రువ్యుదాసశ్చ శఙ్ఖభేదః శిరోరుజా
స్ఫుటనం కేశభూమేశ్చ దణ్డకాక్షే పకోఽర్దితమ్ ౨౭
ఏకాఙ్గకః పక్షవధః శ్రమభ్రమవిజృమ్భికాః
ప్రలాపో వేపథుర్గ్లానీ రౌక్ష్యం నిద్రాపరిక్షయః ౨౮
శ్యావారుణావభాసత్వమనవస్థానమేవ చ
హిక్కాశ్వాసౌ విషాదశ్చ వన్ధ్యాత్వం షాణ్ఢ్యమేవ చ ౨౯
ప్రతిశ్యాయః శరణ్యశ్చ ప్రాధాన్యేనానిలాత్మకాః
తేష్వనుక్తేషు చాన్యేషు వాయోః స్వం రూపముచ్యతే ౩౦
శైత్య రౌక్ష్యం లఘుత్వం చ గతిశ్చేత్యథ కర్మ చ
విశదారుణపారుష్యసుప్తిసంకోచవైరసమ్ ౩౧
శూలతోదకషాయత్వశౌషిర్యఖరకమ్పనమ్
సాదహర్షౌ కార్శ్యవర్త్వ్యాసస్రంసనభేదనమ్ ౩౨
ఉద్వేష్టదంశభఙ్గాశ్చ శోషశ్చానిలకర్మ తత్

మధురామ్లోష్ణలవణస్తత్రోపక్రమ ఇష్యతే ౩౩
ఓషః ప్లోషో భ్రమో దాహో వమథుర్ధూమకామ్లకౌ
అన్తర్దాహో జ్వరోఽత్యౌష్ణ్యమతి స్వేదోఽఙ్గదాహకః ౩౪
త్వగ్దాహః శోణితక్లేదో మాంసక్లేదోఽఙ్గశీర్యణమ్
మాంసపాకశ్చర్మదలో రక్తవిస్ఫోటమణ్డలే ౩౫
రక్తపిత్తం చ కోఠాశ్చ కక్ష్యా హారిద్రనీలకే
కామలా తిక్తవక్త్రత్వం రక్తగన్ధాస్యతా తథా ౩౬
అతృప్తిః పూతివక్త్రత్వం జీవాదానం తమస్తృషా
మేఢ్రపాయుగలాక్ష్యాస్యపాకో హారిద్రమూత్రవిట్ ౩౭
ఇతి ప్రధానాః పిత్తార్త్యః స్వం రూపం తస్య వక్ష్యతే
లాఘవం తైక్ష్ణ్యమౌష్ణ్యం చ వర్ణాః శుక్లారుణాదృతే ౩౮
వైగన్ధ్యం కటుకామ్లత్వమీషత్స్నేహశ్చ పిత్తజాః
దాహోష్ణపాకప్రస్వేదకణ్డూకోఠస్రవాదిభిః ౩౯
విద్యాత్ పిత్తవికారార్తం కర్మైతత్ తదుపక్రమః
కషాయతిక్తమధురస్నేహస్రంసనశోషణాః ౪౦
స్తైమిత్యం గురుతాఽఙ్గస్య నిద్రాతన్ద్రాతితృప్తయః
ముఖమాధుర్యసంస్రావకఫోద్గారబలక్షయాః ౪౧
హృల్లాసోఽథ మలాధిక్యం ధమనీకణ్ఠలేపకౌ ౪౨
ఆమం చ గలగణ్డశ్చ వహ్నిసాద ఉదర్దకః
శ్వేతావభాసతాఙ్గానాం తథా మూత్రపురీషయోః ౪౩
కఫజానామసఖ్యానాం ప్రధనాః పరికీర్తితాః
స్నేహశైత్యగురుశ్వేతమాధుర్యం కఫలక్షణమ్ ౪౪
శ్లక్ష్ణతా చామయోత్పత్తౌ తస్య కర్మాణి చక్షతే
స్నేహాది చిరకారిత్వం బన్ధోపచయసుప్తయః ౪౫

విష్టమ్భశ్చేతి తత్ర జ్ఞః కషాయకటుతిక్తకైః
రూక్షోష్ణైశ్చాప్యుపచరేన్మాత్రాకాలౌ విచారయన్ ౪౬
స్నేహస్వేదోపచారౌ చ తేషు కర్మాణి పఞ్చ చ
వాతఘ్నానాం తు సర్వేషామనువాసనముత్తమమ్ ౪౭
పిత్తఘ్నానాం విరేకశ్చ వమనం శ్లేష్మఘాతినామ్
యేషాం చికిత్సితస్థానమర్థే తు పరికీర్తితమ్ ౪౮
తాంస్తు రోగాన్ ప్రవక్ష్యామి న హ్యత్రైతత్ సమాప్యతే
మహాగదోఽథ సంన్యాస ఊరుస్తమ్భస్త ఏకశః ౪౯
జ్వరవ్రణామగృధ్రస్యః కామలా వాతశోణితమ్
అర్శాంస్యపి తథాఽఽయామో ద్వివిధా వ్యాధయస్తు తే ౫౦
వాతాసృక్శ్విత్రశోథాస్తు త్రివిధాః పరికీర్తితాః
గ్రహణ్యక్షివికారాశ్చ కర్ణరోగా ముఖామయాః ౫౧
అపస్మారాః ప్రతిశ్యాయః శోషాణాం హేతవో మదాః
చతుర్విధాస్తే నిర్దిష్టా మూర్చ్ఛా క్లైవ్యాని చైవ హి ౫౨
తృష్ణాచ్ఛర్దిశ్వాసకాసగుల్మప్లీహారుచివ్యథాః
హిక్కోన్మాదశిరోరోగా హృద్రోగాః పాణ్డుసంజ్ఞకాః ౫౩
ఏతే పఞ్చవిధాః ప్రోక్తాః షడ్విధానపి మే శృణు
ఉదావర్తా అతీసారాః సవైసర్పా అథామయాః ౫౪
మేహినాం పిడకాః కుష్ఠం సప్త సప్తోపలక్షయేత్
శుక్రదోషాః పయోదోషా మూత్రాఘాతోదరాణి చ ౫౫
అష్టావష్టౌ వదన్త్యేతాన్ గ్రహాస్తు దశ కీర్తితాః
యోనివ్యాపత్కృమిమేహాన్ వింశతి వింశతిం విదుః ౫౬
ఏతే సమాసతః ప్రోక్తాశ్చికిత్సాస్థానహేతవః
పూర్వోద్భవనిమిత్తేన యోఽపరో జాయతే గదః ౫౭

తముపద్రవమిత్యాహురతీసారో యథా జ్వరే
చికిత్సితం తథోత్పత్తిం తేషామేకే ప్రచక్షతే ౫౮
ఉపద్రవాణామిత్యేకే పూర్వం నేత్యాహ కశ్యపః
ఉభయత్రైవ యద్యుక్తం పానభోజనభేషజమ్ ౫౯
శాన్తయే తత్ ప్రయుఞ్జీత న వర్ధేతే తథా హ్యుభౌ
యం వా తీవ్రతరం పశ్యేద్వ్యాధిం విద్వాన్ స్వలక్షణైః ౬౦
తమేవోపక్రమేతాదౌ సిద్ధిస్కామో భిషగ్వరః
యో హేతుః పిత్తరోగాణాం రక్తజానాం స ఏవ తు ౬౧
శోణితం కుపితం జన్తుం క్లిశ్నాతి బహుభిర్ముఖైః ౬౨
వైవర్ణ్యసంతాపశిరోక్షిరోగదౌర్బల్యదౌర్గన్ధ్యతమః ప్రవేశాః
వైసర్పవిద్రధ్యుపజిహ్వాగుల్మరక్తప్రమేహప్రదరాతినిద్రాః ౬౩
మన్దాగ్నితా స్రోతసాం పూతిభావః
స్వరక్షయః స్వేదమదానిలాసృక్ ।
తృష్ణాఽరుచిః కుష్ఠవిచర్చికాశ్చ
కణ్డ్వః సకోఠాః పిడకాః సకణ్డవః ౬౪
అన్యే చ రోగా వివిధా అనుక్తా
స్తేష్వాదితః స్రంసనమేవ పథ్యమ్ ।
వైసర్పపచ్చాత్ర వదనతి సిద్ధం
రక్తావసేకం చ విశోషణం చ ౬౫
న త్వేవ బాలస్య విశోషణం హితం
నైవాతిసంశోధనరక్తమోక్షణే ।
స్నిగ్ధైః సుశీతైర్మధురైరదాహిభిస్త
త్రోపచారోఽశనలేపసేచనైః ౬౬
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః

ఇతి రోగాధ్యాయః సప్తవింశతితమః ౨౭

అష్టావింశతితమోఽధ్యాయః

అథాతో లక్షణాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

భగవఁల్లక్షణైర్బాలా ఆయుష్మన్తో భవన్తి కైః

సుఖినో దుఃఖినః కైః కైర్వైద్యో విద్యాదనాయుషః ౩

కతి సత్త్వాని మర్త్యానాం సత్త్వానాం లక్షణం చ కిమ్

ప్రశస్తం నిన్దితం దేహే యద్యత్తత్తధిఓచ్యతామ్ ౪

పఞ్చావదానవచనం శ్రుత్వా ప్రోవాచ కశ్యపః

కృత్స్నం లక్షణవిజ్ఞానం సత్త్వం నిన్దితపూజితమ్ ౫

ఇహ ఖలు కుమారాణాం వృద్ధజీవక స్నిగ్ధతనుశ్లక్ష్ణతామ్రా నఖా ఆధిపత్యాయ భవన్తి స్థూలా ఆచార్యాణాం రాజీమన్తశ్చ దీర్ఘాశ్చాయుష్మతాం నిమ్నశుక్తితుపాకృతయో దరిద్రాణాం రూక్షా దుఃఖభాగినాం పుష్పితా లుణ్ఠానాం శ్వేతా మణ్డలా అనాయుషాం స్ఫుటితా అస్వతన్త్రాణాం వివర్ణా వ్యసనినాం సమున్నతా నిపిణ్డాన్తా అల్పాః సుఖభాగినాం విపులైర్నఖైర్మధ్యత్వమాహ స్థూలాః శ్వేతా విషమాశ్చ ప్రవ్రాజయన్తి । పాదైః పీనైః సుప్రతిష్ఠితైరూర్ధ్వలేఖైరాయుష్మన్తో ధనవన్తోఽధిపతయః స్వస్తికలాఙ్గలకమలశఙ్ఖచక్రహయగజరథప్రహరణమఙ్గలాఙ్కితై రాజానః తామ్రైః స్నిగ్ధైః సుభగాః ఉత్కుటకైర్మధ్యధనాయుషః శ్వేతైరధనాః అలేఖైః పరకర్మకరాః బహులేఖై రోగిణః సువృత్తశ్లక్ష్ణపార్ష్ణిభిః సర్వగుణోపపన్నా భవన్తి హీనపార్ష్ణిభిరనాయుషః ప్రజాహీనాః చిపిటాః పారదారికాః । అఙ్గులీనఖపాదైర్దీర్ఘైర్దీర్ఘాయుషో హ్రస్వైర్హ్రస్వాయుషః । అఙ్గులీభిర్ఘనాభిర్భాగ్యవన్తో గూఢపర్వాభిర్భోగినః స్థూలపర్వాభిరాచార్యాః లోమశాభిరధనాః । ఖరపరుషతనువిషమస్ఫుటితమంలినా పాష్ణిర ప్రశస్తా । ఉత్తరపాదమున్నతమసిరమలోమకం ప్రశస్యతే విషమం విపరీత చ తస్కరాణామ్ । గుల్ఫౌ గూఢావల్పావలోమసిరౌ ప్రశస్యేతే ధననాశాయోల్బణౌ విపులౌ పరిక్లేశాయ । ప్రజఙ్ఘా తన్వీ ప్రశస్యతే స్థూలా పతిపుత్రద్రవ్యసుఖక్షయకరీ స్తేనాయ చ । జఙ్ఘే చానుద్బద్ధే అసిరే అలోమికే ప్రశస్యేతే శుష్కస్థూలసిరాలోమశే విపరీతే వైధవ్యకర్యౌ తు నారీణామ్ । జానునీ చ గూఢే ధన్యే । ఊరూ మాంసోపచితౌ గూఢసిరౌ శ్లక్ష్ణౌ ప్రశస్యేతే । స్ఫిచౌ నిర్వృత్తావలమ్బౌ నిర్వ్రణాబలోమశావవిషమౌ ప్రశస్యేతే శుష్కావనపత్యానాం లమ్బౌ ప్రధాననాశాయ మహాన్తౌ పౌంశ్చల్యాయ అల్పకౌ శీలవతామ్ । కుకున్దరౌ గమ్భీరావలోమశౌ ప్రవిభక్తౌ సమౌ ప్రశస్యేతే

లోమశౌ ప్రవ్రజ్యాయై ప్రదక్షిణావర్తౌ తు ధన్యౌ విపులౌ దీర్ఘాయుషాం శ్లిష్టావనాయుషామ్ । జఘనమురసా తుల్యం ప్రశస్యత ఇత్యేకే । కుమారాణామురస్తు విశాలతరం జఘనం తు కుమారీణాం న తు మధ్యాయ కల్పతే । వృషణౌ ప్రలమ్బౌ బృహతౌ గౌరస్య కృష్ణౌ కృష్ణస్య గౌరౌ రక్తస్య శ్యామౌ శ్యామస్య రక్తౌ లోమశౌ మధ్యౌ స్మృతౌ పీనౌ ప్రశస్యేతే విపరీతౌ దౌర్భాగ్యపుస్త్వప్రజాహానికరౌ స్వల్పావనాయుషాం దుఃఖాయ చైకే గోఖరహయాజావికాకృతీ తు సుభగానామాయుష్మతాం చ విజ్ఞేయౌ । ప్రజననం మృదు దీర్ఘముచ్ఛ్రితం బృహత్తామ్రనిర్వృత్తమణి మహాకోశం మహాస్రోతః ప్రశస్యతే తను హ్రస్వం లమ్బి వికోశం శ్వేతశ్యావవిసృతం వామావృత్తమప్రశస్తమ్ । మూత్రమనావిద్ధమతనుకమనల్పమృజువేగం ప్రశస్యతే తద్విపరీతమతిగన్ధి సవేదనమత్యుష్ణం వివర్ణమనిమిత్తకాలమశబ్దమప్రశస్తం కన్యకానాం చ స్ఖలితమూత్రత్వముభయోర్వాఽనపత్యకరమ్ । యోనిః శకటాకృతిరపత్యలాభాయ పీనా సౌభాగ్యాయ లమ్బాఽపత్యవధాయ మణ్డలా వ్యభిచరణాయ ఉత్క్షిప్తాఽనపత్యత్వాయ సూచీముఖీ దౌర్భాగ్యాయ భృశవివృతసంవృతశుష్కా లమ్బా విషమా విలిఙ్గా క్లేశలాభాయ మధ్యనిబిడా కన్యాప్రజననాయ ఉన్నతా రమణీయా మాంసలా పుత్రజన్మనే వ్యఞ్జనవతీ చ ధన్యా అతిలోమశా వైధవ్యకరీ వ్యఞ్జనహీనా త్వయశసే పిప్లుమద్వసావతీ వ్యభిచారప్రవ్రజ్యాయై । తథైవ లోమరాజ్యుభయతో మధ్యమాగతా నాతిఘనా ప్రశస్యతే వైధవ్యాయాతిస్థూలా అతిస్థూలఘనలోమా పౌంశ్చల్యాయ అధోజాతా దౌర్భాగ్యాయ నాభిమతివృత్తా మధ్యత్వాయ । కుక్షీ సమున్నతౌ ప్రశస్యేతే లోమశౌ ప్రవ్రజ్యాయై సిరాలౌ కుభోజనాయ నిమ్నౌ దారిద్ర్యాయ సమౌ మధ్యత్వాయ దక్షిణోన్నతౌ పుత్రజన్మనే వామోన్నతౌ విపరీతౌ । ఈషదున్నతముదరమశిథిలమకఠినమవిపులం ప్రశస్యతే దారిద్ర్యాయ శుష్కమ్ ఉన్నతం భోగాయ విశాలవిషమం విషమశీలభోగాయ కల్పతే భృశశుష్కమనపత్యం స్త్రియాశ్చాధస్తాదుపచితమసిరమతివిపులమవలికమనాయుషే మధ్యం నాభేరుపరిష్టాదనాయుషే ఏకవలికం ధన్యం ద్వివలికం బుద్ధిలాభాయ త్రివలికం సౌభాగ్యాయ చతుర్వలికం ప్రజాయుషే బహువలికమధన్యమనాయుషే భవత్యుదరమ్ । నాభిః గమ్భీరా ప్రదక్షిణా వృత్తోత్సఙ్గినీ లోమసిరావర్తవర్జితా ప్రశస్యతే గర్తాకృతిరనున్నతా సుఖదుఃఖకరీ విషమేన్నతాఽనాయుష్యా స్వల్పాకృతిరనపత్యా విదేశస్థా ప్రవ్రాజయతి బృహతీ గమ్భీరోన్నతాఽఽధిపత్యాయ । నాభ్యా పాయుర్వ్యాఖ్యాతః । పార్శ్వే వృత్తే మాంసలే స్నిగ్ధే అలోమసిరే ప్రశస్యేతే లోమసిరే ప్రవ్రాజయేతే । పృష్ఠం సమముపరివిశాలమసిరమలోమకమనావర్తకం ప్రశస్యతే మధ్యే నిమ్నమాయుష్మతాం నిర్భుగ్నం దుఃఖభాగినాం సంక్షిప్తమనాయుషాం లోమశమమైత్రాణామల్పాపత్యానాం చ । లోమస్కన్ధో వణిగ్భారజీవీ కితవో రఙ్గజీవీ వా శుష్కాంసో దరిద్రః తావుభౌ దీర్ఘాయుషౌ కదాచిత్ ప్రవ్రజేతామపి స్నిగ్ధాంసః కర్షకః పీనాంసః ఆఢ్యః కఠినాంసః శూరః శిథిలాంసోఽసక్తః ఉన్నతాంసః పుమాన్ ప్రశస్యతే భ్రష్టాంసా కన్యా విపరీతే తద్గుణహానిః । కక్షావున్నతౌ పృథులౌ పీనౌ సువ్యఞ్జనౌ ప్రశస్యేతే విపరీతావధన్యౌ భృశలోమశౌ చ నారీణామ్ । తథా బాహూ ఆనుపూర్వ్యోపచితౌ గూఢారత్నీ దీర్ఘౌ జానుస్పృశౌ ప్రశస్యేతే సిరాతతావాయుష్మతాం

పక్ష్మవన్తౌ ప్రజావతామ్ అసిరావప్రజానాం తిర్యక్సిరౌ కృచ్ఛ్రజీవినాం తిలవన్తౌ । ప్రవ్రాజయతః మశకలక్షణవన్తౌ కలహాయ । మణిబన్ధనే స్థూలే పుంసః ప్రశస్యేతే తనూ స్త్రియః । ఉభయోరేవ తిస్రో యవపఙ్క్తయోఽచ్ఛిన్నాః ప్రశస్యన్తే ప్రథమా ధన్యా ద్వితీయా ముఖ్యా తృతీయా ప్రజాయుషే సర్వాశ్చేదవిచ్ఛిన్నాః స్నిగ్ధా వ్యక్తగమ్భీరలిఖితా ఆధిపత్యాయ చతస్రో రాజర్షేః పఞ్చ షట్ శతపుత్రస్య సప్త దేవనికాయానామేకాఽపి

చేదవిచ్ఛిన్నా వ్యక్తా సుఖాయోపపద్యతే । --

స్త్రీణాం చాతిదీర్ఘాశ్చాతిహ్రస్వాశ్చ నిన్దితాః । కేశభూమిః స్నిగ్ధా లోహితా నిర్మలా నిర్వ్రణా చ ప్రశస్యతే ॥ మత్తగజవృషభసింహశార్దూలహంసగతయోఽధిపతయః స్తిమితగతయో ధన్యాః చపలగతయశ్చపలసుఖదుఃఖలాభినః తిర్యగ్గతయస్త్వధన్యాః స్ఖలనాశ్చాఙ్ఘవిస్ఫోటినశ్చాప్రశస్తాః । తథా అతిగౌరమతికృష్ణమతిదీర్ఘమతిహ్రస్వమతికృశమతిస్థూలమతిలోమశమలోమశమతిమృద్వ-తికఠినం చ శరీరేష్వప్రశస్తముచ్యతే । తథా బాలానాం రుషితరుదితస్వప్నప్రజాగరక్రోధహర్షవిసర్గాదా

నపఙ్క్తిస్థైర్యగామ్భీర్యాణి యుక్తాని గుణాధికాని ప్రశస్యన్త ఇతి ౬

అత్ర శ్లోకాః --

యథా వక్త్రం తథా వృత్తం యథా చక్షుస్తథా మనః

యథా స్వరస్తథా సారో యథా రూపం తథా గుణాః

త్రివిధం సత్త్వముద్దిష్ట కల్యాణక్రోధమోహజమ్

శ్రేష్ఠమధ్యాధమత్వం చ తేషాం ప్రోక్తం యథాక్రమమ్

అష్ట సప్త త్రిధా చైషాం క్రమాద్భేదః ప్రవక్ష్యతే

సత్త్వానాం సత్త్వవిజ్ఞానం హితమౌషధకల్పనే

తపఃసత్యదయాశౌచదానశీలరతం సమమ్

జ్ఞానవిజ్ఞానసంపన్నం బ్రాహ్మం విద్యాజ్జితేన్ద్రియమ్

ప్రజావన్తం క్రియావన్తం ధర్మశీలం జగత్ప్రియమ్
అనీర్ష్యమశఠం ప్రాజ్ఞః ప్రాజాపత్యం వదేచ్ఛుచిమ్

శౌచవ్రతేజ్యాధ్యయనబ్రహ్మచర్యదయాపరమ్
జితమానమదక్రోధం వక్తారం చాషమాదిశేత్

త్రివర్గనిత్యం విద్వాంసం శూరమక్లిష్టకారిణమ్
ప్రాహురైన్ద్రం మహాభాగమధిష్ఠాతారమీశ్వరమ్

త్యక్తదమ్భభయక్రోధం ప్రాప్తకారిణమీశ్వరమ్
సమం మిత్రే చ శత్రౌ చ యామ్యం విద్యాత్ సునిశ్చితమ్

అశుచివిశుచిః శూరః శీఘ్రక్రోధప్రసాదవాన్
పుణ్యశీలో మహాభాగో వారుణో వరుణప్రియః

స్థానమానపరీచారధర్మకామార్థలోభినమ్
క్రోధప్రసాదఫలదం కౌబేరం ప్రాహురూజితమ్
శ్లోకాఖ్యానేతిహాసజ్ఞం గన్ధమాల్యామ్బరప్రియమ్
నృత్తగీతోపహాసజ్ఞ గాన్ధర్వం సుభగం విదుః

యే చాన్యేఽపి శుభా భావాః శుద్ధాస్తే చాపి సాత్త్వికాః
ఏతత్ కల్యాణభూయిష్ఠం శుద్ధం సత్త్వమిహాష్టధా

ఆరోగ్యం ప్రశమో రూపం జ్ఞానవిజ్ఞానమార్యతా
దీర్ఘమాయుః సుఖాత్యక్తం సామాన్యం శుద్ధలక్షణమ్

ఈశ్వరోఽసూయకశ్చణ్డ ఆత్మపూజోపధిప్రియః
సానుక్రోశభయో రౌద్రో హన్తా శూరస్తథాఽఽసురః

క్రూరచ్ఛిద్రప్రహారీ చ రోషేర్ష్యామర్షసన్తతః
వైరమాంసాశనాయాసః కలహార్ధీ చ రాక్షసః

శుచిద్విడశుచిః క్రూరోఽభీరుర్భీషయితాఽఽవిలః
మద్యమాంసప్రియః శఙ్కీ పైశాచో బహుభోజనః

తీక్ష్ణమాయాసబహులం నిద్రాలుం బహువైరిణమ్
అక్రుద్ధభీరుం స్త్రైణం చ సార్పం నిత్యోష్ఠలేహినమ్

దానశయ్యాత్యలఙ్కారపానభోజనమైథునైః
నిత్యోపేతం ప్రముదితం యాక్షం విద్యాత్ ప్రభక్షణమ్

అహఙ్కృతా మహాహారా వైరిణో వికృతాననాః
విరూపా వికృతాత్మానో భూతసత్త్వా నిశాప్రియాః

అమర్షికుత్సితాహారవాగ్వ్యానం నిత్యశఙ్కితమ్
చలం దుర్మేధసం భీరుం శాకునం విద్ధ్యనోకసమ్
ఇత్యేతద్రాజసం సత్త్వం సప్తధా క్రోధకారితమ్
వ్యామిశ్రగుణదోషం చ రజ ఏవోపలక్షయేత్

ఆహారమైథునపరం స్వప్నశీలమమేధసమ్

అథైవం పాశవం విద్యాన్మృజాఽలజ్కారవర్జితమ్

భీరుమప్రజ్ఞమాద్యూనం కామక్రోధవశం గతమ్
హింస్రమాత్మపరం విద్యాన్మాత్స్యం సుప్రజసం శఠమ్

వధబన్ధపరిక్లేశశీతవాతాతపక్షమమ్
బుద్ధ్యఙ్గహీనమలసం వానస్పత్యం వదేదృజుమ్

ఇత్యేతత్త్రివిధం సత్త్వం తామసం మోహసంభవమ్
యచ్చామేధ్యమకల్యాణం సర్వం తచ్చాపి తామసమ్

సత్త్వం ప్రకాశకం విద్ధి రజశ్చాపి ప్రవర్తకమ్
తమో నియామకం ప్రోక్తమన్యోన్యమిథునప్రియమ్

యదా యచ్చాధికం యస్య స దేహీ తేన భావితః
శుభాశుభాన్యాచరతి ఫలం భుఙ్క్తే తథావిధమ్

సమానసత్త్వా బాలానాం తస్మాద్ధాత్రీ ప్రశస్యతే
ఉద్వేగవిత్రాసకరీ విపరీతా న శస్యతే

న జీవన్త్యథ జీవన్తి కృచ్ఛ్రా ధాత్రీవిపర్యయే
సమాన త్త్వా బాలానాం పుష్టిరాయుర్బలం సుఖమ్

త్వగసృఙ్మాంసమేదోఽస్థిమజ్జశుక్రాణి ధాతవః
ఓజః సత్త్వం చ సర్వం చ తత్సారం తు నిబోధ మే

త్వగ్రోగరహితో భోగీ ప్రసన్నవ్యఞ్జనచ్ఛవిః
సద్యఃక్షతప్రరోహశ్చ త్వక్సారః సుతనూరుహః
రక్తసారోఽరుణాభాసః ---
సూత్రస్థానస్యైతావానేవ భాగ ఉపలబ్ధః

కాశ్యప

Kāshyapa

విమానస్థానమ్

Vimānasthānam

విమానస్థానమ్

తృతీయం విమానస్థానమ్

---పృథక్ పజా హితాశనమ్ ।
తిథినక్షత్రదేవార్చా ఘ్నన్త్యవేక్షితజాన్ గదాన్

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి కర్ణాయజయావష్ఠీవనం విమానమ్

శిష్యోపక్రమణీయవిమానాధ్యాయః
అథాతః శిష్యోపక్రమణీయం విమానమధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

అథ ఖలు గురుః శిష్యమభిగతం విద్యాథినం శిష్యగుణాన్వితం విధినోపనయేదుదగయనే పుణ్యాహే నక్షత్రేఽశ్వయుజి రోహిణ్యాముత్తరాస్వన్యస్మిన్ వా । పుణ్యే ప్రాగుదక్ప్రవణదేశే గోమయేనాద్భిశ్చ గోచర్మమాత్రం స్థణ్డిలముపలిప్య యథోక్తం తత్ర లక్షణోల్లేఖనాగ్నిప్రణయనపరిసమూహనపర్యుక్షణబ్రహ్మప్రణీతాస్తరణాజ్యోత్పవనాఘారాజ్య భాగా-గ్ని హెూమాన్ కృత్వా పాలాశీః సమిధో ఘృతాక్తా జుహెూతి--అగ్నయే స్వాహా సోమాయ స్వాహా ప్రజాపతయే స్వాహా కశ్యపాయ స్వాహా అశ్విభ్యాం స్వాహా ఇన్ద్రాయ స్వాహా ధన్వన్తరయే స్వాహా సరస్వత్యై స్వాహా పూర్ణభగాయ స్వాహా అగ్నయే స్విష్టకృతే స్వాహా ఇతి హుత్వా బ్రాహ్మణం హవిష్యాదనేన దక్షిణావతా తర్పయిత్వా దేవాంశ్చ బలిభిః గురవే పూర్ణకుమ్భం దక్షిణాం దత్త్వా దధిక్రావ్ణ ఇతి ప్రాఙ్ముఖో దధి ప్రాశ్య ఉపస్పృశ్యాద్భిః పరిక్రమ్య ప్రదక్షిణం గురోర్బాహుం సంస్పృస్య బ్రూయాత్ అసావహం

పుత్ర ఇతి పాదౌ సంస్పృశ్య బ్రూయాత్--అసావహం శిష్య ఇతి ౩

అథ శిష్యగుణాః -- క్షాన్తిర్దాక్ష్యం దాక్షిణ్యమానుకూల్యంశౌచం కులే

జన్మ ధర్మసత్యాహింసాసామకల్యాణజ్ఞానవిజ్ఞానస్థితివినివేశః పాటవం యథోక్తకారిత్వం బ్రహ్మచర్యమనుత్సేకో లోభేర్ష్యావివర్జనమితి అతోఽఅన్యథా దోషైః సవర్జ్యః ౪

అథ గురుః--ధర్మజ్ఞానవిజ్ఞానోహాపోహప్రతిపత్తికుశలోగుణసంపన్నః సౌమ్యదర్శనః శుచిః శిష్యహితదర్శీ చోపదేష్టా చ భిషకశాస్త్రవ్యాఖ్యానకుశలస్తీర్థాగతజ్ఞానవిజ్ఞానః కల్యోఽనన్యకర్మాఽవ్యావృత్తః శిష్య గుణాన్వితశ్చ । అతోఽన్యథా దౌషైర్వర్జ్యః ౫

అథ శిష్యానుశాసనం--భోః సౌమ్యేనానుకూలేన ధార్మికేణ జితేన్ద్రియేణాహూతాధ్యాయినా చ భవితవ్యం సర్వనివేదినా సమానదుఃఖేన దేశకాలజ్ఞేన ధృతిమతా చ భవితవ్యం లోభక్రోధమోహేర్ష్యాప్రహాసవైరమద్యమాంసస్త్రీభ్యో నివర్త్యయితవ్యం గురుశుశ్రూషాఽవశేషేణాధ్యేతవ్యం న

చాననుజ్ఞాతేన న చానభ్యర్చ్య వా గురుమసమాప్తవిద్యేన వా ప్రచరితవ్యమ్ ౬

అథాధ్యయనవిధిః -- గురుః శుచిరుద్ధతహస్తః శుచౌ దేశే తద్వచ్ఛిష్యాయావహితాయాథశబ్దమోఙ్కారం వా పూర్వ ప్రయుజ్య మహావ్యాహృతీరనూచ్య సావిత్రీం చ త్రిరభ్యస్యాఽధీష్వ భో ఇత్యుక్తే రూపమేకం నిగదేత్ తం చానుపఠేత్ తచ్ఛిష్యో రూపహతం సంస్థాహతం చ కుర్యాత్ గ్రహణశక్త్యవేక్షః ఖణ్డనసందర్శనాపూర్వగ్రహణాని

సోఢుం యథోక్తశ్రవణం తస్యాభ్యాసో ధన్యః ధారణాధ్యాపనేనార్థతత్త్వాధిగమనం తు మోక్షాయ । నానధ్యాయేష్వధీయీత న గురువ్యలీకేషు న పర్వసు న సన్ధ్యాయాం న విద్యుదుల్కానభ్రవర్షాఽసూర్యదర్శనేషు న మహోత్సవే న భుక్తవాన్ నాద్భుతదర్శనే న గోబ్రాహ్మణగురుపరాత్మపీడాయాం న పక్షిణీషు నాప్యష్టకాసు నాత్యుచ్చనాచప్లతక్లీబస్వరైః నాముఖాద్గురోః నాలక్షితం న సందిగ్ధం న చ క్షుత్పిపాసావ్యాధివైమనస్యాదియుక్తోఽభ్యసేత్ ౭

అధీత్యానుజ్ఞాతః ప్రచరేచ్ఛుక్లవాసాః సంహతకేశోఽనుద్భ్రాన్తో యుగమాత్రావలోకీ పూర్వాభిభాషీ సుముఖః । న చాతురకులమనాహూతః ప్రవిశేత్ ప్రవిశంశ్చ నిమిత్తాని లక్షయేత్ । న చ సర్వతోఽవలోకయేదన్యత్రాతురాత్ । న చాతురకులేషు స్త్రీభిః ప్రేష్యాభిరపి మహోపహాసం గచ్ఛేత్ న చాసామపూజాపురస్కృతం నామ గృహ్ణీయాత్ మాన్యస్థానేనైవ తు బ్రూయాత్ న చ తాభిః సంవ్యవహారమతిప్రణయం వా కుర్యాత్ న చ భర్తురవిదితం స్త్రీభ్యః కిఞ్చిదాదద్యాత్ న చావిదితః ప్రదిశేత్ న చ రహసి స్త్రియా సహ బ్రూయాదాసీత వా న చైనాం వివృతాం ప్రేక్షేత విహసేద్వా ప్రణయన్తీం చోపేక్షేత న చ ప్రకాశయేత్ । న చాతురకులగుహ్యం బహిః ప్రకాశయేత్ నాతురకులదోషాన్ ప్రథయేత్ । దృష్టారిష్టమపి చాతురం న తత్త్వం బ్రూయాత్ నిత్యమాశ్వాసయేత్ । న మృత్యుపరిగతశరీరమసాధ్యరోగమనుపకరణం చోపగచ్ఛేత్ నౌషధమక్రమేణోపదిశేత్ న పరాధీనం కుర్యాత్ । న స్వయం కృతకమౌషధం ప్రయుఞ్జీత శరీరౌషధవ్యాధివయసాం చావస్థాన్తరజ్ఞః స్యాత్ । నిత్యసంభృతధూపాఞ్జనౌషధః స్యాత్ । న చాన్యభిషగ్భిర్విరోధం గచ్ఛేత్ । సయుక్తశ్చ తైరౌషధం ప్రకల్పయేత్ । ప్రగల్భో నిఃశఙ్క ఉపస్థితపదే విస్పష్టం విచిత్రం మృదూపనయవద్గ్రాహకమవిరుద్ధం ధర్మ్యం సదా బ్రూయాత్ । ప్రజానాం హి స్వస్తికామో

భిషగిహ చాముత్ర చ నన్దత ఇతి ౮

అథాన్యో భిషగభిషదేత్తస్మై క్షమేత సామ్నా చానునయేత్ । పునః పునః కుత్సయన్తం తు విగృహ్యోదితో గ్రన్థేనాఽవకిరేత్ న చాస్య వాక్యావకాశం దద్యాత్ । బ్రువతోఽపి ప్రోక్తం చ బ్రూయాత్ నైతదేవమితి । పరిహసేత్ అపశబ్దాంశ్చాస్య విగృహ్ణీయాత్ అర్థే కృచ్ఛ్రే చైనమవతారయేత్ న చైనమవశః

పరుషయేత్ స్తోత్రగర్భైరేవైనం ధర్షయేదితి ౯

భో భిషక్ ఆయుః కిం కిమాయుర్వేదస్యాయుర్వేదత్వం కిం చాయురిత్యుచ్యతే కత్యఙ్గశ్చాయుర్వేదః కథం చాధ్యేయః కిమర్థం చాధ్యేయ కిఞ్చాస్యాద్యం తన్త్రం కశ్చైషాం ధుర్యః కతమం చ వేదం శ్రయతి కిం నిత్యోఽనిత్యః కిమాశ్రయశ్చాయుర్వేదః కాని చైషాం సు లక్షణాని తత్రప్రకృతీనాం త్రిసృణాం చ వేదనానామతీతవర్తమానానాగతానాం కతమాం

భిషక్ చికిత్సతి కిం చాస్యాయుర్వేదసాధనం కిం పుణ్యోఽపుణ్యః ఇతి పృష్టో వా ప్రతిబ్రూయాత్ -- భోః తత్రాయుర్జీవితమిత్యుచ్యతే ॥ విద జ్ఞానే ధాతుః విద్ధ లాభే చ ఆయురనేన జ్ఞానేన విద్యతే జ్ఞాయతే విన్దతే లభ్యతే న రిష్యతీత్యాయుర్వేదః కత్యఙ్గశ్చాయుర్వేద ఇతి అష్టాఙ్గః తస్య కౌమారభృత్యం కాయచికిత్సా శల్యాహర్తృకం శాలాక్యం విషతన్త్రం భూతతన్త్రమగదతన్త్రం రసాయనతన్త్రమితి ॥ అత్రాహ--అఙ్గాన్యేతాని శరీరమస్య కతమత్ యదాశ్రయన్త్యఙ్గాని అఙ్గాని హి శరీరాశ్రయాణి భవన్తి అత్రాహ తస్య శరీరం ధర్మః ధర్మాశ్రయం హ్యస్మిన్ కర్మ సిధ్యతీతి ॥ కథం చోత్పన్న ఇతి ఆహఅథర్వవేదోపనిషత్సు ప్రాగుత్పన్నః స్వయంభూర్బ్రహ్మా ప్రజాః సిసృక్షుః ప్రజానాం పరిపాలనార్థమాయుర్వేదమేవాగ్రేఽసృజత్ సర్వంవిత్ తతో విశ్వాని భూతాని । తతస్తం పుణ్యమాయుర్వేదమనన్తమాయుషో వర్ధనమాధారమాప్యాయనమమృతమశ్విభ్యాం కః ప్రదదౌ తావిన్ద్రాయ ఇన్ద్ర ఋషిభ్యశ్చతుర్భ్యః కశ్యపవశిష్ఠాత్రిభృగుభ్యః తే పుత్రేభ్యః శిష్యేభ్యశ్చ ప్రదదుర్హితార్థం ధర్మార్థకామమోక్షశక్తిపరిపాలనార్థం చేతి ఏవముత్పన్నః ॥ కథం చాధ్యేయ ఇతి గురోరనుమతేనేతి ॥ కేన చాధ్యేయ ఇతి బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యశూద్రైరాయుర్వేదోఽధ్యేయః ॥ తత్రార్థపరిజ్ఞానార్థం పుణ్యార్థం చాత్మనః ప్రజానుగ్రహార్థం బ్రాహ్మణైః ప్రజాసంరక్షణార్థం క్షత్రియైః వృత్త్యర్థం వైశ్యైః శుశ్రూషార్థమితరైః ధర్మార్థం చ సర్వైః । సుఖజీవితదానం హి సర్వధర్మస్యాధికం బ్రువతే తతశ్చ పుణ్య ఏవమాయుర్వేదః । సుఖజీవితదానతుష్టాశ్చ దేహినః కృతజ్ఞాయ సంవిభజన్తి పురఃస్తువన్తి చ తదస్య ధర్మార్థకామనిర్వర్తకం భవతీతి కిమర్థం చాధ్యేయ ఇత్యత్రోక్తమ్ ॥ కించాస్యాద్యం

తన్త్రమితి

కౌమారభృత్యమష్టానాం తన్త్రాణామాద్యముచ్యతే

ఆయుర్వేదస్య మహతో దేవానామివ హవ్యపః

అనేన హి సంవర్ధితమితరే చికిత్సన్తి । బాలస్య హ్యద్యమౌషధమన్యత్ ప్రమాణమన్య ఉపక్రమోఽన్యే చ విశేషాః ॥ కం చ వేదం శ్రయతి అథర్వవేదమిత్యాహ తత్ర హి రక్షాబలిహోమశాన్తి --- ప్రతికర్మవిధానముద్దిష్టం విశేషేణ తద్వదాయుర్వేదే తస్మాదథర్వవేదం శ్రయతి । సర్వాన్ వేదానిత్యేకే పద్యగద్యకథ్యగేయవిద్యాశ్రయాదితి న చైతదేవమాయుర్వేదమేవాశ్రయన్తే వేదాః । తద్యథా--దక్షిణే పాణౌ చతసృణామఙ్గులీనామఙ్గుష్ఠ ఆధిపత్యం కురుతే న చ నామ తాభిః సహ సమతాం గచ్ఛతి ఏకస్మింశ్చ పాణౌ భవతి ఏవమేవాయమృగ్వేదయజుర్వేదసామవేదాథర్వవేదేభ్యః పఞ్చమో భవత్యాయుర్వేద ఇతి । కిం కారణం యథాహి వేదేషు సతత బ్రహ్మజ్ఞైస్త్రివర్గసంయుక్తం పురుషనిశ్రేయసం చిన్త్యతే ఏవమేవాస్మిన్నపి వేదే నిదానోత్పత్తిలిఙ్గారిష్టచికిత్సితైః

సతతమేవ హితసుఖకరం త్రివర్గసారభూతం పురుషని శ్రేయసం చిన్త్యతే తద్యథా చ వివిధవిజ్ఞానజ్ఞానోపపన్నా భాష్యవచనవిదోఽష్టాఙ్గయా బుద్ధ్యోపపన్నా లఙ్ఘనప్లవనస్థానాసనగమనాగమనసమర్థా అపి చ నామ మనుష్యా అదేశజ్ఞానవన్తో నిత్యమేవ దేశజ్ఞం దైశికమన్వయురేవమేవ ఖలు వేదనాసు శిక్షాకల్పసూత్రనిరుక్తవృత్తచ్ఛన్దోయజ్ఞసంస్తరజ్ఞానసముచ్చయవిశేషజ్ఞా ఆయుర్వేదమేవానుధావన్తి తస్మాద్బ్రూమః ఋగ్వేదయజుర్వేదసామవేదాథర్వవేదేభ్యః పఞ్చమోఽయమాయుర్వేదః । యతశ్చ వ్యాధితస్యారోగ్యమరోగస్య చ శేషాః క్రియా ధర్మార్థకామమోక్షేషు నిర్వర్తన్తే ॥ కిం నిత్యోఽనిత్య ఇతి కుతః ఆర్షవచనప్రామాణ్యాదవినాశిత్వాత్ సాధ్యాసిద్ధేర్దేశకాలసామాన్యాదితి ॥ కిమాశ్రయ ఇతి వాతపిత్తకఫాశ్రయః । తే చ ద్వే ద్వే దేవతే శ్రితాః మారుతమాకాశ చ వాతః శ్రితః అగ్నిమాదిత్యం చ పిత్తం సోమం వరుణం చ కఫః తాస్తేషాం దేవతాః । ధర్మార్థకామానిత్యేకే సత్త్వరజస్తమాంసీత్యేకే సాధ్యయాప్యాసాధ్యత్వమిత్యేకే ॥ కాని చైషాం

స్వలక్షణాని తత్ర్పకృతీనామిత్యత్రోచ్యతే ।

తత్ర శ్లేష్మా స్నిగ్ధ ---

విమానస్థానస్యైతావానేవ భాగ ఉపలబ్ధః

శారీరస్థానమ్

చతుర్థం శారీరస్థానమ్

--- తస్మాత్ పఞ్చైవ ఖలు ఋతవోఽపి తదనుపపత్తేర్నాస్తి షట్త్వమితి అత్రోచ్యతే -- రసార్థమేషాం షట్త్వం రసవిమానే ప్రోక్తమ్ ॥ --- స కః కలాసమూహం కాలం ద్వివిధమకల్పయత్--శుభం చాశుభం చ తౌ తుల్యప్రమాణౌ భూతవర్తమానానాగతవిభాగాత్ । తత్ర శుభ ఉత్సర్పిణీ అశుభోఽవసర్పిణీ తే పునరుభే త్రివిధే యుగభేదేన--ఆదియుగం దేవయుగం కృతయుగమిత్యుత్సర్పిణీ త్రేతాద్వాపరకలియుగాన్యవసర్పిణీ తయోరానన్త్యాత్ పరిమాణం నోచ్యతే । తత్రాదియుగదేవయుగేఽచిన్త్యప్రమాణోద్భవే కర్మభోజనపానగతివీర్యాయుషి అనిర్దేశ్యే । కృతయుగే తు నారాయణం నామ దేహినాం సంహననం శరీరముత్పద్యతే తస్మాత్తదాహుః -- తస్య ఘనం నిష్కపాలం శిరః అస్థీని చ సత్త్వాస్సదాన్యాకృతయో వజ్రగరీయస్యః హృది చాస్య మహాసిరా దశైవ త్వగస్య శిరశ్చాభేద్యమచ్ఛేద్యం సర్వతోఽస్య శుక్రం యోజనం చాస్యోత్సేధః సప్తరాత్రం చాస్య

గర్భవాసః సద్యోజాతస్య చాస్య సర్వకర్మాణి శక్యాని భవన్తి న చైనం క్షుత్పిపాసాశ్రమగ్లానిశోకభయేర్ష్యాఽధర్మచిన్తాధివ్యాధిజరా బాధన్తే న చ స్తన్యవృత్తిర్భవతి ధర్మతపోజ్ఞానవిజ్ఞానస్థితియుక్తిశ్చాతి భవతి । తస్య పలితోపమార్ధమాయురుత్కృష్టమాహురితి ॥ అథ త్రేతాయామర్ధనారాయణం నామ దేహినాం సంహననం శరీరముత్పద్యతే । తస్యైకాస్థిప్రాయం శరీరమాకుఞ్చనప్రసారణవర్జ్యం గర్భవాసోఽస్యాష్టమాసికః స్తన్యజీవికా చ ద్వే శిరస్కపాలే పార్శ్వయోరేకైకః సన్ధిః ఉరసి చ త్ర్యస్థి పృష్ఠం కోష్ఠస్య సిరా వింశతిః శుక్రం చ పలితోపమచతుర్భాగమాయురుత్కృష్టం పూర్వాచ్చార్ధగుణావసర్పణమితి ॥ అథ ద్వాపరే కైశికసంహననం శరీరముత్పద్యతే కేశమాత్రాణుసుషిరాస్థి అతిక్షిప్తసన్ధి మహాహస్తిబలః సిరానువేష్టితగాత్రః గాత్రసన్ధిషు చాస్య శుక్రం పలితోపమాష్టభాగమాయురుత్కృష్టం పూర్వాచ్చా ర్ధగుణావసర్పణమితి ॥

అథ కలియుగే ప్రజ్ఞప్తిపిశితం సంహననం శరీరముత్పద్యతే । తస్య షష్టిశ్చ త్రీణి చాస్థిశతాని భృశసుషిరాణి మజ్జపూర్ణాని నలవదాసన్నవధాని చత్వారి మాంసపేశీశతాని సప్త సిరాశతాని హృదయమూలాని నవ స్నాయుశతాని మస్తులుఙ్గమూలాని ద్వే ధమనీశతే తాలుమూలే సప్తోత్తరం మర్మశతం త్రీణి మహామర్మాణి దశ ప్రాణాయతనాని పఞ్చ హృదయాని త్రీణి సన్ధిశతాన్యేకాశీతాని చతుర్దశ కణ్డరాః కూర్చా ద్విచత్వారింశత్ షట్ త్వచః సప్త ధాతవః స్రోతాంసి ద్వివిధాని జాతస్య పృథగ్దన్తజన్మ దశమాసం గర్భవాసః సంవత్సరాదూర్ధ్వం ప్రతితిష్ఠతి వాచం చ విసృజతి తస్య

వర్షశతమాయురుత్కృష్టం సుఖదుఃఖాధివ్యాధిజరామృత్యుపరిగతః---

సర్వగాత్రః క్షుత్పిపాసాగౌరవశ్రమశైథిల్యచిత్తేర్ష్యారోషానృతలౌల్యపరిక్లేశమోహవియోగప్రాయః సంసారగోచరః ఆబాధబహుల ఇతి ద్వే ద్వే యుగే

సత్త్వరజస్తమోన్వయే విద్ధి । ఇతి పురుషస్య సృష్టికారణముక్తమ్ ॥

సముదయకారణం తు బ్రూమః -- అవ్యక్తాన్ మహాన్ మహతోఽహఙ్కారః అహఙ్కారాత్ ఖాదీని తా అష్టౌ భూతప్రకృతయః । చక్షుః శ్రోత్రం ఘ్రాణం రసనం స్పర్శనమితి పఞ్చేన్ద్రియాణి తాన్యేవ బుద్ధీన్ద్రియాణి హస్తౌ పాదౌ జిహ్వా గుద ఉపస్థ ఇతి పఞ్చ కర్మేన్ద్రియాణి శబ్దస్పర్శరసరూపగన్ధాః పఞ్చేన్ద్రియార్థాః అతీన్ద్రియం తు మనః ఇత్యేతే షోడశ వికారాః మహదాది సర్వం క్షేత్రమవ్యక్తమాచక్షతే క్షేత్రజ్ఞం తు శాశ్వతమచిన్త్యమాత్మానమ్ । అస్య లిఙ్గానిచేతనాహఙ్కారప్రాణాపానోన్మేషనిమేషసుఖదుఃఖేచ్ఛాద్వేషస్మృతిధృతిబుద్ధయః తదభావే మృతాఖ్యా । శరీరేన్ద్రియాత్మసత్త్వసముదయం పురుషమాచక్షతే ఆత్మానమేకే । జ్ఞానస్యాభావో భావశ్చ మనసో లక్షణం తస్యైకత్వమణుత్వం చ ద్వౌ గుణౌ ప్రయత్నజ్ఞానాయౌగపద్యాదేకం పృథక్ । సమనస్కమిన్ద్రియమర్థగ్రహణసమర్థం భవతి । ఖం వాయుస్తేజ ఆపః పృథివీతి పఞ్చ మహాభూతాని శరీరహేతురుచ్యతే । శబ్దాదయస్తేషాం

గుణాః । గునవృద్ధ్యాఽవస్థితాని మహాభూతాని దిగాత్మా మనః కాలశ్చ ద్రవ్యాణి । ద్రవ్యాశ్రయా గుణాః । ఖస్యాప్రతి షేధో లిఙ్గం వాయోశ్చలనం తేజస ఔష్ణ్యమ్ అపాం ద్రవత్వం పృథివ్యాః స్థైర్యమ్ । మనఃషష్ఠానామిన్ద్రియాణాం త్రీణి త్రీణి విప్రకృష్టసన్నికృష్టవృత్తీని । మనశ్చక్షుః శ్రోత్రమితి విప్రకృష్టవృత్తీని ఘ్రాణం రసనం త్వగితి సన్నికృష్టవృత్తీని । తత్ సర్వం స్పర్శనలక్షణమాహుః తద్యథా--పురుషః సర్వతోగవాక్షం ప్రాసాదమభిరూఢస్తాంస్తానర్థాన్ గవాక్షైరాలోచయత్యేవమయమాత్మా శరీరస్థ ఇన్ద్రియైరనుపహతైర్మనః

అసమానగోత్రీయశారీరాధ్యాయః

ప్రాణస్తు బీజధాతుం హి విభజత్యస్థిసంఖ్యయా

ప్రవిష్టమాత్రం బీజం హి రక్తేన పరివేష్ట్యతే

శుక్రాదస్థ్యస్థితో మాంసముభాభ్యాం స్నాయవః స్మృతాః

సర్వేన్ద్రియాణి గర్భస్య సర్వాఙ్గావయవాస్తథా

తృతీయే మాసి యుగపన్నిర్వర్తన్తే యథాక్రమమ్

ప్రస్పన్దతే చేతయతి వేదనాశ్చావబుధ్యతే

సూక్ష్మప్రవ్యక్తకరణస్తృతీయే తు మనోధికః

చతుర్థే స్థిరతాం యాతి గర్భః కుక్షౌ నిరామయః

గురుగాత్రత్వమధికం గర్భిణ్యాస్తత్ర జాయతే

మాంసశోణితవృద్ధిస్తు పఞ్చమే మాసి జీవక

గర్భిణీ పఞ్చమే మాసి తస్మాత్ కార్శ్యేన యుజ్యతే

బలవర్ణౌజసాం వృద్ధిః షష్ఠే మాతుః శ్రమోఽధికః

సర్వధాత్వఙ్గసంపూర్ణో వాతపిత్తకఫాన్వితః

సప్తమే మాసి తస్మాచ్చ నిత్యక్లాన్తాఽత్ర గర్భిణీ

అష్టమే గర్భిణీగర్భావాదదాతే పరస్పరమ్
ఓజో రసవహాయుక్తైః పూర్ణత్వాచ్చలయత్యపి

తస్మాత్త్రత్ర ముహుర్గ్లానా ముహుర్హృష్టా చ గర్భిణీ
అత్యయం చాప్నుతే తస్మాన్న మాసో గణ్యతేఽష్టమః

నవమాదిషు మాసేషు జన్మ చాస్య యథాక్రమమ్
పూర్వదేహకృతం కర్మ గర్భావాససుఖాసుఖమ్

జాతః స్మరతి తావచ్చ యావన్నోపైతి జీవికామ్
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి శారీరేఽసమానగోత్రీయం నామ
గర్భావక్రాన్తిశారీరాధ్యాయః
అథాతో గర్భావక్రాన్తిం శారీరం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

జీవస్తు ఖలు భో సర్వగతత్వాదీశ్వరగుణసమన్వితః పూర్వశరీరాచ్చావక్రామతి పరశరీరం చోపక్రామతి యుగపత్ న కదాచిదపి బీజశోణితవాయ్వాకాశాదిమనోబుద్ధిభిర్వియుక్తపూర్వః సర్వగతత్వాచ్చ న కస్యాంచిద్యోనౌ

నోపపద్యతే స్వకర్మఫలానుభవాదితి 3

గర్భస్య పునర్భగవన్ కే శరీరావయవా ఆకాశాన్నిర్వర్తన్తే కే వాయోః కే తేజసః కేఽద్భ్యః కే పృథివ్యాః కే చాస్య మాతృతః సంభవతః సంభవన్తి కే చాస్య పితృతః కిమాత్మనః కించ

సాత్మ్యతః కించ రసతః కించ సత్త్వతః కుత్ర చైతే సర్వభావా అన్వాయత్తా భవన్తి కం చార్థమవేక్షన్తే ఇతి పృష్టో

భగవాన్ కశ్యప ఉవాచ --

గర్భస్య ఖలు భో శబ్దశ్చ శ్రోత్రం చ లాఘవం చ సౌక్ష్మ్యం చ వివేకశ్చ ముఖం చ కణ్ఠశ్చ కోష్ఠం చాకాశాత్మకాని భవన్తి స్పర్శశ్చ స్పర్శనం చ రౌక్ష్యం చ ప్రేరణం చ ధాతువ్యూహనం చ ప్రాణశ్చాపానశ్చ శరీరచేష్టా చ వాయ్వాత్మకాని భవన్తి రూపం చ చక్షుశ్చ ప్రకాశశ్చ పిత్తం చ పక్తిశ్చోష్మా చ శరీరవృద్ధిశ్చ తైజసాని భవన్తి రసశ్చ రసనం చ శైత్యం చ మార్దవం చ ద్రవశ్చ స్నేహశ్చ క్లేదశ్చ శ్లేష్మా చ మేదశ్చ రక్తం చ మాంసం చ శుక్రం చాప్యాని భవన్తి గన్ధశ్చ ఘ్రాణం చ గౌరవం చ స్థైర్యం చ మూర్తిశ్చ పార్థివాని భవన్తి తస్మాత్ పురుషో లోకసంమితః ప్రోచ్యతే । లోహితం చ మాంసం చ నాభిశ్చ హృదయం చ క్లోమ చ యకృచ్చ ప్లీహా చ వృక్కౌ చ బస్తిశ్చ పురీషధారణం చామాశయశ్చోత్తరగుదశ్చ క్షుద్రాన్త్రం చ స్థూలాన్త్రం చేతి మాతృజాని కేశాశ్చ రోమాణి చ శ్మశ్రూణి చ నఖాశ్చ దన్తాశ్చాస్థీని చ సిరాశ్చ స్నాయవశ్చ ధమన్యశ్చ శుక్రం చేతి పితృజాని ఆయుశ్చాత్మజ్ఞానం చ మనశ్చేన్ద్రియాణి చ ప్రాణాపానౌ చ ధారణం చ ప్రేరణం చ చాకృతిశ్చ స్వరవర్ణోపచయవిశేషాశ్చ సుఖదుఃఖే ఇచ్ఛాద్వేషౌ చ స్మృతిశ్చాహఙ్కారశ్చ ప్రయత్నశ్చావస్థాన్తరగమనం చ సత్త్వం చ నానాయోనిషూపపత్తిశ్చేత్యాత్మజాని ఆరోగ్యం చోత్థానం చ సంతోషశ్చేన్ద్రియప్రసాదశ్చ స్వరవర్ణబీజసంపచ్చ మేధా చ ప్రహర్షభూయిష్ఠతా చేతి సాత్మ్యజాని శరీరాభినిర్వృత్తిశ్చ శరీరాభివృద్ధిశ్చ ప్రాణాశ్చ బన్ధశ్చ వృత్తిశ్చ పుష్టిశ్చోత్సాహశ్చేతి రసజాని । కల్యాణరోషమోహాత్మకం తు సత్త్వం త్రివిధముక్తమగ్రే తత్రౌపపాదికం సత్త్వం మనశ్చ లయి నిత్యం శుభాశుభమిశ్రభావానాం స్పర్శ ఇత్యుచ్యతే । తే సర్వభావాః స్వకర్మణ్యాయత్తాః కాలం చావేక్షన్తే । వాయుర్హి కాలసహితః శరీరం విభజతి సందధాతి చేతి ౪

తత్ర శ్లోకాః --

శోణితాద్ధృదయం తస్య జాయతే హృదయాద్యకృత్

యకృతో జాయతే ప్లీహా ప్లీహ్నః ఫుప్ఫుసముచ్యతే ౫

పరస్పరనిబన్ధాని సర్వాణ్యేతాని భార్గవ

తేషామధస్తాద్విపులం స్రోతః కుణ్డలసంస్థితమ్ ౬

జరాయుణా పరివీతం స గర్భాశయ ఉచ్యతే

ఆమపక్వాశయౌ తస్మిన్నన్నపానాశ్రయౌ గుదః ౭

తస్మాత్ సంజాయతే బస్తిః పరిష్యన్దాచ్చ పూర్యతే

ధమనీముఖసంస్థానే స్రోతసీ చాప్యధః స్మృతే ౮
విణ్మూత్రకృమిపక్వామకఫపిత్తాశయాః పృథక్
సన్త్యేతే దేహినాం కోష్ఠే స్త్రియా గర్భాశయోఽష్టమః ౯
శుక్రమజ్జాస్థి పితృతో మాతృతో మాంసశోణితమ్
షట్కోశం ప్రవదన్త్యేకే దేహ --- ౧౦
శరీరవిచయశారీరాధ్యాయః
ద్వాత్రింశత్తు మతా దన్తాస్తావన్త్యు ఖలికాని చ
పాణిపాదాఙ్గులాస్థీని షష్టిః స్యుర్వింశతిర్నఖాః
పాణిపాదశలాకాస్తు వింశతిః పరికీర్తితాః
పాణిపాదశలాకానామధిష్ఠానచతుష్టయమ్
ద్వే పార్ణ్యోరస్థినీ కూర్చాశ్చత్వారః పాదయోః స్మృతాః
ద్వావేవ హస్తమణికౌ చత్వార్యాహురరత్నిషు
జాన్వస్థినీ ద్వే సంఖ్యాతే చత్వార్యస్థీని జఙ్ఘయోః
ద్వావూరునలకౌ ద్వే చ ఖ్యాతే జానుకపాలికే
ద్వావంసావంసఫలకావపి ద్వావేవ చాక్షకౌ
ద్వే బాహునలకే ద్వే ద్వే శ్రోణితాలూషకే తథా
ఏకం జత్రు భగాస్థ్యేకం గ్రీవా పఞ్చదశాస్థికీ
భార్గవాఽస్థీని పృష్ఠయాని చత్వారింశచ్చ పఞ్చ చ
చతుర్దశాస్థీన్యురసి హన్వస్థ్యేకం తు నిర్దిశేత్
శిరసస్తు కపాలాని చత్వార్యాహుర్మనీషిణః
చతుర్వింశతిః పార్శ్వే చ తావన్తి స్థాలకాని చ
చతుర్వింశతిరేవాహుః స్థాలకార్బుదకాని చ
ద్వౌ శఙ్ఖౌ పరిసంఖ్యాతౌ ద్వే హనుమూలబన్ధనే
లలాటనాసికాగణ్డకూటాస్థ్యేకం వినిర్దిశేత్

ఇత్యస్థిసంఖ్యా సామాన్యాద్ వృద్ధిహ్రాసౌ నిమిత్తజౌ
దశైవాయతనాన్యాహుః ప్రాణానాం తాని మే శృణు
మూర్ధాఽథ హృదయం బస్తిః కణ్ఠౌజః శుక్రశోణితమ్
శఙ్ఖౌ గుదం తత్రస్త్రీణి మహామర్మాణి చాదితః
నాభిః ప్లీహా యకృత్ క్లోమ హృద్వృక్కౌ గుదబస్తయః
క్షుద్రాన్త్రమథ చ స్థూలమామపక్వాశయౌ వపా
కోష్ఠాఙ్గాని వదన్తి జ్ఞాః ప్రత్యఙ్గాని నిబోధ మే
అక్షిణీ నాసికే కర్ణౌ స్తనావోష్ఠౌ కుకున్దరౌ
హస్తౌ పాదౌ భ్రువౌ కూటౌ బాహుజఙ్ఘోరుపిణ్డికాః
సృక్కిణీ కర్ణశష్కుల్యౌ కర్ణపుత్రాక్షితారకే
వృషణౌ దన్తవేష్టౌ చ శఙ్ఖకావుపజిహ్వికే
దన్తలోహాధిమూలాని ద్వే ద్వే సర్వాణి నిర్దిశేత్
బస్తిర్బస్తిశిరః శేఫః పృష్ఠం సచిబుకోదరమ్
లలాటమాస్యం గోజిహ్వా శిరో హృదయమేకశః
పాణిపాదతలేష్వేవ చత్వారి హృదయాని తు
శాఖాహృదయసంజ్ఞాని పఞ్చమం చేతనాశ్రయమ్
అక్షిబన్ధాని చత్వారి విద్యాద్వింశతిరఙ్గులీః
స్రోతాంసి ద్వివిధాన్యాహుః సూక్ష్మాణి చ మహాన్తి చ
మహాన్తి నవ జానీయాద్ ద్వే చాధః సప్త చోపరి
నాభిశ్చ రోమకూపాశ్చ సూక్ష్మస్రోతాంసి నిర్దిశేత్
హృదయాత్ సంప్రతాయన్తే సిరాణాం దశ మాతరః
ఊర్ధ్వం చతస్రో ద్వే తిర్యక్చతస్రోఽధోవహాః సిరాః
వ్యాప్నువన్తి శరీరం తా భిద్యమానాః పునః పునః
పర్ణానామివ సీవన్యః సరణాచ్చ సిరాః స్మృతాః

యథా కాష్ఠమయం రూపం తృణరజ్వ్రోపవేష్టితమ్
భవేల్లిప్తం మృదా బాహ్యం తథేదం దేహసంజ్ఞకమ్
అస్థీని స్నాయుబద్ధాని స్నాయవో మాంసలేపనాః
సిరాభిః పుష్యతే నిత్యం తస్య సర్వం త్వచా తతమ్
సన్తతం కర్ణమూలాభ్యాం ధమనీనాం శతం శతమ్
తాసు నిత్యోఽనిలస్తిష్ఠన్నగ్నిషోమౌ బిభర్త్యధి

సాగ్రే శతసహస్రే ద్వే బహిరన్తశ్చ కూపకాః
రోమకూపాని తావన్తి జాతాన్యేకైకశో యది

వృద్ధిహ్రాసౌ నిషేకాచ్చ స్వభావాద్విశ్వకర్మణః
చతుర్భాగవిహీనాని స్త్రీణాం విద్ధి స్వభావతః

కూపకే కూపకే చాపి విద్యాత్ సూక్ష్మం సిరాముఖమ్
ప్రస్విద్యమానస్తైః స్వేదం విముఞ్చతి సిరాముఖైః

జాతస్య వర్ధమానస్య యూనో వృద్ధస్య దేహినః
స్వేనాఞ్జలిప్రమాణేన ద్రవాణి ప్రమిమీమహే
మజ్జమేదోవసామూత్రపిత్తశ్లేష్మాణి విట్ తథా
ఏకద్విత్రిచతుష్పఞ్చషట్సప్తాఞ్జలికాః స్మృతాః

శోణితాఞ్జలయోఽష్టౌ తు నవ పక్తిరసస్య తు
దశైవాఞ్జలయః ప్రోక్తా ఉదకస్య త్వగాశ్రయాః

తేనోదకేన పుష్యన్తి ధాతవో లోహితాదయః

అతీసారే పురుషం చ తతో మూత్రం ప్రవర్తతే

వ్రణే లసీకా పూయం చ పిచ్ఛా చాతః ప్రవర్తతే
భవన్తి తస్మిన్ దుష్టే చ దద్రుకణ్డూవిచర్చికాః

త్వగామయాః కిలాసాని పామా కేశవధస్తథా
తదగ్నిమారుతోద్విద్ధం పక్వైః స్వేద ఉచ్యతే

శ్లేష్మణస్తు ప్రమాణేన ప్రమాణం తుల్యమోజసః
శుక్రస్యార్ధాఞ్జలిర్దేహే మస్తిష్కస్య తథైవ చ

ఏతత్ ప్రమాణముద్దిష్టముత్కృష్టం సర్వమేవ తు
ప్రజ్ఞాప్తపిశితీయస్య తతో మధ్యం తతోఽధమమ్

శుక్రం తు షోడశే వర్షే సంపూర్ణం సంప్రవర్తతే
అన్యోన్యసంశ్రయాణ్యాహురన్యోన్యగుణవన్తి చ

మహాభూతాని దృశ్యాని దార్వగ్నితిలతైలవత్
శరీరసంఖ్యా నిర్దిష్టా యథాస్థూలం ప్రకారతః

దేహావయవసూక్ష్మం తు భేదానన్త్యం సుదుర్వచమ్

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి శారీరస్థానే శరీరవిచయం నామ శారీరమ్
జాతిసూత్రీయశారీరాధ్యాయః

అథాతో జాతిసూత్రీయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

జాతౌ జాతౌ ఖలు స్వభావ ఏవాకృతిభేదనిర్వర్తయితా భవతి । స్వభావతో హ్యస్య వాయుపరమాణవః సంయోగవిభాగచేష్టాధికారా ఆకుఞ్చనప్రసారణకోష్ఠాఙ్గప్రత్యఙ్గధాతుచేతనాస్రోతాంసి విభజాన్త । సమత్యకే ధాతురివ నిషిక్తః పురుషః పురుషమభినిర్వర్తయతి గౌర్గామశ్వాఽశ్వమేవమాది । నృణామపి తు మధ్యే గర్భనిర్వృత్తిః । తత్ర ద్వయోర్ధమ్పత్యోః స్వభావాత్ స్వకర్మపరిణామాద్వా ప్రజాభివృద్ధిర్భవతి తౌ ధన్యౌ అతోఽన్యథా భిషజితవ్యౌ । స్నేహస్వేదవమనవిరేచనాస్థాపనానువాసనైః క్రమశ ఉపచరేన్మధురౌషధసిద్ధాభ్యాం క్షీరఘృతపుష్టం పురుషం స్త్రియం తు తైలమాంసాభ్యామిత్యేకే సాత్మ్యైరేవేతి ప్రజాపతిః ३

యథా చ పుష్పమధ్యే ఫలమనిర్వృత్తం సుసూక్ష్మమస్తి న చోపలభ్యతే యథా చాగ్నిర్దారుషు సర్వగతః ప్రత్నాభావాన్నోపలభ్యతే తథా స్త్రీపుంసయోః శోణితశుక్రే కాలావేక్షే స్వకర్మావక్షే చ భవతః । షోడశవర్షయోర్హి శోణితశుక్రయోర్మధ్యే ప్రభవతః అర్వాగపి యదాహారవిశేషాదారోగ్యాశ్చ పూర్ణే భవత

ఇతి పరిషత్ ౪

రజస్వలాయాశ్చేత్ ప్రథమేఽహని గర్భ ఆపద్యేత తం వాతగర్భమాచక్షతే విఫలం వాతపుష్పమివోద్భిదానాం ద్వితీయేఽహని చేత్ స్రంసతే చ్యవతే వా తృతీయేఽహని సూతికాసనే మ్రియతే న వా దీర్ఘాయుర్భవతి హీనాఙ్గశ్చ జాయతే అత ఊర్ధ్వమృతుర్ద్వాదశాహం బ్రాహ్మణీనామేకాదశాహం క్షత్రియాణాం దశాహం వైశ్యానాం నవరాత్రమితరాసామ్ । ఋతుర్బీజకాలమవేక్షత ఇత్యాహుర్మహర్షయః । అత ఊర్ధ్వమకాలజమాహుః । అకాలజం హీనం దుర్బలమస్థిరమదృఢమపీనభఙ్గురం

ధాన్యమివ భవతి ౫

యుగ్మేష్వహఃసు పుత్రకామోఽన్యత్ర కన్యార్థీ హర్షితస్తృప్తోఽనురుద్ధః స్త్రియముపేయాదితి సిద్ధమ్ ౬

అథ శుద్ధస్నాతాం స్త్రియం చతుర్థేఽహని స్నానగృహే శ్వేతేన ఏవాఽన్యేన వాససాఽవగుణ్ఠ్యానవలోకయన్తీ శుచిర్దేవగృహం ప్రవిశ్యోద్ధటాగ్నిం ప్రజ్వలన్తం

ఘృతాక్షతేనాభ్యర్చ్య బ్రాహ్మణమీశ్వరం విష్ణుం స్కన్దం చ సంప్రేక్ష్యాభివాద్య నిష్క్రమ్య సూర్యాచన్ద్రమసావితి న తు ప్రేతపిశాచరక్షాంసి శుద్ధస్నాతమాత్రా హి స్త్రీ యం వా పశ్యతి మనసా వాఽభిధ్యాయతి తాదృశాచారవపుషం ప్రాయేణ జనయతి తస్మాద్దేవగోబ్రాహ్మణగురువృద్ధాచార్యాన్ సతః పశ్యేత్ కల్యాణమనాశ్చ స్యాత్ । న తు సన్ధ్యయోః స్నానం మైథునం వోపేయాన్నాన్యమనా ఇతి

౭

తత ఋత్విక్ పుత్రీయామిష్టిం నిర్వపేత్ । సిద్ధమాంసౌదనా వాతఘ్నౌ వాజ్యభాగౌ యవమయః పురోడాశోఽష్టాకపాలో వ్రీహిమయశ్చరుః ఉభౌ వాగాయుర్యుతౌ ప్రజాయేతే న త్వదే --- క్షే ఆబ్రహ్మన్బ్రాహ్మణ ఇతి యజమానభాగమభిమన్త్ర్య శేషం దమ్పతీ ప్రాశ్నీయాతామ్ । శ్వేత ఋషభోఽశ్వో వా హిరణ్యం వా భిషజే సైవ దక్షిణా సైవమనాహితాగ్నేః శాలాగ్నౌ నిత్యం హోమం హుత్వా తేనైవ మన్త్రేణ హుతశేషం తౌ ప్రా । శయనీయే మృదుస్వాస్తీర్ణోపహితేఽస్యై భర్తా ---త్ర లక్ష్మణామద్భిరాలోడ్య సోమః పవత ఇత్యేతేన శతజప్తేన సావిత్ర్యా వ్యాహృతిభిః అపో దేవీరుపసృజ ఇతి మన్త్రేణ నస్యం దత్త్వా వామదేవ్యం జపిత్వా దక్షిణేన పార్శ్వేన స్త్రియం శాయయీత వామపార్శ్వేన పుమానూర్ధ్వోత్తరేణోపశయీత । శనైః ప్రజార్థం చాచరేత్ । బీజేఽవసిక్తే విధార్యావసర్పేత్ । శీతోదకేన చ శౌచం కుర్యాత్ । తత ఊర్ధ్వమగ్నికర్మప్రతాపాయాసవ్యాయామశోకాదివర్జనమితి ౮

సా చేదిచ్ఛేద్ గౌరమోజస్వినం శుచిమాయుష్మన్తం పుత్రం జనయేయమితి తస్యా ఏవం శుద్ధస్నానాత్ ప్రభృతి శుక్లయవసక్తూనాం మధుఘృతాభ్యాం శ్వేతాయాః శ్వేతపుంవత్సాయా గోః క్షీరేణ సంసృజ్య మన్థం రాజతే పాత్రే కాంస్యే వా సదా పాయయేత్ శాలిగౌరయవక్షీరదధిఘృతప్రాయం చ కాలే మాత్రయా అశ్నీయాత్ పుష్పాభరణవాసాంసి చ శుక్లాని బిభృయాత్ సాయం ప్రాతశ్చ శ్వేతమశ్వం వృషభం వా పశ్యేత్ సౌమ్యహితప్రియకథాభిరాసీత అనుకూలపరివారా చ స్యాదిష్టమపత్యం జనయతి । యా తు శ్యామం లోహితాక్షం వ్యూఢోరస్కం పుత్రమిచ్ఛేత్ కృష్ణం వా తత్ర తాదృగుపచారో భోజనవసనకుసుమాలఙ్కారాణాం తాదృగ్దేశానుచిన్తనం చేతి । యవాగూం తు కన్యాథినీభ్యోదద్యాత్ క్షీరోదకతిలసిద్ధాస్తు వర్ణ్యాః । గౌరశ్యామకృష్ణేభ్యోఽన్యే వర్ణా నిన్దితాః ౯

ఆహారశ్చతుర్విధః షడ్రసాశ్రయో
వింశతివికల్పోగురులఘుశీతోష్ణస్నిగ్ధరూక్షమన్దతీక్ష్ణస్థిరసరమృదుకఠినవిశదపిచ్ఛి-
లశ్లక్ష్ణఖరసూక్ష్మస్థూలసాన్ద్రద్రవవికల్పాత్ తేన త్వగాదయః శుక్రాన్తా ధాతవ ఆప్యాయన్తే । తేషాం సమానం వర్ధనమవిరుద్ధాశనమ్ । వాతాదీనాం తు ధాతూనామన్యే ధాతవ ఆప్యాయితా

భవన్తి భుజ్యమానం మాంసం మాంసస్య శోణితం శోణిత స్యేతి తదధర్మభయాదనిష్టం తద్గుణైస్తు శుచిభిరాహారైః క్షీణధాతూనాప్యాయయేత్ । శుక్రక్షయే క్షీరఘృతోపయోగో మధురస్నిగ్ధజీవనానాం చాన్యేషామపి ద్రవ్యాణామవిదాహినాం ప్రశస్యతే మూత్రక్షయే పునరిక్షురసవారుణీమణ్డద్రవమధురామ్లలవణతక్రగుడత్రపునోపక్లేదినాం పురీషక్షయే యవాన్నవికృతికుల్మాషమాషషష్టికయావకగోరసామ్లలవణస్నిగ్ధశాకోపయోగః వాతక్షయే కటుతిక్తకషాయలఘురూక్షశీతయవాన్నోపయోగః పిత్తక్షయే కటులవణామ్లతీక్ష్ణోష్ణక్షారాణాం కఫక్షయే స్నిగ్ధమధురగురుసాన్ద్రాదీనామ్ ౧౦

యాని ద్రవ్యాణి పుణ్యాని మఙ్గల్యాని శుచీని చ నవాన్యభగ్నఖణ్డాని పున్నామాని ప్రియాణి చ

గర్భిణ్యై తాన్యుపహరేద్వాసాంస్యాభరణాని చ
న స్త్రీనపుంసకాఖ్యాని ధారయేద్వా లభేత వా

ధూపితార్చితసంమృష్టం మశకాద్యపవర్జితమ్
బ్రహ్మఘోషైః సవాదిత్రైర్వాదితం వేశ్మ శస్యతే

ప్రాతరుత్థాయ శౌచాన్తే గురుదేవార్చనే రతా
అర్చేదాదిత్యముద్యన్తం గన్ధధూపార్ఘ్యవార్జపైః

క్షీయమాణం చ శశినమస్తం యాన్తం చ భాస్కరమ్
న పశ్యేద్గర్భిణీ నిత్యం నాప్యుభౌ రాహుదర్శనే

సోమార్కౌ సగ్రహౌ శ్రుత్వా గర్భిణీ గర్భవేశ్మని
శాన్తిహోమపరాఽఽసీత ముక్తయోగం తు యాచయేత్

న ద్విష్యాదతిథిం భిక్షాం దద్యాన్న ప్రతివారయేత్
స్వయం ప్రజ్వలితే చాగ్నౌ శాన్త్యర్థం జుహుయాద్ఘృతమ్

పూర్ణకుమ్భం ఘృతం మాల్యం పూర్ణపాత్రం ఘృతం దధి
న కిఞ్చిత్ ప్రతిరుధ్నీయాన్న న బధ్నీత గర్భిణీ

సూత్రేణ తనునా రజ్జ్వా స్తమ్భనం బన్ధనాని చ
వర్జయేద్గర్భిణీ నిత్యం కామం బన్ధాని మోక్షయేత్

అథ హీమాని రూపాణి గర్భిణ్యా ఉపలక్షయేత్
యానిదృష్ట్వా జివానీయాద్బాలజన్మాన్యుపక్రమేత్

ముఖగ్లానిః క్లమోఽఙ్గానామక్షిబన్ధనముక్తతా
కుక్షేశ్చ స్యాదవస్రంసస్త్వధోభాగస్య గౌరవమ్

పృష్ఠపార్శ్వకటీబస్తివంక్షణం చాతితుద్యతి
యోనిప్రస్రవణౌదార్యభక్తద్వేషారతిక్లమాః

ఏతాని దృష్ట్వా రూపాణి కృత్వా బ్రాహ్మణవాచనమ్
ప్రవిశేయుః స్త్రియో వృద్ధాః కుశలాః శస్తధావితాః

గర్భిణీం సాన్త్వయేయుస్తా హర్షయేయుః ప్రియంవదాః
ఆశ్వాసయేయుర్ధర్మార్థౌ చోదయన్తం ప్రజాపతిమ్

లోకాన్ పుత్రవతీనాం చ సుఖాని వివిధాని చ
కీర్తయేయురపుత్రాణాం దుఃఖాని నిరయాదిషు

అదితిం కశ్యపం దేవమిన్ద్రాణీమిన్ద్రమశ్వినౌ
ఆయుష్మతాం పుత్రవతాం మఙ్గల్యానాం చ కీర్తనమ్

తత్ర స్త్రీవర్ణోఽల్పశః స్రావః పిచ్ఛిలః పుత్రజన్మని
కింశుకోదకసంకాశః పుత్రికాజన్మ శంసతి

సూతేరూర్ధ్వం తు యే స్రావా నిన్దితాఙ్కాస్మయేత్తు తాన్
తస్యా అస్యామవస్థాయాముపయాచేత దేవతాః

అవ్యావృతే స్త్రియా గర్భే వివృతే చాపరాముఖే
గ్రాహీషు వర్తమానాసు సా వివర్తేత గర్భిణీ
న తీక్ష్ణం గ్రాహిశూలేషు క్షిప్రం నారీ ప్రజాయతే
విలమ్బితాభిరావీభిర్గర్భః క్లేశయతే స్త్రియమ్

కేచిదస్యామవస్థాయాం వ్యాయామం ముసలాదికమ్
జృమ్భాచఙ్క్రమణాద్యం చ భిషజో బ్రువతే హితమ్

వర్జనీయం తు తత్ సర్వం భగవానాహ కశ్యపః
నార్యాః ప్రసవకాలే హి శరీరముపమృద్యతే

త్రయో దోషాః ప్రకుప్యన్తి విచాల్యన్తే చ ధాతవః
గర్భిణీ తదవస్థా హి యత్నధార్యా విశేషతః

అధికం సౌకుమార్యం హి గర్భిణ్యాః క్లేద్యమేవ చ
స్రావకాలే విశేషేణ విషాదభయసంశ్రయః

ఏకపాదో యమకులే పాద ఏక ఇహ స్థితః
దృష్ట్వా దుఃఖం స్త్రియస్తస్యా ఇత్యేవం బ్రువతే మిథః

తస్యాస్త్వస్యామవస్థాయాం వ్యాయామో న ప్రశస్యతే
వ్యాయామః సేవ్యమానో హి గర్భిణీమాశు నాశయేత్

అతిచఙ్క్రమణేనాపి హన్యాద్గర్భముపస్థితమ్
అత్యయం ప్రాప్నుయాద్ఘోరం దేహాన్తకరణం మహత్

ఉపవిష్టాఽసకృత్తస్మాదనిర్విణ్ణాత్రపాన్వితా
వృద్ధస్త్రీద్రవ్యసంపన్నా ప్రజాయేత ప్రజార్థినీ

వచా లాఙ్గలికీ కుష్ఠం చిరబిల్వైలచిత్రకాః
చూర్ణితం ముఖరాజిఘ్రేత్తథా శీఘ్రం ప్రజాయతే

ఆజిఘ్రేద్భూర్జధూపం వా నమేరోర్గుగ్గులోస్తథా
అథ ప్రపద్యతే గర్భస్తథా క్షిప్రం విముచ్యతే

పార్శ్వసన్ధికటీపృష్ఠం తైలేనోష్ణేన మ్రక్షితమ్
మృద్గీయురవకర్షేయుః శనైః ప్రాజ్ఞ్యః స్త్రియః సుఖాః

దుర్బలాం పాయయేన్మద్యమిత్యేకే నేతి కశ్యపః
పూర్వక్లిష్టా తథైవాస్యాయవాగూం తృషితా పిబేత్

యదా గర్భోదకం యోనౌ సశూలం సంప్రవర్తతే
కాలేన చోదితో గర్భో విముచ్య హృదయోదరమ్

బస్తిశీర్షమధోభాగమవగృహ్ణాతి జన్మని
గ్లానిశ్చ జాయతేఽత్యర్థం యోన్యుత్పీడనభేదనమ్
ఇత్యేతైః కారణైర్విద్యాద్గర్భస్య పరివర్తనమ్
అథాస్యాః ప్రసవశ్చేతి తతః పర్యఙ్కమారుహేత్

ప్రావారముపధానం వా ---
శారీరస్థానస్యైతావానేవ భాగ ఉపలబ్ధః

కాశ్యప

Kāshyapa

ఇన్ద్రియస్థానమ్

Indriyasthānam

ఇన్ద్రియస్థానమ్

పఞ్చమమిన్ద్రియస్థానమ్ ఓషధభేషజేన్ద్రియాధ్యాయః
అథాత ఓషధభేషజీయమిన్ద్రియం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
ఓషధం భేషజం ప్రోక్తం ద్విప్రకారం చికిత్సితమ్
తయోర్విశేషం వక్ష్యామి భేషజౌషధయోర్ద్వయోః 3

ఓషధం ద్రవ్యసంయోగం బ్రువతే దీపనాదికమ్
హుతవ్రతతపోదానం శాన్తికర్మ చ భేషజమ్ ४
ఉభయం తద్యదా జన్తోః కృతం న కురుతే గుణమ్
క్షీణాయురితి సంజ్ఞాత్వా న చికిత్సేద్విచక్షణః ५
యస్య గోమయచూర్ణాభం చూర్ణం మూర్ధని జాయతే
సస్నేహం భ్రశ్యతే చైవ మాసాన్తం తస్య జీవితమ్ ६
కుక్షిః స్నాతానులిప్తస్య పూర్వం యస్య విశుష్యతి
ఆర్ద్రేషు సర్వగాత్రేషు మాసార్ధం తస్య జీవితమ్ ७
స్వప్నాధిపానగో నాశో జ్యోతిషాం పతనాని చ
అగ్నిదాహోపశాన్తిశ్చ పతనం గృహవృక్షయోః ८
గుహాటవీప్రవేశశ్చ స్వప్నం స్వప్నే విగర్హితమ్
కృష్ణాం దణ్డధరాం నగ్నాం ముణ్డాం లోహితలోచనామ్ ९
స్వప్నే దృష్ట్వైవ జానీయాద్యమదూతానుపస్థితాన్
దీర్ఘకేశస్తననఖీం విరాగకుసుమామ్బరామ్ ౧౦
స్వప్నే దృష్ట్వా స్త్రియం కృష్ణాం కాలరాత్రీం నివేదయేత్
గన్ధాన్ పుష్పాణి వాసాంసి యా రక్తాని నిషేవతే ౧౧
యదా స్వప్నే శిశుర్వాఽపి తదా స్కన్ధగ్రహాద్భయమ్
మయూరం కుక్కుటం బస్తం మేషం వా యోఽధిరోహతి ౧౨
రక్తర్చితః సహైతైర్వా తత్రాపి స్కన్ధతో భయమ్
ఘణ్టాం పతాకాం యః స్వప్నే విధ్వస్తాం భువి పశ్యతి ౧3
శయనం శోణితాక్తం వా తత్రాపి స్కన్ధతో భయమ్
రక్తపుష్పామ్బరధరా రక్తచనదనరూషితా ౧४
నృత్యతే సహ భూతైర్వా స్కన్ధాపస్మారతో భయమ్
రక్తపద్మవనం ప్రాప్య ధాత్ర్యాత్మానం యదాఽర్చతి ౧५

బాలం వా పద్మమాలాభిస్తదా స్కన్దపితుర్భయమ్
రక్తపుష్పవనం ధాత్రీ స్వప్నేఽగ్నిం వా యదా విశేత్ ౧౬
దహ్యతే వాఽగ్నినా బాలః పౌణ్డరీకాద్భయం తదా
సముద్రాదిషు తోయేషు నిమగ్నే రేవతీభయమ్ ౧౭
శుష్కకూపనదీదర్శం నిహన్యాచ్ఛుష్కరేవతీ
మాంసాదాన్ పక్షిణో దృష్ట్వా శకున్యా బధ్యతే శిశుః ౧౮
అవడీనాభిదష్టస్తు సద్యో మరణమృచ్ఛతి
హరితాలాదిభీ రక్తైర్మణ్డితః పీతకామ్బరః ౧౯
మాంసలోఽలఙ్కృతః స్వప్నే తం హన్తి ముఖమణ్డికా
నక్షత్రగ్రహచన్ద్రార్కతారకాఽక్షికనీనికాః ౨౦
దృష్ట్వా ప్రపతితాః స్వప్నే పూతనాభ్యో భయం భవేత్
సర్వాణ్యేతాని రూపాణి నైగమేష్యాం ప్రపశ్యతి ౨౧
కీటవృశ్చికసర్పైర్వా దష్టః స్యాద్విషమృత్యుఃక
శ్వభిర్దుష్టైః ఖరైర్వాఽపి దక్షిణాం యాతి ముణ్డితః ౨౨
కృష్యతే మృద్యతే తైర్వా జ్వరస్యాన్తస్తదుచ్యతే
ప్రార్థితం కల్పితం దృష్టమనుభూతం శ్రుతం చ యత్ ౨౩
భావితః పశ్యతి స్వప్నే హ్రస్వం దీర్ఘం దివా చ యత్
అఫలాః సర్వ ఏవైతే నిదానోక్తాస్తు దోషజాః ౨౪
యథా తు ఫలవాన్ స్వప్నో వృద్ధశీవక తచ్ఛృణు
అదృష్టమశ్రుతానుక్తమకల్పితమభాషితమ్ ౨౫
కార్యమాత్రం చ యః స్వప్నో జీర్ణాన్తే ఫలవాంస్తు సః
ఏతాంశ్చాన్యాంశ్చ దుఃస్వప్నాన్ దృష్ట్వా రోగీ వినశ్యతి ౨౬
స్వస్థస్తు సంశయం గత్వా ధర్మశీలో విముచ్యతే
యద్యదేవ ద్విజాదీనాం స్వప్నే శీతకృశాత్మనామ్ ౨౭

మలినామ్బరపుష్పాణాం దర్శనం న ప్రశస్యతే

తేషామేవ తు హృష్టానాం శుద్ధపుష్పామ్బరాత్మనామ్ ౨౮

దర్శనం శస్యతే స్వప్నే తైశ్చ సంభాషణం శుభమ్

ప్రాసాదవృక్షశైలాంశ్చ హస్తిగోవృషపూరుషాన్ ౨౯

అధిరోహన్తి యే స్వప్నే తేషాం స్వస్త్యయనం కృతమ్

సూర్యసోమాగ్నివిప్రాణాం నృణాం పుణ్యకృతాం గవామ్ ౩౦

మత్స్యామిషస్య చాషస్య దర్శనం పుణ్యముచ్యతే

శుక్లపుష్పాదర్శచ్ఛత్రగ్రహణం తోయలఙ్ఘనమ్ ౩౧

స్వరక్తదర్శనం చైవ సురాపానం చ శస్యతే

గవాశ్వరథయానం చ యానం పూర్వోత్తరేణ చ ౩౨

రోదనం పతితోత్థానం రిపూణాం నిగ్రహస్తథా

పఙ్కకూపగుహాభ్యశ్చ సముత్తారోఽధ్వనస్తథా ౩౩

ఏవంవిధాని చాన్యాని సిద్ధయే మునయోఽబ్రువన్

అదారుణత్వం రోగాణాం వైద్యభైషజ్యసంభవమ్ ౩౪

ధృతిర్జన్మానుకూల్యం చ సత్త్వం ధర్మశ్చ భూతయే

దృష్ట్వా స్వప్నాన్ దారుణాన్వేతరాన్ వా

పూతః స్నాతః సర్షపానగ్నివర్ణాన్

హుత్వా సావిత్ర్యా సర్పిషాక్తాంస్తిలాంశ్చ

పూతః పాపైర్ముచ్యతే వ్యాధిభిశ్చ ౩౫

కౌమారభృత్యమతివర్ధనముక్తమేతజ్జ్ఞాత్వా హి దేహగతమిన్ద్రియమాదిరూపైః
శిశ్చికిత్సితపరాంస్తు వివర్జయధ్వం శాస్త్రం చ ధర్మమతయః పరిపాలయధ్వమ్ ౩౬

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః

ఇతి వృద్ధజీవకీయే కౌమారభృత్యే వాత్స్యప్రతిసంస్కృతే ఇన్ద్రియస్థానే

ఔషధభేషజీయం నామేన్ద్రియమ్

సమాప్తాని చేన్ద్రియాని

ఇన్ద్రియస్థానస్యాయమన్తిమోఽధ్యాయ ఏవోపలబ్ధః
చికిత్సితస్థానమ్

షష్ఠం చికిత్సితస్థానమ్ జ్వరచికిత్సితాధ్యాయః
అథాతో జ్వరచికిత్సితం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
ప్రజాపతిం సమాసీనమృషిభిః పుణ్యకర్మభిః
పప్రచ్ఛ వినయాద్విద్వాన్ కశ్యపం వృద్ధజీవకః ౩
సూత్రస్థానే భగవతా నిర్దిష్టో ద్వివిధో జ్వరః
పునరష్టవిధః ప్రోక్తో నిదానే తత్త్వదర్శినా ౪
తేషాం జ్వరాణాం కతమో జాతమాత్రస్య జాయతే
పూర్వరూపం చ రూపం చ కిఞ్చ తస్య చికిత్సితమ్ ౫
ఇతరేషాం జ్వరాణాం చ పూర్వరూపం సలక్షణమ్
చికిత్సితం చ కిం తేషామామజీర్ణజ్వరేషు చ ౬
క్షీరపస్య చ కిం పథ్యం పథ్యం కించాన్నభోజినః
క్షీరాన్నభోజినః కించ జ్వరితస్య శిశోర్హితమ్ ౭
కాం చ వృత్తిం ---
గర్భిణీచికిత్సితాధ్యాయః
సంయోజ్య మధునా శీతం క్షీరం మధురసాధికమ్
శర్కరా మధు తైలం చ యష్టీమధుకఫాణితమ్

ఏతే హి లోహితా ఘ్నన్తి తథైవ పరికర్తికామ్
ఫాణితం తిలకల్కం చ శర్కరా మధుకం తథా

తణ్డులోదకసంయుక్తం సద్యో హన్తి ప్రవాహికామ్

కాశ్మర్యవృక్షత్వక్కల్కం శ్యామామూలం తథైవ చ

యవాగూం దధిమణ్డేన సిద్ధామల్పఘృతాం పిబేత్
కిరాతతిక్తకం లోధ్రం యష్టీమధుకమేవ చ

పాతవ్యం మధుసంయుక్తం సద్యో హన్తి ప్రవాహికామ్
వర్షాభూమూలనిష్క్వాథం యోజయేద్దేవదారుణా
తత్ పిబేన్మధుసంయుక్తం శూనా స్త్రీ మూర్వయా సహ
పిప్పల్యఙ్కోఠమూలాని వాజిలేణ్డరసం తథా

మాహిషేణ పిబేద్దధ్నా కామలాయాం చికిత్సితమ్
మాతులుఙ్గరసః పేయః సైన్ధవేన సుయోజితః

హృది శూలస్య భైషజ్యం శ్రేష్ఠమిత్యాహ కశ్యపః
పిప్పలీమూలకల్కస్తు పత్రం గన్ధప్రియఙ్గవః

మాతులుఙ్గరసశ్చైవ హృది శూలస్య భేషజమ్
ప్రియఙ్గవోఽథ పిప్పల్యో భద్రముస్తం హరేణవః

క్షౌద్రం బదరచూర్ణం చ షడఙ్గం హృదయౌషధమ్
స్నిగ్ధో మాంసరసః పథ్యః సైన్ధత్త్రావేనావచూర్ణితః
మాహిషే షష్టికా వాఽపి స్యాదమ్లే త్వచి మారుతే
భద్రదారుహరీతక్యౌ సైన్ధవం కుష్ఠమేవ చ
సఫాణితం ఘృతం చైవ లేహ ఊర్ధ్వానిలాపహః
పిప్పల్యో గైరికం భార్గీ హిఙ్గు కర్కటకీ తథా

సమాక్షికో భవేల్లేహో హిక్కాశ్వాసనిబర్హణః
పిప్పలీ పిప్పలీమూలం ముస్తా నాగరమేవ చ
దీపనీయం పిబేదేతం పయసా శర్కరాఽన్వితమ్

నిత్యం స్నాతా చ హృష్టా చ శుక్లవస్త్రధరా శుచిః
దేవవిప్రపరా సౌమ్యా గర్భిణీ పుత్రభాగినీ

నైవోన్నతా న ప్రణతా న గురుం ధారయేచ్చిరమ్

ఉద్వేజనం తథా హాస్యం సంఘాతం చాపి వర్జయేత్
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి గర్భిణీచికిత్సితమ్

దుష్ప్రజాతాచికిత్సితాధ్యాయః
అథాతో దుష్ప్రజాతాచికిత్సితం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
యే స్త్రీణాం దుష్ప్రజాతానాం వ్యాధయః సంభవన్తి హి
నామతస్తాన్ ప్రవక్ష్యామి తేషాం చైవ చికిత్సితమ్ ౩
యాః కృచ్ఛ్రేణ ప్రజాయన్తే ప్రసూతాశ్చామయన్తి యాః
స్నేహస్వేదైస్తతస్తాసాం క్షిప్రం వాయుః ప్రశామ్యతి ౪
యవాగూం దీపనీయాం తు స్మృతిమాన్ దాతుమర్హతి
యథా శేతే సుఖం నారీ నీరుజా శయనే సుఖే ౫
రాత్రౌ నిర్గమనాత్త్రాసాత్ సహసోత్పనాదపి
ఈర్ష్యాశోకభయక్రోధాన్నానావేగవిధారణాత్ ౬
ఏతైశ్చాన్యైశ్చ నారీణాం వ్యాధయః సంభవన్తి హి

సూతికానాం దివాస్వప్నాదజీర్ణాద్ధ్యశనాదపి ౭
యోనిపృష్ఠకటీభేదశాఖావాయురసృగ్దరః
వాతాష్ఠీలా చ గుల్మశ్చ హృది శూలం ప్రవాహికా ౮
పురీషమూత్రసంరోధ ఆధ్మానం శూలమేవ చ
శూయతే దుష్యతే యోనిర్యోనిశూలం చ దారుణమ్ ౯
వేపథుశ్ఛర్దనం మోహో మన్యాస్తమ్భో హనుగ్రహః
జ్వరాతిసారో వైసర్పో దద్రుపామావిచర్చికాః ౧౦
కిటిభాన్యథ విస్ఫోటా గాత్రే చార్ధశిరోరుజా
హృద్రోగాశ్చాక్షిరోగాశ్చ ప్లీహా శ్వయథుకామలే ౧౧
ఏతే చాన్యే చ బహవో దుష్ప్రజాతాశరీరజాః
వ్యాధయః సంప్రకుప్యన్తి చికిత్సితమతః పరమ్ ౧౨
ద్వే పఞ్చమూలే భార్గీ చ మధుశిగ్రుః శతావరీ
ఉశీరం చన్దనం చైవ శ్వదంష్ట్రా మదయన్తికా ౧౩
ద్వే బలే వసుకః పాఠా పయస్యా హ్యమృతా తథా
వృషాదనీ సుగన్ధా చ తథా కార్యా పునర్నవా ౧౪
మూర్వా గృధ్రనఖీ ముస్తా మోరటస్తిల్వకస్తథా
ఇత్యేతాసాం తు మూలాని యథాలాభం సమానయేత్ ౧౫
యవకోలకులత్థానాం త్రయః ప్రస్థాః సమాస్తతః
ఏతాన్యష్టగుణే తోయే పాచయేద్భిషగుత్తమః ౧౬
అష్టభాగస్థితం తం తు పరిపూతం నిధాపయేత్
తత్రావాపమిదం దద్యాన్మృష్టికాన్యౌషధాని తు ౧౭
పిప్పలీ పిప్పలీమూలం చిత్రకం హస్తిపిప్పలీ
చవ్యం ద్వే రజనీ చైవ శృఙ్గవేరం వచాఽభయా ౧౮
కుష్ఠం రాస్నాఽజమోదశ్చ విడఙ్గం మరిచాని చ

భద్రదారురథైలా చ భార్గీకుటజతణ్డులాః ౧౯
ఏతేషాం కార్షికా భాగా లవణానాం పలం భవేత్
తైలప్రస్థం వసాప్రస్థం నిష్క్వాథో ద్విగుణో భవేత్ ౨౦
క్షీరప్రస్థో దధిప్రస్థో జలప్రస్థస్తథైవ చ
మాతులుఙ్గామ్రపేశీనాం రసప్రస్థార్ధయోజితమ్ ౨౧
శనైర్మృద్వగ్నినా సిద్ధమథైనమవతారయేత్
అభ్యఙ్గనేషు పానేషు బస్తికర్మణి చోత్తమమ్ ౨౨
యే తు వాతసముత్థానాః సూతికానాముపద్రవాః
సర్వేషాం శమనం శ్రేష్ఠమేతత్త్రైవృతముత్తమమ్ ౨౩
ఏతేషామేవ సర్వేషాం కల్కం నిష్క్వాథ్య పాయయేత్
యః కశ్చిత్ సూతికావ్యాధిస్తం త్రిరాత్రేణ సాధయేత్ ౨౪
ద్వే పఞ్చమూల్యౌ భార్గీ చ రాస్నా ద్వే చ పునర్నవే
శిగ్రుర్హంసపదీ ---

బాలగ్రహచికిత్సితాధ్యాయః

--- శ్చాభియాచనమ్
బ్రహ్మణ్యభావాత్ క్రుద్ధోఽపి ప్రాహ సానుగ్రహం వక్కృకుషఈచః
ఏషాం వ్యతిక్రమాణాం త్వం ఫలమాప్నుహి రేవతి

సర్వగ్రహాణామేకా త్వం తుల్యవీర్యబలద్యుతిః
భవిష్యసి దురాధర్షా దేవానామపి పూజితా
నాభిర్బహుభిశ్చైవ త్వాం వక్ష్యన్తి జనా భువి
వారుణీ రేవతీ బ్రాహ్మీ కుమారీ బహుపుత్రికా

శుష్కా షష్ఠీ చ యమికా ధరణీ ముఖమణ్డికా

వేమూరీ దుర్గానాగేశ్వర రావుగారు స్మృతి గ్రన్థావలీ

మాతా శీతవతీ కణ్డూః పూతనాఽథ నిరుఞ్చికా

రోదనీ భూతమాతా చ లోకమాతామహీతి చ
శరణ్యా పుణ్యకీర్తిశ్చ నామాని తవ వింశతిః

యే చ త్వాం పూజయిష్యన్తి శ్రద్దధానా జనా భువి
నైతేషాం సర్వభూతేభ్యో భవిష్యతి భయం క్వచిత్
సాయం ప్రాతశ్చ నామాని యో జపేత్తవ వింశతిమ్
శుచిర్నరః ప్రజాస్తస్య వర్ధిష్యన్తి విపాప్మనః
తత ఉగ్రేణ తపసా స్కన్దమారాధయన్ పునః
తస్యా మనీషితం జ్ఞాత్వా రేవతీమబ్రవీద్ గుహః

భ్రాతౄణాం చ చతుర్ణాం వై పఞ్చమో నన్దికేశ్వరః
భ్రాతా త్వం భగినీ షష్ఠీ లోకే ఖ్యాతా భవిష్యసి

యథా మాం పూజయిష్యన్తి తథా త్వాం సర్వదేహినః
అస్మత్తుల్యప్రభావా త్వాం భ్రాతృమధ్యగతా సదా

షణ్ముఖీ నిత్యలలితా వరదా కామరూపిణీ
షష్ఠీ చ తే తిథిః పూజ్యా పుణ్యా లోకే భవిష్యతి

ఇత్యేవం భగినీ జజ్ఞే షష్ఠీ స్కన్దస్య ధీమతః
తస్మాత్ సా సతతం పూజ్యా సా హి మూలం సుఖాయుషోః

తస్మాచ్చ సూతికాషష్ఠీం పక్షషష్ఠీం చ పూజయేత్

వేమూరి దుర్గానాగేశ్వర రావుగారు స్మృతి గ్రన్థావలీ

ఉద్దిశ్య షణ్ముఖీం షష్ఠీం తథా లోకేషు నన్దతి

ఇత్యేవం రేవతీ జజ్ఞే సురాసురనమస్కృతా
వృద్ధజీవక కర్మాణి శృణు తస్యాః ప్రధానతః

జ్వరాతిసారో వైసర్పః పీడనేన్ద్రియదూషణమ్
ఆనాహః శూలమరుచిర్మి---నం శ్వాసకాసతృట్

నిద్రానాశోఽతినిద్రా చ ముఖపాకో వ్రణోద్భవః
ఏకాఙ్గకః పక్షవధః క్షీరాలసవిసూచికాః

హిక్కా మూర్చ్ఛా మదో మోహో రోదనం స్తబ్ధనేత్రతా
స్వరవర్ణాగ్నిభేదశ్చ పాణ్డుత్వం కామలాఽరతిః

క్షీరదూషణనాశౌ చ శిరోరుగ్హృదయద్రవః
నాసాక్షికర్ణరోగాశ్చ త్రాసకుఞ్చనరోదనమ్

యే చాన్యే చైవ వివిధా యే రోగా నానుకీర్తితాః
రేవతీరోషసంభూతా భూయిష్ఠం త ఉదాహృతాః

తస్మాత్ సాధారణీం తస్యాః క్రియాం కుర్యాద్విచక్షణః

అతశ్చ రేవతీమేకే గ్రహమేకే వదన్త్యపి
అశ్వగన్ధాఽజశృఙ్గీ చ సారివే ద్వే పునర్నవే

క్షుద్రా సహా విదారీ చ కషాయః పరిషేచనే
పలఙ్కషా సర్జరసః కుష్ఠం గిరికదమ్బకః

దేవదారు సమఞ్జిష్ఠం సురా త్రైలం సువర్చికా
నలదం తుమ్బురు త్వక్ చ సమభాగాని కారయేత్

ఏతేన గాత్రమభ్యజ్య తతః సంపద్యతే సుఖీ
అశ్వకర్ణస్య పుష్పాణి ధాతక్యాస్తిన్దుకస్య చ

కకుభస్య చ పుష్పాణి దాడిమస్య ధవస్య చ
త్వక్షీరీ మధుకం చైవ క్షీరేణ సహ పాచయేత్
తతో మాత్రాం పిబేద్బాలస్తతః సంపద్యతే సుఖీ
ఏతేష్వేవ ఘృతం పక్వమతీసారమరోచకమ్

హన్తి తృష్ణాఽరుచిచ్ఛర్దీః శర్కరామధుసంయుతమ్
ఉలూకగృధ్రరోమాణి కట్వలాబూస్తథాఽజటీ
యవాః శ్వేతా ఘృతం గవ్యం పేయోఽయం రేవతీనుదే
వరుణారిష్టకౌ చోభౌ పుత్రఞ్జీవకచిత్రకౌ

ఏతేషాం తు త్వచం బాలో మాతా ధాత్రీ చ ధారయేత్
ఉపద్రవాంశ్చ శమయేద్దృష్ట్వా స్వైః స్వైశ్చికిత్సితైః

నక్షత్రే చాస్య రేవత్యాం పుష్టికర్మాణి కారయేత్
అతశ్చోర్ధ్వం ప్రవక్ష్యామి పూతనాయాశ్చికిత్సితమ్

యదుక్తం పూర్వభైషజ్యం తచ్చ సర్వం ప్రచారయేత్
అసురో దున్దుభిర్నామ సురాసురభయఙ్కరః

స్కన్దమాయోధయన్మోహాత్ క్రుద్ధం దృష్ట్వా చ షణ్ముఖమ్
వివేశ క్రౌఞ్చస్య గుహాం మాతులస్య మహాగిరేః

స్కన్దస్తం చ మహాశైలం మాతులం తం చ దానవమ్
శక్త్యా జఘాన యుగపత్తతో గుహావధాద్గుహః

ఆసీద్వర్ణపరిభ్రష్టస్తం సమేత్య సురాసురాః
దిశః సముద్రాః సరితో మహాభూతాని తోయదాః

పూత్యర్థం ధూపయామాసుస్తతః పూతోఽభవద్గుహః
యస్మిన్ దేశే తు భగవాన్ పూతః స్కన్దో మహాబలః

సంజజ్ఞే పూతనా తస్మాత్సర్వలోకభయఙ్కరీ
తామబ్రవీద్గుహః పుణ్యాం పూతనామగ్రతః స్థితామ్

యాహి త్వం భిన్నమర్యాదా చేత్యుక్త్వాఽఽహ తథాఽస్త్వితి
మలజా పూతనా కౌఞ్జీ వైశ్వదేవీ చ పావనీ
పఞ్చనామేతి చాప్యుక్త్వా శృణు తస్యాశ్చికిత్సితమ్
కరఞ్జశోభాఞ్జనకావాస్ఫోటా హ్యాటరూషకః

సప్తపర్ణశ్చ నిమ్బశ్చ భార్గీ చ పరిషేచనమ్
సురాసౌవీరకాభ్యాం చ హరితాలం మనఃశిలా

కుష్ఠం సర్జరసం చైవ తైలమభ్యఞ్జనం పచేత్
పిప్పలీ పిప్పలీమూలం బృహతీ కణ్టకారికా

శాలపర్ణీ పృశ్నిపర్ణీ మధూకం మధుకస్తథా
ఏతం సంభృత్య సంభారం క్షీరే సర్పిర్విపాచయేత్

ఛర్దిం హిక్కాం చ శమయేదేతత్ సర్పిర్నిషేవతః
కుక్కుటస్య పురీషం చ కేశాశ్చర్మ పురాణకమ్

జీర్ణాం చ భిక్షుసఙ్ఘాటీం సర్పనిర్మోచనం ఘృతమ్
ధూపమేతం ప్రయుఞ్జీత సన్ధ్యాకాలే సుఖఙ్కరమ్

అనన్తాం కుక్కుటీం బిమ్బీమరిష్టామథ కర్కటీమ్
సూత్రేణ గ్రథితా ఏతా ధారయేత్ పాణిపాదయోః

అక్షిరోగచికిత్సాభిః శమయేదన్ధపూతనామ్

శీతజ్వరచికిత్సాభిః శమయేచ్ఛీతపూతనామ్
పిప్పలీపిప్పలీమూలచవ్యచిత్రకనాగరైః

పచేద్ ఘృతం పఞ్చమూల్యా సైన్ధవేన చ పణ్డితః
దీపనీయమితి ప్రోక్తం సర్పిరేతన్మహాత్మనా

సక్షౌద్రశర్కరం లేహ్యం శమయేచ్ఛీతపూతనామ్

వేమూరీ దుర్గానాగేశ్వర రావుగారు స్మృతి గ్రన్థావలీ

రాస్నా పునర్నవా కుష్ఠం తగరం దేవదారు చ

పత్రాగురుహరేణ్వశ్చ గుడూచీ త్రిఫలా సితా
దశమూలం చ తైః సర్పిః పచేత్ క్షీరే చతుర్గుణే

విశుద్ధం లేహయేద్బాలం శామ్యతే కటపూతనా
బిల్వాజ్కోఠౌ కపిత్థార్కౌ కార్పాసమటరూషకమ్

ఉరువూకస్య పత్రాణి వంశస్యాశ్మన్తకస్య చ
ప్రపౌణ్డరీకం మధుకం శతపుష్పా పునర్నవా
ఏత్తైస్తైలం ఘృతం వాఽథ పయసా యోజితం పచేత్
ఏతేన గాత్రమభ్యజ్య సక్షారం పాయయేదిదమ్

మృద్వీకాం చ పయస్యాం చ శ్రీపర్ణీం సారివా తథా
మధూకం నాగపుష్పం చ శీతపాకీయుతం పిబేత్

శర్కరామధుసంయుక్తం తదా సంపద్యతే సుఖీ

అథాస్య ధూపనం దద్యాత్ సాయం ప్రాతరతన్ద్రితః
గోలోమీసర్పనిమోకం వచాం సిద్ధార్థకాంస్తథా

సంసృజ్య సర్పిషా తేన ధూపయేత్ సన్ధ్యయోర్భిషక్
ఇత్యన్ధపూతనాయాస్తు బిల్వాజ్కోఠాది భేషజమ్

జాతమాత్రం పురా స్కన్దముమాశఙ్కరసన్నిధౌ

వేమూరీ దుర్గానాగేశ్వర రావుగారు స్మృతి గ్రన్థావలీ

గన్ధాలఙ్కారపుష్పాద్యైర్మణ్డయామాస షణ్ముఖమ్

ఇషుకం చిత్రకం చాస్య లలాటచక్షుషి వ్యధాత్
నాసికాగణ్డచిబుకవక్త్రే చిత్రవిశేషకాన్
గన్ధర్వాప్సరసశ్చైనం రమయన్తి గణాస్తథా
తతోఽబ్రవీద్బాలభావాన్మాతరం భగవాన్ గుహః

ఏతమేవ మహాదేవజటాభారం విభూషణమ్
దేహీతి న చ లేభే తం పునః పునరపి ధ్రువమ్

గుహస్త్వలభమానస్తం రుషితో లలితః సదా
అపవిద్ధ్య క్షితౌ సర్వం నిర్మృజ్య ముఖమణ్డలమ్

తతః క్షుబ్ధాస్త్రయో లోకా నష్టజ్ఞానా విచేతసః
దమ్పతీ చాపి సంవిగ్నౌ దదతుశ్చామృతోద్భవమ్

తతః ప్రభృతి సప్తానాం చన్ద్రః శిరసి దృశ్యతే
రుద్రస్కన్దాదినన్దీనాం రేవత్యాశ్చ మహాత్మనః

అపవిద్ధం తు యత్ క్రోధాత్ స్కన్దేన ముఖమణ్డలమ్
తతో గ్రహః సా బభూవ దారుణా ముఖమణ్డికా

నిర్దహిష్యన్నివ క్రోధాత్తతస్తామబ్రవీద్గుహః
అన్నం కురు మహాభాగే సఙ్కీర్ణాకారకర్మణామ్

తథాఽస్త్వితి చ సా ప్రాహ స్కన్దస్య పరిచారికా
ఏవం ముఖాచి జజ్ఞే శృణు తస్యాశ్చికిత్సితమ్

కపిత్థబిల్వతర్కారీబిమ్బీగన్ధర్వహస్తకాః
తైలమేతైస్తు సంయుక్తం హితమభ్యఞ్జనం శిశోః

ఖుడ్డాకం పఞ్చమూలం చ శ్యోనాకోఽథ మధూలికా
మధూకాని త్వచః క్షీరీ పిప్పల్యస్తైర్ఘృతం పచేత్
గవ్యం క్షీరం గవాం పక్వం శర్కరామధుసంయుతమ్
పిబేత్ కోలమితం బాలస్తతః సంపద్యతే సుఖీ

కుష్ఠం సర్జరసం చైవ యవాః సర్పిశ్చ ధూపనమ్
సర్పవీరల్లచాషాణాం జిహ్వానాం ధారణం మణేః

జీర్ణే భోజనమప్యస్య తతః శస్తం ప్రదాపయేత్
అతశ్చోర్ధ్వం ప్రవక్ష్యామి శీతపూతనయాఽర్దితే

నాదేయీ సురసా బిమ్బీ కపిత్థం జీవకస్తథా
నదీభల్లాతకం శ్యామా బిల్వం శీతశివం తథా

ఏతం కషాయం నిష్క్వాథ్య పరిషిఞ్చేత్ సుఖామ్బునా
ఏతేన పరిషిక్తస్య తైలమభ్యఞ్జనం శృణు

గోమూత్రం బస్తమూత్రం చ ముస్తకం దేవదారు చ
కుష్ఠం చ సర్వగన్ధాశ్చ తైలమభ్యఞ్జనం పచేత్

ఖదిరం రోహిణీసారం పలాశం కకుభత్వచమ్
ఏతం సంభృత్య సంభారం క్షీరే సర్పిర్విపాచయేత్

తత్ సిద్ధం లేహయేత్ కాలే శర్కరాక్షౌద్రమాత్రయా
శీతపూతనయా గ్రస్తో ముచ్యతే పథ్యభోజనః

గృధ్రోలూకతరక్షూణాం పురీషాణి సమానయేత్
అగ్నికో బస్తలోమాని పిచుమన్దశ్చ ధూపనమ్

శీతపూతనయా గ్రస్తే తచ్ఛేదం చ చికిత్సితమ్
అత ఊర్ధ్వం తు సర్వేషాం శృణు సామాన్యభేషజమ్
అగ్నిమన్థః కురబకో వరుణః పారిభద్రకః
నిశాఽనలః పోటగలః పూతికా రోహిషస్తథా

ఏతేన పరిషిక్తస్య తైలమభ్యఞ్జనం శృణు
ప్రియఙ్గూ రోచనా చైవ శతపుష్పా కుటన్నటమ్

తాలీసపత్రం నలదం తథా చన్దనసారివే
మధూకాఙ్కోఠమఞ్జిష్ఠాపృథ్వీకాభూతికాని చ

ఏత్తైస్తైలం సమం సిద్ధం ముద్గామ్లోదకసంయుతమ్
ఏతేన బాలమభ్యక్తం ముఞ్చత్యాశు పితృగ్రహః

బిమ్బీకాశ్మర్యమధుకం కులత్థా బదరా యవాః

ఖుడ్డాకపఞ్చమూలస్య నిష్కాథం చాత్ర దాపయేత్
ఖర్జూరం ముస్తకం చైవ నారికేలఫలాని చ
నాలికాఙ్కురమృద్వీకా మధూకం మధుకం తథా

ఏతాని శుష్కచూర్ణాని ---
ప్లీహహలీమకచికిత్సితాధ్యాయః
---దోఽగ్నిబలసంక్షయః
మూర్చ్ఛా తృష్ణా భ్రమస్తన్ద్రీ విషాదారుచిగౌరవమ్

తస్య ప్రతిక్రియాం కుర్యాద్వాతపిత్తహరీం బుధః
గుడూచీస్వరసే సిద్ధం సక్షీరం మాహిషం ఘృతమ్

ఉపస్నిగ్ధం తతస్తం తు స్రంసయేద్బలకాలవిత్
రసేనామలకానాం తు త్రివృద్యుక్తేన యుక్తితః
మధురాణ్యవిదాహీని విరిక్తం నిత్యమాశయేత్
దుర్బలస్య ప్రయోజ్యా తు నిత్యం గుడహరీతకీ

రక్తపిత్తౌషధం యచ్చ తచ్చాప్యత్ర ప్రశస్యతే
ధాత్రీఫలానాం పక్వానాం స్వరసస్యాఢకం భవేత్

పిప్పల్యో మధుకం ద్రాక్షా చన్దనోశీరబాలకమ్
ఘృతప్రస్థం పచేదేతైః పక్వే దద్యాచ్చ శర్కరామ్
తల్లిహేన్మధునా ప్రాతః పథ్యాశీ నీరుజో భవేత్
ఏతత్ పిత్తోత్తరే కార్యం శృణు వాతోత్తరేఽపి తు

కల్యాణకం బలాతైలం కౌమారం వా ప్రయోజయేత్
కామలాపాణ్డుశోథానాం తుల్యం కుర్యాచ్చ భేషజమ్

పథ్యాశినా చ సతతం సేవ్యాఽగస్త్యహరీతకీ
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి ప్లీహహలీమకచికిత్సితమ్

ఉదావర్తచికిత్సితాధ్యాయః
అథాత ఉదావర్తచికిత్సితమధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

కషాయకటుతిక్తరూక్షశీతపూతిశుష్కశాకవల్లూరపిణ్యాకసునిషణ్ణకదుగ్ధికాకోద్రవశ్యా-
మాకనీవారయవకకట్ట
వేత్రాగ్రకర్కన్ధూకపిత్థబిల్వకరీరగాఙ్గేరుకీలికుచపారావతభవ్యకాఞ్జికశుక్తారనాలతుషో-
దకముద్గకలాయాతసీప్రభృతిని షేవణాద్రుక్షాత్మనో
వాతభూయిష్ఠప్రకృతేర్వేగవిధారణాదనిలః ప్రకుపితో దేహమూర్ధ్వముదాముత్య
వాయునోదానేన ప్రత్యాహతో గుదమాసాద్యాశయం కృత్వాఽధోవహాని స్రోతాంసి దూషయిత్వా
విణ్మూత్రకఫపిత్తానిలశుక్రమార్గానుపరుణద్ధి తత ఆనాహముపజనయతి ప్రాణహరం
తల్లక్షణం వా । క్షీరముపసేవమానస్య శిశోరచిరం వా
కటీధారణాద్బస్తిగుదసంరోధనాదతిరోదనాత్
ప్రజాగరాదస్నేహాత్క్షీరానుపసేవనాద్వేగవిధారిణ్యా
ఉపవాసప్రమితాశనవిషమాశనప్రజాగరచిత్తేర్ష్యావ్యాయామనిత్యాయాః క్షీరమామోద్యతే
వాయునా తత్ పీయమానముదావర్తాయ సంపద్యతే । తత్ర షడుదావర్తాః ।
వాతవిణ్మూత్రశుక్రచ్ఛర్దిక్షవథూనాం సంధారణాదప్రవృత్తేశ్చ షణ్ణాం షడుచ్యన్తే ।
తదుదావర్తసామాన్యాత్తు తమేకమేవాహురేకే । తేషాం నవేగాన్ధారణీయేఽధ్యాయే
లక్షణాన్యౌషధాని చోక్తాని । తానీహాపి తు దారుణత్వాదస్య వ్యాధేర్యత్కిఞ్చిదుపదేక్ష్యామః ।
శూలమూర్చ్ఛాదాహానాహాధ్మానాని ప్రవృత్తిద్వేషో వైవర్ణ్యం
సంజ్ఞానాశస్ఖలనపతనవిలపనతృష్ణాహిక్కాశ్వాసప్రస్వేదాఽఙ్గారపరికర్తికాభిరభీక్ష్ణం బాధ్యతే
బస్తిగుదహృదయపార్శ్వవంక్షణోదరశూలమూరుసాదో వ్యథా చేత్యుదావర్తలక్షణాని ।
పఞ్చాదౌ

పూర్వరూపాణి భవన్తి ౩

పఞ్చజనమాదావుష్ణలవణతైలాభ్యక్తం యథాయోగం స్విన్నశరీరం ఫలవర్తిభిరుపక్రమేత్ ।
విస్రంసితం చ సంతముష్ణస్నిగ్ధమధురలవణప్రాయమశనం
యవగోధూమషష్టికశాకఘృతప్రాయమానూపౌదకమాంసప్రాయం వాఽఽహారమనుపద్రవాయ
బలినే ఉపకల్పయేత్ ।
కోశాతకీకష్వాలాబుబీజపిప్పలీసైన్ధవహిఙ్గువచాహరితాలమనఃశిలామాషచూర్ణైర్గోమూత్రపిష్టైః
ఫలవర్త్య ఉపవాతా ఘృతాక్తే కటుతైలాక్తే వా గుదే శలాకయా ప్రణయేత్ । పూర్వవదేవ
చోపచారః । మ్రక్షణాచ్ఛాదనపరిషేకాశనాని తాని చాస్య స్నిగ్ధోష్ణాని విదధ్యాత్ ।
సక్తువాట్యకుల్మాషాపూపవాస్తుకయవశాకసుధాపత్రత్రివృచ్ఛాకపఞ్చాఙ్గులశ్రీవారికాశ్రీఫలా-
సువర్చలాకాకమాచీకలాయపాలఙ్క్యాదిభిశ్చ శాకైర్ఘృతసిద్ధైర్భోజయేద్యవాన్నమ్ ।
త్రివృత్ఫలయవోత్కారాన్ వా గోమూత్రేణ పాయయేత్ । త్రివృద్ధరీతకీశ్యామాసుధాః క్షీరేణ
యుక్తా మూత్రైర్వానాహభేదనమ్ ।
త్రిఫలాదన్తీశ్యామాత్రివృత్కమ్పిల్లకపీలుస్వర్ణక్షీరీవచాసప్తలానీలికాగ్రహఘ్నీచూర్ణాని
సుధాక్షీరేణ గుటికా ఆమలకమాత్రీః కృత్వా తత ఏకాం
భక్షయిత్వోష్ణోదకమూత్రానుపానాదానాహైర్ముచ్యతే । ఏతాన్యేవ త్రిఫలాదీని
క్షీరమూత్రవర్జితాని
పఞ్చకటుకపఞ్చలవణహిఙ్గుకుష్ఠక్షారద్వయశతపుష్పాపాఠాశ్రీఫలయుతాని చూర్ణాని కృత్వా
బిడాలపదకం క్షీరమద్యోష్ణవారిగోమూత్రాన్యతమపీతమానాహశూలగుల్మభగన్ద రార్శసాం
నిర్ఘాశనం చూర్ణం నారాచకమిత్యుచ్యతే తత్ ౪

తత్ర శ్లోకాః--

యది వ్యతిక్రమేదేతానుదావర్త ఉపక్రమాన్

యుక్తోష్ణలవణం తస్య నిరూహముపకల్పయేత్ ౫

ఆస్థాపనం చ ---

రాజయక్ష్మచికిత్సితాధ్యాయః

--- రోగానీకవినాశనమ్ ।

పిప్పల్యో వింశతిః శ్రేష్ఠా ఉదకార్ధాఢకే శృతాః

చతుర్భాగావశేషం తం ఛాగక్షీరేణ తావతా

శృతం నిత్యం పిబేచ్ఛాపీ తేనైవాశ్నీత నిత్యదా

వినా వాఽన్నోదకం శక్త్యా తత్రప్రధానో విముచ్యతే
ద్వాదశాభ్దానతీతో వా స్నిగ్ధస్విన్నో వశోధితః

పిబేత్క్షీరేణ పిప్పల్యః పఞ్చ పఞ్చ చ వర్ధయేత్
శతం తథైవ హ్రాసయేద్భోజనోదకవర్జితః
పిప్పలీవర్ధమానం తు సర్వరోగవినాశనమ్
పిప్పలీనాం శతం వాఽపి శృతం తోయాధకే సదా

పాదశిష్టం సమక్షీరం శ్రపయేత్పునరేవ తత్
కఫాధికే తు సక్షౌద్రం సఘృతం పవనాధికే

పిత్తోత్తరే శర్కరయా సేవమానః సుఖీ భవేత్
పిప్పలీవర్ధమానం తు వాతశ్లేష్మోత్తరే హితమ్

సర్వత్ర పిప్పలీక్షీరం హితం కాలాదిదర్శనాత్
శరన్ముఖే నాగబలామూలాన్యుద్ధృత్య శోషయేత్

సన్నిధాయ నవే భాణ్డే బ్రహ్మచారీ జితేన్ద్రియః
స్త్రీశూద్రవర్జీ విజనే చూర్ణం క్షీరేణ పాయయేత్

ప్రథమే దివసే కర్షం తతశ్చోర్ధ్వం వివర్ధయేత్
తతః పలం పలం నిత్యం పాయయేత్ పయసా శుచిః

జీర్ణే తస్మిన్ పిబేత్ క్షీరం భక్తోదకవివర్జితః
మాసాత్సోపద్రవం శోషం హన్తి నాగబలా నృణామ్

ప్రజామాయుర్బలం మేధాం ప్రయతాయ దదాత్యపి
షణ్మాసేన శ్రుతధరః సర్వరోగవివర్జితః

అశీతికోఽపి చ యువా భవేత్ సంవత్సరాన్నరః
మణ్డూకపర్ణ్యాః శుణ్ఠ్యాశ్చ బ్రాహ్మ్యాశ్చ మధుకస్య చ

తద్గుణః సర్వరోగఘ్నో విధిర్నాగబలాసమః
ఉద్వర్తితస్త్వజాలేణ్డైరజామూత్రాభిషేచితః
అజాక్షీరం పిబేన్నాన్యదజాభిశ్చ వసేత్ సహ
అధస్తాదవటేఽజానాం వసఞ్శోషీ విముచ్యతే

ఆజం రసాయనం హ్యేతత్క్షయఘ్నం బలవర్ధనమ్
హరీతకీనాం శ్రేష్ఠానాం ద్వే శతే జర్జరీకృతే

దశమూలసుధాదన్తీకరఞ్జార్ధోగుడాసనాః
మయూరకం దేవదారు నిచులం కుటజాటజీ

కటఙ్కటేరీ బృహతీ రాస్నా శ్యోనాకచిత్రకౌ
వరుణం చేతి సంకుట్య పఞ్చవింశతికైః పలైః

షడ్ద్రోణేఽపాం పచేదేతద్యావత్పఞ్చాధకం స్థితమ్
తస్మిన్ పూతే గుడతులాం దత్త్వా భూయశ్చ సాధయేత్

పరివృత్తం సమాలక్ష్య ఘృతభాణ్డే నిధాపయేత్
మరిచాని విడఙ్గాని భార్గీం శక్రయవాంస్తథా

ఆవపేత్కుటబీజాని పిప్పలీప్రస్థమేవ చ
మధుప్రస్థం చ సంసృజ్య మాసాదూర్ధ్వం ప్రయోజయేత్

పథ్యాశీ మాత్రయా కాలే ముచ్యతే కఫజైర్గదైః
మహాభయారిష్ట ఇతి కశ్యపేన ప్రకల్పితః

అపామార్గోఽశ్వగన్ధా చ నాకులీ గౌరసర్షపాః
తిలా బిల్వం చ కల్కః స్యాత్క్షయేషూద్వర్తనం హితమ్
లశునానాం పలశతం నిస్తుషం జర్జరీకృతమ్
జలద్రోణేషు దశసు శ్రపయేత్పాదశేషితమ్

ఘృతాఢకద్వయం తత్ర విపచేజ్జీవనైః సహ
ఆజస్య పయసో ద్రోణం క్వాథం చ దశమూలికమ్

ఆవపేత్తద్ఘృతం గోప్యం ప్రయోజ్యం మాసతః పరమ్
ఇన్ద్రాణీఘృతమిత్యేతద్రాజయక్ష్మవినాశనమ్

వన్ధ్యాషణ్డకవృద్ధానాం కామదం పథ్యభోజినామ్
లశునం వాఽపి కల్పేన యథోక్తేనోపచారయేత్
ఘృతస్యార్ధాఢకే గవ్యే జర్జరం లశునాఢకమ్

ఘృతభాణ్డే సమావాప్య వర్షం ధాన్యేషు గోపయేత్
షణ్మాసమష్టమాసం వా చతుర్మాసమథో తతః

పేయం నాగబలావచ్చ సర్వరోగైర్విముచ్యతే
ఇన్ద్రాణీఘృతకల్పేన ద్రాక్షాసర్పిర్విపాచయేత్

తథా పీలుఘృతం చైవ సర్వరోగైర్విముచ్యతే
ఇష్టయో రోహిణీస్నానం తయోర్మఙ్గలసేవనమ్

రుద్రపూజా ధృతిః శౌచం బ్రహ్మచర్యం చ శాన్తయే
షడేకాదశ చోక్తాని యాని రూపాణి యక్ష్మిణః

త ఏవోపద్రవాస్తేషామశాన్తౌ స్వం చికిత్సితమ్
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి చికిత్సితేషు రాజయక్ష్మచికిత్సితమ్

గుల్మచికిత్సితాధ్యాయః
అథాతో గుల్మినాం చికిత్సితం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
వాతాదిసర్వరక్తోత్థాః కుక్షిహృత్పార్శ్వబస్తిజాః
పఞ్చ పఞ్చాపదామగ్ర్యా గుల్మాః సూత్రే నిదర్శితాః ౩
చేష్టాన్నపానసామాన్యా దోషాః ప్రకుపితా నృణామ్
ఆమాశయమధిష్ఠాయ తతో గుల్మాన్ ప్రకుర్వతే ౪
వాతలేష్వన్నపానేషు వాతలో యః ప్రసజ్జతి
ధావతి ప్లవతేఽధీతే భృశం గాయతి నృత్యతి ౫

శీతవాతామ్బుసేవీ చ శీతరూక్షకటుప్రియః
వ్యాధిక్లిష్టః కృశో రూక్షః సేవతే తీక్ష్ణమౌషధమ్ ౬
ఉదీరయతి చ్ఛర్దిం చ బలాచ్ఛర్దయతేఽపి వా
నిరుణద్ధి చ వాతాదీన్ తృప్తః పిబతి వా బహు ౭
శీఘ్రయానేన వా యతి వ్యవాయం వాఽతిసేవతే
వ్యాయామాధ్యయనస్త్రీషు బాలో రూక్షశ్చ యో రతః ౮
ఏతైశ్చాన్యైశ్చ కుపితో మారుతో దోషసంచయమ్
కరోతి యత్ర తత్రాస్య స్థానే గుల్మో నిచీయతే ౯
అగ్నినాశోఽరుచిః శూలం చ్ఛర్ద్యుద్గారాన్త్రకూజనమ్
పురీషవర్తనం కార్శ్యం గుల్మానాం పూర్వలక్షణమ్ ౧౦
శూలం మూర్చ్ఛా జ్వరస్తోదః కార్శ్యం తృష్ణాఽరుణాత్మతా
పార్శ్వాంసాక్షకశూలం చ వాతగుల్మస్య లక్షణమ్ ౧౧
ఊపాయణం జ్వరో దాహస్తృష్ణావిడ్భేదేపీతతాః
పిత్తగుల్మే విజానీయాత్ పిత్తలాన్నోష్ణసేవినః ౧౨
రోమహర్షో జ్వరశ్ఛర్దిరరుచిర్హృదయగ్రహః
మూత్రాక్షినఖవిట్శౌక్ల్యం శైత్యం చ కఫగుల్మినః ౧౩
సర్వాణ్యేతాని రూపాణి లక్ష్యన్తే సాన్నిపాతికే
రక్తగుల్మః స్త్రియా యోనౌ జాయతే న నృణాం క్వచిత్ ౧౪
దుష్ప్రజాతా గర్భా చ గర్భస్రూర్బహుమైథునా
అన్వక్షగర్భకామా చ బహుశీతార్తవా చ యా ౧౫
ఉదావర్తనశీలా చ వాతలాన్ననిషేవిణీ
యా స్త్రీ తస్యాః ప్రకుపితో వాతో యోనిం ప్రపద్యతే ౧౬
నిరుణద్ధ్యార్తవం తత్ర మాసికం సంచినోతి చ
రక్తే చ సంస్థితే నారీ గర్భిణ్యస్మీతి మన్యతే ౧౭

స్తనమణ్డలకృష్ణత్వం రోమరాజిః సదోహదా
గర్భిణీరూపమవ్యక్తం భజతే సర్వమేవ తు ౧౮
విపాకపాణ్డుకార్శ్యాని భవన్త్యభ్యధికాని తు
ఇత్యేవం లక్షణం స్త్రీణాం రక్తగుల్మం ప్రచక్షతే ౧౯
అనేకదోషసంఘాతో గుల్మవద్గుల్మ ఉచ్యతే
త్రిదోషజాదృతే గుల్మాః సిద్ధ్యన్తి న చిరోత్థితాః ౨౦
గుల్మినం ప్రథమం వైద్యః స్నేహస్వేదోపపాదితమ్
యథాస్వదోషశమనైరౌషధైః సముపక్రమేత్ ౨౧
బృంహణం చాతిగుల్మేషు భృశం చాతివిరూక్షణమ్
అతిసంశోధనం చైవ గుల్మినాం న ప్రశస్యతే ౨౨
అభయా పిప్పలీ వ్యోషం యావశూకోఽథ చిత్రకః
సౌవర్చలం విడఙ్గాని వచా చేత్యక్షసంమితాః ౨౩
సమ్యక్పక్వం ఘృతప్రస్థం తత్పిబేచ్చ యథాబలమ్
ఘృతం దశాఙ్గమిత్యేతద్వాతగుల్మనివారణమ్ ౨౪
సైన్ధవం యావశూకశ్చ పిప్పలీ హస్తిపిప్పలీ
శుణ్ఠీ చిత్రక ఇత్యేషాం షడ్భాగాః పలికా పృథక్ ౨౫
తుల్యక్షీరం ఘృతం ప్రస్థం పక్వం షట్పలముచ్యతే
షట్పలం సర్వగుల్మేషు వైద్యాః ప్రాహుర్యథాఽమృతమ్ ౨౬
అభయా పిప్పలీ ద్రాక్షా గుడూచీ సపునర్నవా
లవణక్షారగన్ధర్వభార్గీరాస్నారసాఞ్జనమ్ ౨౭
తుల్యక్షీరం పచేదేతైర్ఘృతమక్షసమైర్భిషక్
శైశుకం నామ తత్ సర్పిర్వాతగుల్మనివారణమ్ ౨౮
స్నిగ్ధస్విన్నసమాశ్వస్తం గుల్మినం స్రంసయేత్తతః
విరేచనేన మృదునా తైలేనైరణ్డజేన వా ౨౯

విరిక్తం చ యథాకాలం నాతిరూక్షాణి భోజయేత్
యుక్తామ్లలవణోష్ణాని యుక్తస్నేహరసాని చ ౩౦
భోజయేద్గుల్మినం నిత్యం నిదానగురువర్జకమ్
న చాతిభోజనం నిత్యం శస్యతే సర్వగుల్మినామ్ ౩౧
పిప్పలీం పిప్పలీమూలం చవ్యం చిత్రకనాగరమ్
బిల్వం కపిత్థం బదరం వృషకం గణికారికామ్ ౩౨
హిఙ్గుదాడిమజీవన్తీవృక్షామ్లం సామ్లవేతసమ్
పౌష్కరం శటిదన్త్యౌ చ లవణాని చ సర్వశః ౩౩
ద్వౌ క్షారావజమోదం చ తుల్యం శుష్కాణి చూర్ణయేత్
మాతులుఙ్గరసేనైతే వటకా బదరోపమాః ౩౪
కృతాః సుఖామ్బునా పేయా మద్యైరమ్లేన వా భిషక్
వాతగుల్మముదావర్తం ప్లీహశూలం చ నాశయేత్ ౩౫
మయూరాంస్తిత్తిరీన్ క్రౌఞ్చాన్ కపోతాన్ వనకుక్కటాన్
యవగోధూమశాలీంశ్చ వాతగుల్మీ సదాఽశ్నియాత్ ౩౬
యది తు స్నిహ్యమానస్య వాతగుల్మో న శామ్యతి
హితమాస్థాపనం తస్య తథైవాప్యనువాసనమ్
క్షీరానుపానామభయాం సగుడాం సంప్రయోజయేత్ ౩౭
గుల్మినాం బద్ధవర్చానాం ---

కుష్ఠచికిత్సితాధ్యాయః
స్వేదో వాఽతిఖరత్వమఙ్గానామతిశ్లక్ష్ణతా వా వైవర్ణ్యం
రౌక్ష్యం లోమహర్షః పిపాసా గౌరవం రాగో దౌర్బల్యం వేపథుః
పిడకారుపాం సంభవశ్చాతివేదనా చ క్షతవిసర్పణమితి

తత ఊర్ధ్వమక్రియావతాం కుష్ఠాని జాయన్తే I తత్ర
శ్యావారుణశూలకణ్డూచిమిచిమఖరత్వపారుష్యసంస్తమ్భాయామైర్వాతోత్తరాణి విద్యాత్
దాహవేదనాజ్వరవిడ్భేదోషాయనపాకస్రావకోఠానికర్షా క్లిప్రోత్థానైః
శీతమధురకషాయసర్పిరనుశయైశ్చ పిత్తోత్తరాణి విద్యాత్
శ్వేతపాణ్డుఘనోత్సేధగురుస్తైమిత్యస్తమ్భమహాపరిగ్రహాగ్నిసాదైః శీతాదితరానుశయైః
కఫోత్తరాణి విద్యాత్
వ్యావిద్ధరూపబహుస్ఫుటితపరిస్రావకృమిదాహరుజోపేతశరీరావయవపాతనమశుచివిగన్ధిశో-
థబహులమనేకోపద్రవం సాన్నిపాతికం రక్తత్వాత్ కాకణమిత్యుచ్యతే I ద్విదోషజానీతరాణి
తాన్యనువ్యాఖ్యామః -- వాతోత్తరే కపాలకుష్ఠం పిత్తోత్తరే త్వౌదుమ్బరం కఫోత్తరే మణ్డలకుష్ఠం
వాతపైత్తికమృష్యజిహ్వం పిత్తశ్లైష్మికం పౌణ్డరీకం సిధ్మం చ ఇతి సమాసలక్షణమ్ I
విస్తరతస్త్వష్టాదశ కుష్ఠాని తాన్యనువ్యాఖ్యాస్యామః--సిధ్మం చ విచర్చికా చ పామా చ దద్రుశ్చ
కిటిభం చ కపాలం చ స్థూలారుష్కం చ మణ్డలకుష్ఠం చ విషజం చేతి నవ సాధ్యాని పౌణ్డరీకం
చ శ్విత్రం చ ఋష్యజిహ్వం చ శతారుష్కం చౌదుమ్బరం చ కాకణం చ చర్మదలం చైకకుష్ఠం
చ విపాదికా చేతి నవాసాధ్యాని I సర్వం తు కుష్ఠం త్వఙ్మాంసరుధిరలసీకాశ్రయం
స్పర్శఘ్నం చేతి వర్ధమాన చ వైరూప్యకరం భవతి I తత్తు
రజోధ్వస్తమలాబువారణపుష్పిపుష్పసదృశం సిధ్మం శ్యామలోహితవ్రణవేదనాస్రావపాకవతీ
విచర్చికా కణ్డూతోదపాకస్రావారుష్మతీ పామా రౌక్ష్యకణ్డూదాహస్రావవన్తి మణ్డలాని వృద్ధిమన్తి
దద్రుః కృష్ణశ్యావారుణఖరపరుషస్రావవృద్ధిమన్తి గురూణి ప్రశాన్తాని చ పునః పునరుత్పద్యన్తే
కిటిభాని కృష్ణఖరపరుషమలినమనేకసంస్థానమణ్డలం మణ్డూలమృతుసన్ధిషూష్ణే
చాతిబాధతే కపాలాకృతి కపాలం
పిచ్ఛాస్రావవేదనాదాహకణ్డూతోదజ్వరవైసర్పమహాబ్రణపరిగ్రహం మృదుఖరనిభం
మహారుష్కం మణ్డలైర్బన్ధుజీవకుసుమోపమైర్దాహకణ్డూవేదనాస్రావవద్భిర్మణ్డలకుష్ఠం
లూతాకీటపతఙ్గసర్పదశనదష్టముపేక్షితం వ్యభిచారేణ ఖరీభవతి కృచ్ఛ్రసాధ్యం విషజం
మహాశయసముత్సేధం జాతం చిరాద్భేది పుణ్డరీకపలాశవర్ణం పౌణ్డరీకం శ్వేతభావాచ్ఛ్విత్రం
పఞ్చవిధముత్తరత్రోపదేక్ష్యామః ఋష్యజిహ్వోపమం
పారుష్యవైవర్ణ్యగౌరవర్ణవిల్కైర్దైఋర్ష్యజిహ్వం నీలలోహితపీతాసితైరనేకైరరుద్భిః ఖరైః
స్రావిభిరుపద్రుతం శతారుష్కం పక్వోదుమ్బరఫలసదృశమస్రావి జడమనేకమౌదుమ్బరం
వ్యాఖ్యాతం కాకణం హస్తిచర్మసదృశం ఖరం వృద్ధిమచ్చర్మదలం వైసర్పోద్భవం
నిత్యవిసర్పి స్రావవేదనాక్రిమిమదేకకుష్ఠం
పాణిపాదాఙ్గుష్ఠోష్ఠజఙ్ఘాదణ్డదేశేషుస్ఫుటితస్రావివేదనావతీమవిపాకినీం విపాదికాం విద్యాత్ I
సర్వరోగాశ్చైవ మోహాదుపేక్ష్యమాణా అసాధ్యతాం యాన్తి అసాధ్యాస్త్వాశు నృణాం ఘ్నన్తి
తస్మాదాత్మహితాయాశు ప్రయతేత I కుష్ఠేష్వాదౌ వాతోత్తరేషు ఘృతాచ్ఛపానమనేకశో
మణ్డాన్తరితం ప్రశస్యతే తిక్తసర్పిష

ఇతరోత్తరయోః వమనవిరేచనాస్థాపన ---

మూత్రకృచ్ఛ్రచికిత్సితాధ్యాయః

కటీస్కన్ధాతిధరణాత్ పిత్తం క్రుద్ధం కఫానిలౌ
అనుసృత్య యదా బస్తిం దూషయన్తి తదాశ్రయాః

మూత్రకృచ్ఛ్రం తదా జన్తోర్దారుణం సంప్రవర్తతే
సఫేనమల్పమరుణం కాలం వా శూలసంతతమ్

మూత్రమానద్ధవర్చస్త్వం వాతాఘాతస్య లక్షణమ్
సదాహవేదనం పీతమత్యుష్ణం బాష్పసంహితమ్

స్విద్యమానముఖో మూత్రం కురుతే పైత్తికే శిశుః
బహులం కురుతే మూత్రమల్పబాధం సితం ఘనమ్

బస్తిగౌరవశోథౌ చ మూత్రాఘాతే కఫాత్మకే
ద్వన్ద్వజం ద్వన్ద్వరూపేభ్యః సర్వేభ్యః సాన్నిపాతికమ్

రక్తజం పిత్తవజ్జ్ఞేయం సరక్తస్య చ మూత్రణాత్
విశేషాః సన్నిపాతోత్థే మూర్చ్ఛాభ్రమవిలాపకాః

సర్వేషు కార్శ్యమరతిరరుచిః సానవస్థితిః
తృష్ణాశూలవిషాదాతిస్త ఏవ స్యురుపద్రవాః

చిరాత్ ప్రమేహాః కుప్యన్తి సద్యః కృచ్ఛ్రాణి దేహినామ్

విశేషః కృచ్ఛ్రమేహానాం కృచ్ఛ్రే దాహోఽతి చేన్ద్రియే

కుచ్ఛ్రాణ్యాశు నివర్తన్తే ప్రమేహాస్తు ప్రసఙ్గినః
పిత్తప్రాయాణి కృచ్ఛ్రాణి వాతస్థానాశ్రయాణి చ

తస్మాత్సామాన్యయోగేన చికిత్సా హ్యుపదేక్ష్యతే
శరమూలాని నిష్క్వాథ్య శీతం పూతం చ తజ్జలమ్

శర్కరామధుసంయుక్తం పిబేత్ కృచ్ఛ్రోపశాన్తయే
మధుకం శరమూలం చ త్రిఫలా సితవారికా

శృతం సశర్కరాక్షౌద్రం మూత్రకృచ్ఛ్రనివారణమ్
తార్ణస్య పఞ్చమూలస్య రసం నిష్క్వాథ్య పాయయేత్

శర్కరాక్షౌద్రసంయుక్తం సర్వకృచ్ఛ్రనివారణమ్
శతావరీ పృథక్పర్ణీ కులత్థబదరాణి చ

శర్కరామధుసంయుక్తో లేహో మూత్రగ్రహాపహః
విపరీతం ప్రమేహేభ్యో మూత్రకృచ్ఛ్రేషు కల్పయేత్

ఔషధం పానమన్నం చ సుస్నిగ్ధం మృదు శోధయేత్
మధురాణీక్షువికృతీస్త్రపుసాని ఘృతం పయః

సేవేత వర్జయేన్నిత్యం యత్ సంగ్రాహి విదాహి చ
ఊషకోఽథ బృహత్యౌ ద్వే శ్వదంష్ట్రా వసుకావుభౌ

శృఙ్గవేరం యవాశ్చైవ దర్భో వృక్షాదనీ బలా
పిప్పలీ త్రైః శృతం క్షీరం ఘృతమాత్రాదిమూర్చ్ఛితమ్

సరక్తే పాయయేత్కృచ్ఛ్రే క్షిప్రమేతేన సిధ్యతి
కనీయసీం పఞ్చమూలీం కులత్థం బదరాణి చ
శర్కరామధుసంయుక్తో లేహో మూత్రగ్రహే హితః
ససైన్ధవో రసః కార్యో మూత్రాఘాతే ఘృతాయుతః

సతార్ణపఞ్చమూలో వా రాస్నాగోక్షురకేణ వా
ద్వౌ కరఞ్జౌ నిగర్భా చ కార్పాసో మధుశిగ్రుకః

శ్వదంష్ట్రా వసుకౌ ద్వౌ చ మృణాలం చోత్పలాని చ
పిప్పల్యః సైన్ధవం చైవ సూక్ష్మైలా మరిచాని చ
ఏత్రైః సిద్ధాం పిబేద్బాలో యవాగూం ససువర్చలామ్
ఏత్రైరేవౌషధైర్లేహం శర్కరామధుసంయుతమ్

ప్రయుఞ్జీత ఘృతం చైవ పక్వం కృచ్ఛ్రనివారణమ్
కనీయసీ పఞ్చమూలీ పఞ్చకోలయవైః సహ
కులత్థమధుశిగ్రూణి కార్యశ్చ సతిలో భవేత్

మన్దస్నేహో రసస్త్వేష సౌవర్చలయుతో భవేత్
మూత్రాఘాతే ప్రయోక్తవ్యః శర్కరాసు విశేషతః

ఏకత్రిదోషజైః కృచ్ఛ్రైః శర్కరాస్తుల్యలక్షణాః

సువర్ణచూర్ణసదృశాస్తథా సర్షపసన్నిభాః

రోచనేవ గవాం పిత్తే సంభవన్త్యనిలాత్మనామ్
వాతేనోన్మథితం మూత్రం ఖజితం పాపకర్మణామ్

శర్కరాః స్యుర్వివృద్ధాస్తా అశ్మర్యః సంభవన్త్యథ
తదేతల్లక్షణం తాసాం నిత్యమేవ తు వేదనా

శర్కరా సహమూత్రేణ నిర్ధావత్యపి కస్యచిత్
శల్యవత్యశ్మరీ బస్తౌ వర్ధమానాఽవతిష్ఠతే

క్షీయతే క్షీయమాణస్య పుష్యమాణస్య పుష్యతి
తస్మాన్న నిత్యం రుజతి తస్యోద్ధరణమిష్యతే

అశ్మర్యుద్ధరణం తీక్ష్ణమౌషధం స్రోత ఈరణమ్
సాహసాదతిబాలేషు సర్వం నేచ్చతి కశ్యపః
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి చికిత్సాస్థానే మూత్రకృచ్ఛ్రచికిత్సితాధ్యాయః

అథ ద్విమ్రణీయచికిత్సితాధ్యాయః
అథాతో ద్విమ్రణీయం నామాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
సూత్రస్థానే భగవతా ద్వౌ వ్రణౌ పరికీర్తితౌ
తయోర్విస్తరమిచ్చామి శ్రోతుం లక్షణమేవ చ 3
అనుగ్రహాయ బాలానాం చేష్టాహారౌషధాని చ

ఇతి పృష్టః స శిష్యేణ సంపూజ్యాహ ప్రజాపతిః ౪

తరతన్త్రస్య సమయం ప్రబ్రువన్న చ విస్తరమ్

న శోభతే సతాం మధ్యే లుబ్ధః కాక ఇవాచితః ౫

అవశ్యం భిషజా త్వేతజ్జ్ఞాతవ్యమనసూయయా

తస్మాత్సమయమాత్రం భో శృణు బాలహితేప్సయా ౬

అథ ఖలు ద్వౌ వ్రణౌ నిజశ్చాగన్తుశ్చ । నిజో వాతాద్యేకైకసర్వద్వన్ద్వజః । క్షతభఙ్గవిద్ధపాటితదగ్ధచ్ఛిన్ననిష్పిష్టాభిరూనశస్త్రతృణకాష్ఠాగ్నివిషదన్తనఖశాపమన్త్రమూ-లకర్మాదిజ ఆగన్తుః । తస్య నిజవదేవ

లక్షణమౌషధం చ స్వతర్కేణానువిదధ్యాత్ ౭

స్తమ్భకారిన్యాల్పస్రావశూలతోదస్ఫురణకషాయాస్యత్త్వైర్వాతికం విద్యాత్ జ్వరదాహమోహతృష్ణాశుపాకలౌహిత్యావదారణారుచిదౌర్గన్ధ్యైః పైత్తికం విద్యాత్ స్తైమిత్యశైత్యమార్దవమన్దవేదనాస్నేహపాణ్డవచిరకారిత్వాతిస్రావైః

కఫజం విద్యాత్ సర్వరూపం సాన్నిపాతికం ద్విదోషం సంసృష్టం విద్యాత్ ౮

ఇత్యత్ర శ్లోకః--

సర్వవ్రణానాం ప్రకృతినిరుక్తా దోషదర్శనాత్

న హి దోషాననాశ్రిత్య వ్రణః కశ్చిచ్ఛరీరిణః ౯

తేషాముపక్రమం ధాత్రీబాలనిగ్రహౌ సంశమనం బన్ధనమ్ ఉత్క్లిన్నప్రక్షాలనం కల్కప్రణిధానం శోధనం రోపణం సవర్ణీకరణమ్ ఇత్యేత్రైః స్నేహపానసంభోజనోపనాహస్వేదోష్ణపరిషేకమధురామ్లలవణైర్వాతవ్రణం శీతోదకదుగ్ధపరిషేకశీతప్రలేపనమధురకషాయతిక్తకల్కఘృతపానముద్గశాలిజాఙ్గలోపచా-రైరుష్ణామ్లకటులవణబన్ధనసంపూరణవర్జనైశ్చ పైత్తికవ్రణమ్ ఉష్ణతీక్ష్ణతిక్తకటుకషాయక్షారసంశోధనోపనాహస్వేదనోష్ణవారిపరిషేకలఙ్ఘనబన్ధనస్రావణైః కఫవ్రణం శమయేత్ । అతో యుక్త్యేతరాన్ ।

స్రావణపాటనదహనసీవనైషణసాహసాదీన్యతిబాలేషు న కుర్యాదితి ౧౦

అత్ర శ్లోకాః--

జీర్ణైః ప్రక్షాలితైర్వ స్త్రైస్తథా బద్ధం నిధాపయేత్

యథౌషధం న పతతి బాలకం చ న పీడయేత్ ౧౧

వైసర్పః శ్వయథుర్దాహో జ్వరస్తృడతిబన్ధనాత్

శిథిలాదనవస్థానం మధ్యమస్తు ప్రశస్యతే ౧౨

వాతార్కతృణకాష్ఠామ్బుమక్షికాదిభయాద్వ్రణమ్

బన్ధో రక్షతి శీఘ్రం చ దహ్యతే న చ ఖాదతి ౧౩

జ్వరవైసర్పదాహార్తం రక్తపిత్తోల్బణం వ్రణమ్

న బధ్నీయాద్ద్విరహ్నస్తు సర్వం ప్రక్షాలయేద్వ్రణమ్ ౧౪

ద్వే హరిద్రే తిలాః సర్పిః సైన్ధవం మధుకం త్రివృత్

అరిష్టపత్రమిత్యేష కల్కః శోధనరోపణః ౧౫

శోధనే రోపణే చైవ యుక్త్యా క్షౌద్రరసక్రియా

తత్ర నిర్వాపణే చోక్తా ఘృతేనోదకసక్తవః ౧౬

సమఙ్గాధాతకీపుష్పమగ్రస్థామలకీత్వచమ్

ఘృతం కృష్ణాస్తిలా మాంసీ కల్కోఽయం వ్రణరోపణః ౧౭

ఏతైరేవౌషధైః సర్వైః సర్పిస్తైలమథో పచేత్

వ్రణరోపణమిత్యాహుః కట్ఫలం వాఽవచూర్ణితమ్ ౧౮

జ్వరదాహపిపాసార్త్యా పచ్యమానం వ్రణం వదేత్

తేషాం నివృత్తౌ జానీయాత్ పక్వం పీనోన్నతాకృతిమ్ ౧౯

మర్మస్థశ్చేదుపేక్ష్యః స్యాద్బాలం ధాత్రీం చ పూరయేత్

గోదధ్నా మ్రక్షితం చైనం బధ్నీయాల్లవణాన్వితమ్ ౨౦

అమర్మజం పాటయేద్వా నేత్యేకే పూర్వదర్శనాత్

రక్తక్షయాదల్పభావాద్ధన్యాద్బాలం కుపణ్డితః ౨౧

పాటితం వా ప్ర---

---మఞ్జిష్ఠాథ మనఃశిలా ।
ప్రలేపః సఘృతక్షౌద్రః సవర్ణకరణః పరమ్

త్రిఫలా జాతిపుష్పాణి కాసీసం లోహపత్రికా
లేపః సగోమయరసః సవర్ణకరణః పరమ్

చతుష్పదానాం త్వగ్రోమఖురశృఙ్గాస్థిభస్మనా
తైలాక్తా చూర్ణితా భూమిర్భవేల్లోమరుహా పునః

అథ ఖలు బాలానామష్టౌ పిడకాః స్వశరీరదోషాత్ స్వదోషాచ్చోత్పద్యన్తే । తాసాం నిదానలక్షణే ప్రోక్తే నామరూపచికిత్సాం చ బ్రూమః -- శరావికా చ కచ్ఛపికా చ జాలినీ చ తాః కఫప్రాయాః సర్షపికా చాఽలజీ చ విద్రధిశ్చ తాః పిత్తాధికాః వినతా వాతాధికా సర్వదోషజా త్వరుంషికా । తాసాం లక్షణానిమధ్యే నిమ్నా శరావికా శ్లక్ష్ణోన్నతా కచ్ఛపికా సిరాజాలతనుచ్ఛిద్రవతీ జాలినీ సర్షపాభాఽల్పాఽశుపాకినీ బహులా వా సర్షపికా బహూపద్రవాఽఽశుపాకవైసర్పాఽలజీ వినతా తూదరే పృష్ఠే వాఽవగాఢనీలా రుజావతీ మాంసపాకస్తు పిత్తప్రకోపో వా ఉత్పద్యతే స ఏవ సన్ధిషు మర్మసు వా విద్రధిరిత్యుచ్యతే విదహ్యేశు అఙ్గం విదీర్యత ఇతి విద్రధిః సా బహిరన్తశ్చోత్పద్యతే తే చోభే బాలానాం కృచ్ఛ్రసాధ్యే । త్రిదోషజా త్వరుంషికా చతుర్విధా దోషభేదాదేకైకాధికసమదోషత్వాత్ శూలతోదాటోపస్పురణానాహపామా వాతలిఙ్గాని జ్వరతృష్ణాదాహమోహమదప్రలాపాః పిత్తలిఙ్గాని శైత్యపైచ్ఛిల్యబహుక్లేదారుచిస్తైమిత్యాని కఫలిఙ్గాని సర్వైః సమదోషత్వమ్ అన్యత్రాపి చ వ్రణే పూర్వోక్తాని చ

లక్షణాని

తత్ర శ్లోకాః--
పూర్వం సరావికాద్యాసు సుస్నిగ్ధస్య విరేచనమ్
శస్యతే చ భిషక్ తాసు వ్రణకర్మ యథోచితమ్

నివర్తనమపక్వాసు పిడకాసు ప్రయోజయేత్
పరిషేకైః ప్రలేపైశ్చ ఘృతపానైహితాశనైః

అరుంషికాసు సతతం శిరసో ముణ్డనం హితమ్
స్నాపనం మ్రక్షణం చైవ వ్రణతైలైరనేకశః

ద్వే హరిద్రే త్రికటుకం సైన్ధవం వా మనఃశిలా
సువర్ణజో జపా జాతిర్వచా కుష్ఠం రసక్రియా

అశ్వఘ్నమూలోదకణాదశమూలం ఫలత్రయమ్
ఏతైర్గోమూత్రసంయుక్తైః ప్రమృద్వీయాదరుంషికామ్

ఏతైరేవ పచేత్తైలం హన్తి తచ్చాప్యరుంషికామ్
అథ చేద్వేదనాం దద్యాత్తిలైరుద్వర్తయేత్తతః

స్వాదునా వ్రణతైలేన నవనీతేన వా దిహేత్
అథో సలోహితాం ఛిన్నాం క్షురేణారుంషికాం భిషక్

తుల్యాభ్యాం క్షీరమూత్రాభ్యాం సిద్ధోష్ణాభ్యాం ప్రలేపయేత్
న చేదేవం నివర్తేరన్ స్రావణం తు తతః పరమ్
యదా పక్వేష్టకాచూర్ణైరభీక్ష్ణం గుణ్ఠ్యతే శిశుః
త్రపుసైర్వారుబీజం వా ఖాదతోఽఙ్గేషు శుష్యతి

మేదోఽభివర్ధనం చాన్నం దివాస్వప్నం చ సేవతే
తస్య మేదః ప్రకుపితం వాయునా త్వచమాహృతమ్

మేదఃపూర్ణత్వచానద్ధా జనయత్యరకీలికాః

లవకర్తనతశ్చైతా దృశ్యన్తే చ క్వచిత్ క్వచిత్

కర్కన్ధుగోస్తనప్రఖ్యా వర్ధమానా భవన్తి చ
తాసాం దహనమేవాగే?ర తప్తైః స్నేహైర్గుడేన వా

ఏకైకశో హితం జన్తోశ్ఛిత్వా వా క్షారసారణమ్
బన్ధనం క్షారసూత్రైర్వా వ్రణకర్మ తతః పరమ్

విరుద్ధాధ్యశనపూతిపర్యుషితాత్యుష్ణవిషమాశనాత్తుర ---
---ణాదవలఙ్ఘనాదవధూననాద్బీజానాం కోద్రవశణబీజమూలకాతసీకార్పాసానాం తువరీకులత్థాదీనాం దహ్యమానానాం గన్ధాఘ్రాణాత్ తథా
వస్త్రావకర్తనాలభల్లాతకాస్థి ---

---శాలిపిష్టకసాధితమ్ ।
శీతం సశర్కరక్షౌద్రనవనీతం---
---లేహయేన్నవనీతం వా లేహయేద్వా తపశ్చితమ్ ।
దీప్తాగ్నిమవసన్నాగ్ని స్తన్యేనైవ తు ధారయేత్
చపలానాం తు బాలానాం సర్పతాం వా తథా భృశమ్

తృణకాష్ఠేష్టకాశస్త్రైరన్యైర్వాఽపి క్షతం భవేత్
ఆమచ్ఛేదవదే దారుణస్తస్య చాత్యయః
సందధ్యాత్తం వినిర్మృజ్య సిఞ్చేదుష్ణోదకేన చ
అథాతిరుధిరస్రావే సంస్తమ్భ్యః శీతవారిణా

స్వేదయేద్వా ప్రసఙ్గే తు దహనం క్షారమేవ వా

సహితం మధుసర్పిర్భ్యాం బధ్నీయాత్ పథ్యభోజినః

ఉభయోర్ఘృతపానం చ విదధ్యాద్వ్రణవత్ క్రియామ్
శీతకాలేషు భూయిష్ఠం బాలానాం కుక్షిశాయినామ్

స్వమూత్రోపహతాఙ్గానాం మూత్రసంక్లిన్నవాససామ్
తృణేషు వా శయానానాం స్నానోద్వర్తనవర్జినామ్

కృమిమత్కుణయూకానాం సంభవాత్తైశ్చ భక్షణాత్
గాత్రం దద్రులతాం యాతి కటిదేశే విశేషతః

మ్రక్షణోద్వర్తనస్నానం గన్ధధూపనిషేవణమ్
బాలానాం శస్యతే తత్ర శయ్యాయాశ్చ వికల్పనమ్

నిత్యమేవ తు బాలానాం నిశి స్నేహవిమర్దనమ్
హితం నిద్రాకరం బల్యం వర్ధనం శ్రమనాశనమ్

తస్మాచ్చ శస్యతే నిత్యం బాలానాం పరిమర్దనమ్
మహాసేనస్య తుష్ట్యర్థం సృష్టః శక్రేణ ధీమతా

కుఞ్జరో దుస్సహో నామ ఐరావణబలద్యుతిః
స స్కన్దేనోపవాహ్యశ్చ కృతః శాఖవిశాఖయోః

ఆభ్యాం పరమతుష్టాభ్యాం గ్రామపోఽస్త్యశ్మభిః కృతః

ఉపగ్రహాణాం సర్వేషామాధిపత్యం చ లమ్భితః
స యదా క్రుధ్యతే జన్తోః పూజాకాలేష్వపూజితః

పక్షచ్ఛిద్రేషు సంధ్యాసు సమాజేషూత్సవేషు చ
స్వప్నే త్రాసయతే బాలం చతుర్దంష్ట్రో మహాగజః

సుబుధ్ద్యతే త్రాస్యమానః సహసా విత్రసన్ ద్రుతమ్
యత్రైతమఙ్గం స్పృశతి గణ్డస్తత్రాస్య జాయతే
మేదోలసీకాపూర్ణాని ప్రసజ్యన్తే బహూన్యపి

పచ్యన్తే కానిచిత్తేషాం నిరాయాన్త్యపరాణ్యపి
దుఃసహం పూజయేత్తత్ర పఞ్చమ్యాం నాగసత్తమమ్

కులోచితేన న్యాయేన తథా నశ్యన్తి తాన్యపి
ఘృతక్షీరాశినో నిత్యం శ్లైష్మికస్యాతిభోజినః

స్వపతో మాంసమేదోఽసృగ్వృద్ధః సంవర్తతే గదః
తస్మాన్మాతాసుతౌ చాత్ర వమనేనోపపాదయేత్

శాల్యన్నముద్గమణ్డాంస్తు సప్తాహం చోపచారయేత్
అశామ్యత్సు వివర్ధత్సు శరదాహ్వోఽపి శస్యతే

తత్ధైషాం ఛిద్యతే మూలం పక్వేషు వ్రణవత్ క్రియా
ఇతి వివిధరోగభేషజం మునిః
శిశుజనహితాయ కశ్యపోఽబ్రవీత్

తదిదముపలక్ష్య పణ్డితో భిష

క్చిశుజనహితాయ ధారయేత్ సదా

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః

ఇతి చికిత్సాస్థానే ద్వివ్రణీయోఽధ్యాయః

ప్రతిశ్యాయచికిత్సితాధ్యాయః

అథాతః ప్రతిశ్యాయచికిత్సితం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

గురుమధురశీతరూక్షాభ్యవహారాత్ సతతం ద్వివిధం వా స్తన్యం పీత్వా పీత్వా స్వపతో నిత్యం గురుత్వాజీర్ణయోశ్చ స్నానాత్ సశ్లేష్మణశ్చ శీతోదకపానాదవగాహనాచ్చ భుక్తే చాతిపిబతో వేగవిధారణాచ్చ సతతం సంరుద్ధవేగస్యాభ్యవహారాచ్చ నిత్యం చానుపహితశాయినోఽతిపార్శ్వశయనశాయినోఽపావృతముఖశాయినోఽన్యైశ్చ నిదానైర్మన్దాగ్నేర్విషమాశినో వాతః ప్రకుపిత ఊర్ధ్వకఫాశయం ప్రదూష్య స్రోతాంసి ప్రతిశ్యాయయతి స యదా ముఖస్రోతాంసి దూషయతి తదా ముఖరోగాజాయన్తే యదా శ్రోత్రం తదా కర్ణరోగాః యదా నాసికామూలం ప్రతి కఫం పిత్తమసృగ్వా శ్యాయయతి తదా ప్రతిశ్యాయ

ఇత్యుచ్యతే 3

తస్య ప్రతినద్ధా ఇవ శిరోముఖనాసికా భవన్తీష్టానిష్టావ్యక్తాశ్చ గన్ధాః --- తే తస్య వాతాత్ ప్రతిబన్ధః కఫాదవైశద్యం రక్తాన్ పరిక్లేదః

పిత్తాద్దౌర్గన్ధ్యం స్రోతస ఉపజాయతే ౪

స ఏతదవస్థో జాడ్యారోచకం హృల్లాసప్రతిఘాతార్థం భృశోష్ణతీక్ష్ణామ్లలవణేషు ప్రసజ్యతే తతోఽస్య పిత్తం ప్రకుప్యతి । బలాభివర్ధనాత్తస్య జ్వరం తృష్ణామన్తర్దాహమరతి --- నీ స్రోతసాం వైగన్ధ్యం

పాకం చ దివాకరావర్తం చోత్పాదయతి ౫

అతశ్చైనం చతుర్విధమృషయో వదన్తి -- వాతికః పైత్తికః శ్లైష్మికః సాన్నిపాతిక ఇతి । తద్యథా -
- యో రౌతి న రమతే జాగర్త్యభీక్ష్ణం క్షౌతి నాసికా చోత్తానస్యాపి తనుశ్లేష్మ ---ర్భవతి
స్నిగ్ధోష్ణలవణామ్లోపశయి చేత్తం ప్రతిశ్యాయం వాతికం విద్యాత్
జ్వరదాహపిపాసాప్రలాపితాతాలుశోషముఖనాసికాక్షిపాకైరాశుకఫసంపాకైః--- పైత్తికం విద్యాత్
చిరకారిత్వారోచకహృల్లాసశిరోగౌరవాతిస్రావమన్దక్షవథుమన్యాగ్రహహృదయప్రలేపావిపాకై-
రుష్ణకటుకషాయరూక్షణోపశయైః ప్రతిశ్యాయం కఫజం విద్యాత్ సర్వరూపం
స్రోతోవైగన్ధ్యకృమి--- సాన్నిపాతికం విద్యాత్ ६

తత్ర శ్లోకాః--

వాతశ్లేష్మోత్తరః ప్రాయః ప్రతిశ్యాయస్త్రిదోషజః

బలాగ్నివర్ణశమనో నిహన్తా చాప్యుపేక్షితః ७

తస్మాత్ ప్రథమతస్తస్మిన్నుపవాసః ప్రశస్యతే

సుఖోష్ణం దీపనీయామ్బు పిబేద్వా పాఞ్చమూలికమ్ ८

యథాశక్త్య---

---దకేఽపి వా

యవాగూం రక్తశాలీనాముష్ణాం త్రిలవణాన్వితామ్

పిబేద్యవానామథవా దృష్ట్వా దోషబలాబలమ్

అగ్నిప్రావరణోపేతో నివాతశయనాసనః

లఘ్వన్నముష్ణం భుఞ్జానో ముచ్యతే నాతిసంపిబేత్

వేష్టనం ధూమపానం చ ---

---గుడహరీతకీమ్

జీర్ణే చ సర్పిషః పానం నిశి భుక్త్వా ప్రశస్యతే

అశామ్యమానే తేనాపి పురాణం పాయయేద్ఘృతమ్
షట్పలం పఞ్చగవ్యం వా కల్యాణకమథాభయమ్
యవాన్నం చ సదాఽత్యుష్ణం లవణస్నేహవర్ధితమ్
పిప్ప---
---సం పిబేద్వా మరిచాన్వితమ్

మరిచాని ముఖే నిత్యం ధారయేదాపరిక్షయమ్
సైన్ధవోష్ణోదకోపేతాం పిబేచ్చుణ్ఠీం విముచ్యతే

పిప్పలీవర్ధమానం వా యుఞ్జానో వా గుడాభయామ్
పథ్యాశీ రోగతత్త్వజ్ఞః సాత్మ్యజ్ఞశ్చ విముచ్యతే

పటోలపత్రత్రిఫలా---
---ప్రతిశ్యాయాద్విముచ్యతే
అపానం సర్పిషాఽభ్యజ్య నివాతే స్వేదయేత్ సదా

విష్టమ్భిగురుశీతాన్నం దివాస్వప్నం చ వర్జయేత్
ప్రతిశ్యాయస్య యత్ ప్రోక్తమేతత్ సర్వం చికిత్సితమ్

అతిబాలస్య తత్ సర్వం ధాత్రీ కుర్యాదశఙ్కితా
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి చికిత్సాస్థానే ప్రతిశ్యాయచికిత్సితమ్

ఉరోఘాతచికిత్సితాధ్యాయః
అథాత ఉరోఘాత చికిత్సితం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

స్వహేతుకుపితా దోషా ఉరోఘాతం చతుర్విధమ్

కుర్వన్తి సేవమానానాం లౌల్యమధ్యశనాది చ ౩

శీతజ్వరః ప్రతిశ్యాయః కణ్ఠః శూకైరివావృతః

ఉత్కాసికమన్థక ---

---సమేతి సమాఖ్యాతా సర్వరోగవినాశినీ

ఏషైవ వ్యోషసహితా హన్త్యురోఘాతముద్బలమ్

కఫాధికే తు సక్షౌద్రా లీఢాऽऽరోగ్యాయ కల్పతే

పిత్తశ్లేష్మోత్తరో వ్యాధిరురోఘాతస్త్రిదోషజః

తస్మాత్ పిత్తకఫఘ్నాని ధాత్రీ నిత్యం సమాచరేత్

ఇతి చికిత్సాస్థానే ఉరోఘాతచికిత్సితమ్

అథ శోఫచికిత్సితాధ్యాయః

అథాతః శోఫచికిత్సితం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

వమనవిరేచనోపవాసవ్యాధికర్శనాపథ్యాజీర్ణేషు యః సదాऽత్యర్థలవణామ్లకటుక్షారోష్ణోపసేవీ భవతి --- యనాన్తే వా లవణాదిషు ప్రసజ్యతే యథేష్టం చ శీతోదకస్నానపానశయనవ్యవాయవ్యాయామాదిభిర్వ్యభిచరతి తథా తద్గుణక్షీరా వా భవతి తస్యాః శ్వయథుర్నామ రోగ ఉత్పద్యతే దారుణశ్చతుర్విధః । దోషా హ్యస్యాః -- పథః కృష్ణారుణవర్ణోऽల్పో రూక్షః పిపీలికాపూర్ణ ఇవ సవేదనః పీడితశ్చ నిమ్నో భవత్యనిమిత్తశోఫ్షస్నేహాభ్యాం ప్రశామ్యతి

తం వాతికం విద్యాత్ నీలలోహితపీత ---

కృమిచికిత్సితాధ్యాయః

--- చ లాభతః సముపానయేత్
పాదశేషే జలద్రోణే శృతే సర్పిర్విపాచయేత్
ప్రస్థం సైన్ధవసంయుక్తం తత్ పరం కృమినాశనమ్
విడఙ్గఘృతమిత్యేతల్లేహ్యం శర్కరయా సహ

సర్వకృమీన్ ప్రణుదతి వజ్రో ముక్త ఇవాసురాన్
తిక్తోష్ణకటురూక్షాణాం మూత్రాణాం లవణస్య చ

స్నేహస్వేదోపసేవా చ పథ్యం చ కృమినాశనే
బహిఃకృమీణాం స్నానాద్యం ద్వివ్రణీయే ప్రకీర్తితమ్

అతిబాలస్య తు శిశోర్ధాత్రీ సర్వం సమాచరేత్
సంశోధనైర్విశుద్ధం చ పథ్యాన్నైశ్చ లఘూకృతమ్

భావితం చౌషధైః క్షీరమమృతత్వాయ కల్పతే
అత్యుష్ణం కటుతైలం తు గుదే దత్త్వా ససైన్ధవమ్

స్వేదయేద్ గుదమఙ్గుల్యా తథాఽఽశు లభతే సుఖమ్
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి చికిత్సాస్థానే కృమిచికిత్సితమ్

మదాత్యయచికిత్సితాధ్యాయః
అథాతః పానాత్యయచికిత్సితం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

మద్యప్రవృత్తౌ రోగస్తు ప్రోచ్యతే త్రివిధో నృణామ్
పానాత్యయో విభ్రమశ్చ పానాపక్రమ ఏవ చ ౩
తత్ర యోఽధ్యుషితే పానే త్వజీర్ణే పిబతే నరః
తత్ పానమత్యయం యాతి తస్మాత్ పానాత్యయో మతః ౪
విభ్రాన్తానాం తు పానానాం సేవనాత్పానవిభ్రమః
సహసా పానవిచ్ఛేదః పానాపక్రమ ఉచ్యతే ౫
దీపనం రోచనం వృష్యం రతివైశద్యకారకమ్
కార్శ్యచిత్తశ్రమహరం హర్షణం బలవర్ధనమ్ ౬
యుక్తోపసేవితం మద్యం సాత్త్వికానాం విశేషతః
ప్రమోదారోగ్యపుష్టీనాం తన్మూలం చాన్నభోజనమ్ ౭
స్తన్యక్షయే చ ధాత్రీణాముత్పన్నే చాప్య---
---వాతశూలేషు శీతకే విషమజ్వరే ౮
నారీణాం సుకుమారీణాం రోగేషు వివిధేషు చ
సూతానాం దుష్ప్రజాతానాం యోనిభ్రంశేఽతిమైథునే ౯
దన్తజన్మని బాలానాం పీడితానాం పిపాసయా
తాలుకణ్ఠౌష్ఠశోషే చ రోదితేఽతిప్రజాగరే ౧౦
వాతశ్లేష్మాత్మకే వ్యాధౌ మద్యమాహుర్యథాఽమృతమ్
తదేవాతిప్రసఙ్గేన పీయమానం పునః పునః ౧౧
సర్వవ్యాధిముఖం ప్రోక్తం విషవత్ కారయత్యపి
మదాత్యయం వాతకరం కృచ్ఛ్రసాధ్యం కరోతి వా ౧౨
తరుణం వాఽప్యజీర్ణే వా యో మద్యమతిసేవతే
లఘుసత్త్వో నిరాహారో రసస్తస్య విదుష్యతి ౧౩
అనిలం రూక్షతీక్ష్ణత్వాత్ పిత్తమౌష్ణ్యాద్విపాకతః
యుగపత్ కుపితౌ దోషౌ ప్రాప్తావామాశయం తతః ౧౪

విష్టబ్ధశ్లేష్మణాత్యక్తౌ విప్లవేతే మహాసిరాః
తతో హృదయమూలాసు విప్లుతాసు సిరాసు చ ౧౫
శరీరం క్లిశ్యతేఽత్యర్థం తస్య వక్ష్యామి లక్షణమ్
ముహ్యతే ఘృష్యతే రౌతి దహ్యతే జ్వర్యతే భృశమ్ ౧౬
హృద్ద్రవో వేపథుర్ఘర్ఘః పార్శ్వశూలం శిరోరుజా
అరుచిః స్వేదవిష్టమ్భో విహ్వలత్యతిసార్యతే ౧౭
శుష్యతే --- యాతి విలపత్యపి
ఏవం మదాత్యయం విద్యాత్తస్య వక్ష్యామి లక్షణమ్ ౧౮
హృత్పార్శ్వపర్వరుజనం ప్రలాపోఽతిప్రజాగరః
ఉన్మత్త ఇవ చాభాతి పవనోత్థే మదాత్యయే ౧౯
స్రోతఃపాకో జ్వరో దాహో విడ్భేదః స్వేదపీతతా
ఛర్దీ రక్తప్రకోపో వా పీతం పశ్యతి పైత్తికే ౨౦
ఆ --- సేకచ్ఛర్దిశీతజ్వరాలసాః
తన్ద్రా స్తమ్భో విసంజ్ఞత్వం విషాదశ్చ కఫాత్మకే ౨౧
శ్వాసకాసభ్రమోత్సాదవిడ్భేదానాహవేపకాః
శూలమోహౌ చ సామాన్యౌ సర్వరూపస్తు సర్వజః ౨౨
భూయిష్ఠమామప్రభవం ప్రవదన్తి మదాత్యయమ్
తస్మాన్మదాత్యయే పూర్వం హితం లఙ్ఘనమేవ తు ౨౩
ప్రకాఙ్క్షా లాఘవం స్థైర్యమిన్ద్రియాణాం ప్రసన్నతా
రోగోపశాన్తిర్వాక్శుద్ధీ రూపం సమ్యగ్విశోషితే ౨౪
ఏతాని కృత్వా వికృతిం యాతి చాతివిశోషణాత్
అసంప్రాప్తిమథైతేషాం జానీయాత్తమలఙ్ఘితే ౨౫
ఇత్యేతైః కారణైర్దృష్ట్వా విదగ్ధమదపీడితమ్
పాయయేత్తర్పణం కాలే శీతం దాడిమవారిణా ౨౬

యేనైవ మద్యేన భవేత్ సముత్పన్నో మదాత్యయః
తథైవోపహరేత్ పాతుం బహుశీతోదకాన్వితమ్ ౨౭
కాయాగ్నిస్తన్మయో హ్యస్య సిరా రసవహాస్తథా
మనశ్చ భావితం తేన తస్మాత్తద్ధ్యస్య భేషజమ్ ౨౮
అథవా క్లాన్తవిక్లిష్టయథర్తుసుఖవారిణా
స్నాతానులిప్తం ప్రయతం మనోజ్ఞాసనవేశ్మగమ్ ౨౯
పాయయేత్తర్పణం యుక్త్యా హృద్యపాత్రోపనాయకమ్
సక్తవః పారణా హృద్యా అథవా లాజసక్తవః ౩౦
విడసౌవర్చలాజాజ్యః సుశీతం దాడిమోదకమ్
తన్మద్యమల్పతక్రం చ రూషితాః సక్తవోఽల్పశః ౩౧
కుతేరభూస్తృణక్షౌద్రజమ్బీరసుముఖాదయః
యుక్తామ్లాః షాడవా ముఖ్యాః పక్వాపక్వాః సుగన్ధినః ౩౨
కేశరం మాతులుఙ్గానామార్ద్రకం జీవదాడిమమ్
శర్కరాగుడఖణ్డాని జాఙ్గలాన్యామిషాణి చ ౩౩
అమ్లానమ్లాని సిద్ధాని సంస్కృతాని విభాగశః
ఉపోదికాం తక్రసిద్ధాం సిద్ధాం వా గుడచుక్రయోః ౩౪
ఏవంవిధాం త్వవక్షీరీం పానాత్యయనిపీడితమ్
యథాలాభోపసంపన్నాం పాయయేత్ సిద్ధయే భిషక్ ౩౫
కానిచిద్ధ్యత్ర భక్ష్యాణి కానిచిత్ స్వాదయేద్ బుధః
జిఘ్రేత్ పశ్యేత్ పిబేత్ కిఞ్చిచ్ఛ్రద్ధాజననకారణాత్ ౩౬
సుఖం చాస్యానుజానీయాదృతుయోగ్యం యథాక్రమమ్
యచ్చ యచ్చానుశేతేఽస్య తత్తదేవోపచారయేత్ ౩౭
క్రమేణ చాస్య సంసర్గమన్నపానేషు యోజయేత్
దుకూలక్షౌమకదలీపక్షపత్రాది సేవయేత్ ౩౮

చన్దనాని చ ముక్తాని శీతాని వివిధాని చ
ఉష్ణాని త్వన్నపానాని రూక్షాణి చ గురూణి చ ౩౯
అగ్నిసూర్యోపసేవాం చ దివాస్వప్నం విశోషణమ్
శోకాధ్వమైథునాయాసాన్ వ్యాయామాంశ్చ వివర్జయేత్ ౪౦
మణ్డా యవాగ్వో యూషాశ్చ న శస్యన్తే మదాత్యయే
ఏవం చేన్నోపశామ్యేత తత్రేమాం కారయేత్ క్రియామ్ ౪౧
ఉశీరం తిన్తిడీకం చ దాడిమస్వరసం మధు
పానాత్యయే పిత్తకృతే శ్రేష్ఠం తర్పణపానకమ్ ౪౨
కాశ్మర్యం దాడిమం ద్రాక్షాః ఖర్జూరాణి పరూషకమ్
దద్యాత్ కుడవశాతాని లోధ్రాదీని తు యుక్తితః ౪౩
లోధ్రామలకమఞ్జిష్ఠాః సూక్ష్మం పిష్ట్వా ---
తోయాఢకే ప్లుతం స్థాప్యం సజాతి వా సకేశరమ్ ౪౪
తృష్ణాం ఛర్దిమతీసారమదమూర్చ్ఛావిలాపకమ్
అనవస్థానమరుచిం గ్లానిం చైతదపోహతి ౪౫
లామజ్జకమృణాలత్వఙ్మధుకాన్యుత్పలం తథా
పలం పలం గుడూచ్యా ద్వే అష్టౌ గుడపలాని తు ౪౬
జలాఢకే నవే భాణ్డే గోపయేత్ కేశరాన్వితమ్
వాతపిత్తోత్తరం హన్తి మదం సోపద్రవం నృణామ్ ౪౭
లోకసిద్ధాని చాన్యాని పానకాన్యుపకల్పయేత్
సమద్యాన్యన్నపానాని భూయిష్ఠం చోపపాదయేత్ ౪౮
అథానుబన్ధం కుర్వీత స రోగీ చ బలీ భవేత్
యథాదోషం తతస్తస్య కుర్యాత్ సంశోధనం బుధః ౪౯
మద్యయుక్తం త్రివృచ్చూర్ణం పేయం స్యాదనులోమనమ్
పానకేనాప్యవత్ కార్యం సమద్యగుడయుక్తయా ౫౦

వైసర్పదాహజ్వరయోరేవం చోక్తా పరిక్రియా
పిపాసాజ్వరదాహార్తే సైవ కార్యా మదాత్యయే ౫౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౫౨
ఇతి చికిత్సాస్థానే పానాత్యయచికిత్సితమ్

ఫక్కచికిత్సితాధ్యాయః
అథాతః ఫక్కచికిత్సితం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
బాలః సంవత్సరా పాదాభ్యాం యో న గచ్ఛతి
స ఫక్క ఇతి విజ్ఞేయస్తస్య వక్ష్యామి లక్షణమ్ ३
ధాత్రీ శ్లైష్మికదుగ్ధా తు ఫక్కదుగ్ధేతిసంజ్ఞితా
తత్క్షీరపో బహువ్యాధిః కార్శ్యాత్ ఫక్కత్వమాప్నుయాత్ ౪
పిత్తానిలప్రకృతికీ పటుక్షీరా పటుప్రజా
కుతః పఙ్గుజడా మూకా త్రిదోషక్షీరభోజినః ౫
హృదయాత్ సంప్రవర్తన్తే మనఃపూర్వాణి దేహినామ్
ఇన్ద్రియాణీన్ద్రియావశ్చాద్వా---హితమ్ ౬
తత్ర వాగిన్ద్రియం త్వేకం ద్విధా భిన్నం యథా కరౌ
అర్ధేన శబ్దం వదతి గృహ్ణాత్యర్ధేన తం పునః ౭
తస్మాచ్చ మూకా భూయిష్ఠం భవన్తి బధిరా నరాః
వాఙ్మూలం హి స్మృతం శ్రోత్రం వాగ్భ్రంశే భ్రశ్యతే హి తత్ ౮
మూలం వాచోఽత్ర మ---చ్చ బధిరో నరః
బ్రవీతి మూలే హి హతే హతావా--- ౯
క్షీరజం గర్భజం చైవ తృతీయం వ్యాధిసంభవమ్
ఫక్కత్వం త్రివిధం ప్రోక్తం క్షీరజం తత్ర వర్ణితమ్ ౧౦

గర్భిణీమాతృకః క్షిప్రం స్తన్యస్య వినివర్తనాత్
క్షీయతే మ్రియతే వాఽపి స ఫక్కో గర్భపీడితః ౧౧
నిజైరాగన్తుభిశ్చైవ --- రో జ్వరాదిభిః
అనాథః క్లిశ్యతే బాలః క్షీణమాంసబలద్యుతిః ౧౨
సంశుష్కస్ఫిచబాహూరుర్మహోదరశిరోముఖః
పీతాక్షో హృషితాఙ్గశ్చ దృశ్యమానాస్థిపఞ్జరః ౧౩
ప్రమ్లానాధరకాయశ్చ నిత్యమూత్రపురీషకృత్
నిశ్చేష్టాధరకాయో వా పాణిజానుగమోఽపి వా ౧౪
దౌర్బల్యాన్మన్దచేష్టశ్చ మన్దత్వాత్ పరిభూతకః
మక్షికాకృమికీటానాం గమ్యశ్చాసన్నమృత్యురుక్ ౧౫
విశీర్ణహృష్టరోమా చ స్తబ్ధరోమా మహానఖః
దుర్గన్ధీ మలినః క్రోధీ ఫక్కః శ్వసితి తామ్యతి ౧౬
అతివిణ్మూత్రదూషికాశిఙ్ఘాణకమలోద్భవః
ఇత్యేతైః కారణైర్విద్యాద్వ్యాధిజాం ఫక్కతాం శిశోః ౧౭
గర్భిణీమాతృకేనైవ ---
--- మనాథానాం విశేషతః
ప్రదుష్టగ్రహణీకాశ్చ ప్రాయశో బహుభోజినః

ఫక్కా భవన్తి తస్మాచ్చ భుక్తం తేషామపార్థకమ్
మన్దాగ్నిత్వాద్రవోత్సర్గాద్బహుమూత్రపురీషిణః

--- కారయేత్ క్రియామ్

కల్యాణకం పిబేత్ ఫక్కః షట్పలం వా యథాఽమృతమ్

సప్తరాత్రాత్ పరం చైనం త్రివృత్క్షీరేణ శోధయేత్

శుద్ధకోష్ఠస్తతః ఫక్కః పి ---

న తు బ్రాహ్మీఘృతం శూద్రః పిబేత్తద్ధ్యస్య నాశనమ్
ప్రజాక్షయేణ యుజ్యన్తే శూద్రా బ్రాహ్మీం పిబన్తి యే

మృతాః స్వర్గం న గచ్ఛన్తి ధర్మశ్చైషాం విలుప్యతే
దీప ----

--- ల్యా వా రాస్నయా మధుకేన వా

పునర్నవైకపర్ణీభ్యామేరణ్డశతపుష్పయోః
ద్రాక్షాపీలుత్రివృద్భిర్వా శృతం క్షీరం ప్రయోజయేత్
ఏతాని త్వేవ సర్వాణి సంభృత్య మతిమాన్ భిషక్
మాంసస్య ---

---పునర్యూషం సంస్కృతం క్షీరమేవ వా
శాల్యన్నేన సహాశ్నీయాత్ పిబేత్తం చాపి నిత్యశః

తేన ప్రాణం చ లభతే యాని రోగైశ్చ ముచ్యతే
తేనైవ తైలం విపచేత్ ఫక్కానాం సర్వథోదితమ్

రాస్నామధు --- ।
--- ఘృతం వా తైలం వా క్షీరం యూషమథో రసమ్

ద్విఃసంస్కృతం ప్రయుఞ్జీత సర్వరోగైర్విముచ్యతే
కఫాధికం చేన్మన్యేత మూత్రమిశ్రం పయః పిబేత్

ప్రయోగేణ హితాశీ చ ఫక్కరోగైర్విముచ్యతే
ఏరణ్డాంశుమతీబిల్వ ---

--- శాస్తే కార్యా దశపలాః పృథక్
యవకోలకులత్థానాం ప్రస్థం ప్రస్థం సమావపేత్

అపాం పచేచ్చతుర్ద్రోణే కషాయం పాదశేషితమ్
తైలప్రస్థం దధిప్రస్థం కషాయం చ పునః పచేత్

తత్ సిద్ధం గోపయేద్యత్నాత్ సర్వథా సంప్రయోజయేత్
బన్ధ్యాపఙ్గు---

---తే ఇక్ష్వాకోః సుబాహోః సగరస్య చ
నహుషస్య దిలీపస్య భరతస్య గయస్య చ
ఏతేన లేభిరే పుత్రా గతిమాయుర్బలం సుఖమ్
రాజ్ఞాం పూర్వోపదేశాచ్చ రాజతైలమితి స్మృతమ్

అనుగ్రహప్రవృత్తౌ హి రాజ్ఞామాసీ --- ।
---ప్రశస్యతే

త్రిచక్రం ఫక్కరథకం ప్రాజ్ఞః శిల్పికనిర్మితమ్

విదధ్యాత్తేన శనకైర్గృహీతో గతిమభ్యసేత్

బస్తయః స్నేహపానాని స్వేదాశ్చోద్వర్తనాని చ
వాతరోగేషు బాలానాం సంసృష్టేషు విశేషతః

---జన్తోః సుఖాశ్చ శయ్యాసనబస్తియోగాః
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి చికిత్సాస్థానే ఫక్కచికిత్సితమ్

ధాత్రీచికిత్సతాధ్యాయః
అథాతో ధాత్రీచికిత్సితం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

ధాత్రీచికిత్సాం నిఖిలాం వక్తుమర్హసి మే మునే

సుఖం దుఖం హి బాలానాం ధాత్రీమూలమసంశయమ్
ఇతి పృష్టః స శిష్యేణ స్థవిరేణ మహాతపాః

ధాత్రీచికిత్సితం కృత్స్నం ప్రోవాచ వదతాం వరః

--- పుష్పికీ ధాత్రీ తీక్ష్ణాగ్నిర్వాతపైత్తికీ
సమధాతుః సమాగ్నిస్తు విషమైర్విషమాగ్నికీ
ఆయురారోగ్యయోర్మూలం ప్రజానాం చ సమాగ్నితా

విషమః సర్వరోగాణాం మూలం ప్రోస---

తీక్ష్ణస్య బృంహణం నిత్యం మన్దాగ్నేర్దీపనక్రియా

పథ్యాశనం తు సతతం విషమాగ్నేః సుఖావహమ్
కల్యాణకం షట్పలం వా ప్రయోగేనోఽపయుజ్యతే

యథాబలం యథాయోగం పఞ్చక --- ।
--- తి యథావిధి
న తూపయోజయేత్ క్షారం క్షారప్రాయౌషధాని వా

ప్రజావినాశనః క్షారో ధాత్రీణాం స న శస్యతే
మ్రక్షణోద్వర్తనస్నానం శుక్లామ్బరనిషేవణమ్

మృష్టమన్నం సుఖా ---
--- ధర్మతిర్ధాత్రీణాం సుఖహేతవః
మేదస్వినీనాం ధాత్రీణాం సిరాకర్మ ప్రశస్యతే

స్నేహస్వేదోపపన్నానామూర్ధ్వం చాధశ్చ శోధనమ్
తతః సా మేదసి క్షీణే స్రోతఃసు వివృతేషు చ

---యో రసః

కృశాం చ నష్టపుష్పాం చ బృంహయేత్తేన సిద్ధ్యతి
బలామూలతులా ధౌతా దశమూలం శతావరీ

గుడూచీ రోహిషం రాస్నా వృశ్చికాలీ పునర్నవా

వృషః సహచరోశీరసారివాసూర్వచ
---కాకజఙ్ఘాంఽశుమత్యపి

అశ్వగన్ధా మృగైర్వారుః కాలాఽథ నవమాలికా
అతిముక్తకశార్ఙ్గేష్టాకపిత్థం త్రిఫలేతి చ

దశమూలాత్ ప్రభృత్యేతే భాగా దశపలాః స్మృతాః
యవాః కులత్థా మాషాశ్చ ---

---జలద్రోణే చతుర్భాగావశేషితే

తం కషాయం పరిస్రావ్య పునరగ్నావధిశ్రయేత్
అథేమాన్యౌషధాన్యత్ర పలికాని నిధాపయేత్

ద్వే మేదే ద్వే హరిద్రే చ కాకోల్యౌ వృషజీవకౌ
మాషపర్ణీ ---

త్వక్పత్రచన్దనోశీరం ద్వే బలే లవణద్వయమ్

మూర్వా శ్వదంష్ట్రా శార్ఙ్గేష్టా శ్యామా ద్రాక్షా సురోహిణీ
మధుకం హస్తిపిప్పల్యః కుష్ఠం వ్యాఘ్రనఖం వచా

సూక్ష్మైలాగురుకాశ్మర్యః శతపుష్పా పరూషకమ్
---ని చ

శఙ్ఖపుష్పీ విశల్యా చ వృశ్చికాలీ మధూలికా
దాడిమాని చామ్లాని గుగ్గుల్యాది సుగన్ధి చ
అక్షోటం పనసం భవ్యం ప్రాచీనామలకాని చ

శతావరీ విదారీ చ మధుపర్ణీ త్రిపాణికా
---కషాయార్ధాఢకం భవేత్
లవఙ్గపుష్పం కర్పూరం స్పృక్కాఽథ కటుకాఫలమ్

ఆఢకం తిలతైలస్య క్షీరద్రోణం చ పాచయేత్
తత్ సిద్ధం ప్రతిసంహృత్య బలాతైలం నిధాపయేత్

ఘృతభాణ్డే దృఢే దాన్తే ---
---సాం మ్రక్షణేషు ప్రశస్యతే
శాఖాగతం కోష్ఠగతమస్థిమజ్జసిరాగతమ్

బహిరాభ్యన్తరాయామం హనుస్తమ్భం శిరోభ్రమమ్
ఏకపక్షవధం శోషమ్లానకార్దితగుల్మినమ్

బధిరం వేపమానం చ ---
---ఽపస్మారమున్మాదం కటపూతనామ్
కర్ణశూలం శిరఃశూలం బ్రధ్నం మారుతకుణ్డలమ్

అశీతిం వాతికాన్ రోగాన్ యోనిదోషాంశ్చ వింశతిమ్
రేతోదోషాన్ గ్రహాన్ సర్వాన్ బలాతైలమపోహతి

వృద్ధ్యాం ---।
---జ్వరే జీర్ణే తృతీయకచతుర్థకే
నారీణాం దుష్ప్రజాతానాం యోనిశూలే శ్రమేషు చ

నానాతిసారజ్వరయోః కఫరోగేషు సర్వశః
నాజీర్ణకృశమూర్చాసు న చ్ఛర్ద్యాం చ ప్రయోజయేత్

ఏతేనైవ విధానేన రాస్నాతైలం విపాచయేత్
నిహన్తి రోగాన్ భూయిష్ఠం య ఏతే పరికీర్తితాః
శతావర్యా బదర్యాశ్చ గుడూచ్యా మధుకస్య చ
పునర్నవాయా ద్రాక్షాయాః పీలోః సహచరస్య చ

వృషస్య నాగవీర్యాయా అనన్తాశతపుష్పయోః
స్వనామపాకతైలానామేష ఏవ విధిః స్మృతః

--- లం పక్వం తైలే సహాచరే

దద్యాన్నిర్మథ్య సతతమేతదత్ర విశేషణమ్
శ్యోనాకతైలస్య విధిః స ఏవ పరికీర్తితః

కషాయే మధుమాంసస్య దద్యాత్ త్రింశత్పలాని తు
కపిత్థతైలస్య విధిః స ఏవ పరికీర్తితః

కపిత్థానాం తు పక్వానాం తులాం దద్యాత్ స ---।
---దేవ ప్రకీర్తితమ్

కేవలం స్వరసస్యాత్ర దద్యాత్తైలాచ్చతుర్గుణమ్
మీనతైలం చ మీనానాం కషాయేణ రసేన చ

పక్వం బలాతైలమివ వాతవ్యాధిషు శస్యతే
బలాకాహంసవల్గూనాం క్రౌఞ్చసారసయోరపి

ఆటీశకునకానాం చ తైలాన్యాహుః స్వనామభిః
--- దౌర్గన్ధ్యనాశనమ్
విధానం కీర్తితం పణ్యం షణ్ఢబన్ధ్యాప్రజాకరమ్
యోనినాసాముఖశ్రోత్రదౌర్గన్ధ్యే పిచ్ఛిలేషు చ

కపిత్థతైలం పిచుభిర్ధారయేయుః సదా స్త్రియః
సహకారరసేనాపి తద్వత్తైలం ప్రశస్యతే

వివిధానాం చ తైలానాం హృద్యా---
---న్ధానాం చ నిషేవణమ్

అత ఊర్ధ్వం ప్రవక్ష్యామి ధాతూణాం శేషకర్మ యత్
స్నేహపానాత్ ప్రసూతానాం షష్ఠీమల్లకభక్షణాత్
అతిమాత్రాశనాచ్చైవ విరుద్ధాజీర్ణభోజనాత్

షష్ఠిగ్రహః కుమారాణాం జాయతే దేహనాశనః
అసాధ్యశ్చానుషఙ్గీ చ ---
---మితా హారా ధర్మశీలా తపస్వినీ

జీర్ణాశినీ చ సతతం షష్ఠీమతితరత్యసౌ
ప్రాప్తాయాం వఞ్చనాయాం చ పఞ్చకర్మాణి కారయేత్

అథవా తపసోగ్రేణ శివం స్కన్దం చ తోషయేత్
అజీర్ణం చాపి ధాత్రీణాం నిత్యమేవ న శస్యతే

అజీర్ణదూషితా దోషా ధాత్రీణాం జనయన్తి హి
---ఽరుచిగ్లానిమదమోహవిచర్చికాః

పామాకుష్ఠాలజీగుల్మహృద్రోగశ్వాసకాసకాః
హిక్కాతన్ద్రాశ్రమశ్వాసచ్ఛర్ద్యపస్మారవిగ్రహాః

రక్తపిత్తభ్రమోన్మాదశూలశోషగలగ్రహాః
ఊరుస్తమ్భః ససంన్యాసస్తథాఽన్యే చ మహాగదాః

మితపథ్యాశనాన్మాతుః పుత్రే తేషామసంభవః
సుఖోదయశ్చ ధాత్రీణాం తస్మాత్తదుపపాదయేత్
వృద్ధజీవక లోకేఽస్మింస్త్రయో దుష్కరకారిణః

భిషగ్ధాత్రీ చ బాలశ్చ త ఏవ సుఖదుఃఖితాః
పరిజ్ఞానం వినా వాతాద్యోషధకల్పనే శిశోః

శాస్త్రానుసారచేష్టాభిరిఙ్గితైర్నిత్యదర్శనైః

కర్త్తవ్యం భేషజం బాలే స కథం నాఽపరాధ్నుయాత్
భిషక్కౌమారభృత్యస్తైః కారణైర్నిత్యదుఃఖితః

దుష్కరం చాపి కురుతే యుఞ్జన్ సాధారణాః క్రియాః
గర్భిణ్యాః సహ గర్భేణ ధాత్ర్యాః సహ సుతేన చ

---జ్ఞాతుమదూషకమ్
ధాత్రీ పుత్రశరీరార్థం స్వశరీరోపశోషణమ్

స్నేహాత్ప్రాప్నోతి సుబహూన్ క్లేశాంశ్చాన్యాన్ సుదారుణాన్
ఆశాస్నేహకృపాధర్మాద్రక్షణార్థం చ మాతరః
సహన్తే సర్వదుఃఖాని మానినీ చాత్ర కీర్త్యతే
గర్భాన్ ప్రభృతి బాలోఽపి ---

అధికం పీడ్యతే దుఃఖైరకుర్వన్నపి తత్ స్వయమ్
తస్మాచ్చ ధాత్రీ సతతం శుభచేష్టాఽశనస్థితిః

మాతా భవతి పుత్రాణాం భుంక్తే పుత్రఫలాని చ
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి వృద్ధజీవకీయే కుమారభృత్యే చికిత్సాస్థానే ధాత్రీచికిత్సితాధ్యాయః
సమాప్తాని చ చికిత్సితాని

సిద్ధిస్థానమ్

అథ సప్తమం సిద్ధిస్థానమ్

రాజపుత్రీయా సిద్ధిర్నామ ప్రథమోఽధ్యాయః

అథాతో రాజపుత్రీయాం సిద్ధిం వక్ష్యామః ౧

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

భగవన్ రాజపుత్రాణామన్యేషాం వా మహాత్మనామ్

కతివత్సర యుక్తస్య బస్తికర్మ సమీరితమ్ ౩

స్నేహప్రమాణం కిం బస్తౌ బస్తయః కే చ తద్ధితాః

కేషు రోగేషు శస్యన్తే బస్తయః కేషు గర్హితాః ౪

ఆస్థాపనమవస్థాయాం కస్యాం కేషు గదేషు చ

బస్తికర్మప్రమాణం కిం --- ౫

హితాహితం వ్యాపదః కాః కిం చ తాసాం చికిత్సితమ్ ౬

ఋషిమధ్యే తథా పృష్టః ప్రశ్నాన్ ప్రోవాచ కశ్యపః

నిబోధ సమ్యగ్భవతా మహత్కార్యం ప్రచోదితమ్ ౭

బస్తికర్మ హి దుర్జ్ఞానం బాలకేషు విశేషతః

--- ౮

శిశూనామశిశూనాం చ బస్తికర్మామృతం యథా

భిషజామర్థయశసీ శిశోరాయుః ప్రజాం పితుః ౯

త్రయమేకపదే హన్తి భేషజం దురనుష్ఠితమ్

తస్మాదాపన్నరోగేషు వాతప్రాయేషు దేహిషు ౧౦

జన్మప్రభృతి బాలానాం బస్తికర్మోపకల్పయేత్ ౧౧

ఇత్యాహ గార్గ్యో నేత్యాహ బాలత్వాది దతి మాఠరః

మాసేన శస్యతే మాసాద్బాలో హి స్యాదవస్థితః ౧౨

అల్పాన్తరత్వాన్నేత్యాహ తమాత్రేయః పునర్వసుః
చతుర్మాస్యోఽనువాస్య స్తు--- ౧3
--- ప్రాహ స్తన్యక్షీరఘృతాశనాత్
ఊర్ధ్వాధో బృంహమాణస్తు రోగైః సంతర్పణోద్భవైః

కృచ్ఛ్రసాధ్యో భవేద్ధస్తస్మాత్ సంవత్సరాద్ధితమ్
తదా శక్యశ్చ శక్తశ్చ బాలో వ్రజతి జల్పతి

మతి ---
---న్నభుక్

పారాశర్యస్తు నేత్యాహ తదా దుర్లలితో హి సః

త్రివర్షస్యైవ తు హితం నేతి భేలస్తమబ్రవీత్
అల్పాన్తరత్వాద్వ్యాఘాతాద్విభ్రమాణామసంసహాత్

షడ్వర్షప్రభృతీనాం తు భేల ---।
---షు పక్షేషు సూక్ష్మేష్వపి పునః పునః

నిశ్చయార్థం తతః సర్వే కశ్యపం పర్యచోదయన్
స తేభ్యో నిశ్చయం ప్రాహ శిశూనాం బస్తికర్మణి

అధస్తనోఽన్నభోక్తా చ చయదావా---

---భిషక్ పుణ్యాహే
కనకరజతతామ్రకాంస్యత్రపుసీసలోహగజదన్తతరువేణుశృఙ్గాస్థినలానామన్యతమస్యోపపత్త్యా
-మత్రకం కారయేచ్ఛ్లక్ష్ణమవ్రణమృజు గులికాముఖం గోపుచ్ఛ---
నోష్ణోదకపరిషేకగన్ధశుక్లవసనకుసుమరోచనాప్రతిసరాభ్యలఙ్కరణభోజనవినోదాన్ క్రమేణ
సుఖానాప్నుయాత్ । మ్రక్షణోత్సాదనోష్ణోదకపరిషేకభోజనాన్యహన్యహని
ప్రాగనువాసనాదిష్యన్తే । పశ్చాన్నిరూహేభ్య అ---కోష్ణోదకోపచారబ్రహ్మచర్యోపసేవనం చ

విరిక్తవదితి పరిషత్

తత్ర శ్లోకాః--

ఏతేన విధినా బస్తీన్ దద్యాదేకాన్తరం భిషక్

అహన్యహని బస్తీనాం ప్రణిధానం వినాశనమ్

స్నేహో గురుః స్వభావేన బహుత్వాద్చ---

---చ్ఛూలం జ్వరోఽరుచిః

ఆనాహాధ్మానకృమయో విడ్భేదః కుష్ఠసంభవః

అపస్మారజడత్వాద్యాస్తస్మాదేకాన్తరం హితః

ఏకాన్తరమపి ప్రాప్తే బస్తౌ దేయే శరీరిణామ్

న దేయో ధాతువైషమ్యే ధాతూనేవ స సాదయేత్

--- విచక్షణః

నిరూహయేదర్ధతస్తు హ్రాసవృద్ధ్యా నిరూహయన్

జడీభవన్తి స్రోతాంసి స్నేహదానాత్పునః పునః

వేమూరీ దుర్గానాగేశ్వర రావుగారు స్మృతి గ్రన్థావలీ

ఉద్ఘాటనార్థం శుద్ధ్యర్థం తేషామాస్థాపనం హితమ్

నిరూహకాలే సంప్రాప్తే యో బాలో న నిరూహ్యతే
స ---

స్విన్నం పర్యుషితం జీర్ణం నివాతశయనాదికమ్
స్వభ్యక్తమకృతాహారం భిషగ్బాలం నిరూహయేత్

వాతం మూత్రం పురీషం చ దేహినాం విషమస్థితమ్
అనులోమయతే శీఘ్రం నిరూహః సాధు యోజితః

ఆమం జడత్వమరచిం విష్టమ్భం దో ---
--- దీపయత్యపి

వస్త్రస్య ధావనమివ దర్పణస్యేవ మార్జనమ్
ఆస్థాపనం నృణాం తద్వత్ ప్రాజ్ఞైః కాలోపపాదితమ్
అనువాసనవచ్చాస్య విధిః సర్వః ప్రశస్యతే
నిరూహః పునరావృత్తాన్న తు వేగాన్ విధారయేత్

నిరుపద్రవమాశ్వస్తం ---
---ణాం వికారే స్నానమిష్యతే

హృద్రోగే పార్శ్వశూలేషు కుష్ఠేషు కృమికోష్ఠిషు
ప్రమేహోదరగుల్మేషు వాతశూలే సకుణ్డలే

సంసృష్టదోషరోగేషు లీనగమ్భీరగేషు చ
రక్తే శ్లేష్మణి వా దుష్టే నిరూహముపకల్పయేత్

---యేత్

ఆకేశాగ్రనఖాగ్రేభ్యో బస్తిర్బృంహయతే నరాన్
వర్ణతేజోబలకరమాయుష్యం శుక్రవర్ధనమ్

యోనిప్రసాదనం ధన్యం వన్ధ్యానామపి పుత్రదమ్

బస్తికర్మ కృతం కాలే బాలానామమృతోపమమ్
వాతికాన్ వాతసంసృష్టాన్ ---
---హబీజం సర్వం బస్తిరపోహతి
యాసాం చ గర్భాః స్రంసన్తే జాతా వా న దృఢాః సుతాః
సుకుమార్యశ్చ యా నార్యః సుభగా నిత్యమైథునాః

బహుస్త్రీకాశ్చ యే బాలా ఈశ్వరాణామయౌవనాః
సంక్షీయన్తేఽతిసఙ్గాద్వా యే చ ---
--- తేషాం ప్రశస్తమమృతం యథా
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి సిద్ధిస్థానే రాజపుత్రీయా సిద్ధిర్నామ ప్రథమోఽధ్యాయః ౧

త్రిలక్షణా సిద్ధిర్నామ ద్వితీయోఽధ్యాయః
అథాతస్త్రిలక్షణం సిద్ధిం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

త్రివిధం లక్షణం పశ్యేన్నృణాం పఞ్చసు కర్మసు
దుర్యో---

---చ పణ్డితః
శరీరయాత్రాం కాయాగ్నిం శక్తిం వర్ణం బలం స్వరమ్

దోషాంశ్చ వికృతాన్ దృష్ట్వా యథాదోషం విశోధయేత్
సర్వదోషాః ప్రశామ్యన్తి బలమాయుర్వపుర్వయః

అగ్నిః ప్రజాశ్చ ---

విరేచనేన శుద్ధ్యన్తి ప్రసీదన్తీన్ద్రియాణి చ
ధాతవశ్చ విశుద్ధ్యన్తే బీజం భవతి కార్ముకమ్

మేదోదౌర్గన్ధ్యకఫజై రోగైర్వాన్తశ్చ ముచ్యతే
రోగోపశాన్తిర్హ్రాసో వా విశుద్ధిలాఘవాసు ---

ఆమాశయస్య పూర్ణత్వం గౌరవం హృదయస్య చ

శీతజ్వరాగమాధ్మానం ష్ఠీవనం చ ముహుర్ముహుః
శిరోగ్రహోఽరుచిర్జాడ్యమగ్నిసాదోఽతినిద్రతా

ఆలస్యం వ్యాధివృద్ధిశ్చ విద్యాద్దుర్వాన్తలక్షణమ్
--- సాం చ వ్యథనమతివాన్తస్య లక్షణమ్
యదా తు పిత్తం రక్తం వా పురీషం మిశ్రమేవ వా

వమత్యవిరసం శూలీ న స సిద్ధ్యతి కుర్వతః
ఆమపక్వాశయౌ పిత్తం గుదో గర్భాశయాసృజీ

విరేక ---
---క్షుద్వాతమూత్రానులోమతా
లాఘవం చాగ్నిదీప్తిశ్చ సమ్యక్స్రంసితలక్షణమ్

కృచ్ఛ్రవిణ్మూత్రతా త్వక్షపిడకా జ్వరసంభవః
అరుచిర్గౌరవాధ్మానే దుర్విరిక్తస్య లక్షణమ్

మూర్చ్ఛా శూలం గుదభ్రంశో వాత ---
బృంహణం కర్శనం చైవ ద్వివిధం నస్యకర్మ తు
బృంహణం వాతరుక్ప్రాయే కఫాధిక్యే తు కర్శనమ్

బృంహణం వివిధైః స్నేహైర్మధురౌషధసంస్కృతైః
సూక్షైర్వా కటుసిద్ధైర్వా స్నేహైః కర్శనముచ్యతే

తే గుణా బృహణ ---
--- నస్యముచ్యతే

రోగశాన్తిః ప్రమోదశ్చ దేహయాత్రానువర్తనమ్
స్మృతిమేధాబలాగ్న్యాప్తిరిన్ద్రియాణాం ప్రసన్నతా

విద్ధి సమ్యక్కృతే నస్యే దుర్యోగస్తదలక్షణైః

ఉన్మాదవాతపిత్తా(శ్చ ---

--- హృద్ధవౌ

సూర్యావర్తో న తృప్తిశ్చ నస్యేనాత్యపతపితే

అగ్నిదీప్తిర్వయఃస్థానం పుష్టిర్వర్ణో ధృతిర్బలమ్

వాతానులోమతా శాన్తిః స్వనువాసితలక్షణమ్

విషాదస్తృప్తిరరుచిర ---

---ణమ్

విష్టమ్భో గాఢవర్చస్త్వం రోగవృద్ధిర్వివర్ణతా

వేపథుర్వాతవృద్ధిశ్చ రూపం దురనువాసితే

శుద్ధస్ఫటికసంకాశం యదా శ్లేష్మ విరిచ్యతే

వినా మూత్రపురీషేణ ---

నిరుపద్రవతా క్షుచ్చ నిరూఢః సమ్యగుచ్యతే

విణ్మూత్రనిగ్రహః శూలమానాహో వ్యాధిసన్నతిః

తన్ద్రీ నిద్రాఽరుచిస్తృప్తిర్దుర్నిరూఢస్య లక్షణమ్

వాతప్రకోపో బలవాన్ సర్వదేహో ---

---బస్తయః కర్మసంజ్ఞితాః

అన్తరేషు నిరూహాః స్యురతశ్చోర్ధ్వం న దాపయేత్

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః

ఇతి సిద్ధిస్థానే త్రిలక్షణాసిద్ధిర్నామ ద్వితీయోఽధ్యాయః ౨

వమనవిరేచనీయాసిద్ధిర్నామ తృతీయోఽధ్యాయః

అథాతో వమనవిరేచనీయాం సిద్ధిం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

మయస్వలక్షణైర్వమనేనోపపాదయేద్విధివదుపస్నిగ్ధమగ్నిబలావేక్షీ వా
యథాశక్తిస్విన్నముషితమపరేద్యుర్విజీర్ణభక్తం ప్రాతరేవ దన్తకాష్ఠాద్యను--
కటఫలనిచులశిరీషాదీనాం లాభతః పల్లవాన్ సర్వశో వాఽఽహృత్యాపాం ద్రోణమాత్రేఽధికే
వారిణ్యుత్క్వాథ్య గ్రహఘ్నీకృతవేధనవచాసైన్ధవపిప్పలీవత్సకత్రపుసమదనబీజా ---
ఉపవిష్టమాసనే ప్రాఙ్ముఖో భిషగాలోడ్య తం కషాయం
గ్రహఘ్న్యాదికల్కైర్నాతిఘనోష్ణశీతమాకణ్ఠాత్ పాయయేత్ యథాబలమరిష్టం వా
పఞ్చషట్కాలోత్తరమథ విధాయోత్పలకుముద---న వేగముత్పన్నమవగృహ్ణీయాత్ న
వేగాన్తరే విశ్రమయేత్ ఉపసంగృహీతపార్శ్వః

స్యాదీషన్న్యుబ్జః

వమనం తు ద్విత్రివేగం కనీయః చతుష్పఞ్చవేగం మధ్యమం షట్సప్తవేగముత్తమమితి
కోత్సః శ--- మహతాం కృశమధ్యబలవతాం యోగ్యమితి పారాశర్యః వ్యాధ్యవేక్షమితి
భూయాంసః ॥ అథైనం వాన్తముష్ణాభిరద్భిరాచామ్య నివాతే ప్రాక్శిరసం
శాయయిత్వాఽపామార్గపిప్పలీశిరీషాన్యతమతణ్డులా --- రితవిలగ్నస్య కఫస్యాకర్షణార్థం
సంక్షమ్య తిష్ఠన్
ప్రతిశ్యాయశిరోరోగాక్ష్యభిష్యన్దకర్ణశూలకర్ణపాకమన్యాగ్రహదన్తపుప్పుటకదన్తమూలశోథ-
కణ్ఠగలగ్రహ --- స్య మణ్డాదిదివాజాగరోష్ణోదకోపచార ఉపదిష్టః పథ్యతమః ।
శృఙ్గవేరశృతముదకం పిపాసితః పిబేదీషదుష్ణమ్ । అల్పశోఽపి శీతం హ్యస్య ప్రతిశ్యాయాదీన్
ప్రకోపయతి --- కుష్ఠహృల్లాసజ్వరారుచినిద్రాతన్ద్రీరుపజనయతి తస్మాదిత్యేతత్
షడ్వర్షాదీనామర్థే తదుపదేక్ష్యామోఽతిబాలో హ్యశక్త ఏనం విధిమనుష్ఠానహితే చక్షురాఖ్యాతి న
--- దుపగృహ్య దేయమాతఙ్కశమనం విడఙ్గమాత్రం బదరాస్థిమాత్రం
బదరమాత్రమామలకమాత్రమౌషధం సర్వమేవ సంభృతం స్యాత్ । వమనోపగం

విరేచనోపగం వా చాచుర్మాస్యాష్టమ ---షు సర్వాణి సశర్కరాణీతి వృద్ధకాశ్యపః । తేషాం పలార్ధ్యర్ధపలద్విత్రిపలాన్యాలోడనాని యుక్త్యా వా తతో విధార్య భిషగ్ధాత్రీ వా కుశలా క్షప్తన్ఖయాఙ్గుల్యాన్తర్ఖావయవా ---థ సర్పేణ గౌతమీ వాఽఙ్గులీ హీనా స్యాన్న స్యమేకేనేతి వృద్ధకాశ్యపః అతిబాలస్య సక్షౌద్రశర్కరమపామార్గతణ్డులద్వయం త్రయం వేతి వైదేహో జనకః ॥ అథ ఖలు --- నైరతిబాలే హి భగవన్ భిషగ్వమనాదీని ప్రయుఞ్జానః కాలమాత్రావయోవ్యాధిబలాబలానామనభిజ్ఞో బాలవినాశాయాత్మధర్మవినాశాయ చ సంపద్యేత ఇత్యాహ --- మితి వార్యోవిదః ధాత్రీగురులఘుత్వ హేతోరితి వాత్స్యః ధాత్రీశర్మణి శిశుశర్మేతి భూయాంసః

అథ భగవాన్ కశ్యపోఽబ్రవీదసమ్యగేతత్ సర్వమప్యసాధకమ ----

మితి

తత్ర శ్లోకాః --

శిశోర్వ్యాధౌ సముత్పన్నే ధాత్రీణామేవ శోధనమ్

అలం బాలసుఖాయేతి కో లోకే నావబుద్ధ్యతే

యస్తు కాయగతస్తస్య దోషాణాం పూర్వసంచయః

అనుద్ధృతే కథం తస్మిన్ ---

--- వ్యాధిస్తస్య ప్రశామ్యతి

అనాగతవిఘాతస్తు న వర్ధయతి వాఽఽశయమ్

ఉభయోస్తు యదా సమ్యక్శోధనం కురుతే భిషక్

తదాఽఽరోగ్యం భవత్యాశు శిశోర్లేఖా యథాఽశ్మని

దోషాణామాశయో ధాత్రీ భూధరాః సరితామివ

--- రోభూతో దోషో బాలం ప్రబాధతే

తయోః సంశోధనమృతే న శాతిరితి ధారణా

స్వయం ఛర్దయతే యస్తు పీతం పీతం పయః శిశుః

న తం కదాచిద్బాధన్తే వ్యాధయో దేవమానుషాః

స్తనమౌ ---

--- రార్యతే

ముఖపాకం చ బాలానాం కుర్యాద్ధాత్ర్యా జ్వరం తథా

తస్మాద్బలాదివాచూచ్యా దద్యాదేవౌషధం శిశోః

అథ ఖలు విధివదుపస్నిగ్ధస్విన్నసుఖోషితజీర్ణాహార --- దన్తీశ్యామాకమ్పిల్లకనీలికాసప్తలావచావిషాణికాదీనాం పూర్వోక్తానాం లాభతః కర్షిణాం భాగానర్ధపలినాం వా ప్రస్థద్విప్రస్థమాత్రీష్వప్సు చతుర్భాగావశేష--- మూత్రసంయుక్తం నాతిద్రవోష్ణశీతం పాయయేత్ కాలబలవయోగదావేక్ష్మ్ । బాలం తు పూర్వవదాడూకేన ప్రపాయయేన్నవనీతేన వా సార్ధమేతం లేయయేత్తపశ్చిత్తం నిత్యం ద్విత్రివేగం చతు--- మేకద్విత్రిప్రస్థమ్ । అత

ఊర్ధ్వమతియోగమాచక్షతే । తత్రాపి వమనవదుపచారః సర్వ ఇతి

తత్ర శ్లోకాః--

పిత్తాన్తం వమనం కుర్యాత్ కఫాన్తం చ విరేచనమ్

స్వయం చోపరతం శ్రేష్ఠమనాబాధం త ---

--- న తు వేగాన్ విధారయేత్ ।

హస్తస్వేదం చ శూలేషు బాలకానాం విధాపయేత్

షడ్వర్షప్రభృతీనాం తు పటస్వేదః ప్రశస్యతే

అథ ఖల్వతిబృంహణాదతిరౌక్ష్యాదతికార్శ్యాదతిమాంసమేదో
ఽత్యల్పౌషధత్వాదౌషధస్యాతిఘ-
నత్వాదతిద్రవత్వాదత్యుష్ణత్వాదతిశీతత్వాదతిమధురత్వాదతికటుత్వాద-
తిలవణత్వాదతికషాయత్వాదత్యమ్లత్వాదతిక్షారత్వాదతిబీభత్సరూపరసగన్ధత్వాత్ ---
న్నస్య పీతౌషధస్య వా ప్రచలాయతః ప్రస్వపతోఽన్యమనసః
శీతవాతశీతగృహశీతోదకశీతామ్బరోపసేవనాదుపానత్పాదుకాగ్నివర్జనాద్వేగ-
విధారణాద్వేగప్రేరణాత్---వమనవిరేచనౌషధానాం దుర్యోగాతియోగావుత్పద్యేతే
తయోర్లక్షణాని భవన్తి ---
ఆధ్మానప్రతిశ్యాయవిబన్ధహృదయోపగ్రహశూలపరికతికాచ్ఛర్దిశిరోగ్రహప్రవాహికాహిక్కాశ్వా-
సకాసతాలుశోషకణ్ఠ---ముఖవైరస్యనిష్ఠీవికోరోఘాతజ్వరవిషాదస్రోతోమలప్రాదుర్భావా
దుర్యోగలక్షణోపద్రవాః ।
శ్రమదౌర్బల్యవిషాదమోహస్మృతిశ్రోత్రభ్రంశవాన్క్తనుత్వవిప్రలాపజీవాదానపక్వాశయశూలా
ప్లవన ---
ముఖహృదయశోషమన్యాపార్శ్వాక్షేపహృదయకమ్పకేశముఖాఙ్గరూక్షతాకటిబస్తివఙ్క్షణశూల
మేఢ్రదాహ-గుదశూలపాకభ్రంశాతీసారోరుకమ్పజానుఘాతజఙ్ఘావా---చ మహాగదా
అతియోగాదుత్పద్యన్తే

వమనం చ విరేకాయ విరేకో వమనాయ

యదా భవతి తం ప్రాహురతియోగవిపర్యయమ్

క్రూరకోష్ఠోఽనుపస్నిగ్ధోఽల్పేనౌషధేన మృదునా ప్రతిశ్యాయానాహకఫప్రసేకాః । సశ్లేష్మణి
జ్వరేఽతీసారే చౌషధం కుర్వతో బివన్ధ ఉత్పద్యతే మృద్వల్పౌషధేన వా ।
అతివిస్రంసనాద్గుదభ్రంశానిలప్రకోపసంజ్ఞానాశ--- పరికర్తికాః । స్నేహస్వేదహీనస్యాజీర్ణే
పిబతశ్చౌషధం ప్రవాహికాశూలచ్ఛర్దిహిక్కాధ్మానశ్వాసకాసారోచకహృల్లాసగ్రహాః । అతిస్నిగ్ధస్య
శూలతన్ద్రీనిద్రాగుదస్రావశిరో---దాహౌష్ఠసంవేష్టాగ్నిసాదయక్ష్మాణః ।
వేగవిధారణాద్దోషత్రయప్రకోపశ్చాల్పజీవాదానోన్మాదభ్రమాః । స్నేహస్వేదోపపన్నం
మృదుకోష్ఠమపి బహునౌషధేన య ఉపక్రమతే తస్యౌషధం జీవాదానాయ సంపద్యతే ---
గుణమవాప్నోత్యనిలం చాస్య ప్రకోపయతి స ప్రకుపితః
ప్రలాపోన్మాదహిక్కాశ్వాసకాసతాలుశోషతృష్ణాశూలబాధిర్యవాగ్గ్రహబీజోపఘాతతిమిరపుష్పో-
పఘాతాయ సంపద్యతే ---

మతిలవణమతికషాయమతిప్రతాన్తకాలమనుదీరితమవశేషితమౌషధం వమనీయముపకల్పితమస్య విరేచనాయ సంపద్యతే । అజీర్ణే సశ్లేష్మణి వాఽతిద్రవమతిశీత --- యతో వా విరేచనం వమనాయ సంపద్యతే తమౌషధవిపర్యయమాచక్షతేఽతియోగం చ । స్నేహనిరూహయోశ్చోర్ధ్వభావం చ దోషాణాం మన్దప్రవృత్తిర్దుర్యోగోఽప్రవృత్తిరయోగః । తయో --- శోధనమిష్యతే నిరూహో వా । తదస్య పరికర్తికాధ్మానపరిస్రావాటోపశూలనిద్రాతివిషాదరోగోపశమాయ భవతి । త్రిఫలాచిత్రకోరుపూగదన్తీశ్యామాసిద్ధం చైనం ఘృతం పాయయేత్ ప్రయోగేణ అథవా జీవనీయౌషధసిద్ధం సర్పిస్తైలం పయో వా బస్తినా దద్యాద్ విబన్ధాటోపశూలపరిస్రావప్రవాహికామారుతోపశాన్తయే --- త్రిఫలాకాశ్మర్యమృద్వీకాగన్ధత్వఙ్మూలశృతం వా పయో విబన్ధపరిస్రావయోర్బస్తౌ ప్రశస్యతే । గన్ధర్వతైలం చాస్యానువాసనే ప్రశస్యతే సర్వానిలామయోపశమనం సిద్ధం వా గన్ధర్వకషాయేణ హిఙ్గుదారు --- దారుబిల్వశలాటుపథ్యాపూతికకల్కేనామ్లకాఞ్జికయోపసిద్ధేన పూర్వవదేవానువాసనం సర్వోపద్రవశమనమాహురేతద్గన్ధర్వతైమిత్యుచ్యతేఽనువాసనీయమితి

తత్ర శ్లోకాః ।

--- మానస్య తథాఽతిమాత్రం శీతామ్బుసా లేహనమేవ పథ్యమ్

తథోభయోః శీతకషాయపాన---

ఘృతేన చైన సశిరస్కమాశు దిగ్ధం సుశీతేన జలేన సిఞ్చేత్

పాదౌ చ ధావ్యౌ శిశిరోదకేన ---

---ష్టః ।

సకట్ఫలం పద్మయవాసమోచం సకేశరోశీరసమఙ్గయుక్తమ్

ఏతైఃసుపిష్టైఃశిశిరామ్బుయుక్తైఃకల్కైస్తథా శీతపయోద్రుమాణామ్

ప్రలిప్యమానం సశిరస్కపాదం సం ---

--- శ్చ శయ్యాశనపానభోజ్యైః ।
సంస్థాపయేదత్యయమాశు విద్వాన్ గృహ యథా ప్రజ్వలితైకదేశమ్

ద్రవ్యైస్తు తైరేవ యథోపపత్త్యా శృతే జలే ఛాగపయోఽర్ధమిశ్రే ।
సంస్కృత్య శాల్యుత్తమలాజపేయాం ---

---ద్రుతే చ్ఛర్దిరుదీర్యతే హి ।
అల్పాల్పకం చైవ విలమ్బితం చ శీతం కషాయం తు పిబేద్వరిష్ఠమ్

ఫలామ్లవల్కశ్చ రసాఞ్జనం చ లోధ్రం చ తత్తణ్డులవారియుక్తమ్
పిబేద్విరేకే వమనేన వృద్ధే తేనాశు శాన్తిం లభతే హి బాలః

--- నామ్ ।
తత్ స్థాపనం శ్రేష్ఠముదాహరన్తి కపిత్థసిద్ధశ్చ రసశ్చ మధ్వా

జమ్బ్వామ్రవేతసపయోద్రమాగ్రైస్తోయం విపక్వమథ దుగ్ధమిశ్రమ్
భూయః శృతం ప్రవరమాహురేతత్ పానే తథా బస్తివిధౌ ప్రయుక్తమ్

---ఘ్ను మోచౌ ।
ధాతక్యథైతైరుదకం పయో వా శృతం యవాగూశ్చ హితాఽతియోగే
మాంసాని ముఖ్యాని చ జాఙ్గలాని సంస్కృత్య యూషామ్రసకాపయశ్చ
సాజ్యే విదధ్యాదతియోగశాన్త్యై ---

--- సా విరేకో గుదశూలపాకౌ
ఉపద్రవాశ్చాపి న కీర్తితా యే సర్వే శమం యాన్తి భవత్యరోగః

స్వభ్యక్తగాత్రస్య తు వాతశూలే స్వేదం యథాయోగ్యముశన్తివైద్యాః ।

పేయాం పిబేద్దీపన ---

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః

ఇతి సిద్ధిస్థానే వమనవిరేచనీయాసిద్ధిర్నామ తృతీయోఽధ్యాయః 3

నస్తఃకర్మీయాసిద్ధిర్నామ చతుర్థోఽధ్యాయః

అథాతో నస్తఃకర్మీయాం సిద్ధిం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

శోధనం పూరణం చైవ ద్వివిధం నస్యముచ్యతే

కఫానిలాధికత్వే ష ---
కవృశ్చికాపిప్పలీక్ష్వాకుక్షవకప్రవరకశిగ్రబీజశిరీషబీజాపామార్గబీజనక్తమాలబీజ-
లసునబీజమయూరకసైన్ధవసౌవర్చలవరాఙ్గత్వగ్జ్యోతిష్మతీవిశ్వభేషజాద్యన్యతమం ద్వే త్రీణి
--- ధౌతాయాం దృషది బీజపూరకస్వరసమూర్చ్ఛితమార్ద్రకస్వరసమూర్చ్ఛితం వా
తయోర్వాఽన్యతమం క్షౌద్రమృద్వీకాసంయుతమాడూకే సమవాప్యేషదుష్ణం
కృత్వాఽఽతురాయ ప్రాక్శిరసే శయానాయోన్న తనాసాగ్రాయ ---
గలధమనీముఖలలాటనాసికాశిరఃశ్మశ్రుముఖమన్యాదేశానర్వతః స్వేదయిత్వా
భిషగ్భిషగనుమతో వా వామేనాఙ్గుష్ఠేనావనమ్య నాసికాగ్రం శిరస్తో భవేద్ దక్షిణే ---
త్వన్యత్రాల్పశోఽల్పశో దత్త్వా శ్లేష్మాణమాకర్షయేదభీక్ష్ణం చ హృదయాదీనఙ్గావయవాన్
స్వేదయేత్ పరిమృద్నీయాదను త్వల్పకఫప్రసేచనాత్ । త్రిచతుష్పఞ్చ కృత్వేతి వా --- తః
శుష్కచూర్ణాని ప్రధమనాని జిఘ్రుతో వస్త్రపుటికాబద్ధాని భవన్తి । క్షౌద్రయుతాని త్వవపీడః
స్యాత్ । ముఖనాసికయోరలం కఫం విఘాతయతీతి పరిషత్ ॥ తైరేవ
కటుతైలమజ్జామూత్రసిద్ధ --- । బాలాయ ధాత్ర్యఙ్కగతాయ బలాదుపగృహ్య దేయం
వ్యాధిర్హ్యుపేక్ష్యమాణో విషవత్ పరిణమతి తస్మాన్నాతిద్రతం నాతివిలమ్బితం నాతిఘనం
నాతితనుం నాత్యుష్ణం నాతిశీతం ---ద్వా పిపాసతః పీతవతో వా నాపక్వే ప్రతిశ్యాయే నాజీర్ణే న
వాతశిరోరోగజ్వరయోర్న శ్రమే న శిరఃస్నాతుకామస్య న సద్యఃశిరఃస్నాతస్య న రజస్వలాయాః
--- కర్మ విదధ్యాదన్యత్రాత్యయాత్ । తస్యాతిద్రుతం దత్తమౌషధం ప్రాణానుపరుణద్ధి ఖాని
చాస్యోపతప్యన్తే శ్వాసకాసహిక్కాలాలాస్రావవాగ్గ్రహాయాసాశ్చోత్పద్యన్తే । --- వాఽత్యుష్ణం
దాహం వ్రణాన్ దివాకరావర్తం చోత్పాదయతి । అతిశీతం విష్టమ్భయతి । అతిబహు

సకృదాశు ప్రత్యాగచ్ఛతి । అల్పం శశ్వదావేజయతి । అతిబహుశో వాతప్రకో ---
అతితీక్ష్ణమజస్రం స్మృతిభ్రంశోన్మాదవాతాదీన్ ప్రకోపయ

తి । ఏతేనైవోపచారో వ్యాఖ్యాతః

అథ పీతవతో నస్యకర్మణా నాసాస్రావశిరోరోగగౌరవకఫప్రసేకా --- పక్వే ప్రతిశ్యాయే
ఘ్రాణోపఘాతపూతినాసశోర్మిరమిన్మిన నాసార్శాంసి । అజీర్ణప్రతిశ్యాయే
పార్శ్వోపరోధకణ్ఠోద్ధ్వంసకాసశ్వాసచ్ఛర్దిజ్వరారోచకారతయః । శిరఃస్నాతస్య ---
ఽర్ధావభేదకజ్వరాగ్నినాశాః । వాతజ్వరాదిషు తానేవ రోగాన్ సంతనోతి । రజస్వలాయా
ఋతుర్వ్యాపద్యతే । శుద్ధస్నాతాయా యోనిరుపశుష్యతి । గర్భిణ్యా హీనాఙ్గస్య ---
పఘాతారోచకౌ । బుభుక్షితస్య క్లమారుచీ । తృషితస్య కాసశ్వాసకఫచ్ఛర్దయః । అథ ఖల్వేషాం
యథార్థమౌషధముపదేక్ష్యామః రూక్షం స్నిగ్ధం వోభయం హి నస్తఃకర్మ --- తేషాం స్వం స్వం
చికిత్సితమవిరుద్ధమ్ । అయం చాత్ర విశేషః -- మృద్వీకాదాడిమజమ్బ్వామ్రముస్తశృతం
కషాయం శీతం స్రుతం పూతం సక్షౌద్రశర్కరం పాయయేచ్ఛర్ద్యామ్ । పూర్వవచ్చ ---
ప్రశస్యతే । రక్తశాలిముద్గమణ్డసైన్ధవోష్ణభోజనం చ స్వేదలఙ్ఘనకవలగ్రహావపీడష్ఠీవనాని చ
ధూపనధూమపానే చ ప్రతిశ్యాయే లఙ్ఘనమితి పరిషత్ ॥ జీర్ణే --- కఫప్రసేకే త్రిఫలాచూర్ణం
ససైన్ధవం సక్షౌద్రం వా లిహ్యాత్ । చక్షుషోరుక్తం సైన్ధవమరీచరసాఞ్జనమనఃశిలా
వాఽజాక్షీరపిష్టా వర్త్యః కణ్డూతిమిరోపదేహదూషికాశమన్యో భవన్తి । రసక్రియా వా స ---
శిరోవిరేచనధూమపానావపీడవమనవిరేచననిరూహపథ్యభోజనాని శస్యన్తే ।
దేవదారుతాలీసమాంసీముస్తశిగు?రగన్ధర్వవాసకపునర్నవాకల్కైః సక్షౌద్రైస్తైలం
పక్వమభీక్ష్ణముపచార్యమాణమస్య యోఽతినస్యా --- ర్య తృష్ణాలోః శీతతో వేపమానస్య తీక్ష్ణం
శిరోవిరేచనమనిలశఙ్ఖహనుస్తమ్భదివాకరావర్తాతిమోహానుపజ నయతి జ్వరం వా సోపద్రవం
తేషు కుమారతైలం యష్టీమధుకతైలం పునర్నవాతైలం ఘృతం వా తద్వత్సంస్కృతం వా --
- త్రకం ప్రశస్యతే జాఙ్గలశ్చ సంస్కృతో రసః । నిద్రానాశే
మత్స్యమాంసదధియవగోధూమశాలిషష్టికాన్నగుడసంస్కృతాని స్నేహ
లవణవేషణోపదంశయుక్తాన్యానయన్తి నిద్రామ్ । రజస్వలాయాః స్నాతాయా గర్భిణ్యాశ్చ
పుష్పాధ్యాయయూషాధ్యాయ --- యేభ్యోఽధ్యాయేభ్యో భేషజం విదధ్యాత్ । క్షీరం

వా జీవనీయోపసిద్ధమితి పరిషత్

తత్ర శ్లోకాః --

కుమారతైలమేతేషాం వ్యాధీనాం శమనం పరమ్

నస్యే పానే తథాఽభ్యఙ్గే పురాణం ఘృతమేవ చ

లఙ్ఘనం ధూమధూపౌ చ స్వేదోష్ణపరిషేచనమ్
ఉపనాహోఽవపీడశ్చ శ ---

యవాన్నం శాలయో ముద్గధాత్రీదాడిమసైన్ధవమ్
హితం నస్యవిధౌ భోజ్యం తదా హ్యర్తస్య విభ్రమే

నస్యకర్మణి బాలానాం స్తనపానాం విశేషతః
కటుతైలం ప్రయుఞ్జీత ఘృతం వా సైన్ధవాన్వితమ్

బిన్దుం బిన్దుమథో ద్వౌ ద్వౌ త్రీంస్త్రీన్ వా రోగదర్శనాత్
అఙ్గుల్యా నాసయోర్దద్యాదపిదధ్యాత్ క్షణం తతః

తేనాస్య పచ్యతే శ్లేష్మా శ్లేష్మణా న చ బాధ్యతే
స్నానాదీన్ పరిహారాంశ్చ యథోక్తానుపచారయేత్
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి సిద్ధిస్థానే నస్తఃకర్మీయాసిద్ధిర్నామ చతుర్థోఽధ్యాయః ४

క్రియాసిద్ధిర్నామ పఞ్చమోఽధ్యాయః
అథాతః క్రియాసిద్ధిం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
క్రియాణాం సిద్ధిమన్విచ్ఛన్నిత్యం బ్రూయాద్భిషఙ్నరః
తైలపాత్రమివాత్మానం --- రోగదర్శనాత్ 3
అజీర్ణం మైథనం యానముచ్చైర్భాష్యం దివాశయమ్
అతిచఙ్క్రమణస్థానమసాత్మ్యాది చ వర్జయేత్ ४
అజీర్ణే వర్ధతే వ్యాధిః పునః కార్శ్యం చ జాయతే

క్రియాయాం మైథునాచ్చాణ్ఢ్యం పాణ్డుత్వం చ నిగచ్ఛతి ౫
యోఽతీవ నిత్యం రమతే యానాద్వాతశ్చ కుప్యతి
అగ్నిసాదో దివాస్వప్నాత్ కఫవృద్ధిర్జ్వరోఽరుచిః ౬
మన్యాస్తమ్భః శిరఃశూలం వాక్పార్శ్వహనుసంగ్రహః
కణ్ఠోద్ధ్వంసః శ్రమో గ్లానిర్జ్వరశ్చాత్యుఇ్చభాషణాత్ ౭
కటీవఙ్క్షణపాదోరుజానుబస్త్యనిలామయః
శర్కరాశ్మరిఖల్ల్యాద్యా అతిచఙ్క్రమణోద్భవాః ౮
సుప్తతాఽధరకాయస్య తన్ద్రీజాడ్యాదివిభ్రమాః
వాతశోణితహృల్లాసప్రే --- ౯
వైవర్ణ్యమరుచిర్గ్లానిః కణ్డుపాణ్డుజ్వరభ్రమాః
కామలాకుష్ఠవైసర్పపామాద్యాశ్చాప్యసాత్మ్యజాః ౧౦
తేషాం చికిత్సితం స్వం స్వమవిరుద్ధం విధాపయేత్
కృశాన్ సంబృంహయేచ్చాపి కర్శయేత్ పరిబృంహితాన్ ౧౧
అతిదీర్ఘమతిస్థూలం జర్జరం స్ఫుటితం తను
కుటిలం --- చ వర్జయేత్ ౧౨
అతిహ్రస్వః ఖరః స్థూలస్తనుదీర్ఘచిరస్థితాః
ఛిద్రీ మహానుపహతో వర్జితా బస్తయో నవ ౧౩
అప్రాప్తమతినీతం చ విన్యస్తమతిపీడితమ్
స్రుతం విలగ్నం శిథిలం రుద్ధవాతం చిరాచిరమ్ ౧౪
ప్రజ్ఞాపరాధజా దోషాః ప్రణేతుర్బస్తికర్మణి
--- భగన్దరమ్ ౧౫
జీవకర్షభసిద్ధేన తం ఘృతేనానువాసయేత్
నిరూహయేత్ స్రంసయేద్వా తతః సంపద్యతే సుఖీ ౧౬
క్షీరం యవాన్నశాకాని జఙ్గలాన్యామిషాణి చ

భోజయేత్ స్నేహయుక్తాని గుదరోగోద్భవే శిశుమ్ ౧౭

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః

ఇతి సిద్ధిస్థానే క్రియాసిద్ధిర్నామ పఞ్చమోఽధ్యాయః ౫

బస్తికర్మీయాసిద్ధిర్నామ షష్ఠోఽధ్యాయః

అథాతో బస్తికర్మీయాం సిద్ధి వ్యాఖ్యాస్యామః ౧

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

--- గుదే మలాభిభూతే గుదే సముపస్థితానిలే వోపస్థితపురీషే వా సంస్థితశ్లేష్మణి వా నేత్రే వా జిహ్మే శిథిలవత్యపీడితే న స్నేహః

పక్వాశయమనుప్రాప్నోతి । తమయోగం విద్యాత్ ౩

యః --- వాతపిత్తకఫపురీషమూత్రాభిభూతస్య --- గచ్ఛన్నూర్ధ్వం వా ప్రపద్యతే విరిక్తస్రతవిశోషితతృషితబుభుక్షితశ్రాన్తచిన్తేర్ష్యాయాసశోకభయార్తస్య వా న ప్రత్యాగచ్ఛతి తమతియోగం విద్యాత్ । తయోస్తృష్ణామూర్చ్ఛాహృల్లాసజ్వరదాహహృద్రోగశ్వయథశూలార్శః పాణ్డుకా మలా---తి స్తైమిత్యాద్యా

రోగా ఉత్పద్యన్తే । తత్రాపి యథాదోషం స్నేహస్వేదవమనవిరేచనాస్థాపనఫలవతిహితమితాశనాదిభిః శమమాపద్యతే

తత్ర శ్లోకాః --

భృశముత్పీడితో బస్తిర్బాహుల్యాద్వాతమూర్చ్ఛితః ।

--- పిత్తకఫసంమిశ్రో ముఖే నిపతితేఽపి వా ।

విష్టమ్భయతి వా తీవ్రం ప్రాణానుపరుణద్ధి వా

తృణ్మూర్చ్ఛాస్వేదహృల్లాసదాహగౌరవవిభ్రమాః

ఊర్ధ్వమాగచ్ఛతస్తస్య రూపాణ్యేతాని లక్షయేత్

ఏతాని రూపాణ్యుపలభ్య ---
---విశ్రామ్య విశ్రామ్య పునః పునశ్చ

నిపీడయేజ్జాతబలం బలేన శీతాభిరద్భిః పరిషేచయేచ్చ
విత్రాసయేద్భీషయేద్రోదయేచ్చ బ్రూయాన్మృతాన్ వా స్వజనేష్టబన్ధూన్

బద్ధాన్ హతాన్ విప్రకృతాంస్తథైవ శీతామ్బుసిక్తైర్వ్యజనై ---
కుష్ఠం సుపిష్టం కుముదేన సార్ధం గవ్యం చ పిత్తం ప్రపిబేజ్జలేన
గోమూత్రయుక్తామభయాం పిబేద్వా యుక్తం త్రివృత్ సైన్ధవసప్తలాద్యైః

విరేచనద్రవ్యకషాయసిద్ధం సతైలముష్ణం లవణీకృతం చ
నివృత్తదోషస్య సపఞ్చమూలమాస్థాపనేఽత్యన్తముశన్తి వృద్ధాః

--- మ్బుయుక్తేన రసేన చైనమ్ ।
సంభోజయేజ్జాఙ్గలకేన శాలీన్ స్నానాది సర్వం పరిహారయేచ్చ

తతోఽస్య సాత్మ్యాగ్నిబలాద్యవేక్ష్య సంబృంహయేద్బస్తిభిరేవ బాలమ్
ఆనాహినం శూలరుజాపరీతం సుస్నిగ్ధగాత్రం ఫలవర్తియోగైః

విస్రంసయేత్ పథ్యభుజం యథోక్తం --- ।
--- గైశ్చ సకిణ్వసిద్ధార్థకమాషచూర్ణైః

ససైన్ధవై స్తైలగుడోపపన్నై ర్యవోపమాః ఫలవర్తీవిదధ్యాత్
ఆనాహినస్తాః ప్రణయేదపానే షట్ సప్త పఞ్చేతి వయోనురూపమ్

తాభిర్విరిక్తే లభతే స శర్మే విరేచయేత్తదసిద్ధౌ తు తీక్ష్ణైః

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః

ఇతి సిద్ధిస్థానే బస్తికర్మీయాసిద్ధిర్నామ

షష్ఠోఽధ్యాయః ౬

పఞ్చకర్మీయా సిద్ధిర్నామ సప్తమోఽధ్యాయః

అథాతః పఞ్చకర్మీయాం సిద్ధిం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

అథ ఖలు భగవన్ దేహినాం వ్యాధయః కే వమనసాధ్యా కే న కే విరేచనసాధ్యాః కే న కేఽనువాసనసాధ్యాః కే న కే నిరూహ సాధ్యాః కే న ---భగవాన్ కశ్యపః-- కఫజ్వరారుచిముఖవైరస్యకఫప్రసేకకఫహృద్రోగవిసూచికాకాసశ్వాసగలగ్రహగలశుణ్ఠి- కాగలగణ్డగణ్డమాలారోహిణికావిదారికాధోరక్తపిత్తహృల్లాసప్రమేహహలీమక--- స్కన్దగ్రహస్కన్దాపస్మారస్కన్దపితృనైగమేషక్షీరగౌరవక్షీరవృద్ధిక్షీరఘనత్వాజీర్ణపరికతికా- హృల్లాసశూలాటోపాతివిరిచ్యమానగరితవిషపీ తాద్యా వమనసాధ్యా ఇతి ౩

అత్ర శ్లోకః

కఫాధికాశ్చ యే రోగా --- ।

వృద్ధజీవక పుష్పిణ్యృతుమతీ గర్భిణీ కుటీగతాఽల్పక్షీరా లఘుక్షీరా నష్టక్షీరా ఛీరచ్ఛర్దనపుత్రా ప్రచ్ఛర్దినీ సుభగా పణ్డితమానినీ జాఠరీ వాతజ్వరీ స్థూలోఽక్షిరోగీ తృష్ణాలుర్మూర్ఛావాన్నిరూఢోఽనువాసితః క్షతః క్షీణఃసోప---గైన్నోఽతిబాలోఽతివృద్ధో గుల్మప్లీహోర్ధ్వరక్తలోమవ్యాపత్కర్ణరోగశిరఃకమ్పార్దితార్ధావభేదకసూర్యావర్తరేవతీపాణ్డరీ- కశకునీపూతనాముఖమణ్డికార్తాశ్చ న వామ్యాః అగర్భా గర్భకామా వివర్ణక్షీరా స్రవత్క్షీరా మన్దాగ్నియో --- వైసర్పశోణితార్శోవిషమాగ్నికుష్ఠశ్వయథుశ్విత్రోర్ధ్వరక్తప్లీహగుల్మమధుమేహహలీమకకామలా- పాణ్డురోగహృద్రోగకృమికోష్ఠాపస్మారోపస్తమ్భోదావర్తకఫోన్మాదవిద్రధిశ్లీపదయోని --- ద్యా

ఇతి

అత్ర శ్లోకః --

వ్యాకులాన్ సన్నిపాతోత్థాన్ పైత్తికాన్ కఫపైత్తికాన్

సంసృష్టాన్ కఫమూలాంశ్చ స్రంసనేనాభ్యుపక్రమేత్

అనుపస్నిగ్ధరిక్తకోష్ఠకృశస్థూలదుష్టాఫదుర్బల లలితసుకుమారశ్రీధన-నష్ట ---షక్షతపక్షహతతృష్ణాతాలుశోషోరుస్తమ్భార్దితహనుగ్రహవాతహృద్రోగరేవతీకేవలవాతార్తాశ్చ న విరేచ్యాః ॥ ప్రతిశ్యాయకాసశ్వాసశోషహిక్కాముఖశోషాపస్మారగలగ్రహరోహిణికా ---తిముఖార్బుదాధిమన్థనాసార్శాలజ్యుపజిహ్వికాగలగణ్డగణ్డమాలాగలశుణ్డికాక్ష్యభి ష్యన్దాశ్చ నస్తతో విరేచ్యాః

దన్తచాలహనుస్తమ్భమన్యాస్తమ్భశిరోగ్రహబాధిర్యకర్ణశూలార్ధావభేదకసూ-ర్యావర్తాపతానక---స్వరభేదవాగ్గ్రహౌష్ఠస్ఫురణతిమిరముఖనాసికాదౌర్గన్ధ్యాకాలపలితఖాలిత్యానిలాత్మ-కార్తాశ్చ నస్తత ఉపస్నేహ్యా ఇతి

అత్ర శ్లోకః --

స్నేహయేద్వాతికాన్నస్తః కఫజాంస్తు విరేచయేత్

ఊర్ధ్వజత్రుగతాన్ రోగాంస్తద్ధి తేషాం పరాయణమ్

శోషమర్మవాతప్లీహవాతగుల్మమూత్రకృచ్ఛ్రపక్వాశయశూలకుక్షివాతకుణ్డలయోనిశూలోదా-వర్తసన్ధిగ్రహగాత్రవేష్టగాత్రభేదాపతానకార్దితాల్పపుష్పానష్టపుష్పానష్టబీజాకర్మణ్యబీ-జపరీతా---అనువాస్యా ఇతి

అత్ర శ్లోకః --

వాతికా వాతభయిష్ఠాః శోషణాః స్తమ్భనా గదాః

హుణ్డనా భఞ్జనాశ్చైవ తేఽనువాస్యా హితైషిణా

హృదయగ్రహపాణ్డుత్వశ్వయథూదరప్రమేహకుష్ఠరోగార్శోభగన్దరరాజయక్ష్మవైసర్ప ---
కఫరోగార్త్తాంశ్చ నానువాసయేత్ ॥
హృద్రోగోదావర్తవాతగుల్మవాతోదరవిబన్ధమూత్రగ్రహబస్తికుణ్డలప్రమేహరక్తగుల్మయోనిజాడ్యోప-రోధపార్శ్వరుజామధుమేహకుష్ఠశ్విత్రభగన్దరాపస్తమ్భసంసృష్ట ---
హృదయద్రవకృశవ్యాధిపరిగతరక్తాతీసారమూర్చాచ్ఛశోథమైథునశ్రమభయచిన్తేర్ష్యాప్రజాగరహతాశ్చ న

నిరూహ్యా ఇతి

అత్ర శ్లోకాః --

స్నేహప్రమాణం యద్బస్తౌ నిరూహస్త్రిగుణస్తతః

ఏకే తు సమమేవాహుర్వయఃకాలాదిదర్శనాత్

నిరూహం యది వా బస్తిమల్పమల్పం మహర్షయః

ప్రశంసన్తి బహు త్వజ్ఞాః ప్రభూతాదత్యయో ధ్రువః

య ఏతే కఫజా రోగా ఏతే సంతర్పణోద్భవాః

తే చాపతర్పణీయాః స్యుర్లఙ్ఘనీయాస్త ఏవ చ

య ఏవ వాతికా రోగాస్తేఽపతర్పణజాః స్మృతాః

త ఏవ బృంహణీయాః స్యుః సంసృష్టాస్తు తతః పరమ్

స్నేహస్వేదోపపన్నానామూర్ధ్వం చాధశ్చ శోధనమ్

సర్వసంసృష్టరోగాణాం స్నేహనం న తు బస్తిభిః

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః

ఇతి సిద్ధిస్థానే పఞ్చకర్మీయాసిద్ధిర్నామ సప్తమోఽధ్యాయః ౭

మఙ్గలసిద్ధిర్నామాష్టమోఽధ్యాయః

అథాతో మఙ్గలసిద్ధి వ్యాఖ్యాస్యామః ౧

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

మఙ్గలాన్యేవ సతతం ప్రజానామభివర్ధయేత్

సర్వే గృహస్థాః సేవేరన్ దానాని చ తపాంసి చ ౩

మఙ్గలాచారయుక్తానాం నిత్యం చ నియతాత్మనామ్

దదతాం జుహ్వతాం చైవ వినిపాతో న విద్యతే ౪

ఆమః పక్వోఽపి వా స్నేహో బస్తి ---

--- నిత్యే చ తచ్చోక్తమనువాసనమ్

కషాయైర్వివిధైర్మిశ్రః స్నేహః స్నేహైశ్చ మూర్చ్ఛితః

సక్షౌద్రమూత్రలవణో నిరూహో దోషవాహనాత్

త్రిఫలాశ్వగన్ధాభూతీకదశమూలపునర్నవాః

బలాగోక్షురకోశీర ---

--- లీనాని కుట్టయేత్ ।

అష్టభాగావశేషం తం జలద్రోణే విపాచయేత్

తత స్తేన కషాయేణ ద్వౌ ప్రస్థౌ తైలసర్పిషోః

పచేచ్చతుర్గుణే క్షీరే కల్కం చేమం సమావపేత్

సైన్ధవం మధుకం ద్రాక్షాం శతపుష్పాం మహాసహామ్

బీజాని చాత్మగుప్తాయా మోర్వారుకస్య చ

విడఙ్గకుఞ్చికవచావృషకం శిరివారికా

జీవనీయాని సర్వాణి దద్యాత్ ఖరబుషామపి

శైశుకో నామ స స్నేహో బస్తికర్మణి శస్యతే
బాలానాం సర్వరోగఘ్నో నిదిష్టః పుణ్యకర్మణా
వమనం ప్రంసనీయాని దశమూలం చ శోధయేత్
తత్కషాయం పరిస్రావ్య గోమూత్రలవణాన్వితమ్

ఘృతతైలార్ధయుక్తోష్ణం నిరూహముపకల్పయేత్
తేనాస్య విలయం దోషా యాన్తి వహ్నిశ్చ దీప్యతే

శ్రేష్ఠామదనబీజానామాఢకం నిస్తుషీకృతమ్
విపాచయేదపాం ద్రోణే చతుర్భాగావశేషితమ్

ఉపకుఞ్చీఖరబుషాపిప్పల్యః సైన్ధవం వచా
త్రపుసో --- ని శతపుష్పా యవాన్యపి

స కషాయః సమాయుక్తః క్షీరగోమూత్రకాఞ్జికైః

సర్వానిలామయహరః స నిరూహోఽర్ధతైలికః
త్రిఫలా సారివా శ్యామా బృహత్యౌ వత్సకత్వచమ్

త్రాయమాణాబలారాస్నాగుడూచీనిమ్బకూలకమ్
--- కల్పయేత్

మహాసహా శక్రయవాః శతపుష్పాఽథ వత్సకః

మధూకాంశుమతీద్రాక్షాః సముద్రాన్తాఽథ బాలకమ్

క్షీరక్షౌద్రఘృతోపేతో నిరూహః పిత్తనాశనః
త్రిఫలాదారుభూతీకకరఞ్జద్వయచిత్రకాన్

ఏకాష్ఠీలాం విషాణీం చ ---
కణామూలం త్రివృద్ధన్త్యౌ పూర్వకల్పేన శోధయేత్

ఊర్ధ్వాధఃశోధనైః కల్కైర్యుక్తో లవణతైలయోః
ఈషదుష్ణః సగోమూత్రో నిరూహః కఫనాశనః

అయం తు సర్వదోషఘ్నో నిరూహః కత్తృణాదికః
కతృణోశీరభూతీకత్రిఫలా ---

రాస్నాశ్వగన్ధాశ్వదంష్ట్రాశిగ్రురయామాః శతావరీ
ఏలాపునర్నవాభార్గ్యః సపటోలా గుడూచ్యపి

త్రిపలీనాం జలద్రోణే పచేత్ పాదార్వశోషితే
తతస్తేన కషాయేణ పేష్యాణీమాని యోజయేత్

వచాజమోదే మదనపిప్పలీ ---
సిద్ధిస్థానస్యైతావానేవ భాగ ఉపలబ్ధః

కల్పస్థానమ్ ధూపకల్పాధ్యాయః
---కుష్ఠం పూతికమమ్బరం వచా

సర్షపా బస్తలోమాని ధూపః స్యాద్ధిఙ్గుసంయుతః
ఘృతం మేషవిషాణం చ వాజికుఞ్జరయోః ఖురౌ

కపిశల్యకబభ్రూణాం లోమాభిర్ధూప ఉత్తమః
ఘృతం సర్జరసః కృష్ణో భల్లాతకశిలేయకే

ద్వే హరిద్రే జతూశీరసర్షపాః పుష్పమార్జకమ్
విడఙ్గం తగరం పత్రం వచా హిఙ్గు సబాలకమ్

కౌమారో నామ ధూపోఽయం యుక్తో వర్ధయతి ప్రజాః
ఘృతం సర్పస్య నిర్మోకో గృధ్రకౌశికయోశ్చ విట్

వచా హిఙ్గు చ ధూపః స్యాదపస్మారగ్రహాపహః
ఘృతం గుగ్గులు బిల్వం చ దేవదారు నమేరు చ

ఏష మాహేశ్వరో ధూపో యవయుక్తో గ్రహాపహః
ఆగ్నేయస్తు స్మృతో ధూపో గోబాలా ఘృతసంయుతాః

బ్రాహ్మణానాం విశేషేణ సర్వరోగేషు శస్యతే
ఘృతం హయఖరోష్ట్రాణాం బాలాః కేశాశ్చ మాతృకాః

నఖాశ్చతుష్పదాం లాభాద్ధూపో భద్రఙ్కరః స్మృతః
పిశాచయక్షగన్ధర్వభూతస్కన్దకఘార్దితే

ధూపమేతం ప్రయుఞ్జీత యమిచ్ఛేదగదం క్షణాత్
ఘృతం సిద్ధార్థకో హిఙ్గు దేవనిర్మాల్యమక్షతాః

సర్పత్వగ్భిక్షుసంఘాటీ ధూపో రక్షోఘ్న ఉచ్యతే
ఘృతం సిద్ధార్థకాః క్షౌద్రం మేషశృఙ్గమజాపయః

ఖరస్య మూత్రం బాలాంశ్చ సోమం చైవాత్ర యోజయేత్
ఏష ధూపోత్తమో నామ్నా పరః ప్రేతనివారణః

పరః ప్రేతాభిభూతేషు పూతనాయాం చ శస్యతే
ఘృతం సిద్ధార్థకాః శ్వేతాః కుష్ఠం భల్లాతకం వచా

బస్తలోమాని తగరం భూర్జావర్తం సగుగ్గులు
దశాఙ్గో నామ ధూపోఽయం ప్రయోజ్యః సర్వరోగిషు

అపస్మారే విశేషేణ గ్రహేషూపగ్రహేషు చ
ఘృతం సిద్ధార్థకాః శ్వేతాశ్చోరకం సపలఙ్కషమ్

శూకరీ జటిలా చేతి ధూపో మోహ ఇతి స్మృతః
స్మృతం శ్రీవేష్టకా --- రలాక్షాపద్మకచన్దనమ్

సదేవదారుసురసం శాలజం చేతి యోజయేత్
ధూపోఽయం వారుణో నామ గ్రీష్మకాలే ప్రశస్యతే

శకున్యాం పౌణ్డరీకే చ రేవత్యాం చ కఫాధికే
ఘృతం మజ్జా వసా లాక్షా ధూపోఽయం చతురఙ్గికః

అల్పదోషే కృశే బాలే ప్రయోజ్యో గ్రహవైకృతే
ఘృతం వచా తరక్షోశ్చ విష్ఠా లోమాని చర్మ చ

ప్రసహానాం పురీషం చ ధూపో నన్దక ఉచ్యతే
ఘృతం కణా వ్రీహితుషాః కపిలోమత్వచం వచా

సర్షపాః కుష్ఠమేలా చ కణధూపో గ్రహాపహాః
ఘృతం సర్పత్వచం బిల్వం సరః సిద్ధార్థకా జతు

శ్రీధూప ఇతి నిర్దిష్టః శ్రీకామేషుపయోజయేత్
శ్వవిణ్మూత్రం మయూరాణాం లోమాన్యథ వచా ఘృతమ్

సర్షపాశ్చేతి ధూపోఽయం గ్రహఘ్న ఇతి విశ్రుతః
ఘృతం కుఞ్జరదన్తం చ తనుజాన్యజమేషయోః

గోశృఙ్గమితి ధూపోఽయం పుణ్యః పుణ్యజనావహః
ఘృతం స్థౌణేయకం మాంసీ తగరం పరిపేలవమ్

హ్రీబేరం శతపుష్పాం చ హరితాలం మనఃశిలామ్

ముస్తం హరేణుకామేలాం ధూపార్థముపకల్పయేత్

శిశుకో నామ ధూపోఽయం సర్వరోగగ్రహాపహః
ధూపనే చానుధూపే చ ప్రతిధూపే చ భార్గవ

ఘృతం సిద్ధార్థకా లాజాః కుశాః సహ ---
సర్వతుల్యా భవేద్ బ్రాహ్మీ ధూపోఽయం బ్రాహ్మ ఉచ్యతే
బ్రాహ్మణక్షత్రవైశ్యేషు ప్రయోజ్యో భిషజా భవేత్
సర్వరోగేషు సతతం క్షిప్రం రోగాన్నిరస్యతి

ఘృతం శ్వదంష్ట్రా వసుకా హరిద్రే పరిపేలవమ్
వచా భార్గీ చ ధూపోఽయం ప్రతిధూపః సుఖావహః

ఘృతం చ పద్మకోశీరం వాలకం కేసరం రసమ్
ప్రతిధూప ఇతి ఖ్యాతః సర్వరోగేషు శస్యతే

ఘృతం వానరలోమాని కుక్కుటాణ్డం వచా యవాః
సిద్ధార్థకాశ్చ ధూపోఽయం ప్రతిధూపమహోదయః

ఘృతం నిమ్బస్య పత్రాణి మూలం పుష్పం ఫలం త్వచమ్
అరిష్టో నామ ధూపోఽయమరిష్టం కురుతే క్షణాత్

ఘృతం నిమ్బస్య పత్రాణి ఖరమూత్రం వచా జతు
సర్షపాశ్చాత్ర ధూపోఽయం ప్రతిధూపశ్చ శస్యతే

ఘృతం నిమ్బస్య పత్రాణి జతుసర్జరసాక్షతాః
భాసోలూకశకృచ్చేతి ధూపోఽపస్మారనాశనః

ఘృతం నిమ్బస్య పత్రాణి సురసాశ్వఘ్నయోస్తథా
గోమేషబస్తబాలాశ్చ భూపోఽయ సర్వరోగహా

ఘృతాక్షతం జాతిపుష్పం మధు సిద్ధార్థకా వచా
గణధూప ఇతిఖ్యాతః సర్వభూతరుజాపహః

ఘృతం శల్లకిధూపశ్చ పుష్పం జాతిశిరీషయోః
నమేరుణా సమాయుక్తో ధూపః స్వస్తిక ఉచ్యతే

ఘృతం గుగ్గులుసంయుక్తం దేవదారు ఘృతాన్వితమ్
కాలాగురు చ సర్పిశ్చ సర్షపాశ్చాపి సర్పిషా

తృణమ్ృలస్య పత్రాణి సారం పుష్పఫలం త్వచమ్
పఞ్చ ధూపాః సమాఖ్యాతాః సఘృతా గ్రహనాశనాః

గుగ్గుల్వాదీని చైతాని దశాఙ్గం చ సమాపయేత్
గృహధూప ఇతి ఖ్యాతో న క్వచిత్ ప్రతిహన్యతే

సిద్ధార్థాశ్చేతి ధూపాస్తే చత్వారింశదుదాహృతాః
భిషక్సిద్ధికరా నృణాం పుత్రదా రోగనాశనాః

ఏతైర్బాలాన్ సమాపన్నానరిష్టాగారమేవ చ

బస్త్రశయ్యాసనాద్యం చ బాలానాం ధూపయేద్భిషక్

పూర్వమేవ భిషగ్ధూపం పుష్యయోగేన సంహరేత్
ఉపోషితః శుచిః స్నాతో మైత్రాగ్నేయోత్తరాసు వా

వాచయిత్వా బలిం కృత్వా శ్రుత్వా శబ్దాన్మనోఽనుగాన్
చతస్రః శుచయః కన్యాః కుట్టయేయురతన్ద్రితాః

--- తం ధూపం నిదధ్యాద్భాజనే నవే
గోపయేచ్చ సుపిహితం కాలే చైనం ప్రయోజయేత్

తత్కాలమపి చాపన్నః సంభృత్యాశు ప్రయోజయేత్
నను తస్మిన్ ధ్రువా సిద్ధిర్యథాపూర్వోపకల్పితే

ఆఘ్రాతపరధూపస్తు యది న ప్రతిధూప్యతే
ఆశు తం రోగమాప్నోతి తదర్థం ధూప్యతే పునః

ధూపశ్చైవానుధూపశ్చ ప్రతిధూపశ్చ జీవక
త్రివిధో ధూప ఉద్దిష్టః కర్మభేదాచ్చికిత్సకైః

కౌమారభృత్యాస్త్వపరే జఙ్గమస్థావరాశ్రయాత్
ద్వియోనిం బ్రువతే ధూపం కశ్యపస్య మతే స్థితాః

కుతో ధూపాః సముత్పన్నాః కిందైవత్యాః కిమాశ్రయాః
కైర్నామభిర్మతాస్తేషు దహ్యమానేషు కిం జపేత్

ఏవం మహాజనగతశ్చోచ్యతే భిషజా భిషక్
తస్మాన్నిర్ణయమేతేషాం ప్రశ్నానాం శృణు తత్త్వతః

జాతా జాతా ఋషిసుతా మ్రియన్తే రాక్షసైర్యదా
తదా మహర్షయః సర్వే వహ్నిం శరణమన్వియుః

హోమజాపతపోయుక్తాస్తతస్తుష్టోఽగ్నిరబ్రవీత్
ఇమాన్ ధూపాన్ ప్రయచ్ఛధ్వం ప్రయుఙ్ధ్వం చ మదర్పితాన్

రక్షోభూతపిశాచేభ్యో న భయం వో భవిష్యతి
జాతేషు వర్ధమానే చ రోగే ధాత్ర్యాం చ యుజ్యతాం హ

తతస్తే మునయస్తుష్టాః కశ్యపం లోకవర్ధనమ్
ఋషిలోకహితం జ్ఞాత్వా యుయుజుస్తత్ర కర్మణి

అగ్నేః సకాశాద్ధపాన్ స సంలబ్ధ్వా చాధికోఽభవత్
అధృష్యాః సవభూతానాం కుమారాస్తే చ రక్షితాః

ఏవం ధూపాః సముత్పన్నాః ప్రజానాం హితకామ్యయా
నిర్దిష్టాశ్చాగ్నిదైవత్యా జఙ్గమస్థావరాశ్రయాః

విధూరస్యనువాకేన సర్వమేవాభిమన్త్ర్య చ
ప్రయుఞ్జీత శిశౌ రక్షాం దహ్యమానే జపేత్త్విదమ్

అగ్నిస్త్వా ధూపయతు బ్రహ్మా త్వా ధూపయతు శివస్త్వా ధూపయతు వసవస్త్వా ధూపయన్తు రుద్రస్త్వా ధూపయతు ఆదిత్యస్త్వా ధూపయతు మరుతస్త్వా ధూపయన్తు సాధ్యస్త్వా ధూపయతు దేవా ఋభవస్త్వా ధూపయన్తు విశ్వే త్వా దేవా ధూపయన్తు సర్వే త్వా దేవా ధూపయన్తు ఛన్దాంసి త్వా ధూపయన్తు పృథివీ త్వా ధూపయతు అన్తరిక్షం త్వా ధూపయతు ద్యౌస్త్వా ధూపయతు దిశస్త్వా ధూపయన్తు దిశాం త్వా పతయో ధూపయన్తు దేవీరాపస్త్వా ధూపయన్తు శివస్త్వా పవమానో ధూపయతు మిత్రస్త్వా సవితా సూర్యో ధూపయతు చన్ద్రస్త్వా సోమో ధూపయతు నక్షత్రాణి త్వా సుప్రజాత్వాయ ధూపయన్తు నక్షత్రాణాం త్వా దేవతాః సుమనసే ధూపయన్తు అహోరాత్రాణి త్వా శాన్తయే ధూపయన్తు ఋభవస్త్వా పుణ్యాయ కర్మణే ధూపయన్తు సంవత్సరాస్త్వాఽఽయుషే బ్రహ్మవర్చసే బలాయ ధూపయన్తు ప్రజాపతిస్త్వా సుప్రజాత్వాయ ధూపయతు అశ్వినౌ త్వాఽఽరోగ్యాయ దీర్ఘాయుష్ట్వాయ సహసే శేవసే ధూపయతామ్ మాతరస్త్వా స్నిహా ధూపయన్తు పితరస్త్వా తనోరచ్ఛేదాయ స్వధాయై ధూపయన్తు కుమారస్త్వా కౌమారాయ వసవే ధూపయతు శాఖస్త్వా యౌవనాయ ధూపయతు విశాఖస్త్వా మధ్యాయ వయసే ధూపయతు నైగమేషస్త్వా జరసే ధూపయతు సర్వే త్వా దేవా దివ్యాయ ధామ్నే ధూపయన్తు సర్వే త్వా ఋషయో బ్రహ్మవర్చసాయ ధూపయన్తు సర్వాస్త్వా నద్యః సుపీతాయ ధూపయన్తు సర్వే త్వా పర్వతాః స్థైర్యాయ ధూపయన్తు సర్వాస్త్వా ఓషధోఽన్నాద్యాయ ధూపయన్తు సర్వే త్వా వనస్పతయః సువ్రతానాం శ్రైష్ఠ్యాయ ధూపయన్తు సర్వే త్వా పశవః శక్త్యై శాన్త్యై ధూపయన్తు సత్యేన త్వా ధూపయామ్యృతేన త్వా ధూపయామ్యృతసత్యాభ్యాం త్వా ధూపయామి నమో

దేవేభ్య ఇతి జపేత్ । ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః

ఇతి కల్పస్థానే ధూపనకల్పః

లశునకల్పాధ్యాయః

అథాతో లశునకల్పం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

హుతాగ్ని హోత్రమాసీనం గఙ్గాద్వారే ప్రజాపతిమ్

పప్రచ్ఛ స్థవిరః కాలే ప్రజానాం హితకామ్యయా ౩

భగవల్లశునోత్పత్తిం ప్రయోగం చోపయోజనే

శ్రోతుమిచ్ఛామికాలం చ రోగాన్ యేషు న యేషు చ ౪

వ్యాపదశ్చాస్య కాః సన్తి కిం చ తాసాం చికిత్సితమ్

అన్నపానం చ కిం తత్ర పరిహారః ఫలం చ కిమ్ ౫

ఇతి పృష్టః స శిష్యేణ మునిరాహ ప్రజాహితమ్
శృణు సౌమ్య యథోత్పన్నం లశునం సపరాయణమ్ ౬
న లేభే గర్భమిన్ద్రాణీ యదా వర్షశతాదపి
తదైనాం ఖాదయామాస శక్రోఽమృతమితి శ్రుతిః ౭
సవ్యేన పరిరబ్యైనాం బాహునాం చారుణా స్నిహా
వ్రీడన్తీం సాన్త్వయన్ దేవీం పతిర్భార్యామపాయయత్ ౮
తస్యాస్తు సౌకుమార్యేణ హ్రియా చ పతిసన్నిధౌ
అమృతస్య చ సారత్వాదుద్గార ఉదయద్యదా ౯
యదృచ్ఛయా చ గామాగాదమేధ్యే నిపపాత చ
తతోఽబ్రవీచ్ఛచీమిన్ద్రో బహుపుత్రా భవిష్యసి ౧౦
ఏతచ్చాప్యమృతం భూమౌ భవిష్యతి రసాయనమ్
స్థానదోషాత్తు దుర్గన్ధం భవిష్యత్యద్విజోపగమ్ ౧౧
లశునం నామతస్తచ్చ భవిష్యత్యమృతం భువి
ఏవమేతత్ సముత్పన్నం శృణు తస్య క్రియావిధిమ్ ౧౨
రసోఽస్య బీజే కటుకో నాలే లవణతిక్తకౌ
పత్రాణ్యస్య కషాయాణి విపాకే మధురం చ తత్ ౧౩
స్వాదుస్తిక్తః కటుశ్చాత్ర యథాపరపరోత్కటాః
స్వాదుత్వాద్గురు సస్నేహం బృంహణం లశునం పరమ్ ౧౪
రససాధారణత్వాచ్చ సాధారణరుజాపహమ్
ఆయుష్యం దీపనం వృష్యం ధన్యమారోగ్యమగ్నిమమ్ ౧౫
స్మృతిమేధాబలవయోవర్ణచక్షుఃప్రసాదనమ్
ముఖసౌగన్ధ్యజననం స్రోతసాం చ విశోధనమ్ ౧౬
శుక్రశోణితగర్భాణాం జననం హ్రీనిషేధయోః
సౌకుమార్యకరం కేశ్యం వయసః స్థాపనం పరమ్ ౧౭

అమృతోద్భూతమమృతం లశునానాం రసాయనమ్
దన్తమాంసనఖశ్మశ్రుకేశవర్ణవయోబలమ్ ౧౮
న జాతు భ్రశ్యతే జాతం నృణాం లశునఖాదినామ్
న పతన్తి స్తనాః స్త్రీణాం నిత్యం లశునసేవనాత్ ౧౯
న రూపం భ్రశ్యతే చాసాం న ప్రజా న బలాయుషీ
సౌభాగ్యం వర్ధతే చాసాం దృఢం భవతి యౌవనమ్ ౨౦
ప్రమదాఽతివిధాయాపి లశునైః ప్రాప్నుతే మృజామ్
నచైనాం సంప్రబాధన్తే గ్రామ్యధర్మాద్భవా గదాః ౨౧
కటీశ్రోణ్యఙ్ఘ్రమూలానాం న జాతు వశగా భవేత్
న జాతు బన్ధ్యా భవతి న జాత్వప్రియదర్శనా ౨౨
దృఢమేధావిదీర్ఘాయుర్దర్శనీయప్రజా భవేత్
అశ్రాన్తో గ్రామ్యధర్మేషు శుక్రధాశ్చ భవేన్నరః ౨౩
యావతీభిశ్చ సమియాత్తావత్యో గర్భమాప్నుయుః
నీలోత్పలసుగన్ధిశ్చ పద్మవర్ణశ్చ జాయతే ౨౪
గాత్రమార్దవమాప్నోతి కణ్ఠమాధుర్యమేవ చ
గ్రహణీదోషశమనం పరం కాయాగ్నిదీపనమ్ ౨౫
చ్యుతభగ్నాస్థిరోగేషు సర్వేష్వనిలరోగిషు
పుష్పరేతోభ్రమే కాసే కుష్ఠరోగేషు సర్వశః ౨౬
క్రిమిగుల్మకిలాసేషు కణ్డ్వాం విస్ఫోటకేషు చ
వైవర్ణ్యతిమిరశ్వాసనక్తమాన్ద్యాల్పభోజనే ౨౭
జీర్ణజ్వరే విదాహే చ తృతీయకచతుర్థకే
స్రోతసాముపఘాతేషు గాత్రజాడ్యోపశోషయోః ౨౮
అశ్మరీమూత్రకృచ్ఛ్రేషు కుణ్డలేఽథ భగన్దరే
ప్రదర ప్లీహశోషేషు పాణ్డులే వాతశోణితే ౨౯

లశునాన్యుపయుఞ్జీత మేధాగ్నిబలవృద్ధయే
ముచ్యతే వ్యాధిభిః క్షిప్రం వపుశ్చాధికమాప్నుతే ౩౦
నాన్యత్రచ్ఛ్లేష్మికే వ్యాధౌ పైత్తికే వా ప్రయోజయేత్
ప్రసిష్ఠః స్థవిరోఽనగ్నిః సూతికా గర్భిణీ శిశుః ౩౧
ఆమే జ్వరేఽతిసారే చ కామలాయాం తథాఽర్శసి
ఊరుస్తమ్భవిబన్ధేషు గలవక్త్రరుజాసు చ ౩౨
సద్యోవాన్తే విరిక్తే చ కృతనస్యే విశోషితే
తృష్ణాచ్ఛర్దిపరీతేషు హిక్కాశ్వాసాతివృద్ధిషు ౩౩
అధృతిష్వసహాయేషు దరిద్రేషు దురాత్మసు
దత్తబస్తినిరూహేషు లశునం న ప్రయోజయేత్ ౩౪
అక్షీణాగ్నిబలానాం తు సర్వరోగేషు శస్యతే
పౌషే మాఘేఽథవా మాసే లశునాన్యుపయోజయేత్ ౩౫
వయస్థాని సుహృద్యాని నిస్తుషాణ్యవిశోధితమ్
కాయాగ్నికాలసాత్మ్యేన మాత్రా స్యాన్నియమోఽపి చ ౩౬
చతుష్పలీ భవేన్మాత్రా లశునానాం కనీయసీ
షట్పలీ మధ్యమా శ్రేష్ఠా పలాష్టౌ చ దశాథ వా ౩౭
శతం షష్టిః శతార్ధం చ మాత్రాః స్యుర్గణితేష్వపి
శుష్కేషు బద్ధబీజేషు పలవద్ధరితేషు తు ౩౮
అథవా యావదుత్సాహం భక్షయేదపి మూర్చ్ఛితః
పుణ్యేఽహని నరో ధీరో లశునానుపచారయేత్ ౩౯
బహ్వగ్నికే నిరుద్వేగం నివాతశరణః సుఖీ
మార్గకౌశేయకార్పాసకోవయాజినకమ్బలైః ౪౦
వాసోభిర్నిర్మలైర్యుక్తో భృశం చాగరుధూపితైః
ధూపైశ్చూర్ణైశ్చ యుక్తః స్యాన్నిత్యం విధృతపాదుకః ౪౧

లశునాన్యానయేదన్యస్త్వథాన్య ఉపకల్పయేత్
పత్రాణి వర్జయేదేషాం బీజం నాలం చ కల్పయేత్ ౪౨
సూక్ష్మచ్ఛిన్నాని కృత్వా చ సర్పిషా ప్లావయేద్భృశమ్
హైయఙ్గవీనం తు ఘృతం తైలం బాలోచితం నవమ్ ౪౩
ప్లావనం యావదుత్సాహం తి ష్ఠేయుశ్చాప్లుతాన్యపి
ద్విత్రిపఞ్చదశాష్టాహం ప్రశస్తస్నేహభావితమ్ ౪౪
ఆత్మచిన్తామనుస్వాపం దన్తకాష్ఠం వివర్జ్య చ
జీర్ణాహారః సుఖోత్థాయీ బ్రాహ్మణాన్ స్వస్తివాచ్య చ ౪౫
ఆసిత్వా భక్షయేత్తాని సేవ్యముష్ణోదకం సదా
ఉపదంశేఽపి దాతవ్యమార్ద్రకం విశ్వభేషజమ్ ౪౬
కేసరం మాతులుఙ్గానామథ వా జీవదాడిమమ్
మూలకం వర్జయిత్వా చ దద్యాద్ధరితకాన్యపి ౪౭
అఙ్గానామపి భృష్టానాం చూర్ణం స్యాదవచూర్ణనమ్
త్వక్పత్రశుణ్ఠీమరిచసూక్ష్మైలాజాతిమిశ్రితమ్ ౪౮
లవణాన్యపి సర్వాణి లాభతస్తత్ర చూర్ణయేత్
సుజాతం మద్యమప్యస్య యుక్తితః సముదానయేత్ ౪౯
లశునాన్యన్తరా ఖాదేత్ పిబేన్మద్యం తథాఽన్తరా
సుఖమగ్నిముపాసీనో భక్షయేత్తృప్తయే శనైః ౫౦
ఉష్ణోదకం వా మద్యం వా శృతం వాఽనుపిబేత్ పయః
హేత్వగ్నిరోగసాత్మ్యజ్ఞో ద్వితీయం న చ భక్షయేత్ ౫౧
తతః కలాయచూర్ణేన హస్తముష్ణోదకేన చ
ప్రక్షాల్య ముఖమోష్ఠౌ చ గురుప్రావరణోఽగ్నిమాన్ ౫౨
తామ్బూలపత్రం సస్వాకం సజాతీకటుకాఫలమ్
లవఙ్గపుష్పకర్పూరకక్కోలకఫలాన్వితమ్ ౫౩

నిష్ఠీవన్ ధారయేదాస్యే న చ నిద్రాం దివా భజేత్
తేనాస్య విలయం శ్లేష్మా యాతి మూర్చ్ఛా చ శామ్యతి ౫౪
సౌగన్ధ్యం జాయతే చాస్య దౌర్గన్ధ్యం చ వినశ్యతి
తృషితస్తు పిబేదుష్ణం దీపనీయశృతం జలమ్ ౫౫
అత్యన్తపైత్తికో వాఽపి కదుష్ణం పాతుమర్హతి
శృతం ముస్తకశుణ్ఠీభ్యాం సశుణ్ఠీబాలకేన వా ౫౬
శుణ్ఠ్యా వా కేవలం కోష్ణం నిశి పీత్వా సుఖం స్వపేత్
ఏతేన విధినా ఖాదేత్ పక్షం మాసమృతుం తథా ౫౭
త్రిమాసం హైమనం వాఽపి చతురో వా జితేన్ద్రియః
ద్రవ్యమాసాద్య రోగం చ యథాకాలం ప్రయోజయేత్ ౫౮
రూక్షాణి తు న భక్ష్యాణి తాని పిత్తభయాద్వ్యధైః
అన్నమప్యల్పశో దేయం శృణు యాదృశకం హితమ్ ౫౯
కపాలభృష్టపక్వాః స్యుర్యవగోధూమమణ్డకాః
రూక్షాః సుగన్ధయో హృద్యాః పూపటా లవణైర్యుతాః ౬౦
శాలీనాం పోలికాశ్చ్శ్రేష్ఠా ముద్గకుల్మాషసంస్కృతిః
సక్తుపిణ్డ్యః సులవణాః కుస్నేహాః పఞ్చపట్టితాః ౬౧
లావైణతిత్తిరిశశకపిఞ్జలచకోరకాః
మాంసార్థం జాఙ్గలాశ్చాన్యే విధేయా మృగపక్షిణః ౬౨
అభ్యుష్ణాః సంస్కృతానమ్లలవణస్నేహవేషణైః
మాంసం శస్తం ఫలామ్లం వా కోలామలకదాడిమైః ౬౩
వాస్తుకో దాడిమే సిద్ధశ్చాఙ్గేర్యామలకేన వా
బుర్బుర్వృషస్య వా పుష్పమథవా బాలమూలకమ్ ౬౪
యః స్నేహం బహు భుఞ్జీత రూక్షాన్నం తస్య శస్యతే
అల్పస్నేహాశనో భోజ్యం సుస్నిగ్ధం తు నిధాపయేత్ ౬౫

కుష్ఠీ శ్వాసీ తమీ కాసీ ప్రమేహీ వాతకుణ్డలీ
ధ్యాయీ ప్లీహ్యర్శసో గుల్మీ భక్షయేయుర్వినాఽమ్బసా ౬౬
భక్షితాన్తే తతో యూషం విదధ్యాత్ పానభోజనే
లశునానాం పలం పిష్టం ద్విపలం దాడిమస్య చ ౬౭
ద్విపలం ద్విపలం దద్యాన్మాంసస్య ఘృతతైలయోః
సువేషణం సులవణం సోష్ణం క్షుధితమాశయేత్ ౬౮
శాలిషష్టికగౌరాణాం భక్తం తేనాల్పశో భజేత్
త్ర్యహం సదధితక్రం తు యూషమస్యోపపాదయేత్ ౬౯
తతస్త్ర్యహే సశుక్తం తు ముద్గమణ్డాద్యతః పరమ్
న పర్యుషితమశ్నీయాద్యూషం నిత్యం తు సాధయేత్ ౭౦
విరుద్ధాని విదాహీని వర్జయేచ్చాకగోరసాన్
అభిష్యన్దీని చాన్నాని మాంసం భక్ష్యేక్షవాణి చ ౭౧
అధ్వానం మైథునం చిన్తాం శోకవ్యాయామశోషణమ్
అహితం వర్జయేత్ సర్వం నివాతశయనాసనః ౭౨
త్యజఞ్చీతోపచారాంశ్చ లశునాన్యుపయోజయేత్
శీతోపచారాత్ స్నేహాచ్చ జలోదరమవాప్నుయాత్ ౭౩
స్నేహాదణ్డోపచారాచ్చ పాణ్డుశోఫరుజాభయమ్
స్నేహాద్ గుర్వన్నపానాచ్చ గ్రహణీదోషకామలే ౭౪
కుమద్యమత్స్యగవ్యైస్తు జ్వరకుష్ఠక్షయాహతిః
రూక్షేభ్యశ్చోష్ణకాలే చ సర్వపిత్తరుజాభయమ్ ౭౫
శూలాతిసారసాధ్మానహృల్లాసచ్ఛర్ద్యరోచకాః
హిక్కా విసూచికా శ్వాసనిద్రేఽన్యేఽత్రాప్యుపద్రవాః ౭౬
ఉపద్రవప్రతీకారః కార్యః స్వైః స్వైశ్చికిత్సితైః
ఛర్ద్యజీర్ణవిదాహేషు గౌరవే కఫసంభవే ౭౭

లఙ్ఘయిత్వా యథాయోగం పథ్యాశీ పునరాచరేత్
విరేకం వమనం నస్యం కుర్యాచ్చ కవలగ్రహాన్ ౭౦
దేహవ్యాధిబలాపేక్షీ తీక్ష్ణాంస్త్వస్య వివర్జయేత్
శ్రద్దధానో భవేద్ధీమాన్న త్వరేతోద్విజేత వా ౭౯
అథ పథ్యాశనే వృత్తే సప్తాహాత్ సర్వభోజినమ్
నిరుపద్రవమాశ్వస్తం బలినం లశునాదినమ్ ౮౦
పాయయేత్త్రిఫలాయుక్తం సర్పిః సలవణం త్ర్యహమ్
న విహన్యాద్యథాఽహారః పక్వమన్నం చ భోజయేత్ ౮౧
కాయే దోషోఽస్య యో లీనః స తేనాశు ప్రశామ్యతి
న చ స్నేహకృతో దోషః పశ్చాత్తం సంప్రబాధతే ౮౨
పామా విస్ఫోటకాః కణ్డూరాబ్ధిర్యం జాడ్యసుప్తతే
ఏతే హ్యేతం ప్రబాధన్తే యద్యసౌ న విరిచ్యతే ౮౩
తస్మాన్మృదువిరేకః స్యాత్త్రివృత్త్రిఫలయా ఘృతమ్
విదధ్యాత్ సోష్ణలవణమను చోష్ణోదకం పిబేత్ ౮౪
గురుదేవాగ్నిపూజాశ్చ భక్షయన్ వర్జయేద్బుధః
స్నాత్వా సుగన్ధిర్వృద్యాత్మా పూజయేద్ గురుదేవతాః ౮౫
అత ఊర్ధ్వం ప్రవక్ష్యామి లశునే శేషకర్మ యత్
బీజాఢకం జలద్రోణే జర్జరీకృతమావపేత్ ౮౬
జలానిత్యేఽగ్ని --- వా గోపయేత్ షష్టికేషు వా
అవ్యాధిరమరప్రఖ్యో జీవేద్వర్షశతం నరః ౮౭
యావద్వర్షస్థితం ఖాదేత్తావద్వర్షశతాన్యపి
జహాతి చ త్వచం జీర్ణాం జీర్ణాం త్వచమివోరగః ౮౮
లశునానాం పలం నిత్యం పలే ద్వే వా ఘృతస్య తు
మధునః కిఞ్చిదేవ స్యాత్తల్లీఢ్వాఽను పిబేత్ పయః ౮౯

సంవత్సరమజీర్ణాన్తే భుఞ్జీత పయసౌదనమ్
సోఽపి సర్వరుజాహీనః శతవర్షాణి జీవతి ౯౦
ఆమాని యో న శక్నోతి తస్య భృష్టాని సర్పిషి
పత్రపూపలికావచ్చ సంస్కృతాన్యుపయోజయేత్ ౯౧
సిద్ధాని సహ మాంసైర్వా యవాగ్వా దాధికేన వా
నిమన్థకాశ్చ శస్యన్తే నానాద్రవ్యోపసంస్కృతాః ౯౨
లశునానాం పలశతం జలద్రోణేషు పఞ్చసు
క్వాథయేద్ద్రోణశేషం తం పచేద్భూయో ఘృతాఢకే ౯౩
ఆఢకం పయసో దద్యాద్గర్భం చేమం సమావపేత్
లశునానాం పలశతం బీజానాం శ్లక్ష్ణసంస్కృతమ్ ౯౪
దీపనం జీవనం వృష్యం యత్కిఞ్చిత్ సర్వమావపేత్
అక్షవద్దశమూలం చ తత్ సిద్ధమవతారయేత్ ౯౫
ఏతత్ పానే చ భోజ్యే చ హితం సమధుశర్కరమ్
తేనైవ విధినా తైలం బస్తికర్మణి శస్యతే ౯౬
క్లీబబన్ధ్యాతివృద్ధానామపి వీర్యప్రజాప్రదమ్
విరేకవమనద్రవ్యైః సంస్కృతే కుష్ఠమ్రక్షణమ్ ౯౭
శ్విత్రనాడీక్రిమీణాం చ పానభోజనమ్రక్షణే
ప్రయుక్తమారోగ్యకర గన్ధసర్పిరనుత్తమమ్ ౯౮
అథ గన్ధమహన్నామ ధనినాముపదిశ్యతే
యం దృష్ట్వా భజ్యతే శీఘ్రం సాక్షాదక్పి సదాగతిః ౯౯
రోగానీకేన సహితః సహితశ్చ మరుద్గణైః
లశునం న్యాయతః ఖాదేన్మకుటం రచయేదపి ౧౦౦
కుర్యాల్లశునమాలాం చ శిరసః కర్ణయోరపి
బహిః ప్రావరణస్యాపి కుర్యాల్లశునకమ్బలమ్ ౧౦౧

హస్తయోః పాదయోః కణ్ఠే బధ్నీయాద్యుచ్ఛితాన్యపి
అధస్తాద్వాససశ్చాపి విదద్ధ్యాచ్ఛయనాశనే ౧౦౨
దద్యాల్లశునచీరాణి గృహద్వారేషు సర్వశః
భార్యాణాం భ్రాతృపుత్రాణాం దాసీనాముపచారిణామ్ ౧౦౩
సర్వేషామాత్మవత్ కుర్యాత్ కృతే గన్ధవరే బుధః
అన్నపానాని సర్వాణి కుర్యాల్లశునవన్తి చ ౧౦౪
వాదయన్తు చ వాదిత్రం గాన్తు గీతాని చేచ్ఛయా
నటా భల్లాశ్చ మల్లాశ్చ దర్శయన్త్వాత్మశిక్షితమ్ ౧౦౫
గన్ధమాల్యాన్నపానాని యథార్హముపకల్పయేత్
దృష్ట్వా గన్ధమహం వాతో ద్వారాదేవ నివర్తతే ౧౦౬
దేవదారువనే భైక్షం చరతా ఛన్నరూపిణా
అవజ్ఞాతేన రుద్రేణ మునిభార్యా నిరీక్షితాః ౧౦౭
తతస్తాసాం ప్రజా నాసీత్తతస్తాః శరణం యయుః
భద్రకాలీముమాం దేవః స చ తుష్టోఽబ్రవీద్వచః ౧౦౮
అయం గన్ధమహో నామ తం కురుధ్వమృషిస్త్రియః
సర్వరోగవినాశాయ బలరూపప్రజాకరమ్ ౧౦౯
ఉన్మాదవిషశాపఘ్నం వాతానీకవిశాతనమ్
అశ్మనీవ ధ్రువా లేఖా ప్రజాఽవశ్యం భవిష్యతి ౧౧౦
తతస్తా బ్రహ్మవాదిన్యశ్చక్రుర్గన్ధమహం తదా
లేభిరే చేప్సితాన్ కామాఞ్చాస్తం చేదం ప్రచక్రిరే ౧౧౧
అఖ్యాతం గురుపుత్రాయ రహస్యం హ్యేతదుత్తమమ్
భిషజా న ప్రమాదేన వక్తవ్యం యత్రకుత్రచిత్ ౧౧౨
సమ్యక్ సుభాషితశ్చాహం త్వయేదం ప్రాప్నువన్మనే
యం పఠిత్వా భిషగ్లోకే న క్రియాస్వవసీదతి ౧౧౩

గిరిజం క్షేత్రజం చైవ ద్వివిధం లశునం స్మృతమ్
అమృతేన సమం పూర్వం తదలాభే పరం హితమ్ ౧౧౪
దేవవైద్యద్విజపరైరుపయోజ్యం చ సిద్ధయే
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౧౧౫
ఇతి కల్పేషు లశునకల్పః

కటుతైలకల్పాధ్యాయః
అథాతః కటుతైలకల్పం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
కటుతైలోపదేశం తు వక్ష్యామి ప్లీహనాశనమ్
న హ్యతః పరమం కిఞ్చిదౌషధం ప్లీహశాన్తయే ౩
ప్లీహోదరిణమాదౌ తు బలినం నిరుపద్రవమ్
కల్యాణకేన వా స్నిగ్ధం సర్పిషా షట్పలేన వా ౪
మాత్రయా పాయయేత్తైలం పథ్యచేష్టాశనస్థితిమ్
పఞ్చప్రయోగాస్త్వస్యోక్తా మాత్రాసాతతయభోజనైః ౫
పలాని ద్వాదశ జ్యేష్ఠా మధ్యమా షట్పలా స్మృతా
మాత్రా చతుష్పలీ హ్రస్వా యావద్వాఽగ్నిబలం భవేత్ ౬
స్నేహపీతోపచారం చ విదధ్యాదఖిలం భిషక్
ప్రజాగరనివాతాగ్నిస్వాతన్త్ర్యామ్బరసేవినామ్ ౭
పీతమాత్రే క్రమం విద్యాద్ వ్యథా తన్ద్రీ చ జీర్యతి
ఉద్గారశుద్ధిర్వైశద్యలాఘవాని జరాం గతే ౮
కృశం చాతివిరిక్తం చ మణ్డాదిభిరుపక్రమేత్
బలీ మన్దవిరిక్తశ్చ భుఞ్జీత మృదుమోదనమ్ ౯
ఈషత్స్నేహామ్లయూషేణ సంస్కృతేన యథాబలమ్

రోహీతమోచయోర్వశ్యం కుర్యాత్ కామ్బలికం సదా ౧౦
ఫలామ్లదీపనోపేతం కటుతైలోపసంస్కృతమ్
తేనైనం భోజయేన్నిత్యం యావత్ప్రాణో యథా భవేత్ ౧౧
లబ్ధప్రాణం తతశ్చైనం మాత్రయా పాయయేత్ సదా
కటుతైలం యథాశక్తి సంస్కృతం నవమేవ వా ౧౨
ద్రాక్షాకాశ్మర్యమధుకబాలకోశీరచన్దనైః
కటుతైలం పచేత్ క్షీరే ప్లీహ్ని దాహోత్తరే నృణామ్ ౧౩
జీర్ణేఽపరాహ్ణే చోద్వర్త్య లఘురుష్ణోదకాప్లుతః
అభయాం కటుతైలేన భృష్టాం దధని సాధితామ్ ౧౪
శాల్యోదనేన భుఞ్జీత తథా కామ్బలికేన చ
తచ్ఛేద్విదాహం జనయేత్ పిబేత్ కల్యాణకం తతః ౧౫
మత్స్యాః కటుకతైలం చ దధి మాషాన్ ఘృతం పయః
క్షారేణ పారిజాతస్య తత్ పక్వమవచారయేత్ ౧౬
ఏతత్తైలఘృతం ప్రోక్తం ప్లీహగుల్మనివారణమ్
దీపనం స్నేహనం బల్యం గ్రహణీపార్శ్వరోగనుత్ ౧౭
కణికారత్వచతులాం చతుర్ద్రోణే పచేదపామ్
పాదశేషే సమక్షీరే కషాయే తత్ర పాచయేత్ ౧౮
ప్రస్థం కటుకతైలస్య ద్వౌ ప్రస్థౌ దధిమాషయోః
దశమూలోపసంసిద్ధరోహీతరసమావపేత్ ౧౯
క్షారజీవనవర్గం చ సైన్ధవం దీపనం చ యత్
ఏతత్ సిద్ధం ప్రయోగేణ కర్ణికారీయముత్తమమ్ ౨౦
ఉద్వర్తనం బ్రహ్మచర్యం కటుతైలోపసేవనమ్
సుఖాః శయ్యాసనస్వప్నాశ్చిన్తేర్ష్యాభయవర్జనమ్ ౨౧
వామపార్శ్వోపశయనం దధిమత్స్యోపసేవనమ్

లఘ్వ్యల్ప్స్నిగ్ధసేవా చ శమయన్తి ప్లిహోదరమ్ ౨౨
కర్ణికారస్య వా కల్కశ్చూర్ణితః స్వరసోఽపి వా
కటుతైలేన తక్రైర్వా సేవితః ప్లీహనాశనః ౨౩
రాగసర్షపతైలం వా పూర్వవత్ ప్లీహనాశనమ్
సేవితం మాత్రయా నిత్యం దధిమాషౌదకాశినామ్ ౨౪
రాగసర్షపముష్టిం తు పిష్టం కాఞ్జికయోజితమ్
పిబేత్ సలవణక్షారం భోజ్యం కామ్బలికేన చ ౨౫
సప్తాహాదతివృద్ధోఽపి ప్లీహా ప్రశమమృచ్ఛతి
దాహశ్చేదతిబాధేత రసక్షీరం చ భోజయేత్ ౨౬
ఇత్యాహ భగవాన్ వృద్ధో జీవకో లోకపూజితః
బాలానాం మహతాం చైవ ప్లీహోదరనివర్తనమ్ ౨౭
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి కల్పస్థానే కటుతైలకల్పః

షట్కల్పాధ్యాయః

అథాతః షట్కల్పం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
మారీచమృషిమాసీనం సూర్యవైశ్వానరద్యుతిమ్
వినయేనోపసఙ్గమ్య ప్రాహ స్థవిరజీవకః ౩
భగవన్నక్షిరోగేణ పరిక్లిష్టస్య చక్షుషః
కదా సంశమనం దేయం కిఞ్చ సంశమనం హితమ్ ౪
కః ప్రయోగశ్చ తత్రోక్తః కిఞ్చ తత్ర హితాహితమ్
ఇతి పృష్టః స కల్యాణం భగవాన్ ప్రశ్నమబ్రవీత్ ౫
అక్షిరోగేణ బాలేషు క్లిష్టం వాఽఽశ్చ్యోతనాదిభిః

రాగశ్వయథుశూలాస్రనివృత్తౌ షడహాత్ పరమ్ ౬
అల్పశో వా నివృత్తేషు బాధమానేషు వాఽల్పశః
రాగాదిషు ప్రయుఞ్జీత కాలే సంశమనం హితమ్ ౭
దూషికా చోపలేపశ్చ దృష్టివ్యాకులతాఽరతిః
వర్త్మశోథః శిరోరోగః స్రావశేషేఽక్షిపక్ష్మణి ౮
ఏతాని దృష్ట్వా రూపాణి కుర్యాత్ సంశమనం విధిమ్
స్తనపం సహ ధాత్ర్యా చ స్థాపయేత్ పథ్యభోజనే ౯
చక్షుష్యా పుష్పకం మాతా రోచనాఽథ రసాఞ్జనమ్
కతకస్య ఫలం షష్ఠం తేషాం కల్పాన్నిబోధ మే ౧౦
జన్మతశ్చతురో మాసాన్ పఞ్చ షడ్ వాఽక్షిరోగిణామ్
విఘృష్య నారీస్తన్యేన చక్షుషీ ప్రతిపూరయేత్ ౧౧
కాంస్యే హిరణ్యశకలం సస్తన్యక్షౌద్రనాభికమ్
ఘృష్ట్వాఽక్షిణీ పూరయేద్వా సర్వానక్షిగదాఞ్జయేత్ ౧౨
ఏత్తైః కల్యాణకైర్యాగావృషిభిః సంప్రకీర్తితౌ
నాభ్యఞ్జనకృతౌ ముఖ్యౌ కశ్యపేన మహర్షిణా ౧౩
శరద్ధేమన్తయోః పక్వాం చక్షుష్యాం గ్రాహయేద్భిషక్
నవే కమణ్డలౌ చైనామనుగుప్తాం నిధాపయేత్ ౧౪
తతః ఫలాన్యుపత్రిశద్యవాంశ్చ దశ సాధయేత్
శరావే పూతికాం బద్ధ్వా గోమయాలోడితాం ప్లుతామ్ ౧౫
యవసిద్ధౌ భవేత్సిద్ధా తతస్తాం నిస్తుషీకృతామ్
స్తన్యపిష్టాం ప్రయుఞ్జీత విశేషశ్చోపదేక్ష్యతే ౧౬
సరాగే రోచనోపేతా సస్రావే చ ససైన్ధవా
దూషికామలశోథేషు ప్రయోజ్యా సరసక్రియా ౧౭
సపుష్పకాం సగోమూత్రాం ససైన్ధవరసక్రియామ్

పిల్లిమాశోథజాడ్యేషు చక్షుష్యాం సంప్రయోజయేత్ ౧౮
అమ్లే తామ్రం చ కాస్యం చ విఘృష్య మరిచం తథా
చక్షుష్యయా సమాయుక్తం శమయత్యక్షిభూనిమాన్ ౧౯
చక్షుష్యాం రోచనాం స్తన్యం పుష్పకం చ సమానయేత్
సర్వాక్షిరోగశమనో యోగోఽయం సంప్రకీర్తితః ౨౦
ఏకాఽపి స్తన్యసంయుక్తా చక్షుష్యా సంప్రశస్యతే
చక్షుష్యాకల్ప ఇత్యేష పుష్పకల్పం నిబోధ మే ౨౧
నివాతే పుష్పకం పూతమపరాహ్ణే ప్రయోజయేత్
నిశి వా శుష్కచూర్ణస్య పూరయిత్వాఽక్షిణీ స్వపేత్ ౨౨
రసాఞ్జనేన వా సార్ధం పుష్పకం మధునాఽపి వా
స్తన్యేన వా సమాయుక్తం సర్వానక్షిగదాఞ్జయేత్ ౨౩
ఏత ఏవ త్రయో యోగాః స్తన్యక్షౌద్రరసాఞ్జనైః
రోచనాయాః ప్రశస్యన్తే సర్వాక్షిగదశాన్తయే ౨౪
రసాఞ్జనస్య చాప్యేతే త్రయో యోగాః సహామ్బుసా
కతకస్య ఫలస్యాపి యోగాశ్చత్వార ఏవ తే ౨౫
అక్షిరోగప్రశమనాశ్చక్షుషశ్చ ప్రసాదనాః
ఉక్తసూత్రానుసారేణ బాలానాం హితకామ్యయా ౨౬
స్వాదుర్వికాసినీ శీతా త్రిదోషశమనీ శివా
కషాయా స్తమ్భినీ స్నిగ్ధా చక్షుష్యా చక్షుషే హితా ౨౭
రూక్షోష్ణతిక్తలవణాఽనలఘ్నీ పిచ్ఛిలా ఘనా
మఙ్గల్యా పాపనాశనీ రోచనా పక్ష్మవర్ధనీ ౨౮
తీక్ష్ణముష్ణం మలహరం రక్తపిత్తకఫాపహమ్
దృష్టిప్రసాదనం చాశు పుష్పకం శీతమన్తతః ౨౯
త్రిదోషశమనం రూక్షం షడ్రసం చానుసారి చ

శోధనం పక్ష్మజననం చక్షుష్యం చ రసాఞ్జనమ్ ౩౦
కషాయమధురం శీతమాశుదృష్టిప్రసాదనమ్
వికాసి హ్లాదనం స్నిగ్ధం చక్షుష్యం కతకం విదుః ౩౧
ఇదం తైలం తు వక్ష్యామి నామ్నోక్తం పాఞ్చభౌతికమ్
ప్రోక్తం తీర్థకరైః సర్వైః పఞ్చేన్ద్రియవివర్ధనమ్ ౩౨
జీవకర్షభకౌ ద్రాక్షా మధుకం పిప్పలీ బలా
ప్రపౌణ్డరీకం బృహతీ మఞ్జిష్ఠా త్వక్పునర్నవా ౩౩
శర్కరాంఽశుమతీ మేదా విడఙ్గం నీలముత్పలమ్
శ్వదంష్ట్రా సైన్ధవం రాస్నా భవేదపి నిదిగ్ధికా ౩౪
సమభాగైః పచేదేతైస్తైలం వా యది వా ఘృతమ్
చతుర్గుణేన పయసా సమ్యక్సిద్ధం నిధాపయేత్ ౩౫
నస్యమేతత్ ప్రయుఞ్జీత యథా సిద్ధౌ నిదర్శనమ్
అక్షిరోగైశ్చిరోత్పన్నైర్నస్యేనానేన ముచ్యతే ౩౬
తిమిర పటలం కాచం పిల్లమాన్ధ్యాకులాక్షితామ్
దూషికాం స్రావరాగౌ చ శోథం శూలం చ నాశయేత్ ౩౭
ఖాలిత్యం పలితేన్ద్రాఖ్యౌ శిరోరోగమథార్దితమ్
దన్తచాలం హనువ్యాధిం పూతిత్వం స్రోతసామపి ౩౮
ప్రజాగరం ప్రలాపం చ వాగ్ధ్వంసం మూకతాం జడమ్
బాధిర్యం హనుసందంశం స్మృతిలోపం చ నాశయేత్ ౩౯
ఇన్ద్రియాణి ప్రసీదన్తి స్మృతిర్మేధా వపుర్బలమ్
స్నేహేనానేన వర్ధన్తే మఙ్గల్యం పాఞ్చభౌతికమ్ ౪౦
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి కల్పస్థానే షట్కల్పః

శతపుష్పాశతావరీకల్పాధ్యాయః

అథాతః శతపుష్పావరీకల్పం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

శతపుష్పాశతావర్యౌ రసవీర్యవిపాకతః

ప్రయోగతశ్చ భగవన్ఙ్ఞ్రోతుమిచ్ఛామి తత్త్వతః ౩

ఇతి పృష్టః స శిష్యేణ స్థవిరేణ ప్రజాపతిః

శతపుష్పాశతావర్యౌ ప్రోవాచ గుణకర్మతః ౪

మధురా బృంహణీ బల్యా పుష్టివర్ణాగ్నివర్ధనీ

ఋతుప్రవర్తనీ ధన్యా యోనిశుక్రవిశోధనీ ౫

ఉష్ణా వాతప్రశమనీ మఙ్గల్యా పాపనాశనీ

పుత్రప్రదా వీర్యకరీ శతపుష్పా నిదర్శితా ౬

శీతా కషాయమధురా స్నిగ్ధా వృష్యా రసాయనీ

వాతపిత్తవిబన్ధఘ్నీ వర్ణౌజోబలవర్ధనీ ౭

స్మృతిమేధామతికరీ పథ్యా పుష్పప్రజాకరీ

భూతకల్మషశాపఘ్నీ శతవీర్యా శతావరీ ౮

తయోః ప్రయోగం బ్రువతే కృత్వా దోషవిశోధనమ్

ప్రావృట్శరద్వసన్తేషు ధృతిపథ్యాన్న సేవినామ్ ౯

ఆర్తవం యా న పశ్యన్తి పశ్యన్తి విఫలం చ యాః

అతిప్రభూతమత్యల్పమతిక్రాన్తమనాగతమ్ ౧౦

అకర్మణ్యమవిస్రంసి కిఞ్జాతమృతయశ్చ యాః

దుర్బలాఽదృఢపుత్రాశ్చ కృశాశ్చ వపుషాఽథ యాః ౧౧

ప్రస్కన్దనా వివర్ణాశ్చ యాశ్చ ప్రచురమూర్తయః

స్పర్శం చ యా న విన్దన్తి యాశ్చ స్యుః శుష్కయోనయః ౧౨

శతపుష్పాశతావర్యౌ స్యాతాం తత్రామృతం యథా

పుమానప్ప్యపయుఞ్జానో యథోక్తానాప్నుతే గుణాన్ ౧౩
చూర్ణితాయాః పలశతం నవే భాణ్డే నిధాపయేత్
తచ్చూర్ణం శతపుష్పాయాః ప్రాతరుత్థాయ జీర్ణవాన్ ౧౪
పలార్ధార్ధం పలార్ధం వా పలం వా సర్పిషా లిహేత్
శక్త్యా వా తస్య జీర్ణాన్తే భుఞ్జీత పయసౌదనమ్ ౧౫
విస్రంసితోపచారం చ విదధ్యాదత్ర పణ్డితః
ఉపయుక్తే పలశతే యథేష్టాంల్లభతే సుతాన్ ౧౬
అపి బన్ధ్యా చ షణ్ఢా చ సూయేతే శతపుష్పయా
యువా భవతి వృద్ధోఽపి బలవర్ణౌ లభేత చ ౧౭
తేజసా చౌజసా బుద్ధ్యా దీర్ఘాయుష్కేణ మేధయా
యుజ్యతే ప్రజయా ధృత్యా వలీపలితవర్జితః ౧౮
అతో బిడాలపదకం లిహ్యాన్మధుఘృతాప్లుతమ్
మేధావీ శతపుష్పాయా మాసాచ్ఛ్రుతధరో భవేత్ ౧౯
అగ్నికామస్తు మధునా రూపార్థీ క్షీరసర్పిషా
బలకామస్తు తైలేన ప్లీహకీ కటుతైలయుక్ ౨౦
కామలాపాణ్డుశోథేషు మహిషీక్షీరమూత్రవత్
గుల్మీ చైరణ్డతైలేన కుష్ఠీ ఖదిరవారిణా ౨౧
శుష్కవిణ్మత్స్యవసయా పిబేన్మాంసరసేన వా
జీర్ణమాంసరసేనాద్యాన్ముద్గమణ్డేన కుష్ఠికః ౨౨
శతపుష్పాపలశతం జలద్రోణేషు పఞ్చసు
పాదావశేషం నిష్క్వాథ్య పూతం భూయో విపాచయేత్ ౨౩
ధాత్రీచికిత్సితే వర్గః సామాన్యో య ఉదాహృతః
తైలాఢకం పచేత్తేన శనైః క్షీరే చతుర్గుణే ౨౪
తత్ పక్వం నస్యపానాద్యస్నేహమ్రక్షణబస్తిషు

ప్రశస్తమృషిణా నిత్యం యథోక్తగుణలబ్ధయే ౨౫

య ఏవం శతపుష్పాయా విధిర్దృష్టోఽత్ర సర్వశః

స ఏవోక్తః శతావర్యా ఘృతం పాకే తు శస్యతే ౨౬

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః

ఇతి కల్పస్థానే శతపుష్పాశతావరీకల్పః

రేవతీకల్పాధ్యాయః

అథాతో రేవతీకల్పం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

ప్రజాపతిర్వై ఖలు హ స్మైక ఏవేదం సర్వమాసీత్ । స కాలమేవాగ్రేఽసృజత । తతో దేవాఽశ్చాసురాఽశ్చ పితౄఽశ్చ మనుష్యాఽశ్చ సప్త చ గ్రామ్యాన్ పశూనారణ్యానోషధీంశ్చ వనస్పతీంశ్చ । అథో స ప్రజాపతిరైక్షత తతః క్షుదజాయత సా క్షుత్ ప్రజాపతిమేవావివేశ సోఽగ్లాసీత్ తస్మాత్ క్షుధితో గ్లాయతీతి । స ఓషధీః క్షుత్ప్రతీఘాతమపశ్యత్ । స ఓషధీరాదత్ । స ఓషధీరుషిత్వా క్షుధో వ్యత్యముచ్యత । తస్మాత్ ప్రాణిని ఓషధీరశిత్వా

క్షుధో వ్యతిముచ్యన్తే । కర్మసు చ యుజ్యన్తే 3

స ప్రజాపతిరగ్రీయమేవ రసమాసాం యస్మాదగ్రహీత్ తస్మాత్ స తృప్త ఏవ స్యాత్ । ఋజీషం ప్రాణిన ఓషధీనాం రసమశ్నన్తి । తస్మాదహరహః క్షుధ్యన్తి

ప్రజాః ౪

ప్రజాపతిర్హ్యాసాం సారమఘసత్ స ప్రజాపతిస్తృప్తస్తాం క్షుధం కాలే న్యదధాత్

। తతః స కాలః క్షుధితో దేవాఽశ్చాసురాఽశ్చ ప్రాభక్షయత ౫

తే దేవాశ్చాసురాశ్చ కాలేన భక్ష్యమాణాః ప్రజాపతిమేవ శరణమీయుః । స ఏభ్యోఽమృతమాచఖ్యౌ తేఽమృతం మమన్థుస్తదభవదితి । కో న్విదమగ్రే భక్షయిష్యతీతి । తం దేవా ఏవాభక్షయన్త । తతో దేవా అజరాశ్చామరాశ్చాభవన్ । తే దేవా అమృతేన క్షుధం

కాలం చానుదన్త । స కాలః ప్రతినున్న ఇమాని భూతాని తస్మాదాదత్తే తతో దేవానసురాఅభ్యషజన్త తేఽన్యోఽన్యం యుయుధిరే । అథో దీర్ఘజిహ్వా నామాఽసురకన్యా సా దేవ సేనామక్షిణోత్ । తే దేవాః స్కన్ధమబ్రువన్--దీర్ఘజిహ్వా నో బలం క్షిణోతి తాం శాధీతి । సోఽబ్రవీత్--వరం వృణుతేతి తే దేవా ఓం మిత్యూచుః । సోఽబ్రవీత్--వసుష్వేకో రుద్రేష్వేక ఆదిత్యేష్వేకోఽహం స్యామితి । తే దేవా ఓం మిత్యూచుః స తథాఽభవత్ । సోమో ధరోఽగ్నిర్మాతరిశ్వా ప్రభాసః ప్రత్యూషశ్చైతే పురా సప్త వసవ ఆసన్ తేషామష్టమో ధ్రువో నామాభవత్ ధ్రువో భవత్యేషు లోకేషు య ఏవం వేద । అజ ఏకపాదహిర్బుధ్నో హరో వైశ్వానరో బహురూపస్త్ర్యమ్బకో విశ్వరూపః స్థాణుః శివో రుద్ర ఇత్యేతే పురా దశ రుద్రా ఆసన్ తేషాం గుహ ఏకాదశోఽభవచ్ఛఙ్కరో నామ సమ ఏష లోకేష్వస్య భవతి య ఏవం వేద । ఇన్ద్రో భగః పూషాఽర్యమా మిత్రావరుణౌ ధాతా వివస్వానంశో భాస్కరస్త్వష్టా విష్ణురితి ద్వాదశ పురా ఆదిత్యా ఆసన్ । తేషాం త్రయోదశో గుహోఽభవదహస్పతిర్నామ తస్యైష త్రయోదశో మాసోఽధికస్తస్మాత్తత్ర తపతి ముచ్యతే సర్వేభ్యోఽర్తిభ్యో య ఏవం వేద । తస్మాత్సర్వేషు లోకేషు సర్వేషు ఛన్దఃసు సర్వాసు దేవతాసు స్కన్దో రాజాఽధిపతిరిత్యుచ్యతే । తస్మై నమో నమ

ఇత్యుక్త్వా సర్వానర్థానారభేత సిధ్యన్తి య ఏవం వేద ౬

అథో స దీర్ఘజిహ్వై రేవతీమేవ ప్రాహిణోత్ । సా శాలావృకీ భూత్వాసురసేనామభ్యవర్తత । అథో దీర్ఘజిహ్వామేవాగ్రేఽభక్షయత్ । తాం హత్వా శకునిర్భూత్వా సోల్కా సవిద్యుత్సాఽశ్మవర్షా సర్వప్రహరణవర్షిణీ బహురూపాఽసురానభ్యజయత్తేఽసురా వధ్యమానా బహురూపయా గర్భానీయుర్మానుషీణాం చామానుషీణాం చ । అథో రేవతీ తానసురాన్ గర్భేష్వపశ్యత్ మానుషీణాం చామానుషీణాం చ । తత ఏనానవధీజ్జాతహారిణీ భూత్వా । తస్మాజ్జాతహారిణీ పుష్పం హన్తి వపుశ్చ హన్తి గర్భాంశ్చ హన్తి జాతాంశ్చ హన్తి జాయమానాంశ్చ జనిష్యమాణాంశ్చ హన్తి యద్భవత్యాసురమధార్మికాణామపత్యమధర్మోపహతం విశేషేణ । సైషా వృద్ధజీవక రేవతీ బహురూపా జాతహారిణీ పిలిపిచ్ఛికేతి చోచ్యతే రౌద్రీతి చోచ్యతే వారుణీతి చోచ్యతే । సైషా స్కన్దవరాజ్ఞయా సర్వజాతిషు భూతా యాఽధార్మికాణి మూఢయత్యసతాం విచ్ఛేదాయ । వృద్ధజీవక తస్యాస్తు నిదానం చాగమనం చ పూర్వరూపం చ నివర్తనం చ భేషజం చోపదేక్ష్యామః । కస్మాత్ సంసర్జనే హ్యేషామసురాణామసతాం సన్తోఽపి వధ్యన్తే । సంసర్గే హి జాతహారిణీ దివ్యేన చక్షుషా

దృశ్యతే । తస్యాస్తు ధర్మఏవ నివృత్తికారణముక్తమితి ౭

అథ ఖలు యా స్త్రీ త్యక్తధర్మమఙ్గలాచారశౌచదేవక్రియా దేవగోబ్రాహ్మణగురువృద్ధసద్ద్వేషిణీ దురాచారాఽహఙ్కృతాఽనవస్థితా వైరకలిమాంసహింసానిద్రామైథునప్రియా చణ్డాఽరున్తుదా

దన్దశూకా వావదూకా
విగతసాధ్వసాఽథోఽకస్మాత్ప్రహసనాఽథోఽకస్మాత్ప్రరోదనాఽథోఽకస్మాచ్చోచనాఽనృత-
వాదినీ ఘస్మరాఽథో ఆహుః సర్వాశినీ స్వమతకారిణీ పథ్యవచనభోజనత్యాగినీ
భృశమశ్రద్ధధానా పరవిజాతోపహింసికా స్వార్థపరా పరార్థవిలమ్బినీ ప్రతీపా భర్తరి పుత్రేషు చ
నిఃస్నేహా త్రైశ్చ నిత్యశపథా స్వశ్వశురననన్దాదేవరాన్పుత్విజమన్యాన్ వా
తత్సాన్ధనీయాన్మహతో వాఽవమన్యతే తథైనాన్మన్యునా నిర్దహన్త్యభిశపన్తి వా సపత్నీం వా
దుఃశీలా పాపచక్షురభిధ్యాయతి మన్త్రాసదౌషధకర్మభిర్వైనామభిచరతి మూర్ధ్ని చాభిహన్తి
బాలం చ చైషాం సుఖదుఃఖజ్ఞా భవతి మిత్రద్రోహిణీ హ్యమఙ్గలవాదినీ
శాన్తిహోమజపదానబలికర్మస్వస్త్యయనావఘ్రవనపరిచుమ్బనపరిష్వజనపరివర్జితా
స్థానేష్వపి భవతి తస్యా ఏభిః కర్మభిరన్యైశ్చాశుభైః పూర్వకైశ్చహ
కృత్రైరతిపానభోజనస్వప్నవ్యాయామసేవనైశ్చ ఛిద్రేష్వేతేష్వధర్మద్వారేషు జాతహారిణీ
సజ్జతే । అథో పతిరస్యా ఏవంశీలో భవతి । తయోరసాధ్యాం జాతహారిణీం విద్యాత్ । అథో
దమ్పత్యో-- రేకతరోఽధార్మికో భవతి కృచ్ఛ్రా భవతి । ఉభయోస్తు
ధార్మికయోరార్జవయోరనభిమానికయోరరోగయోశ్చ ప్రజా వర్ధతే । యదా వా స్త్రీ ప్రథమగర్భిణీ
మ్రియమాణాపత్యాభిరాలిభిర్వాఽన్యాభిరచౌక్షాభిరశుభాభిరసతీభిరమానుషపరిగృహీతాభిర్జా-
తహారిణీసక్తాభిర్వా సంయోగముపైతి సహ భుఙ్క్తే సహ స్నాతి వస్త్రాలఙ్కారం వా దదాతి
తాసాం స్నానమూత్రబలిభూమీరాక్రామతి విశేషాదార్తవోపహతాని చైతాని
కేశలోమనఖోద్వర్తనకజీర్ణవస్త్రావకర్తనాన్యాక్రామతి భోజనశేషం పానశేషమౌషధశేషం
గన్ధశేషం పుష్పశేషం జీర్ణోపానహౌ వా దధాతి తదా జాతహారిణీ సజ్జతే । యదా వైనాం
ప్రథమగర్భిణీం వా దర్శనీయాం వపుష్మతీమరోగాం
పీనశ్రోణిపయోధరోరుబాహువదనామభిజాయమానసౌభాగ్యాం సుకేశీం
విశాలరక్తాన్తలోచనామభివర్ధమానలోమరాజిం
స్నిగ్ధకరచరణఖదృష్టిత్వచమతిసుకుమారీమక్లేశసహామనాయాసపరమాం
కాలయోగాదభివర్ధమానగర్భాముపచీయమానవపుషమాప్యాయమానపయసం స్త్రియం
గర్భిణీం దృష్ట్వా దురాత్మానోఽన్వీక్షన్తే న చాస్యాః శాన్తికర్మ క్రియతే తదాఽస్యా జాతహారిణీ
సజ్జతే । ఏతస్మాత్ కారణాత్ పుత్రీయా కామ్యేష్టిరహన్యహన్యుక్తా సా హ్యస్యాః పాపం

శయమతి తస్మాజ్జనన్యాఽపి సహ భోక్తుం నార్హతి గర్భిణీ ౮

విశేషాత్ ప్రథమే గర్భే ప్రమాదం చాత్ర వర్జయేత్

బహుయాజ్యస్య విప్రస్య సంప్రసక్తస్య యాజనే ౯

విదుషోఽపి స్వదోషేణ సజ్జతే జాతహారిణీ

ఆక్షేప్తా యశ్చ వాదేషు దామ్భికోఽహఙ్కృతశ్చ యః ౧౦

సర్వే తే జాతహారిణ్యా భక్ష్యభూతాః సయాజకాః
రాత్రౌ యదా గతో మార్గాత్ పతిః పాంసులపాదకః ౧౧
స్పృశేదృతౌ వా గర్భే వా తదాఽఽవిశతి రేవతీ
గృహీతాం జాతహారిణ్యా సేవిత్వా యః స్త్రియం పతిః ౧౨
భార్యాముపైతి తత్కాలం సజ్జతే జాతహారిణీ
గృహీతం జాతహారిణ్యా గృహం నిత్యం చ వర్జయేత్ ౧౩
ఆదదానం తతః కిఞ్చిద్గృహ్ణీతే జాతహారిణీ
వధభేదాఙ్గకరణైర్గవాం బన్ధనదోహనైః ౧౪
గోపాలస్య ప్రజా హన్తి గోమాతా జాతహారిణీ
మహిష్యశ్వ్యజపాలానామేవమేవ ప్రజాక్షయమ్ ౧౫
కరోత్యధర్మసంజాతా ప్రసక్తా జాతహారిణీ
బ్రహ్మస్వహారిణాం లోకే విషమాణాం దురాత్మనామ్ ౧౬
తస్కరాణాం శఠానాం చ ప్రజా హన్త్యుగ్రరేవతీ
రసనాః పాపకార్యాణాం దుష్కులా భిన్న సేతవః ౧౭
యే భవన్త్యనయప్రాయా నిర్దయాః సర్వజాతిషు
అరక్షిణస్తీక్ష్ణదణ్డా వృద్ధానాం శాసనాతిగాః ౧౮
అనపేక్షితవృత్తాన్తా అధర్మస్య ప్రవర్తకాః
రాజ్ఞో యస్య చ దౌర్బల్యాత్ క్షయం యాన్తీహ చ ప్రజాః ౧౯
గోబ్రాహ్మణం విశేషేణ హన్తి తం జాతహారిణీ
ఏవమేవ దురాత్మానో రాజమాత్రా నృపాజ్ఞయా ౨౦
ప్రజా యదా ప్రబాధన్తే హన్తి తాఞ్జాతహారిణీ
వణిక్ పణ్యోపఘాతీ యో యశ్చాప్యస్య ప్రతీక్షకః ౨౧
అతివార్ధుషికశ్చైవ హన్యన్తే బహురూపయా
కన్యాయా యశ్చ భూమేశ్చ హిరణ్యస్యాశ్వవాససామ్ ౨౨

కుర్వన్తి యేఽనృతాన్యేషాం ఘాతినీ జాతహారిణీ
సన్ధ్యయోరప్సు రజసి శూన్యదేవాలయేషు చ ౨౩
మైథునం యాన్తి యే మోహాద్ధన్తి తాఞ్జాతహారిణీ
అధర్మద్వారమాసాద్య యదా విశతి రేవతీ ౨౪
నారీం తదా భవన్త్యస్యా రూపాణీమాని జీవక
ప్రమ్లాయతస్తనోస్తస్యా రూపాణీమాని హీయతే ౨౫
దృష్టిర్వ్యాకులతాం యాతి యథాకాలం న పుష్యతి
భ్రష్టసత్త్వా నిరుత్సాహా కుక్షిశూలనిపీడితా ౨౬
భవత్యప్రియరూపా చ తైస్తై రోగైరుపద్రుతా
విపరీతసమారమ్భా విపరీతనిషేవిణీ ౨౭
ఉచ్ఛిష్టా వికృతా ధృష్టా సర్వార్థేషు ప్రవర్తతే
అర్థసిద్ధిర్న భవతి సంపచ్చాస్యాః ప్రలుప్యతే ౨౮
గోజావిమహిషీష్వస్యా న జీవన్తి చ వత్సకాః
అయశః ప్రాప్నుతే ఘోరం వైధవ్యం వా నిగచ్ఛతి ౨౯
కులక్షయం వా కురుతే ప్రసక్తా జాతహారిణీ
శాస్త్రతస్త్రివిధామాహుర్మునయో జాతహారిణీమ్ ౩౦
సాధ్యాం యాప్యామసాధ్యాం చ తాసాం లక్షణముచ్యతే
ఆషోడశవర్షప్రాప్తా యా స్త్రీ పుష్పం న పశ్యతి ౩౧
ప్రమ్లానబాహురకుచా తామాహుః శుష్కరేవతీమ్
వినా పుష్పం తు యా నారీ యథాకాలం ప్రణశ్యతి ౩౨
కృశా హీనబలా క్రుద్ధా సాఽపి చోక్తా కటమ్భరా
వృథా పుష్పం తు యా నారీ యథాకాలం ప్రపశ్యతి ౩౩
స్థూలలోమశగణ్డా వా పుష్పఘ్నీ సాఽపి రేవతీ
కాలవర్ణప్రమాణైర్యా విషమం పుష్పమృచ్ఛతి ౩౪

అనిమిత్తబలగ్లానిర్వికుటా నామ సా స్మృతా
అభీక్ష్ణం స్రవతే యస్యా నార్యా యోనిః కృశాత్మనః ౩౫
పరిస్రుతేతి సా జ్ఞేయా నారీణాం జాతహారిణీ
యస్యాస్త్వాలక్ష్యమాలగ్నమణ్డం ప్రపతతి స్త్రియాః ౩౬
అణ్డఘ్నీమితి హ్యాహుస్తాం దారుణాం జాతహారిణీమ్
నాతినిర్వృత్తదేహాఙ్గో యస్యా గర్భో వినశ్యతి ౩౭
దుర్ధరా నామ సా జ్ఞేయా సుఘోరా జాతహారిణీ
సంపూర్ణాఙ్గం యదా గర్భం హరతే జాతహారిణీ ౩౮
కాలరాత్రీతి సా ప్రోక్తా దుఃఖాత్ స్త్రీ తత్ర జీవతి
యయా విసృజ్యతే గర్భః ప్రతీతో వాఽథ ముచ్యతే ౩౯
స్త్రీవినాశాయ సా ప్రోక్తా మోహినీ జాతహారిణీ
యస్యా న స్పన్దతే గర్భః స్తమ్భనీ నామ సా స్మృతా ౪౦
ఉదరస్థో యయా క్రోశేత్ క్రోశనా నామ సా స్మృతా
దశైతా జాతహారిణ్యో జీవమానాసు మాతృషు ౪౧
అసాధ్యాః పుష్పఘాతిన్యః సాధ్యా గర్భోపఘాతికాః
జాయతే తు మృతం నిత్యం యస్యా నార్యాః సవే సవే ౪౨
నాకినీమితి తాం విద్యాద్దారుణాం జాతహారిణీమ్
జాతం జాతమపత్యం తు యస్యాః సద్యో వినశ్యతి ౪౩
పిశాచీ నామ సా ఘోరా మాంసాదీ జాతహారిణీ
ద్వితీయే దివసే యక్షీ తృతీయేఽహని చాసురీ ౪౪
కలిర్నామ చతుర్థేఽహ్ని పఞ్చమేఽహ్ని చ వారుణీ
షష్ఠేఽహని స్మృతా షష్ఠీ సప్తమేఽహని భీరుకా ౪౫
అష్టమే దివసే యామ్యా మాతఙ్గీ నవమేఽహని
దశమే భద్రకాలీతి రౌద్రీ త్వేకాదశేఽహని

ద్వాదశే వర్ధికా ప్రోక్తా త్రయోదశే చ చణ్డికా ౪౬
కపాలమాలినీ నామ చతుర్దశే చ రేవతీ
తతః పక్షాత్ పరే కాలే విజ్ఞేయా పిలిపిచ్ఛికా ౪౭
ఏతాః షోడశ నిర్దిష్టా నామభిః కర్మభిః పృథక్
దారుణా జాతహారిణ్యో యాప్యా ధర్మక్రియావతామ్ ౪౮
యస్యాస్తు గర్భరూపాణి పఞ్చ షట్ సప్త వా మునే
మ్రియన్తేఽనన్తరం వశ్యా అసాధ్యా జాతహారిణీ ౪౯
మ్రియన్తే దారకా యస్యాః కన్యా జీవన్త్యయత్నతః
కులక్షయకరీ నామ సాఽసాధ్యా జాతహారిణీ ౫౦
జాతం జాతమపత్యం తు యస్యాశ్చ మ్రియతే స్త్రియాః
ఘోరా పుణ్యజనీ నామ సాఽసాధ్యా జాతహారిణీ ౫౧
నిష్పన్నం మ్రియతేఽపత్యం యస్యాః ప్రాక్ షోడశాబ్దతః
పౌరుషాదినీ సా ప్రోక్తా అసాధ్యా జాతహారిణీ ౫౨
బిభర్త్యన్యం యదా గర్భం తదా పూర్వః ప్రమీయతే
సందంశీతి వదన్త్యేనామసాధ్యాం జాతహారిణీమ్ ౫౩
గర్భేణైకం గ్రహేణైకం మృత్యునైకేన యుజ్యతే
ఏషా కర్కోటకీత్యుక్తా దారుణా జాతహారిణీ ౫౪
యమజం మ్రియతే యస్యా ఏకం వోభయమేవ వా
తామాహురిన్ద్రవడవామసాధ్యాం జాతహారిణీమ్ ౫౫
ఏకనాభిప్రభవయోరేకశ్చేన్మ్రియతే పురా
మ్రియతే తద్వదప్యేకస్తామాహుర్బడవాముఖీమ్ ౫౬
అథైవంవాదినమృషిం కశ్యపం లోకపూజితమ్
పునరేవ మహాప్రశ్నమపృచ్ఛద్ వృద్ధజీవకః ౫౭
ఏకనాభికయోః కస్మాత్తుల్యం మరణజీవితమ్

రోగారోగ్యం సుఖం దుఃఖం న తు తృప్తిః సమానజా ౫౮

అథ ఖలు భగవాన్ కశ్యప ఉవాచ--

ఏకమేవ హి తద్బీజం భిన్నం వాయుబలాదథ

సమానకర్మకత్వాత్ ప్రాజ్ఞాద్ద్వైకత్వం చ జన్మ చ ౫౯

తుల్యం నిషేకాద్ వృద్ధేశ్చ జన్మనః స్తనసేవనాత్

తస్మాత్తుల్యం వయః ప్రోక్తం సుఖం దుఃఖం భవాభవౌ ౬౦

లక్షణాకృతివర్ణాఙ్గబలప్రకృతితుల్యతా

న తు తృప్తివిసర్గాణాం పృథగ్భావాత్ సమానతా ౬౧ ఇతి

అథ ఖలు వృద్ధజీవక త్రివిధైవ జాతహారిణీ ప్రోచ్యతే లోకభేదతః -- దైవీ మానుషీ తిరశ్చీనేతి। తస్మాత్త్రయో లోకా భగవత్యా రేవత్యా బహురూపయా వ్యాప్తాః। ఇత్యతశ్చ సర్వలోకభయఙ్కరీ రేవతీ పఠ్యతే। తాం దేవా అన్వ్యన్త తత ఏషాం ప్రజాః ప్రావృధ్యన్త న ఏషాం ప్రజా విచ్ఛేదమగమత్। నాస్య ప్రజా విచ్ఛిద్యతే య ఏవం వేద। తామథ రేవతీం సర్వలోకగురుమభివ్యాపికాం సర్వర్షీణాం కశ్యప ఏవాగ్రే తపసోగ్రేణాఽవిన్దత। తస్మై ప్రజాం బహులామాశీరాయుష్మతీమవిచ్ఛిన్నాం ప్రాదాత్। తతః సర్వేభ్యోఽభ్యధికోఽభవత్। రేవతీమేకశోఽభిజ్ఞశ్చ రేవతీకల్పం శిష్యేభ్యః

ప్రాదాజ్జగద్ధితార్థమ్ ౬౨

అతో వృద్ధజీవక నిరుక్తా దైవీ రేవతీ మానుషీమత్ర వ్యాఖ్యాస్యామః--తత్ర యథోక్తైరధర్మద్వారైర్యాం యాం స్త్రియమత్ర ప్రవిశతి తాం తాం స్త్రియమనువర్తయిష్యామః ౬3

కస్మిన్ వయసి కాలే వా కస్మిన్ కర్మణి వా మునే

స్త్రియమావిశతే క్రుద్ధా భగవజ్జాతహారిణీ ౬౪

అథోవాచ భగవాన్ కశ్యపః--

రజస్వలాం గర్భిణీం వా ప్రసూతాం వా కుటీగతామ్

స్త్రియమావిశతే క్రుద్ధా త్రిషు కాలేషు రేవతీ ౬౫

న చాధర్మమృతే నారీం విశతే జాతహారిణీ

మాతుః పితుః సుతానాం చ సాఽధర్మేణ ప్రవర్తతే ౬౬

--- మాతౄణాం చ ప్రజాక్షయమ్

ఆయుః క్షయం చ బాలానాం కరోత్యేషా స్వకర్మజమ్ ౬౭

అథ ఖలు వృద్ధజీవక ఇమాః స్త్రియశ్చతుర్విధా జాతహారిణ్యావిశ్య స్త్రియమత్ర ప్రవిశతి । వర్ణాం వర్ణాన్తరాం లిఙ్గినీం కారుకీమితి । తాః ఖల్వతో వ్యాఖ్యాస్యామః । అథో వృద్ధజీవక బ్రాహ్మణీం సమావిష్టాం గృహానాగతాం స్త్రీం ప్రత్యుపతిష్ఠతేఽభివాదయతే సంవ్యవహరతే సంవదతి సంస్పృశతి సంభుఙ్క్తేఽభిహన్త్యాక్రోశత్యుపశేతే పదమృతునిర్మాల్యవాసోలఙ్కారమాక్రామతి వా తస్యా బ్రాహ్మణీ జాతహారిణీ భవతి । అథో ఆహుః -- సైవైనాం బ్రాహ్మణీ ఋతుమతీమవసిఞ్చేత్ । సైవ తత్ర ప్రాయశ్చిత్తిః । స్వేనైవైనాం భాగధేయేన ప్రజావతీం కరోతి । నాస్యా బ్రాహ్మణీ జాతహారిణీ భవతి యా ఏవం వేద । అథో వృద్ధజీవక క్షత్రియాం జాతహారిణీం సమావిష్టాం గృహానాగతాం స్త్రియం ప్రత్యుపతిష్ఠతేఽభివాదయతే సంవ్యవహరతే సంవదతి సంస్పృశతి సంభుఙ్క్తేఽభిహన్త్యాక్రోశత్యుపశేతే పదమృతునిర్మాల్యవాసోలఙ్కారమాక్రామతి వా తస్యాః క్షత్రియా జాతహారిణీ భవతి । అథో ఆహుః--సైవైనాం క్షత్రియా ఋతుమతీమవసిఞ్చేత్ సైవ తత్ర ప్రాయశ్చిత్తిః । స్వేనైవైనాం భాగధేయేన ప్రజావతీం కరోతి । నాస్యాః క్షత్రియా జాతహారిణీ భవతి యా ఏవం వేద । అథో వృద్ధజీవక వైశ్యాం జాతహారిణ్యాఽఽవిష్టామథో మహాశూద్రీం స్త్రీం ప్రత్యుపతిష్ఠతేఽభివాదయతే సంవ్యవహరతే సంవదతి సంస్పృశతి సంభుఙ్క్తేఽభిహన్త్యాక్రోశత్యుపశేతే పదమృతునిర్మాల్యవాసోలఙ్కారమాక్రామతి వా తస్యా వైశ్యా జాతహారిణీ భవతి అథో శూద్రా అథో మహాశూద్రీ వా । అథో ఆహుః-- సైవైనాం వైశ్యాఽథో శూద్రాఽథో మహాశూద్రీ స్త్రియమృతుమతీమవసిఞ్చేత్ । సైవ తత్ర ప్రాయశ్చిత్తిః । స్వేనైవైనాం భాగధేయేన ప్రజావతీం కరోతి । నాస్యా వైశ్యా వా శూద్రా వా మహాశూద్రా వా జాతహారిణీ భవతి యా ఏవం వేద । అథో వృద్ధజీవక సూతమాగధవేనపుక్కసామ్బష్ఠప్రాచ్యకచణ్డాలముష్టికమేతడౌమ్బడవాకద్రుమిడసింహలోడ్రఖశ-శకయవనపహ్లవతుఖారకమ్బోజావన్త్యనేమకాభీరకహూణపారశవకులిన్దకిరాతశవరశమ్బరజా జాతహారిణ్యో భవన్తి । అథో ఆహుః--తామేవైనాం స్తికనిషాదప్రభృతీనాం వర్ణసంకరాణాం వా యా స్త్రియో జాతహారిణ్యాఽఽవిష్టా గృహాణీయుస్తాః స్త్రీః ప్రత్యుపతిష్ఠతే అభివాదయతే అభినన్దయతే సంవ్యవహరతి సంవదతి సంస్పృశతి సంభుఙ్క్తేఽభిహన్త్యాక్రోశతి ఉపశేతే పదమృతునిర్మాల్యవాసోలఙ్కారమాక్రామతి వా తస్యాః ఏతా వర్ణసంకరజా జాతహారిణ్యో భవన్తి । అథో ఆహుః-- తామేవైనాం స్త్రియమృతుమతీమవసిఞ్చేత్ । సైవ తత్ర ప్రాయశ్చిత్తిః ।

స్వేనైవైనాం భాగధేయేన ప్రజావతీం కరోతి । నాస్యా వర్ధసఙ్కరా జాతహారిణీ స్త్రీ జాతహారిణీ భవతి యా ఏవం వేద । అథో వృద్ధజీవక లిఙ్గినీ పరివ్రాజికా శ్రమణకా కణ్ఠనీ నిర్గన్థీ చీరవల్కలధారిణీ తాపసీ చరికా జటినీ మాతృమణ్డలికీ దేవపరివారికా వేక్షణికా వా జాతహారిణ్యో వా జాతహారిణ్యాఽఽవిష్టా వా గృహానుపేయాత్ తాం ప్రత్యుపతిష్ఠతేఽభివాదయతే వా సంవ్యవహరతే వా సంస్పృశతి సంభుఙ్క్తేఽభిహన్త్యాక్రోశత్యుపశేతే పదమృతునిర్మాల్యవాసోలఙ్కారమాక్రామతి వా తస్యా లిఙ్గినీ జాతహారిణీ భవతి । అథో ఆహుః--సైవైనాం లిఙ్గినీ స్త్రియమృతుమతీమవసిఞ్చేత్ । సైవ తత్ర ప్రాయశ్చిత్తిః । స్వేనైవైనాం భాగధేయేన ప్రజావతీం కరోతి । నాస్యా లిఙ్గినీ జాతహారిణీ భవతి యా ఏవం వేద । అథో వృద్ధజీవక అయస్కరీ జాతహారిణ్యాఽఽవిష్టా కార్ష్ణాయసేనార్ఘేణ నాభ్యైత్యథో తక్ష్ణీ దారవేణాథో కులాలీ మార్త్తికేనాథో పదకరీ చార్మణేనాథో మాలాకారీ ముక్తకుసుమేనాథో కువిన్దీ తానుకేనాథో సౌచికీ స్యూతేనాథో రజకీ సురక్తేనాథో నేజికా నిర్ణిక్తేనాథో గోపీ తక్రేణాథో కారుకుణీస్వేనార్ఘేణ జాతహారిణ్యావిష్టా గృహానుపేయాత్ తాం స్త్రీ ప్రత్యుపతిష్ఠతేఽభివాదయతే సంవ్యవహరతే సంవదతి సంస్పృశతి సంభుఙ్క్తేఽభిహన్త్యాక్రోశత్యుపశేతే పదమృతునిర్మాల్యవాసోలఙ్కారమాక్రామతి వా తస్యాః కారుకుణీజాతహారిణీ భవతి । అథో ఆహుః--సైవైనాం కారుకీ స్త్రియమృతుమతీమవసిఞ్చేత్ । సైవ తత్ర ప్రాయశ్చిత్తిః । స్వేనైవైనాం భాగధేయేన ప్రజావతీం కరోతి । నాస్యాః కారుకీ జాతహారిణీ భవతి యా ఏవం వేద

౬౮

అత ఊర్ధ్వం వృద్ధజీవక తిరశ్చీం జాతహారిణీమనువ్యాఖ్యాస్యామః--పఞ్చవిధా హ్యేషా ప్రోచ్యతే । తద్యథా--శకునీ చతుష్పదీ సర్పా మత్సీ వనస్పతీరితి । తా ఏతా ప్రాయేణ సతామేవ ప్రసజ్జన్తే । వృద్ధజీవక యే శకునీం వర్ద్ధన్తీం ఘ్నన్తి ఘాతయన్తి వా తేషాం శకునిరూపా జాతహారిణీ ప్రసజ్జతే మహాగ్రహః । సా కాకీ భాసీ కుక్కుటీ మయూరీ చాషీ సారికా తైలపాయికా ఉలూకీ భోలన్తికా గృధ్రీ శ్యేనీ భారద్వాజీ తతోఽన్యతమా వా భూత్వా స్వప్నేఽపూర్వాన్ దర్శయతి గర్భిణీం సూతికాం బిభీషయతి బాలం చోత్త్రాసయతి మహావేగా మహాప్రాణా ఘోరరూపా రౌద్రాఽనాయతపక్షా వజ్రతుణ్డనఖదశనదంష్ట్రా వైదూర్యజ్వలనసదృశలోచనా బహువిచిత్రమహాపత్రా కణ్ఠే కనకమణివిచిత్రగుణధారిణీ వివిధకుసుమగన్ధవసనముసలోజ్జ్వలధారిణీ వరముకుటా నూపురకవికమ్బూకదాఙ్గదకుణ్డలవామఘణ్టాపతాకాఽఽతపత్రోల్కావిద్యున్మేఘమాలాఽలఙ్కృతా భగవతః కుమారవరస్య గ్రానీ చ స్వసా చ స్వప్నే ధర్షయిత్వా రోగాగమమనన్తరమస్య కరోతి । తతో మధ్యాహ్నేఽర్ధరాత్రే వా సంధ్యయోర్వా సుప్తే వా బాలగృహే నిలీయతే యథోక్తానామేకతమా తతో బాల ఉచ్చైః క్రోశతి రోదితి త్రసతే వేపతే బిభేతి జ్వర్యతే విహ్వలతి నిస్తనతి ముహ్యతి విస్ఖలతి సూచ్యతే శూన్యతే విస్రంస్యతే రోగైరన్యైశ్చోపద్రూయతే । యా

త్వభీక్ష్ణం శకునీం స్త్రీ స్వప్నే పశ్యతి తతః సాఽస్యాః శకునీ జాతహారిణీ సజ్జతే । తస్యా ఏవ శకున్యా నిభీతస్యా ఏవ పురీషేణ పక్షోదకేన వైనాం వృద్ధస్త్రీ శకునినా స్త్రీం తత్రావసిఞ్చేత్ । సైవ తత్ర ప్రాయశ్చిత్తిః । స్వేనైవైనాం భగధేయేన ప్రజావతీం స్త్రియం కరోతి । నాస్యాః శకునీ జాతహారిణీ భవతి యా శకునీం న హినస్తి యా ఏవం వేద । అథో వృద్ధజీవక యే గాం ఘ్నన్తి ఘాతయన్తి వా గోమాంసం చోపయుఞ్జన్తే తేషాం గోమాతా జాతహారిణీ ప్రసజ్జతే । ఏషా ఏనాం స్వప్నేఽభిద్రవతి గోపాలో వా వత్సకపాలో వా అసాధ్యా తస్యా గోమాతా జాతహారిణీ ప్రసజ్జతి । అథో ఆహుర్గోమధ్య ఏనాం గోమూత్రపురీషాభ్యాముపోషితాం స్నపయేత్ సైవ తత్ర ప్రాయశ్చిత్తిః । స్వేనైవైనాం భాగధేయేన గౌః ప్రజావతీం కరోతి । నాస్యా గోమాతా జాతహారిణీ భవతి యా గాం న హినస్తి యా ఏవం వేద । ఏవమేవ మహిషీణామజానామవికానాం గర్దభీనాం శ్వాశ్వతరీణాముష్ట్రీణాం సూకరీణాం మూషికాణాం శునీనాం గలగోలికానాం గోపానాం విష్వమ్భరాణాం మృగాదీనాం చైవమేష విధిరుక్తః ॥ అథో వృద్ధజీవక సర్పీం గృహచారిణీమగృహచారిణీం వా స్త్రీ హన్తి ఘాతయతి వా తస్యాః సర్పీ జాతహారిణీ ప్రసజ్జతేఽథో విషమృత్యుమస్యాః ప్రజాయా ఆహుః । ఏనాం వల్మీకే నాగకులే వా సిఞ్చేదథో ఆహుర్వల్మీకశతమధ్య ఇతి । సైవ తత్ర ప్రాయశ్చిత్తిః । స్వేనైవైనాం భాగధేయేన ప్రజావతీం కరోతి నాస్యాః సర్పీ జాతహారిణీ భవతి । యా సర్పాన్ న హినస్తి నాస్యాః ప్రజాయా విషమృత్యుర్భవతి యా ఏవం వేద ॥ అథో వృద్ధజీవక యా మత్స్యమకరతిమిఙ్గిలనక్రశఙ్ఖశమ్బూకసుఖనకాదీని భూతాన్యదుకచరాణి హన్తి తస్యాస్తేనాధర్మేణ రేవతీ క్రుద్ధా ప్రజా హినస్తి మత్సీ వా మకరీ శుక్తిః శఙ్ఖీ భూత్వా స్వప్నే పూర్వం హర్షయతి తతో హినస్తి భూయిష్ఠం తస్యా అప్సు ప్రజా వినశ్యతి జలత్రాసేన ఏకైకరోగైర్వా । అథో ఆహుః--రోహిణీస్నానేనైవైనాం ప్రయుదియాత్ సైవ తత్ర ప్రాయశ్చిత్తిః । యా మత్స్యాన్ న హినస్తి నాస్యా మత్సీ జాతహారిణీ భవతి యా ఏవం వేద ॥ అథో వృద్ధజీవక యే వనస్పతీన్ హింసన్తి పరిగృహీతానపరిగృహీతాన్ వా తేషాం వనస్పతిదేవతా అభిక్రుధ్యన్తి । అగ్నిర్వైశ్వానరో నామ సోమః పితృమాన్నామ స్వధితి శివో నామ ఆపో వరుణో నామ భూమిర్నిఋతిర్నామ గౌర్వియన్నామ గౌః శ్లోకో నామ దేవ పవనో నామ ఆదిత్యః పూషా నామ దిశః కాష్ఠా నామ ఇన్ద్రో వరుణో నామ వాయుః ప్రాణో నామ తా వై ద్వాదశ వనస్పతీనాం దేవతాః । ఏతా ఏవ వనస్పతీన్ ఘ్నన్తం ఘ్నన్తి । అథో ఆహుర్వనస్పతిమధ్యే వివృత్తేషు తా ఏవ దేవతాః స్థాలీపాకైర్యజేత । అగ్నిమాజ్యేన సోమం శ్యామాకేన శివం పాయసేన ఆపో దధ్నా భూమిం సప్తాన్నకేన గ్రామధూపైః గాం వాఽగ్నిం పవమానం పిశితేన పూషాణమన్నాద్యైః దిశో మద్యైః ఇన్ద్రం హవిష్యభోజనేనేతి । అథో అస్యా వనస్పతిదేవతాః ప్రజామేవ ప్రయచ్ఛన్తి యా వనస్పతీన్ న హినస్తి । నాస్యా వనస్పతిదేవతా

జాతహారిణ్యో భవన్తి యా ఏవం వేదేతి ౬౯

తత్ర శ్లోకాః--

అధర్మస్యాతిసంవృద్ధ్యా రేవతీ లభతేఽన్తరమ్
లబ్ధ్వాఽన్తరమతిక్రుద్ధా నానారూపైర్యథోదితైః ౭౦
అన్యైశ్చ దారుణతరైస్తతో హన్తి ప్రజా ఇమాః
యౌగపద్యేన భార్యా వా మ్రియన్తే వా పృథక్ పృథక్ ౭౧
గ్రస్తస్య జాతహారిణ్యా శిశో రూపాణి మే శృణు
సద్యో రూపం తు తత్రైకం యదుచ్చైస్త్రస్తవాశితమ్ ౭౨
స్తన్యదూషణమేవాగ్రే జ్వరస్తన్ద్రీ ప్రమీలకః
శిరోభితాపో వైవర్ణ్యం భృశం వా పాణ్డుపీతతా ౭౩
తృష్ణాఽతిసారో వైస్వర్యం తాలుశోషః ప్రహర్షణమ్
ముఖపాకో ముఖస్ఫోటో వైసర్పః పాణ్డుకామలే ౭౪
జాగర్తి రోదితి భృశం పీడ్యతే చ ముహుర్ముహుః
శ్వసతే కాసతే క్షౌతి శీతీభవతి చ క్షణాత్ ౭౫
నిశ్చేష్టో మృతకల్పశ్చ ముహుః స్థిత్వా ప్రచేష్టతే
న పుష్యతి యథాకాలం స్తనం న ప్రతినన్దతి ౭౬
అపూర్వం చ జనం దృష్ట్వా భృశముద్విజతే శిశుః
బిడాలేనకులాఖూనాం శబ్దేనాశు ప్రరోదితి ౭౭
మృదునాఽపి చ రోగేణ పీడామాప్నోతి దారుణామ్
అభీక్ష్ణం త్రసతే సుప్తో న శర్మ లభతే సుఖాత్ ౭౮
రూపాణ్యేతాని సంలక్ష్య భేషజం న వృణోతి యః
సోఽపత్యైః కురుతే కార్యం స్వప్నలబ్ధైర్ధనైరివ ౭౯

అత ఊర్ధ్వం వరణబన్ధముపక్రమిష్యామః । బన్ధో హి గర్భిణ్యాః క్షయతి ప్రాగష్టమాన్మాసాత్ అత ఊర్ధ్వం ప్రతిషేధస్తస్యాన్యత్ర । వృద్ధజీవక శ్రద్దధానానాం ధర్మక్రియావతాం త్రిరాత్రోపోషితానాం భిషక్ ఛుచిరుపోషితః ప్రజావరణం బధ్నీయాత్ బద్ధే చైనాం దక్షిణాభిరిష్టాభిరర్చేత్ సా హ్యస్యాః ప్రజాః ప్రయచ్ఛతి । తత్ర సంభారా రోహిణీస్నాన స్నాతా । స్నపనమప్యేకే రాత్రౌ చేత్ కుర్యాద్ గృహేషు దివా చేదరణ్యేఽనుగుప్తముభయం దిగ్బన్ధం

కృత్వాఽఽత్మర క్షామన్త్ర విధాయారభేత్ తత్కర్మ । అథ శుచౌ దేశే గోచర్మమాత్రం గోమయేనాద్భిశ్చ స్థణ్డిలముపలిప్య భిషగహతవాసాః స్నాతోఽలఙ్కృతః ప్రాఙ్ముఖ ఉపస్పృశ్యోద్ధృతహస్తస్తూష్ణీముపస్పృశేదశబ్దవతీభిరఫేనాభిరనుష్ణాభిరద్భిర్బ్రాహ్మేణ తీర్థేన త్రిః ప్రాశ్నీయాత్ ద్విరోష్ఠౌ పరిమృజేత్ త్రిరిత్యేకే । అక్షిణీ కర్ణౌ నాసికేఽప్యపానం చోపస్పృశేత్ । దువ్యమహతి సూర్యే స్థణ్డిలమభ్యుక్ష్య హిరణ్యపాణిర్దర్భపిఞ్జూలీనాం గర్భవతీం గృహీత్వా తయా లక్షణముల్లిఖ్య దర్భపిఞ్జులీమభ్యుక్ష్య బహిర్నిరస్యతి తత్రాగ్నిం ప్రణయతి । యథాపూర్వోక్తం పరిసమూహ్య పరిసంమృక్ష్య ప్రదక్షిణం బర్హిషా పరిస్తీర్యాగ్నేః పురస్తాత్ కాఞ్చనీం రాజతీముశీరమయీం దర్భమయీం వా ప్రతికృతిం ప్రతిష్ఠాప్య కుమారం షష్ఠీం విశాఖం చ దక్షిణతో బ్రహ్మాణముత్తరత ఉదపాత్రం ద్వాభ్యాం దర్భాభ్యామచ్ఛిన్నాగ్రాభ్యాం సమాభ్యాం విష్టరబద్ధాభ్యామాజ్యముత్పూయ ఆజ్యమసి దేవభోజనమసి తేజోఽసి చక్షురసి శ్రోత్రమసీన్ద్రియమస్యాయురసి సత్యమసి హవిరసీతి । అథ జుహోతి దర్భశ్రువేణ ఆఘారౌ హుత్వా గర్భిణీం స్త్రియం స్నాతాముషితాం శుక్లవసనోపసంవీతామలఙ్కృతాం దక్షిణత ఉదఙ్ముఖీం సుఖే పీఠేఽథోపవేశ్య ద్వౌ దర్భౌ హస్తే దత్త్వా సా తూష్ణీమాసీత । అథ భిషగనుజ్ఞాతో నిత్యం హోమం హుత్వాఽఽజ్యభాగౌ హుత్వా మాతఙ్గ్యా విద్యయా జుహుయాత్ । మాతఙ్గీ నామ విద్యా పుణ్యా దుఃస్వప్నకలిరక్షోఘ్నీ పాపకల్మషాభిశాపమహాపాతకనాశనీ పాతకీ బ్రహ్మర్షిరాజర్షిసిద్ధచారణపూజితాఽర్చితా మతఙ్గేన మహర్షిణా కశ్యపపుత్రేణ కనీయసా మహతా తపసోగ్రేణ పితామహాదేవాసాదితా సర్వభయనాశనీ సర్వలోకవశీకరణీ స్వస్తికరణీ శాన్తికరీ ప్రజాకరీ బన్ధనీ విమలా అమోఘకల్యాణీ య ఇమాం విద్యాం శుచిరావర్తయతి సన్ధ్యయోః పూతో భవతి నాస్య సర్వభూతేభ్యో భయం భవతి య ఏనాం శుచిరహన్యహని జపతి బహుపుత్రో బహుధన ఆయుష్మాననమీవా సిద్ధార్థశ్చ భవతి య ఇమాం విద్యాం శ్రాద్ధే ఆవాహయత్యక్షయమస్య పితరశ్చ శ్రాద్ధ అవతార్యన్తే । య ఇమాం గోమధ్యే జపేద్ బహ్వ్యోఽస్య భవన్తి గావః । య ఇమాం స్త్రియమృతుస్నాతాం శ్రావయతే గర్భిణీ భవతి । య ఇమాం గర్భిణీం శ్రావయతి పుత్రవతీ భవతి । య ఇమాం కృచ్ఛ్రప్రసవాం శ్రావయత్యాశు ముచ్యతే । య ఇమాం మ్రియమాణపుత్రాం శ్రావయతి జీవత్పుత్రా భవతి । యత్ర చైవ వేశ్మని సర్పాన్ రక్షాంసి చ గుహ్యకాన్ వా విద్యాత్ తత్ర సర్షపానష్టశతాభిమన్త్రితానవకిరేత్ సర్వే నశ్యన్తి । యో వా ద్విష్యాత్ తస్య వా ద్వారేఽవకిరేద్యః పూర్వమాక్రామతి స ఆర్తిమాప్నోతి । దుర్గేషు జపతస్తస్కరమృగవ్యాలభయం న భవతి । యూపే యూపేఽశ్వమేధఫలమవాప్నోతి । సర్వతీర్థేషు స్నాతో భవతి । సర్వోపవాసాః కృతాభవన్తి । సర్వాణి దానాని దత్తాని భవన్తి । అర్థవిద్యా నచైతామూహేత్ । నమో మాతఙ్గస్య ఋషివర్యస్య సిద్ధకస్య నమ ఆస్తీకస్య తేభ్యో నమస్కృత్వా ఇమాం విద్యాం ప్రయోజయామి సా మే విద్యా సమృధ్యతాం సత్థవ హిలి మిలి మహామిలి కురుట్టా అట్టే మమటే తుమ్విపసే కరటే గన్ధారి కేయూరి భుజఙ్గమి ఓజహారి సర్షపచ్ఛేదని అలగణిలగణి పంసుమసి కకికాకణ్ఠి హిలి హిలి బిడి బిడి అట్టే మట్టే అజిహట్టే కుక్కుకుక్కుమతి స్వాహా । ఇత్యేతయా మతఙ్గవిద్యయా శమీమయీనాం సమిధానమష్టశతం పాలాశీనామశ్వత్థమయీనామష్టశతం శ్వేతానాం పుష్పాణామష్టశతం

సర్వపాణామగ్ని వర్ణానామష్టశతం ఘృతం తైలం వసామిత్యుపకల్ప్య
సమధ్వాజ్యమైకధ్యమాలోడ్య యుగపత్త్రిస్రః సమిధో హుత్వా మన్త్రాన్తే చాజ్యం జుహోతి
ఏవమష్టశతం హుత్వా ప్రతిసరం లక్ష్మణా
పుత్రఞ్జీవఫలసముద్రఫేనప్రతిగ్రథితాలమ్బ్యాగ్రహఘ్నీ వాసుశుక్తిజీవోర్ణానాం రుద్రమాతఙ్గ్యా
విద్యయాఽభిమన్త్ర్య కణ్ఠే విసర్జయేత్ । అథైషా విద్యా రుద్రమాతఙ్గీ భవతి । నైనామూహేత్ ।
నమో భగవతో రుద్రస్య మాతఙ్గి కపిలే జటిలే రుద్రశామే రక్ష రక్షేమం రిరక్షుమాజ్ఞాపయేతి
స్వాహా । ఇత్యేతయా రుద్రమాతఙ్గ్యా ప్రతిసరం బధ్నీయాత్ । బద్ధే ప్రతిసరే ప్రజావరణం
బద్ధం భవతి । నాస్యాః సర్వభూతేభ్యో భయం భవతి ఆశా సమృద్ధ్యతే జీవత్పుత్రా సుభగా
చావిధవా చ భవతి । తతః స్విష్టకృతం హుత్వా యథా పూర్వోక్తం శాన్తిం జపిత్వా
మహావ్యాహృతిభిర్హుత్వా దేవతామభ్యర్చ్య విసర్జ్య బలిం కృత్వాఽగ్నిమభ్యుక్ష్య తూష్ణీం
బ్రాహ్మణాన్ సాధూన్ పుత్రవత ఆయుష్మతశ్చాన్న వాసోదక్షిణాభిరభ్యర్చ్య తత ఉపవసేత్ ।
తత్సర్వమాహవనముపసంగృహ్య చతుష్పథే వోదకే వా క్షీరవృక్షే వా నిదధాతి । ఏవమేతేన
విధినా ప్రజావరణం బద్ధం భవతి నాస్యాః ప్రజా న భవతీత్యాహ భగవాన్ కశ్యపః

అత ఊర్ధ్వం సప్తరాత్ర ప్రాజాపత్యం చరుం పయసి శృతం ప్రజాపతయే జుహుయాత్
పూర్వోక్తం

గోఘృతమిత్యేకే । ప్రజాకామపశుకామాఽయుష్కామానామితి వా ౮౦

ఇతి ప్రధానార్థముదాహృతం పరం

నృణాం హితార్థం భిషజాం యశస్కరమ్ ।

అలఙ్ఘనీయం హి రహస్యముత్తమం

శుచిః ప్రయుఞ్జీత న తు ప్రకాశయేత్ ౮౧

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః

ఇతి కల్పస్థానే రేవతీకల్పో నామాధ్యాయః

భోజనకల్పాధ్యాయః

అథాతో భోజనకల్పం వక్ష్యామః ౧

యథోవాచ భగవాన్ కశ్యపః ౨

మారీచమాసీనమృషిం పురాణం

హుతాగ్ని హోత్రం జ్వలనార్కతుల్యమ్ ।
తపోదమాచారనిధిం మహాన్తం
పప్రచ్ఛ శిష్యః స్థవిరోఽనుకూలమ్ ౩
కిం లక్షణం భోః క్షుధితస్య జన్తోః
పిపాసితస్యాథ తథోభయస్య ।
భృశే చ మన్దే చ కథం ను విద్యాత్
తృషాక్షుధే తత్ర చ కిం హితం స్యాత్ ౪
భోజ్యానుపూర్వీ చ కథం హితా స్యాద్
భక్తం క్వ దేశే పరిపచ్యతే చ
కిం లక్షణం భుక్తవతో మహాత్మన్
మన్దాశితాత్యాశితయోశ్చ కాని ౫
గుణాశ్చ దోషాశ్చ హి తత్ర కే స్యురత్యుష్ణశీతాశనయోశ్చ కే చ ।
విపర్యయే కే చ భవన్తి దోషాః
క్షుత్తృష్ణయోర్భోజనపానయోగాత్ ౬
మణ్డశ్చ కేషాం భవతి ప్రశస్తః
కేషాం ప్రశస్తో భగవన్న మణ్డః ।
మణ్డస్య సమ్యక్ చ నిషేవితస్య
గుణాశ్చ దోషాశ్చ విపర్యయే కే ౭
కేషాం యవాగూరహితా హితా వా
కృతాకృతౌ చాప్యథ ముద్గమణ్డౌ ।
యూషశ్చ కస్మై విరసః ప్రదిష్టః
సమూలకో వాఽథ సదాడిమో వా ౮
సజాఙ్గలో వా రసకౌదనో వా
సంభోజనస్నానమథో హితం క్వ ।

ఇత్యేవముక్త్వా స బభూవ జోషం
ప్రజాపతిర్వాక్యమథో బభాషే
నాసర్వవిన్నో ఖలు మాంసచక్షుః
ప్రశ్నానిమాన్ వక్తుభిహోత్సహేత ।
ఉత్సాహవర్ణస్వరదృష్టిహాని
విషాదకార్శ్యశ్రమవాగ్వికారాః ౧౦
భృశం చ పీడా హృదయస్య జన్తో
ర్గ్లానిర్ముఖస్యాతిబుభుక్షితస్య ।
తాల్వోష్ఠజిహ్వాగలగణ్డశోషః
శ్రోత్రాక్షిదౌర్బల్యవిషాదమోహాః ౧౧
స్మృత్యగ్నిమేధాసుఖవాక్యహాని
ర్జిహ్వావివృద్ధిశ్చ పిపాసితస్య ।
ఏతాని రూపాణ్యుభయాని విద్యాత్
పిపాసితే చైవ బుభుక్షితే చ ౧౨
విశోషణం తత్ర శిరోరుజార్తి
ర్మాత్రగ్రహో భుక్తవతశ్చ భేదః ।
తత్రాన్నపానాని యథోపజోషం
సాత్మ్యాని భోజ్యాని వదన్తి తజ్జ్ఞాః ౧౩
తృష్ణాబుభుక్షాభృశపీడితే తు
సకృత్ కృతం పూరణమప్రశస్తమ్ ।
ఓజో హి దగ్ధం జ్వలనానిలాభ్యాం
పునః పునః శోషయతే చ పీతమ్ ౧౪
లోహం యథా తప్తమపోనిషిక్తం
తత్రాన్నపానస్య గతిః కథం స్యాత్ ।

సకృత్ప్రపీతస్య వదన్తి చైకే
తృప్తిం ప్రశస్తాం భిషజోఽనుచిన్త్య ౧౫
సకృత్ప్రపీతస్య హి నశ్యతే క్షుద్
యథా పృథివ్యాః సకృదాప్లుతాయాః ।
ఆదాయ పిత్తం పవనో హ్యుదీర్ణ
ఓజోదహం సంజనయేద్ధి తృష్ణామ్ ౧౬
శిరోగతః స్థాననిరుద్ధవేగో
హృత్క్లమ సంతాపయతే తతస్తృట్ ।
శూలారతాధ్మానగుదప్రకోప
జ్వరాఙ్గదాహశ్రమమోహతృష్ణాః ౧౭
శయ్యాసనస్త్రీవిషయేష్వభక్తి
ర్భవన్తి రూపాణ్యపతర్పితస్య ।
ఆదాతుమిచ్ఛత్యపి యస్తు భూయో
మధ్యస్థతా చేద్భవతీప్సితేషు ౧౮
తద్దేశకాలౌ భజతే చ యుక్త్యా
మన్దాశితం తం ప్రవదన్తి తజ్జ్ఞాః ।
అత్యాశితానాం వమనం ప్రశస్తం
మన్దాశితానామశనం తు యుక్త్యా ౧౯
కాలం చ దేశం చ వయో బలం చ
సమీక్ష్య చోపద్రవభేషజం చ ।
దృష్టిప్రసాదో వచనప్రసిద్ధిః
స్వరస్య గామ్భీర్యమదైన్యమూర్జాః ౨౦
ఇష్టేన్ద్రియార్థేషు మనఃప్రహర్షః
స్నిగ్ధం ముఖం భుక్తవతశ్చ విద్యాత్ ।

కాన్తిర్బలస్మృతిమేధావయాంసి
ప్రమోదసత్త్వస్థితిరఙ్గవృద్ధిః ౨౧
దృఢేన్ద్రియత్వం స్థిరతాఽఽయుషశ్చ
సమ్యగ్గుణా భుక్తవతో నరస్య ।
భోజ్యస్య కాలం మునయో బుభుక్షాం
వదన్తి తృష్ణామపి పానకాలమ్ ౨౨
భోజ్యానుపూర్వీ తు యథా హితా స్యాత్
తాం తు ప్రవక్ష్యామి నిబోధ వత్స ।
తృష్ణాక్షుధౌ చేద్యుగపద్భవేతాం
తయోర్భిషక్ తాం ప్రథమం చికిత్సేత్ ౨౩
పూర్వం పిపాసాం శమయేద్విపశ్చిత్
త్రిభాగసాత్మ్యోచితపానయోగైః ।
తతోఽశనైః కుక్షితృతీయభాగం
సంపూరయేద్భాగమథావశిష్యాత్ ౨౪
ఏవం హి భుఞ్జానమథో పిబన్తం
జితేన్ద్రియం సాహసవర్జినం చ ।
ఆరోగ్యమాయుర్బలమగ్నిదీప్తిః
ప్రజా చ ముఖ్యా భజతే సుఖం చ ౨౫
బుభుక్షితో యస్తు పిబేత్ పురస్తా
దశ్నాతి చాన్నాతి పిపాసితః సన్ ।
తస్యాశు రోగాః ప్రభవన్తి ఘోరా
విపర్యయాదానభవా అపాయాః ౨౬
జ్వరాఙ్గదాహశ్రమకార్శ్యకుష్ఠ
చ్ఛర్దిభ్రమానాహవిసూచికాస్తృట్ ।

యక్ష్మాతిసారౌ గలతాలుశోషో
దేహేన్ద్రియార్థేన్ద్రియవర్ణహానిః ౨౭
ప్రతాన్తభోక్తుర్విషమాశినశ్చ
తోయాతిపస్యాతిమహాశనస్య ।
విరోధ్యజీర్ణాధివిభోజనస్య
వహ్నిః ప్రశామ్యత్యపి చాన్నకాలే ౨౮
తస్మాచ్చ పూర్వం న జలం పిబేయుః
స్నేహోపరిష్టాన్న న చాతిభుక్త్వా ।
పీతం హి సద్యః శమయత్యుదర్యం
తతో జ్వరాద్యాః ప్రభవన్తి రోగాః ౨౯
స్నేహం సమాక్రమ్య విచిత్రభోజ్యై
ర్జలం పిబేన్మధ్య ఇవాశనస్య
భుక్త్వాఽపి పిత్తప్రకృతిః పిబేచ్చ
మాత్రాం చ సర్వత్ర హితం చ సాత్మ్యమ్ ౩౦
జిహ్వోష్ఠతాల్వన్త్రగలోదరౌజో
విదహ్యతే భుక్తఫలం న వేత్తి ।
ఆనాహదుర్నామజలోదరాసృగ్
వైసర్పతృష్ణాక్షిశిరోరుజశ్చ ౩౧
అత్యుష్ణపానాన్ననిషేవణేన
రేతోఽసృగణ్డోపచయశ్చ దుష్యేత్ ।
అగ్నిః క్షయం యాతి రసం న వేత్తి
శ్లేష్మా చ పిత్తం చ నిచీయతేఽస్య ౩౨
శీతాన్నపానాతినిషేవణాత్తు
కఫానిలారోచకశూలవాతాః ।

హిక్కాశిరోనేత్రగలగ్రహాద్యా
ఆలస్యవిణ్మూత్రగురుత్వవృద్ధిః ౩౩
స్నిగ్ధం చ పూర్వం మధురం చ భోజ్యం
మధ్యే ద్రవం శీతమథో విచిత్రమ్ ।
తీక్ష్ణోష్ణరూక్షాణి లఘూని పశ్చాద్
భోజ్యానుపూర్వీ ఖలు సాత్మ్యతశ్చ ౩౪
యః పైత్తికః క్షీణకఫో నిరోగో
మూర్చ్ఛాశ్రమాత్యధ్వనిపీడితశ్చ ।
అత్యుష్ణపానాన్ననిషేవణాచ్చ
దృష్టిర్హతా మద్యనిషేవణాచ్చ ౩౫
శుష్కం కఫం ష్ఠీవతి యశ్చ కృచ్ఛ్రాత్
ష్ఠీవంశ్చ యః క్లిశ్యతి నిర్వికారః ।
క్లేశాత్ ప్రసూతే తృషితా చ యా స్త్రీ
క్షీణేన్ద్రియో యశ్చ మదాత్యయార్తః ౩౬
మన్దాశినో యోషితి జాగరూకాః
సంశోధనైర్యే మృదితాశ్చ మర్త్యాః ।
దగ్ధాశ్చ వైసర్పవిదాహినశ్చ
కాసేన కోపేన మదేన చార్తాః ౩౭
ఉద్భ్రామితః పూగఫలేన యశ్చ
జగ్దేన వా యో మదనేన మూఢః ।
కింపాకభల్లాతవిషోపసృష్టాః
క్షౌద్రాశినో యే గరపీడితాశ్చ ౩౮
మద్యం పయస్తక్రమథో దధీని
యేఽశ్నన్తి వారాహమథాపి మత్స్యాన్ ।

తామ్బూలపూగోన్మథితాశ్చ యే స్యుః
కాలోచితా యస్య భవేచ్చ తృష్ణా ౩౯
ఏతే తథాఽన్యేఽపి చ తద్విధా యే
తేషాం జలం శీతముశన్తి పథ్యమ్ ।
విష్టమ్భతృష్ణాగ్నినిపీడితా యే
తథా లభన్తే బలసత్త్వపుష్టీః ౪౦
కౌరుక్షేత్రాః కురవో నైమిషేయాః
పాఞ్చాలమాణీచరకౌసలేయాః ।
హారీతపాదాశ్చరశౌరసేనా
మత్స్యా దశార్ణాః శిశిరాద్రిజాశ్చ ౪౧
సారస్వతాః సిన్ధుసౌవీరకాఖ్యా
యే చాన్తరే స్యుర్మనుజాః కురూణామ్ ।
ఉదగ్విపాట్సిన్ధువసాతిజాశ్చ
కాశ్మీరచీనాపరచీనఖశ్యాః ౪౨
బాహ్లీకదాశేరకశాతసారాః
సరామణా యే చ పరేణ తేషామ్ ।
ఏషామవక్షార్యశనాదిరుక్తా
సాత్మ్యేచితత్వాద్భిషజా విధేయా ౪౩
సా హ్యస్య తృష్ణాం శమయత్యుదీర్ణాం
బలం చ పుష్టిం చ రుచిం చ ధత్తే ।
వాతానులోమ్యం ప్రకృతిస్థతాం చ
విణ్మూత్రదేహేన్ద్రియజాం కరోతి ౪౪
సంతర్పయత్యాశు చ తేన సౌభ్యో
హితా మతా సాత్మ్యగుణేన చైవ ।

పాత్రేషు హృద్యేషు సుపుష్పవత్సు
భుఞ్జీత దేశే చ మనోఽనుకూలే ౪౫
తక్రం శుక్తం దధి మస్తుర్గుడం చ
ద్రాక్షా ముఖ్యాః సుకృతాః శక్తవశ్చ ।
శీతం హితం దాడిమవారి చార్యం
స్యాత్సైన్ధవం భూస్తృణపల్లవాశ్చ ౪౬
తాని త్రివృద్వ్యాసకకారవృన్తాద్
రసః కుఠేరాదిసమాతులుఙ్గాత్ ।
స్యాదార్ద్రకయుతాః శక్తవశ్చ
సర్పిర్వరిష్ఠం లఘవః షాడవాశ్చ ౪౭
భక్ష్యాశ్చ ముఖ్యా లఘవః సపక్వాః
సూపా రాగాః పానకం మద్యయోగాః ।
అతో గణాద్యుక్తిమవేక్ష్య కుర్యాత్
సాత్మ్యాదవక్షారిమథో విధిజ్ఞాః ౪౮
కాశీన్సపుణ్డ్రాఙ్గకవఙ్గకాచాన్
ససాగరానానూపకతౌసలేయాన్ ।
పూర్వం సముద్రం చ సమాశ్రితా యే
కిరాతదేశ్యానపి పూర్వశైలాన్ ౪౯
శాకైః సమత్స్యామిషశాలితైలై
ర్ద్రవ్యైశ్చ తీక్ష్ణైః సముపక్రమేత ।
కఫో హి తేషాం నిచితః స్వభావా
ద్విలీయమానః కృశతాం కరోతి ౫౦
కలిఙ్గకాన్ పట్టనవాసినశ్చ
సదక్షిణాన్ వాఽపి చ నార్మదేయాన్ ।

ఉచ్చావచద్రవ్యగుణాన్వితాభిః

పేయాభిరేతాన్ సముపక్రమేత ॥౧

తైలాని కఞ్చ్వాఢకీయావకాశ్చ

మూలాని కన్దాశ్చణకాః కలాయాః ।

ఏతాని సాత్మ్యాని భవన్తి తేషాం

పేయాస్తథోష్ణాః పరిసిద్ధికాశ్చ ॥౨

పేయా హి సిద్ధా సహ దాడిమేన

తక్రేణ చుక్రేణ జలేన చోష్ణా ।

ససైన్ధవా చాశు విహన్తి తృష్ణాం

కాలోపపన్నా మరిచార్ద్రకాభ్యామ్ ॥౩

పిత్తాత్మనః సర్పిషి సంస్కృతా వా

క్షీరోదకే శర్కరయాఽన్వితా వా ।

జ్వరాతిసారశ్రమమోహకాసాన్

హిక్కాం చ తృష్ణాం చ హినస్తి పేయా ॥౪

యద్యస్య సాత్మ్యం చ హితం చ భోజ్యం

శరీరదేశప్రకృతౌ స్థితం చ ।

తత్తస్య వైద్యో విదధీత నిత్యం

కాలే చ హృద్యం లఘు మాత్రయా చ ॥౫

స్తనస్య వామస్య భవత్యధస్తా

దామాశయస్తత్ర విపచ్యతేఽన్నమ్ ।

ధాతూరసః ప్రీణయతే విసర్పన్

కిట్టాన్మలానాం ప్రభవోఽఖిలానామ్ ॥౬

దీప్తాగ్నయో వర్ణబలా థనశ్చ

వ్యాయామనిత్యా బహుభాషిణశ్చ ।

స్త్రీషు ప్రసక్తాః క్షయినో వినిద్రా
రోగైర్విముక్తాః కృశదుర్బలాశ్చ ౫౭
విశుష్కవిణ్మూత్రకఫాధ్వఖిన్నా
నిపీడ్యమానా విషమజ్వరైశ్చ ।
ఏతే నరా మాంసరసం పిబేయుః
ప్రాగ్భోజనాద్వాతవికారిణశ్చ ౫౮
ప్రక్లిన్నకాయా గలవక్త్రరోగై
రార్తాః క్షతాః పిత్తకఫాదితాశ్చ ।
జ్వరాతిసారగ్రహశోకనిద్రా
ప్రమేహపాణ్డ్వామయకామలార్తాః ౫౯
విషాన్వితాశ్చాపి మదాన్వితా వా
యే చోపసృష్టా వివిధైర్గరైర్వా ।
ఛర్ద్యూరువిష్కమ్భవికారిణశ్చ
నైతే నరా మాంసరసం పిబేయుః ౬౦
తక్రం తు తేషాం భవతి ప్రశస్తం
ససైన్ధవం శర్కరయాఽన్వితం వా ।
సౌవర్చలేనాథ విడేన యుక్తం
మధ్యేఽపి చాన్తేఽపి సనావనీతమ్ ౬౧
తక్రం హి సద్యో మథితం సుగన్ధి
రుచిం బలం పుష్టిమథో దధాతి ।
అమ్లోష్ణవైశద్యలఘు స్వరో వా
నిషేవ్యమాణం జ్వలయత్యుదర్యమ్ ౬౨
వాన్తే విరిక్తే జ్వరితే విశుష్కే
మహోపవాసశ్రమపీడితే చ ।

తృష్ణాతిసారోరుగదోపతప్తే
వైసర్పపిత్తామయఘర్మితే చ ౬౩
సంసృష్టరోగేషు మహాశనేషు
విదహ్యమానేషు జలోదరేషు ।
సద్యఃప్రసూతాస్వపి చాఙ్గనాసు
మణ్డం విదధ్యాదపి కామలాసు ౬౪
ఆమాతిసారజ్వరయోర్విబన్ధే
కఫోద్భవే శ్వాసగలామయేషు ।
హిక్కోపజిహ్వగలశుణ్డికాసు
కాసేఽక్షిరోగే శిరసో గురుత్వే ౬౫
ఛర్దిశ్రమోన్మాదవిసూచికాసు
యోన్యామయే ప్లీహ్ని చ పీనసే చ ।
గుల్మేషు హృద్రోగహలీమకేషు
వాతప్రకోపేష్వథ కేవలేషు ౬౬
ధాత్ర్యాః ప్రవృద్ధే పయసి ప్రదుష్టే
బాలస్య నిద్రాకఫవాతవృద్ధౌ ।
మూత్రాభివృద్ధౌ హృదయద్రవే చ
నిష్ఠీవికాలస్యవిషాదకేషు ౬౭
ఛర్దేషు సర్వేషు తథా గ్రహేషు
పృష్ఠగ్రహే యక్ష్మణి హృద్గదే చ ।
చిన్తాశ్రమోన్మాదమదోపతాపే
మణ్డం భిషజ్ఞోపదిశేద్విపశ్చిత్ ౬౮
మణ్డో హి పీతః కఫినా గదే వా
కఫాత్మకే వర్ధయతే కఫస్థాన్ ।

సోఽస్యాగ్నిముత్సాద్య గదాన్ పునస్తాన్
ప్రకోపయన్ కష్టతరాన్ కరోతి ౬౯
తస్మాత్తు తేషాం కాఫనాం నరాణాం
న మణ్డమాహుర్భిషజః ప్రశస్తమ్ ।
స్యాన్ముద్గమణ్డోదక ఏవ తేషాం
ససైన్ధవవ్యోషయుతః సుఖాయ ౭౦
కషాయతిక్తః కటుపాకిభావాత్
కఫం నిహన్త్యాశు హి ముద్గమణ్డః ।
తస్మాత్ కృశం రోగవిముక్తదేహం
దీప్తానలం వా సవిలమ్బిరోగమ్ ౭౧
వ్యాయామినం వా బలినం సరోగం
యశ్చోచితో గోరసమాంసమత్స్యైః ।
సంయోజయేత్తం విరసేన యూష్ణా
సాస్రేణ వా గోరససాధితేన ౭౨
త్రిఃప్రస్రుతో దీపనతోయసిద్ధః
స్యాత్తణ్డులైః సంపరిభృష్టకైర్వా ।
ముద్గైర్యవైశ్చాపి తథైవ లాజై
రుష్ణః సుగన్ధిర్విశదేన పీతః ౭౩
మణ్డః క్షణేనాస్య బలం దధాతి
వ్యాధిస్తథా మార్దవమభ్యుపైతి ।
సర్వేన్ద్రియాణి ప్రకృతిం భజన్తే
భోజ్యానుపూర్వీ చ తథా కృతా స్యాత్ ౭౪
మణ్డం యథోక్తం పిబతో గుణాస్తే
విపర్యయే చాపి విపర్యయః స్యాత్ ।

య ఏవ మణ్డస్య భవన్తి యోగ్యా --- ౭౫

లఘ్వీ యవాగూర్న విదహ్యతే చ

దోషానులోమ్యం విదధాతి చోష్ణా ।

పిత్తం చ మాధుర్యగుణేన హన్తి

భోజ్యానుపూర్వ్యం క్రమశశ్చ యుజ్క్తా ౭౬

సదాడిమా వాతకఫార్దితస్య

సశర్కరా పిత్తకఫాన్వితస్య ।

రసేన వా జాఙ్గలకేన సిద్ధా

సగోరసా వా సహ దాడిమైర్వా ౭౭

హితాం నృణాం మారుతపీడితానాం

గుల్మే తథా ప్లీహ్ని చ పీనసే చ ।

సభోజనస్నానవిహారయాన

వ్యాయామసంభాషణగీతపథ్యామ్ ౭౮

తత్స్వస్థవృత్తౌ చ హితాం వదన్తి

రోగే నివృత్తే జ్వలనే చ మన్దే ।

రోగే నివృత్తే జ్వలనే చ దీప్తే

రోగైర్విముక్తాః కృశదుర్బలాశ్చ ౭౯

క్షీణేన్ద్రియా వర్ణబలాగ్నిహీనా

యాతార్దితాః పిత్తనిపీడితాశ్చ ।

జ్వరతిసారోదరపాయురోగ

చిన్తేష్యపానాధ్వగరోగతప్తాః ౮౦

కాసేన శస్త్రేణ విషేణ చైవ

నిపీడితాః శోకహతాశ్చ నిత్యమ్ ।

వ్యాయామగేయాధ్యయనశ్రమార్తా

భూమాగ్నివాతాతపజాగరార్తాః ౮౧
విదహ్యమానాక్షిగలాస్యనాసా
విషీదమానాః స్మృతిబుద్ధిహీనాః ।
ఆనాహినః శుష్కపురీషమూత్రా
భగన్దరార్శోగ్రహకుణ్డలార్తాః ౮౨
నిష్పిష్టభగ్నచ్యుతపీతాఙ్గే
శుద్ధవ్రణే మాంసవేవర్జితే చ
జీర్ణజ్వరాన్యేద్యుతృతీయకేషు
నిత్యజ్వరే చాపి చతుర్థకే చ ౮౩
రక్షఃపిశాచోరగభూతయక్ష
క్షుద్వ్రజతృష్ణాగ్నిహిమాహతాశ్చ ।
స్త్రీబాలపుత్రాల్పవిశుష్కదుగ్ధా
గర్భశ్చ యస్యా న వివర్ధతే చ ౮౪
నాప్యాయతే యః స్తనపశ్చ బాలో
జాగర్తి నిత్యం భృశరోదనశ్చ ।
చక్షుర్వ్యతిర్యస్య చ తీక్ష్ణనస్యై
ర్విశోషణైర్వా ప్రతికర్మణా వా ౮౫
ఏతే శృతం క్షీరమథాభ్యసేయు
రలం శృతం యస్తు విరేచనీయః ।
క్షీరం హి సద్యో బలమాదధాతి
దృఢీకరోత్యాశు తథేన్ద్రియాణి ౮౬
మేధాయురారోగ్యసుఖాని ధత్తే
రసాయనం చాపి వదన్తి ముఖ్యమ్ ।
పుష్టిర్దృఢత్వం లభతే చ గర్భో

బన్ధ్యా చ షణ్ఢశ్చ జరంశ్చ సూతే ౮౭

పాయుం పయః శోధయతేఽనులోమం

కరోతి వాతం లఘుతాం నరాణామ్ ।

తస్మాచ్చ సర్వేషు రసాయనేషు

రోగస్య చాన్తే ప్రవదన్తి దుగ్ధమ్ ౮౮

క్షీరం సాత్మ్యం క్షీరమాహుః పవిత్రం

క్షీరం మఙ్గల్యం క్షీరమాయుష్యముక్తమ్ ।

క్షీరం వర్ణ్యం క్షీరమాహుశ్చ కేశ్యం

క్షీరం సన్తానం క్షీరమాహుర్వ్వయస్యమ్ ౮౯

క్షీరం సర్వేషాం దేహినాం చానుశేతే

క్షీరం పిబన్తం చ న రోగ ఏతి ।

క్షీరాత్ పరం నాన్యదిహాస్తి వృష్యం

క్షీరాత్ పరం నాస్తి చ జీవనీయమ్ ౯౦

శైత్యాత్ పయో వర్ధయతేఽనిలం ప్రాక్

పిత్తాత్మనస్తేన భినత్తి వర్చః ।

ఈషచ్చ శూలం కురుతే గురుత్వాత్

స్నేహాద్విపాకే శగయత్యుభే ద్వే ౯౧

మాధుర్యతో వర్ధయతే శరీరం

ప్రసాదయత్యాశు తథేన్ద్రియాణి ।

స్థైర్యం పయః సాన్ద్రతయా కరోతి

పైచ్ఛిల్యతః శోధయతేఽన్తరాణి ౯౨

విష్టభ్యతే చాపి కషాయభావాద్

వాతాత్మనస్తేన కరోతి శూలమ్ ।

స్నేహాచ్చ మాధుర్యగుణాచ్చ శూలం

పయో నియచ్ఛత్యనుజీర్యమాణమ్ ౯౩
స్నేహాద్గురుత్వాత్ సకషాయశైత్యాద్
విస్రంస్య సద్యో బలమాదధాతి ।
సస్నేహశైత్యాన్మధురాన్వయత్వాత్
కఫాత్మనాం వర్ధయతే కఫం చ ౯౪
ఏతద్ధితం సాత్మ్యకషాయభావాత్
పాకస్య తుష్టిం కురుతే న దోషమ్ ।
గౌరం చ వర్ణం కురుతే సితత్వాత్
స్నేహం చ సస్నేహతయా కరోతి ౯౫
శైత్యాత్ కషాయాద్ఘనసాన్ద్రభావాత్
సంపర్కతశ్చాభిషవాచ్చ భాణ్డే ।
క్రమేణ చోష్మోపచయాన్నిరుద్ధం
పయో దధిత్వాయ శనైరుపైతి ౯౬
పయో హి వాతాతపపీడితం ద్రా
క్చూర్చీభవత్యేష హి తత్ర హేతుః ।
ఔష్ణ్యాద్ఘనత్వాదథ వర్ధమానః
సంక్లేదనాచ్చాభిషవాచ్చ దధ్నః ౯౭
నిర్వర్తయత్యమ్లరసం పయోఽగ్ని
ర్మస్తుం తథా చాప్యతివర్తమానః ।
ఊర్ధ్వం సరశ్చోత్ప్లవతే స్వభావాత్
కిట్టం తతోఽధశ్చ నిషీదతేఽస్య ౯౮
దివ్యేన చ జ్ఞానబలేన దృష్టం
ముఖ్యైః పురా మన్థనమస్య యుక్త్యా ।
తతో ఘృతోదశ్విదుపోపలభ్య

గావః ప్రతిష్ఠాః సచరాచరస్య ౯౯

తస్మాచ్చిరవ్యాధినిపీడితానాం

మూర్చ్ఛాగతానాం పతతాం నరాణామ్ ।

పరాయణం క్షీరముశన్తి వైద్యా

నిద్రాసుఖాయుర్బలకృత్ పయో హి ౧౦౦

మూఢస్తు యః స్యాన్మదనస్య బీజై

ర్భల్లాతకైః పూగఫలాదిభిశ్చ ।

పయో హి తస్యోపదిశేద్విపశ్చిద్

గుడోదకం వా శిశిరం పిబేత్ సః ౧౦౧

క్షీరేణ చైనం సగుడేన నిత్యం

సంభోజయేత్ సర్పిషి సంస్కృతేన ।

ధాన్వీరకార్తేఽపి తథైవ కార్యం

క్షీరం హి తస్యౌషధముక్తమగ్ర్యమ్ ౧౦౨

ఆనూపజో జాఙ్గలజో వరిష్ఠః

సుభూమిజాతో గురుబద్ధచక్షుః ।

సాముద్రషణ్ఢేక్షుకవంశకానా

మిక్షుః ప్రశస్తస్తు పరః పరో యః ౧౦౩

స్వాదుః శీతః పుష్టికృద్దీపనీయః

స్నిగ్ధో వృష్యో వర్ణచక్షుఃప్రసాదీ ।

శ్లేష్మాణముత్క్లేదయతే చ జగ్ధో

రసస్తు పీతః కురుతే విదాహమ్ ౧౦౪

భుక్త్వా పిబేదిక్షురసం కఫాత్మా

ప్రాగ్భోజనాత్ పైత్తికవాతికౌ తు ।

సంసృష్టదోషస్య హితోఽన్నమధ్యే

తథాహి సర్వే సుఖమాప్నువన్తి ౧౦౫

ఇతి ప్రకృత్యేక్షురసప్రకారా

రోగాంస్తు వక్ష్యామి హితార్థమేషామ్ ।

జ్వరాతిసారామగలామయేషు

విసూచికాకుష్ఠవిలాసకాసే ౧౦౬

పాణ్డ్వామయే శూలజలోదరేషు

ఛర్ద్యాం కఫోద్రేకవిరిక్తవాన్తే ।

నస్తః క్రియావస్తినిరూహితేషు

స్వరోపఘాతక్షయపీనసేషు ౧౦౭

ప్రమేహశోథోరుగదేషు నాద్యాద్

రోగేష్వభిష్యన్దసముత్థితేషు ।

గ్రహేషు సర్వేషు పయోఽతివృద్ధౌ

బాలేఽతినిద్రే కఫరోగితే చ ౧౦౮

ఇక్షుః ప్రయోగో న హితో హితస్తు

యేషామిమాంస్తానపి మే నిబోధ ।

జీర్ణజ్వరారోచకరక్తపిత్త

కాసక్షతక్షీణకఫక్షయేషు ౧౦౯

తృష్ణాగ్నివైసర్పమదాత్యయేషు

మూత్రామయే కర్ణశిరోక్షివాతే ।

త్వఙ్మాంసవర్ణద్యుతిబుద్ధిరేతో

నిద్రాబలౌజోరుధిరక్షయేషు ౧౧౦

యేషామథోక్తం చ పయః ప్రశస్తం

తేషాం హితశ్చేక్షురసః శిశూనామ్ ।

కఫప్రసేకారుచితృప్తిమోహ

శూలప్రతిశ్యాయగలామయార్తాన్ ౧౧౧
ప్రమేహహృల్లాసజడాగ్నినాశాన్
రసోఽతిపీతః కురుతే జ్వరం చ ।
ఇత్యేష ధన్యం ప్రవరశ్చ కల్పో
భోజ్యం ప్రతి ప్రశ్న ఉదాహృతస్తే ౧౧౨
నృణాం హితార్థం భిషజాం చ వృద్ధ
సుఖస్య మూలం ప్రవదన్తి ధర్మ్యమ్ ౧౧౩
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి కల్పస్థానే భోజనకల్పః

విశేషకల్పాధ్యాయః

అథాతో విశేషకల్పం నామాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
హుతాగ్నిహోత్రమాసీనం కశ్యపం లోకపూజితమ్
వృద్ధో విశేషమన్విచ్ఛన్ పప్రచ్ఛ వినయే స్థితః ౩
సూత్రస్థానే భగవతా నిర్దిష్టో ద్వివిధో జ్వరః
హేతులిఙ్గౌషధజ్ఞానైః ప్రతిపన్నోఽస్మి తం తథా ౪
సంశయస్త్వస్తి భగవన్ సన్నిపాతజ్వరం ప్రతి
తత్ర మే సంశయం ఛిన్ధి విశేషజ్ఞ విశేషణైః ౫
కిమేకః సన్నిపాతోఽయం కిం వా కిం బహవో మునే
ఏకశ్చేత్ కిం సమైర్దోషైరనేకత్వం కథం పునః ౬
వాతపిత్తకఫానాం తు త్రయాణాం సంప్రకుప్యతామ్
క ఏషాం ప్రథమం దోషః ప్రకుప్యతి మహామునే ౭
యుగపద్వా ప్రకుప్యన్తి దోషాః కిం వాఽనుపూర్వశః

ప్రకుప్యతాం వా విషమమేకైకశ్యేన వా పునః ౮
విశేషాః కే మహాభాగ దోషవ్యాససమాసతః
సన్నిపాతాః కియన్తో వా కాని నామాని వా పృథక్ ౯
ఉపద్రవాశ్చ కే తేషాం పరిహారవిధిశ్చ కః
ఉపక్రమశ్చ కస్తేషాం సాధ్యాసాధ్యవరాశ్చ కే ౧౦
ఇతి పృష్టః స శిష్యేణ స్థవిరేణ ప్రజాపతిః
సన్నిపాతవిశేషార్థమద్భుతం వాక్యమబ్రవీత్ ౧౧
శృణు భార్గవ తత్త్వార్థం సన్నిపాతవిశేషణమ్
జానతే భిషజో నైనం బహవోఽకృతబుద్ధయః ౧౨
శీతోపచారాత్ సూతానాం మైథునాద్విషమాశనాత్
ప్రజాగరాద్దివాస్వప్నాచ్ఛిన్తైర్ష్యాలౌల్యకర్శనాత్ ౧౩
తథా దుఃఖప్రజాతానాం వ్యభిచారాత్ పృథగ్విధాత్
శిశోర్దుష్టపయఃపానాత్తథా సంకీర్ణభోజనాత్ ౧౪
విరుద్ధకర్మపానాన్న సేవినాం సతతం నృణామ్
అభోజనాదధ్యశనాద్విషమాజీర్ణభోజనాత్ ౧౫
సహసా చాన్నపానస్య పరివర్తాదృతోస్తథా
విషోపహతవాయ్వమ్బుసేవనాద్గరదూషణాత్ ౧౬
పర్వతోపత్యకానాం చ ప్రతికూలే విశేషతః
అవప్రయోగాత్ స్నేహానాం పఞ్చానాం చైవ కర్మణామ్ ౧౭
యథోక్తానాం చ హేతూనాం మిశ్రీభావాద్యథోచ్ఛ్రితాః
త్రయో దోషాః ప్రకుప్యన్తి క్షీణే చాయుషి భార్గవ ౧౮
తతో జ్వరాదయో రోగాః పీడయన్తి భృశం నరమ్
సర్వదోషవిరోధాచ్చ దుశ్చికిత్స్యో మహాగదః ౧౯
యథాఽగ్నివజ్రపవనైర్న స్యాదభిహతో ద్రుమః

వాతపిత్తకఫైస్తద్వత్ క్రుద్ధైర్దేహీ న జీవతి ౨౦
విషాగ్నిశస్త్రైర్యుగపన్న జీవన్తి యథా హతాః
సన్నిపాతార్దితాస్తద్వన్న జీవన్త్యతపస్వినః ౨౧
ద్వయం తదుపరిష్టాచ్చ యథా ప్రజ్వలితం గృహత్
న శక్యతే పరిత్రాతుం సన్నిపాతస్తథా నృషు ౨౨
దిగ్ధబాణాస్త్రయో వ్యాధాః పరివార్య యథా మృగమ్
ఘ్నన్త్యనౌషధయస్తద్వత్త్రయో దోషాః శరీరిణమ్ ౨౩
సంగతా నియతం యస్మాత్ పాతయన్తి కలేవరమ్
అన్యచ్చాశు సంనిపతత్యతో వా సన్నిపాతతా ౨౪
అకస్మాదిన్ద్రియోత్పత్తిరకస్మాన్మాత్రదర్శనమ్
అకస్మాచ్చీలవికృతిః సన్నిపాతాగ్రలక్షణమ్ ౨౫
నిర్దిష్టాస్తస్య భేదాస్తు భిషక్శ్రేష్ఠైస్త్రయోదశ
హీనమధ్యాధికసమద్వ్యుద్బలైకోద్బలోద్భవాః ౨౬
వాతపిత్తాధికో యస్య సన్నిపాతః ప్రకుప్యతి
తస్య జ్వరోఽఙ్గమర్దస్తృట్తాలుశోషప్రమీలికాః ౨౭
అరుచిస్తన్ద్రివిడ్భేదశ్వాసకాసశ్రమభ్రమాః
పిత్తశ్లేష్మాధికో యస్య సన్నిపాతః ప్రకుప్యతి ౨౮
అన్తర్దాహో బహిః శీతం తస్య తృష్ణా చ వర్ధతే
తుద్యతే దక్షిణం పార్శ్వమురఃశీర్షగలగ్రహః ౨౯
నిష్ఠీవతి కఫం సాసృక్కృచ్ఛ్రాచ్చాత్ కణ్ఠశ్చ దూయతే
విడ్భేదశ్వాసహిక్కాశ్చ వర్ధన్తే సప్రమీలకాః ౩౦
విధుఫల్గూ చ తౌ నామ్నా సన్నిపాతావుదాహృతౌ
శ్లేష్మానిలాధికో యస్య సన్నిపాతః ప్రకుప్యతి ౩౧
---సన్నిపాతః సుదారుణః

వాతపిత్తాధిక సన్నిపాత--విభు ।
పిత్తశ్లేష్మాధిక సన్నిపాత -- ఫల్గు ।
కఫవాతాధిక సన్నిపాత -- మకరీ ।
వాతాధిక సన్నిపాత -- విస్ఫారక ।
పిత్తాధిక సన్నిపాత -- శీఘ్రకారీ ।
శ్లేష్మాధిక సన్నిపాత -- ఉల్బణ ।
హీనాభివృద్ధమధ్యైస్తు సన్నిపాతో యదా భవేత్
తస్య రోగాస్త ఏవోక్తా యథాదోషబలాశ్రయాత్

సర్వస్రోతోభవం త్వస్య రక్తపిత్తం ప్రకుప్యతి
విస్ఫోటైరగ్నిదగ్ధాభైశ్చీయతే చ సమన్తతః

హృదయోదరమన్త్రం చ యకృత్ప్లీహాఽథ ఫుప్ఫుసమ్
పచ్యతేఽన్తః శరీరస్థమూర్ధ్వాధః పూయమేతి చ

శీర్ణదన్తశ్చ మృత్యుశ్చ తస్యాప్యేతద్విశేషణమ్
మధ్యాభివృద్ధహీనైస్తు సన్నిపాతో యదా భవేత్

తస్య రోగాస్త ఏవోక్తా యథాదోషబలాశ్రయాత్
స్తబ్ధాఙ్గః స్తబ్ధదృష్టిశ్చ స తు శేతే హతో యథా

విరిచ్యతేఽతిమాత్రం చ పురీషం బహ్వనశ్నతః
సర్వేషాం స్రోతసాం పాక ఏతదత్ర విశేషణమ్

వృద్ధభిహీనమధ్యైస్తు సన్నిపాతో యదా భవేత్
తస్య రోగాస్త ఏవోక్తా యథాదోషబలాశ్రయాత్
జృమ్భాప్రజాగరాయామవిప్రలాపశిరోరుజః
మన్యాస్తమ్భేన మృత్యుశ్చ తస్యాప్యేతద్విశేషణమ్

ఏషాం త్రయాణాం నామాని యామ్యక్రకచపాకలాః
సమైర్దోషైః ప్రకుపితం సన్నిపాతం నిబోధ మే

త్రయాణామత్ర దోషాణాం సర్వరూపాణి లక్షయేత్
త్రిదణ్డవత్ సమబలాన్యథో ఆహుస్త్రిపాదవత్

యాని జ్వరచికిత్సాయాం రూపాణ్యుక్తాని తాని చ
కూటపాకల ఇత్యేష సన్నిపాతః సుదారుణః

వ్యాధిభ్యో దారుణేభ్యశ్చ వజ్రశస్త్రాగ్నితో యదా
సద్యో హన్తా మహావ్యాధిర్జాయతే కూటపాకలః

కూటపాకలవిగ్రస్తో న శృణోతి న పశ్యతి
న స్పన్దతే న బ్రవీతి నాభిష్టౌతి న నిన్దతి

కేవలోచ్ఛ్వాసపరమః స్తబ్ధాఙ్గః స్తబ్ధలోచనః
త్రిరాత్రం పరమం తస్య జన్తోర్భవతి జీవితమ్

తదవస్థం తు తం దృష్ట్వా మూఢో వ్యాభాషతే జనః
ధర్షితో రక్షసా నూనమవేలాయాం చరన్నిశి

అన్వయం బ్రువతే చైకే యక్షిణ్యా బ్రహ్మరాక్షసైః
పిశాచైర్గుహ్యకైశ్చైవ తథాఽన్యే విషయోజితమ్
ఆక్రుష్టమభిశప్తం చ తథాఽన్యే మస్తకాహతమ్
కులదేవార్చావిహతం ధర్షితం గృహదైవతైః

నక్షత్రపీడామపరే గరకర్మాణి చాపరే
వదన్తి సన్నిపాతం తు భిషజః కూటపాకలమ్

సద్యః స్వస్థస్య యుగపద్యదా కుప్యన్తి తే త్రయః
తదా నిర్వర్తతే దేహే పిడకా విషసంజ్ఞితా
విరుద్ధభోజనాత్ కాలాత్ పరిణామాచ్చ కర్మణామ్
ప్రకుప్యత్యనిలః శీఘ్రం సోఽస్యాగ్నిముపహన్త్యను
తస్యోపహతకాయాగ్నేః పూర్వవత్ పిబతోఽశ్నతః
కఫీభవతి భూయిష్ఠం యదాదత్తే చతుర్విధమ్

తం కఫం వాయురాదాయ స్రోతాంస్యస్య విధావతి
తస్య స్రోతాంసి సర్వాణి సూక్ష్మాణి చ మహాన్తి చ

పూరయిత్వా పిధాయాస్తే సంరుద్ధః పవనస్తతః
పిత్తం ప్రకోపయత్యస్య తత్ పిత్తం మారుతేరితమ్

సర్వతః శ్లేష్మణా రుద్ధమన్యోన్యమిథునాశ్రయాత్
జ్వరం హృల్లాసమరుచిం పర్వభేదం విసూచికామ్

రోగాన్ నానావిధాంశ్చాన్యాన్ కుర్వన్మృద్నాతి దేహినమ్
ప్రకృతేర్వా విపర్యాసాత్ ప్రకృత్యా వా ప్రకుప్యతి

యథా యథోద్బలత్వం వా ప్రాప్నువన్తి గదాధిపాః
తథైకద్వ్యుద్బలానాహుర్హీనమధ్యాధికానపి

కూటస్థే తు సమైర్దోషైర్జాయతే కూటపాకలః
ఏవమేతే వినిర్దేశ్యాః సన్నిపాతాస్త్రయోదశ

విపన్నస్తు రసో యోఽస్య ధావన్ యాత్యనిలేరితః
విషాదం గౌరవం మూర్చ్ఛాం కుర్యాచ్చాస్యాఙ్గవేదనామ్

స్వలక్షణేషు దోషాణాం భిషక్ ప్రాజ్ఞో న విభ్రమేత్
ఉదీరితా హి సంసృష్టా దుర్బలా ఏకదోషజాః

సన్నిపాతేషు దాహార్తం యః సిఞ్చేచ్ఛీతవారిణా
ఆతురః స కథం జీవేద్భిషగ్వా స కథం భవేత్

సన్నిపాతేషు కమ్పన్తం విలపన్తం చ యో ఘృతమ్
పాయయేద్భోజయేద్వాఽపి తౌ చ స్యాతాముభౌ కథమ్

సన్నిపాతేషు తృష్యన్తం పార్శ్వరుక్తాలుశోషిణమ్
యః పాయయేజ్జలం శీతం స మృత్యుర్నరవిగ్రహః

సముద్రతరణం హ్యేతద్వదన్తి భిషజోఽశ్మనా

మృత్యునా సహ యోద్ధవ్యం సన్నిపాతం చికిత్సతా

సన్నిపాతార్ణవే మగ్నం యోఽభ్యుద్ధరతి దేహినమ్
కస్తేన న కృతో ధర్మః కాం చ పూజాం స నార్హతి

సన్నిపాతే సముత్పన్నే కిమాదావభ్యుపక్రమేత్
ఏతత్ ప్రశ్నమతశోర్ధ్వం చికిత్సోపక్రమం శృణు

సంమోహమత్ర భూయిష్ఠం భిషజో యాన్త్యనిశ్చితాః
అగ్రే మూలే చ భైషజ్యం కుర్వన్తో ఘ్నన్తి మానవాన్

యం దోషముద్బలం పశ్యేత్ సన్నిపాతే స్వలక్షణైః
తస్యాగ్రే నిగ్రహం కుర్యాదిత్యన్యభిషజో విదుః

వృద్ధజీవక నైవం తు వయం కుర్మశ్చికిత్సితమ్
అసమ్యగ్దర్శినస్తే తు య ఏవం భిషజో విదుః

శ్లేష్మనిగ్రహమేవాదౌ కుర్యాద్వ్యాధౌ త్రిదోషజే
నిరస్తే శ్లేష్మణి హ్యస్య స్రోతఃసూద్ఘాటితేషు చ
లాఘవం జాయతే సద్యస్తృష్ణా చైవోపశామ్యతి

శిరోహృదయకర్ణస్య పార్శ్వరుక్ చోపశామ్యతి
జిహ్వాగురుజడత్వం చ దృష్టిశ్చైవ ప్రసీదతి

తస్మాత్ పునః పునః కుర్యాచ్ఛ్లేష్మకర్షణమౌషధైః

ఉదీర్ణదోషం ప్రథమే దివసే వామయేన్నరమ్

విశోషితం న వమయేదమేధ్యం హి వమేత్తథా
సర్వేషు సన్నిపాతేషు న క్షౌద్రమవచారయేత్

శీతోపచారి హి క్షౌద్రం శీతం చాత్ర విరుధ్యతే
ఉష్ణోపచారీ సతతం సన్నిపాతీ ప్రశస్యతే

వర్జయేచ్చ దివాస్వప్నం ధృతి సత్త్వం చ సంశ్రయేత్
లఙ్ఘనం స్వేదనం నస్యం మర్దనం కవలగ్రహః

ఏతాన్యాదౌ ప్రయుఞ్జీత సన్నిపాతేషు యుక్తివిత్
త్రిరాత్రం పఞ్చరాత్రం వా దశరాత్రమథాపి వా

లఙ్ఘనం సన్నిపాతే తు కుర్యాద్వాఽఽరోగ్యదర్శనాత్
ప్రకాఙ్క్షా లాఘవం గ్లానిః స్వచ్ఛతా సంప్రసన్నతా

ఉపద్రవనివృత్తిశ్చ సమ్యగ్లఙ్ఘితలక్షణమ్
అగ్లానిగౌరవాశ్రద్ధావికృతిశ్చావిశోషితే
సంమోహక్షామశైథిల్యవాతరుక్ చాతిలఙ్ఘితే
స్వేదాధ్యాయే యథా ప్రోక్తాః స్వేదాః సర్వాఙ్గికాస్తథా

తచ్చాస్య స్వేదయేత్ ప్రాయో యత్ర యత్రాస్య వేదనా
కఫో హి వాయునా క్షిప్తో విష్టబ్ధః పార్శ్వయోర్హృది

ఖరీకృతశ్చ పిత్తేన శల్యవద్బాధతే నరమ్
తస్యాశుష్కస్య లీనస్య విలగ్నస్య కృశాత్మనః

దుఃఖనిర్హరణం కర్తుం తీక్ష్ణాదన్యన్న భేషజాత్
తస్య తీక్ష్ణాని నస్యాని తీక్ష్ణాశ్చ కవలగ్రహాః

స్వేదం దివాజాగరణం విదధ్యాత్ పార్శ్వశూలినః
మాతులుఙ్గార్ద్రకరసం కోష్ణం త్రిలవణాన్వితమ్

అన్యద్వా సిద్ధివిహితం తీక్ష్ణం నస్యం విధాపయేత్
తేన ప్రభిద్యతే శ్లేష్మా ప్రస్విన్నశ్చ ప్రసిచ్యతే

శిరోహృదయమన్యాస్యం దృష్టిశ్చాస్య ప్రసీదతి
ప్రమీలకస్తాలుశోషః శ్వాసః కాసశ్చ శామ్యతి

పునః పునశ్చ నిద్రాయాం కటు నస్యాఞ్జనం హితమ్
తీక్ష్ణైర్ద్రవ్యైః సలవణైర్మాతులుఙ్గరసద్రవైః

ద్రవామ్లయుక్తైరథవా కోష్ణాః స్యుః కవలగ్రహాః
ఆర్ద్రకస్వరసోపేతం సైన్ధవం సకటుత్రికమ్

ఆకర్షం ధారయేదాస్యే నిష్ఠీవేచ్చ పునః పునః
తేనాస్య హృదయశ్లేష్మా మన్యాపార్శ్వశిరోగలాత్
లీనో వ్యాకృష్యతే శుష్కో లాఘవం చాస్య జాయతే
పర్వభేదో జ్వరో నిద్రాశ్వాసకాసగలామయాః

ముఖాక్షిగౌరవం జాడ్యముత్క్లేశశ్చోపశామ్యతి
సకృద్ద్విస్త్రిచతుః కుర్యాద్ దృష్ట్వా దోషబలాబలమ్

ఏతద్ధి పరమం ప్రాహుర్భేషజం సన్నిపాతినః
శ్లేష్మణా కృష్యమాణస్య సతతం సన్నిపాతినః

తృష్ణా భవతి శుష్కాస్యహృత్కణ్ఠగలతాలునః
తస్య తృష్ణాప్రశమనం పానీయముపదేక్ష్యతే

దీపనం కఫవాతఘ్నం త్రిదోషఘ్నమథాపి వా
తేనాస్య పచ్యతే శ్లేష్మా పక్వః స్థానం విముఞ్చతి

కఫే విముక్తే చ తతో యాతి వాతోఽనులోమతామ్
కఫానిలానులోమ్యేన పిత్తమల్పబలీకృతమ్

సుచికిత్స్యం భవత్యస్య తస్య హ్యనుబలః కఫః
అథైనం లఙ్ఘితం జ్ఞాత్వా స్వల్పాబాధం ప్రకాఙ్క్షితమ్

దీపనీయోదకే సిద్ధాం పేయామస్యోపహారయేత్
శాలీనాం షష్టికానాం వా పురాణానాం తు తణ్డులైః

భృష్టైస్త్రిః ప్రస్రుతా రూక్షా సుఖోష్ణా లవణైర్యుతా

శస్యతే నాతిబహలా నచైనం బహు భోజయేత్

స చేజ్జీర్యత్యవిఘ్నేన తం విద్యాజ్జీవితం నరమ్
ముద్గమణ్డస్తు తత్రైవ తోయే శ్లేష్మాధికే హితః
సహార్ద్రకః సమరిచః ససౌవర్చలసైన్ధవః
మృద్వీకాం భక్షయిత్వాఽగ్రే శర్కరాక్షౌద్రసంయుతామ్

పిత్తాధికే చ ససితాం పేయామేవావచారయేత్
న తు స్నేహాన్నపానం వా గురూణ్యన్యాని వా భిషక్

భోజయేత్ సంనిపాతేషు తద్ధ్యస్య విషభోజనమ్
పేయామరోచకార్తాయ భిషగ్దద్యాత్ సదాడిమామ్

నాత్యుష్ణాం నాతిలవణాం ఫలామ్లాం యూషమేవ వా
ప్రదోషే భోజయేచ్చైనం భుక్తమాత్రే యథా స్వపేత్

గుప్తే నివాతేఽగ్నిమతి సుఖప్రావరణాస్తృతే
సప్తాహం భోజయేచ్చైనమన్నవృద్ధ్యాఽల్పమల్పశః

తతో విరసికాం దద్యాత్తక్రదాడిమసాధితామ్
యథాదోషం కషాయాంశ్చ సన్నిపాతజ్వరాపహాన్

సమ్యక్పరిణతే చాన్నే విదద్ధ్యాజ్జాఙ్గలం రసమ్
రూక్షోష్ణవ్యోషలవణం తేన వా త్ర్యహమాశయేత్

తతో బదరమాత్రస్తు స రసస్త్ర్యహమియ్యతే

దశమూలాదినిర్యూహే లావాద్యాదానసంస్కృతః

వ్యక్తామ్లలవణస్నేహో రసః స్యాదనిలోత్తరే
సర్పిషా ముద్గనిర్యూహః ప్రత్యాదానేన సంస్కృతః

మన్దస్నేహామ్లలవణః కార్యః పిత్తోత్తరే గదే
తథా కులత్థనిర్యూహే శశాద్యాదానసంస్కృతః
సబాలమూలకవ్యోషః కిఞ్చిత్స్నేహః కఫోత్తరే
జాతప్రాణం తు దృష్ట్వైనమీషద్రోగావలమ్బితమ్

విస్రంసనేన మృదునాఽఽభోజ్య స్నిగ్ధం విరేచయేత్
దోషశేషం తు తద్ధ్యస్య విరిక్తస్యోపశామ్యతి

ఇతి క్రమః సముద్దిష్టః కషాయానపి మే శృణు
పిప్పలీపిప్పలీమూలచవ్యచిత్రకనాగరమ్

దీపనీయః స్మృతో వర్గః కఫానిలగదాపహః
రోచనో దీపనో హృద్యో లఘుః సాంగ్రాహికః పరః

శటీపౌష్కరపిప్పల్యో బృహతీ కణ్టకారికా
శుణ్ఠీ కర్కటకీ భార్గీ దురాలమ్భా యవానికా

శూలానాహవిబన్ధఘ్నం శట్యాద్యం కఫవాతనుత్
ముస్తపర్పటకోశీరదేవదారుమహౌషధమ్

త్రిఫలా సదురాలమ్బా నీలీ కమ్పిల్లకస్త్రివృత్
కిరాతతిక్తకం పాఠా వచా కటుకరోహిణీ

మధుకం పిప్పలీమూలం ముస్తాద్యో గణ ఉచ్యతే
సంశోధనః సంశమనస్త్రిదోషఘ్నోఽగ్నిదీపనః

అష్టాదశాఙ్గముదకమేతద్వా స్యాత్ సపార్వతమ్
పిత్తోత్తరే సన్నిపాతే ప్రశస్తం తీర్థకర్తృభిః

దీపనం పఞ్చమూలం వా శట్యాద్యం వా ప్రకల్పితమ్
సపఞ్చదశమూలం వా శృతం పేయం లఘూదకమ్
సుఖోష్ణం వా భృశోష్ణం వా దృష్ట్వా దోషబలాబలమ్
పార్వత్యాః పఞ్చమూల్యా వా శృతం తోయం సదీపనమ్

సముస్తకం పర్పటకమథవా సదురాలభమ్
పేయం పిత్తోత్తరే వ్యాధౌ కోష్ణం సర్వం చ శస్యతే

పిప్పల్యాదిర్వచాదారువయస్థాసరన్వితః
పేయః కఫోత్తరే సామే సహిఙ్గుక్షారసైన్ధవః

దోషాస్తేనాశు పచ్యన్తే విబన్ధశ్చోపశామ్యతి
అభయా కట్ఫలం భార్గీ భూతీకం దేవదారు చ

వచా పర్పటకం ముస్తం ధాన్యకం విశ్వభేషజమ్
సహిఙ్గమాక్షికః పేయో వ్యాధౌ వాతకఫోత్తరే

దురాలభా వచా దారు పిప్పలీ భద్రరోహిణీ
మహౌషధం కర్కటకీ బృహతీ కణ్టకారికా

క్వాథః సలవణః పేయః సన్నిపాతజ్వరాపహః
త్రిఫలా రోహిణీ నిమ్బం పటోలం కటుకత్రయమ్

పాఠా గుడూచీ వేత్రాగ్రం సప్తపర్ణం సవత్సకమ్
కిరాతతిక్తకం ముస్తా వచా చేత్యేకతః శృతమ్

కఫోత్తరం నిహన్త్యేతత్ పానాదగ్నిం చ దీపయేత్
ఆరగ్వధవచానిమ్బపటోలోశీరవత్సకమ్

శార్ఙ్గేష్టాఽతివిషా మూర్వా త్రిఫలా సదురాలభా
భద్రముస్తా బలా పాఠా మధుకం భద్రరోహిణీ
కషాయ ఏష శమయేజ్జ్వరమాశు త్రిదోషజమ్
జాడ్యం సశోఫమాధ్మానం గురుత్వం చాపకర్షతి

మన్యాస్తమ్భమురోఘాతమురఃపార్శ్వశిరోరుజః
ఉపనాహైః సలవణైరభ్యక్తైరుపనాహయేత్

చిరకాలోపవాసస్య నస్యోష్ణకవలగ్రహైః
హృదయం క్షణ్యతే జన్తోః పార్శ్వకణ్ఠౌష్ఠతాలు చ

క్షతోరస్కో ఘనం శ్లేష్మ సరక్తం ష్ఠీవతే తతః

ష్ఠ్యూతే చాయమ్యతే మూర్చ్ఛంస్తేన జన్తుర్వ్యగచ్ఛతి

దహ్యతే జఠరం చాస్య కిఞ్చిచ్చ పరికూజతి
నిద్రాయతే చ పీత్వాఽఽశు జీర్ణే జాగర్తి చోదకే

లఙ్ఘనోష్ణోపచారాద్వా వ్యాధౌ పిత్తోత్తరే నృణామ్
తీక్ష్ణౌషధప్రయోగాచ్చ పిత్తమస్య ప్రకుప్యతి

పిత్తోత్తరం సన్నిపాతమేభిర్జ్ఞాత్వా తు కారణైః
ముస్తాదిక్వథితం తోయం శీతం సమధుశర్కరమ్

పాయయేదాతురం కాలే తేన శర్మ లభేత సః
విస్రస్యతేఽల్పమపి చేత్తేనైవాశు సుఖీ భవేత్

త్రిఫలా పిప్పలీ శ్యామా కేసరం శర్కరా త్రివృత్
సక్షౌద్రో మోదకో హ్యేష పిత్తోత్తరమపోహతి

యవకోలకులత్థానాం పఞ్చమూలద్వయస్య చ
త్రిఫలాయాశ్చ నిష్క్వథే సర్పిర్ద్రోరో విపాచయేత్
సంహృత్య కల్కానేతాంశ్చ సుపిష్టాన్ భాగకల్పితాన్
ముస్తా పాఠా వచా శుణ్ఠీ రోహిణీ చవ్యచిత్రకౌ
శృఙ్గీ దురాలభా శిగ్రుః కైరాతో రజనీద్వయమ్
తేజోవతీ సోమవల్కః సప్తపర్ణః సకేవుకః

వయస్థా పిప్పలీమూలం పిప్పలీ గజపిప్పలీ

ఛిన్నరుహా చాతివిషా పత్రం నిమ్బపటోలయోః

కణ్టోపపుష్పీ గోజిహ్వా నక్తమాలఫలాని చ
తుమ్బురుం పౌష్కరం మూలం మూలం చ మదనార్కయోః

క్షారాః సపఞ్చలవణా హిఙ్గుమాత్రాసమన్వితమ్
సిద్ధమేతైర్యథాన్యాయం సర్పిః కటుకసంజ్ఞితమ్

పాయయేన్మాత్రయా కాలే సన్నిపాతజ్వరార్దితమ్
లీనదోషావశేషం చ విషమజ్వరపీడితమ్

హృద్రోగం గ్రహణీదోషం వాతగుల్మం ప్లిహోదరమ్
శ్వాసం కాసం చ శమయేద్బలమగ్నేశ్చ దీపయేత్

సన్నిపాతేషు భూయిష్ఠం నివృత్తోపద్రవేష్వపి
శ్లేష్మా చ పార్శ్వశూలం చ నివర్తేత సమశ్నతః

తస్యాగ్నిం చిరకారిత్వాద్భిషక్ సందీపయేత్ పునః
న చాతివిశ్వసేద్వైద్యో జితో వ్యాధిర్మయేతి హ

కృశే విరుద్ధసేవిత్వాచ్చిరాద్దోషః ప్రకుప్యతి
వ్యావృత్తశ్చ పునర్హన్తి సన్నిపాతో యథా విషమ్

సన్నిపాతాత్ సముత్తీర్ణో యది జీవతి మానవః
క్షీణౌజోబలమాంసాత్మా శీర్ణశ్మశ్రుశిరోరుహః

స్వరస్మృతిపరిభ్రష్టః క్షీణశుక్రో హతేన్ద్రియః
అవ్యక్తవాగ్వివర్ణశ్చ మన్దాగ్నిశ్చ భవత్యసౌ

సన్నిపాతేన ముక్తస్తు చిరాదాప్యాయతే నరః
దృష్ట్వా సంభోజనీయశ్చ పునర్జన్మ హి తస్య తత్

తదవస్థో వ్యభిచరేద్యది రోగానవాప్నుతే
జ్వరశోషారుచిప్లీహయక్ష్మపాణ్డూన్న జీవతి

సర్వలక్షణసంపన్నః సర్వోపద్రవసంయుతః
త్రిరాత్రోపేక్షితశ్చాపి సన్నిపాతో న సిద్ధ్యతి

సన్నిపాతే నివృత్తే తు యో వ్యాధిరవలమ్బతే
సోపద్రవాఽస్తాఽశ్చికిత్సేద్యథాస్వైః స్వైశ్చికిత్సితైః

ఏకాహారబ్రహ్మచర్యలఘుపానాన్న సేవనమ్
అకర్మణ్యమనాయాసః సుఖశయ్యాసనస్థితిః

దివాజాగరణం సద్భిః సుహృద్భిశ్చ సహాసనమ్
అభ్యఙ్గాచ్ఛాదనే చిత్రం కదాచిత్ స్నేహమేవ తు

జాఙ్గలాఽశ్చ రసానుష్ణాన్ కులత్థరససాధితాన్
వాస్తుకం తణ్డులీయం చ సంస్కృతం బాలమూలకమ్

సేవేత విధివచ్చైవ ద్వౌ మాసౌ జీవితార్థికః
త్రీన్మాసాంశ్చతురో వాఽపి జిహ్మత్వాదస్య యక్ష్మణః
సశృతేన సమశ్నీయాత్ పయసాఽఽజ్యేన పైత్తికః
శర్కరాక్షౌద్రయుక్తేన గవాం క్షీరేణ వా పునః

కర్పూరచూర్ణం తృష్ణాయాం వదనే ధారయేత్ సదా
తైలాని గన్ధపుష్పాణి నిత్యం ముఖ్యాని ధారయేత్

ఔదకానూపమాంసాని మాషపిష్టతిలోత్కృతమ్
మన్దజాతాని మద్యాని గురూణ్యభినవాని వా

పాయసం కృసరం చుక్రం శష్కుల్యో యవకం దధి
వర్జయేత్తాని సర్వాణి శ్రద్ధాభోజనమేవ చ

అశ్వవ్యాయామసంక్లేశం శీతామ్బు మదిరాసవమ్
అవశ్యాయం పురోవాతమభ్యుష్ణం చ వివర్జయేత్

యాని తస్య ప్రశస్యన్తే శ్రద్ధాభోజ్యాని జీవక
పథ్యాని చాన్నపానాని యథాస్వం తాని మే శృణు

గుడసర్పిషి పిప్పల్యః సంస్కృతా దధిసాధితాః
తథా ముఖ్యం గుడకృతం భక్ష్యా ముద్గమయాశ్చ యే

యవగోధూమసంస్కారా దాధికం శుష్కమూలకమ్
ముద్గామలకయూషశ్చ తిక్తసూపశ్చ సర్పిషా

ఏవం శ్రద్ధావినయనం భిషక్కుర్యాదరోచకే
అప్రమాదేన ధర్మార్థీ చికిత్సేన్మతిమాన్ భిషక్

సూతికోపక్రమాధ్యాయే యచ్చ వక్ష్యే ఖిలే మునే
తదిహాపి ప్రయోక్తవ్యం సన్నిపాతచికిత్సితమ్
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి కల్పస్థానే విశేషకల్పః

సంహితాకల్పాధ్యాయః
అథాతః సంహితాకల్పం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
సంహితాధ్యయనే యుక్తః శుచిః సాధుర్జితేన్ద్రియః
వైద్యో వైద్యకులే జాతో గ్రన్థే చార్థే చ నిష్ఠితః ౩
స పృష్టోఽన్యేన వైద్యేన ప్రబ్రూయాత్ సంహితావిధిమ్
కతి స్థానమిదం తన్త్రం కస్మాత్తన్త్రమితి స్మృతమ్ ౪
స్థానానాం కాని నామాని కర్మాధ్యాయాని యాని చ
స్థాననామానుపూర్వీం చ శ్రోతుమిచ్ఛామి తత్త్వతః ౫
అష్టౌ స్థానాని వాచ్యాని తతోఽతస్తన్త్రముచ్యతే
అధ్యాయానాం శతం వింశం యోఽధీతే స తు పారగః ౬
సూత్రస్థాననిదానాని విమానాన్యాత్మనిశ్చయః
ఇన్ద్రియాణి చికిత్సా చ సిద్ధిః కల్పాశ్చ సంహితా ౭
సూత్రస్థానం చికిత్సా చ త్రింశదధ్యాయకే ఉభే
నిదానాని విమానాశ్చ శారీరాణ్యష్టకాని తు ౮
సిద్ధయో ద్వాదశాధ్యాయాః కల్పాశ్చైవేన్ద్రియాణి చ

ఖిలాన్యశీతిరధ్యాయాస్తన్త్రం సఖిలముచ్యతే ౯
ధారణం హ్యస్య తన్త్రస్య వేదానాం ధారణం యథా
పుణ్యం మఙ్గల్యమాయుష్యం దుఃస్వప్నకలినాశనమ్ ౧౦
ధర్మార్థకామమోక్షాణాం ధర్మ్యమాయతనం మహత్
సుఖప్రదం నృణాం శశ్వద్ధనమానయశస్కరమ్ ౧౧
నాధార్మికో న చాపుత్రో నావిద్వాన్న చ గర్వితః
నాపూజితో నావిదితో లోకే భవతి పారగః ౧౨
సతతం చాప్యధీయానః సమ్యగధ్యాపయన్ భిషక్
ఇహ లోకే యశః ప్రాప్య శక్రలోకే మహీయతే ౧౩
దక్షయజ్ఞే వధత్రాసాద్దేవర్షీణాం పలాయతామ్
రోగాః సర్వే సముత్పన్నాః సంతాపాద్దేహచేతసోః ౧౪
జ్వరో గురుత్వాద్ గుల్మస్తు ధావతాం ప్లవనాత్ ప్లిహా
భ్రమో విషాదాద్విడ్భేదో ధావతాం వేగధారణాత్ ౧౫
తృష్ణా చ రక్తపిత్తం చ శ్రమాదుష్ణే చ ధావతామ్
హిక్కాశ్వాసౌ కఫాధిక్యాద్ధావతాం పిబతాం జలమ్ ౧౬
ప్రాగుత్పత్తిస్తథాఽన్యేషాం రోగాణాం పరికీర్తితా
కృతత్రేతాన్తరత్వేన ప్రాదుర్భూతా యథా నృణామ్ ౧౭
ధర్మార్థకామమోక్షేషు విద్యాబలయశోహరాః
తతో హితార్థం లోకానాం కశ్యపేన మహర్షిణా ౧౮
పితామహనియోగాచ్చ దృష్ట్వా చ జ్ఞానచక్షుషా
తపసా నిర్మితం తన్త్రమృషయః ప్రతిపేదిరే ౧౯
జీవకో నిర్గతతమా ఋచీకతనయః శుచిః
జగృహేఽగ్రే మహాతన్త్రం సంచిక్షేప పునః స తత్ ౨౦
నాభ్యనన్దన్త తత్ సర్వే మునయో బాలభాషితమ్

తతః సమక్షం సర్వేషామృషీణాం జీవకః శుచిః ౨౧
గఙ్గాహ్రదే కనఖలే నిమగ్నః పఞ్చవార్షికః
వలీపలితవిగ్రస్త ఉన్మమజ్జ ముహూర్తకాత్ ౨౨
తతస్తదద్భుతం దృష్ట్వా మునయో విస్మయం గతాః
వృద్ధజీవక ఇత్యేవ నామ చక్రుః శిశోరపి ౨౩
ప్రత్యగృహ్ణాన్త తన్త్రం చ భిషక్శ్రేష్ఠం చ చక్రిరే
తతః కలియుగే నష్టం తన్త్రమేతద్యదృచ్ఛయా ౨౪
అనాయాసేన యక్షేణ ధారితం లోకభూతయే
వృద్ధజీవకవంశ్యేన తతో వాత్స్యేన ధీమతా ౨౫
అనాయాసం ప్రసాద్యాథ లబ్ధం తన్త్రమిదం మహత్
ఋగ్యజుఃసామవేదాంస్త్రీనధీత్యాఙ్గాని సర్వశః ౨౬
శివకశ్యపయక్షాంశ్చ ప్రసాద్య తపసా ధియా
సంస్కృతం తత్ పునస్తన్త్రం వృద్ధజీవకనిర్మితమ్ ౨౭
ధర్మకీర్తిసుఖార్థాయ ప్రజానామభివృద్ధయే
స్థానేష్వష్టసు శాఖాయాం యద్యన్నోక్తం ప్రయోజనమ్ ౨౮
తత్తద్భూయః ప్రవక్ష్యామి ఖిలేషు నిఖిలేన తే
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి వృద్ధజీవకీయే తన్త్రే కౌమారభృత్యే వాత్స్యప్రతిసంస్కృతే
కల్పేషు సంహితాకల్పో నామ ద్వాదశః
సమాప్తం చ కల్పస్థానమ్
సమాప్తా చేయం సహితా
అతః పరం ఖిలస్థానం భవతి

అథ నవమం ఖిలస్థానమ్

విషమజ్వరనిర్దేశీయాధ్యాయః ప్రథమః

అథాతో విషమజ్వరనిర్దేశీయం నామాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

కశ్యపం సర్వశాస్త్రజ్ఞం సర్వలోకగురుం గురుమ్

భార్గవః పరిపప్రచ్ఛ సంశయం సంశ్రితవ్రతః 3

ప్రోక్తం జ్వరచికిత్సాయాం విషమజ్వరభేషజమ్

న నిర్దిష్టం భగవతా విషమత్వస్య కారణమ్ ౪

యుక్తం సతతకాదీనాం వైషమ్యం విషమాగతేః

అవిసర్గీ జ్వరః కస్మాత్ సంతతో విషమః స్మృతః ౫

ప్రేతజ్వరో గ్రహోత్థశ్చ విషమః కేన హేతునా

తదిదానీం యథాకాలం వక్తవ్యోఽవయవాద్యథా ౬

వక్తుమహసి తత్త్వేన సవిశేషం సవిస్తరమ్

ఇతి పృష్టః స శిష్యేణ ప్రశ్నం ప్రోవాచ కశ్యపః ౭

అల్ప హేతుర్బహిర్మార్గో వైకృతో నిరుపద్రవః

ఏకాశ్రయః సుఖోపాయో లఘుపాకః సమో జ్వరః ౮

విషమస్తద్విపర్యస్తస్తీక్ష్ణత్వాత్ సంతతో మతః

తద్వత్ ప్రేతగ్రహోత్థా యే చత్వారో విషమాగమాత్ ౯

దుర్జయత్వాదుగ్రహపరిగ్రహాత్

వైషమ్యం సంతతాదీనాం దారుణత్వాదుదాహృతమ్ ౧౦

తథా సతతకాదీనాం చతుర్ణాం కాలకారితమ్

విషమత్వం ప్రవక్ష్యామి జ్వరాణాం జాయతే యథా ౧౧
సమస్తౌ ద్వన్ద్వశో వాఽపి ధమనీ రసవాహినీః
దోషాః ప్రపన్నాః కుర్వన్తి విషమా విషమజ్వరమ్ ౧౨
జ్వరితో ముచ్యమానో వా ముక్తమాత్రశ్చ యో నరః
వ్యాయామగుర్వసాత్మ్యాన్నమతిమాత్రమథో జలమ్ ౧౩
పాయసం కృశరం పిష్టం పలలం దధి మన్దకమ్
పిణ్యాకమాషవికృతీర్గ్రామ్యానూపం తథాఽఽమిషమ్ ౧౪
ఏవం విధాని చాన్యాని విరుద్ధాని గురూణి చ
సేవతే చ దివాస్వప్నమజీర్ణాధ్యశనాని చ ౧౫
జ్వరోఽభివర్ధతే తస్య విషమో వాఽఽశు జాయతే
దోషేష్వపరిపక్వేషు కషాయం యశ్చ సేవతే ౧౬
లౌల్యాద్వా స్నేహపానాని క్షీరం సంతర్పణాని వా
దైవతానామభిధ్యానాద్ గ్రహసంస్పర్శనాదపి ౧౭
సద్యో వాన్తో విరిక్తో వా స్నేహపీతోఽనువాసితః
శీతోపచారం గుర్వన్నం వ్యవాయం యశ్చ సేవతే ౧౮
తస్యాపి సహసా వాయురస్థిమజ్జాన్తరం గతః
కుపితః కోపయత్యాశు శ్లేష్మాణం పిత్తమేవ చ ౧౯
తతోఽస్య ధాతువైషమ్యాద్విషమో జాయతే జ్వరః
సతతోఽన్యేద్యుకో వాఽపి తృతీయః సచతుర్థకః ౨౦
న చ నోపశమం యాతి న చ భూయో న కుప్యతి
శమప్రకోపయోః కాలం న చాయమతివర్తతే ౨౧
న చ స్వభావోపశమం గచ్ఛత్యనుశయాత్మకః
న హి స్వభావశాన్తానాం భావానామస్తి సంభవః ౨౨
జ్వరప్రవేగోపరమే దేహీ ముక్త ఇవేక్ష్యతే

తథాఽప్యస్యామవస్థాయామేభిర్లిఙ్గైర్న ముచ్యతే ౨౩
ముఖవైరస్యకాటుక్యమాధుర్యాదిభిరల్పశః
నాత్యన్నలిప్సాగ్లానిభ్యాం శిరసో గౌరవేణ చ ౨౪
పునః పునర్యథా చైష జాయతే తన్నిబోధ మే
నిరుద్ధమార్గో దోషేణ విషమజ్వరహేతునా ౨౫
వాయుస్తద్దోషకోపాన్తే లబ్ధమార్గో యథాక్రమమ్
దోషశేషం తమాదాయ యథాస్థానం ప్రపద్యతే ౨౬
స దోషశేషః స్వే స్థానే లీనః కాలబలాశ్రయాత్
రసస్థానముపాగమ్య భూయో జనయతి జ్వరమ్ ౨౭
ఉపక్రమవిశేషేణ స్వబలస్య వ్యయేన చ
క్షయం ప్రాప్నోతి వృద్ధిం చ సమానగుణసంశ్రయాత్ ౨౮
సోఽయం నివృత్తిం సంప్రాప్య యథా దీపః స్వభావతః
పునః పునః ప్రజ్వలతి క్షీణత్తైలేన్ధనోఽపి సన్ ౨౯
స్వమధిష్ఠానమాశ్రిత్య శాన్తః శాన్తస్తథా జ్వరః
కాలే బలం దర్శయతి క్షీణదోషేన్ధనోఽపి సన్ ౩౦
స్వహేతుదోషమాశ్రిత్య నియతో నియమేన యః
అహోరాత్రే దర్శయతి కాలహేతుకృతం బలమ్ ౩౧
ద్వికాలం స యథాదోషం జ్వరః సతతకః స్మృతః
స్థానమామాశయస్తస్య యం సమాశ్రిత్య వర్తతే ౩౨
ఉరస్త్వన్యేద్యుకస్థానమహోరాత్రాదురశ్చ్యుతః
దోషో రసం సమాసాద్య యదా దర్శయతే బలమ్ ౩౩
తదాఽనుషఙ్గీ స్వే కాలే జాయతేఽన్యేద్యుకో జ్వరః
కణ్ఠస్తృతీయకస్థానమహోరాత్రాచ్చ్యుతస్తతః ౩౪
ఉరః ప్రపద్యతేఽన్యస్మాదహోరాత్రాద్యథాక్రమమ్

రసధాత్వాశ్రితో దోష ఊష్మణా సహ మూర్చ్ఛితః ౩౫
తృతీయేఽహని నిర్వృత్తిం జనయేత్ స తృతీయకః
శిరశ్చతుర్థకస్థానం చతుర్థం సముదాహృతమ్ ౩౬
అహోరాత్రాచ్చ్యుతః స్థానాద్దోషః కణ్ఠేఽవతిష్ఠతే
తతః పునరహోరాత్రాదురసి ప్రతిపద్యతే ౩౭
తృతీయే చాప్యహోరాత్రే రసధాతౌ ప్రకుప్యతి
చతుర్థకః స విజ్ఞేయశ్చిరస్థాయీ మహాజ్వరః ౩౮
గమ్భీరస్థానసంభూతో ధాతుసంకరదూషితః
దర్శయిత్వా బలం కాలే జన్తోః శిరసి లీయతే ౩౯
త్రిదోషసంభవత్వాచ్చ భూతసంస్పర్శనాదపి
దుశ్చికిత్స్యతమో హ్యేష తస్మాద్యేనముపక్రమేత్ ౪౦
బలిభిః శాన్తిహోమైశ్చ సిద్ధైర్మన్త్రపదైస్తథా
పాపాపహరణం చాస్య కర్తవ్యం సిద్ధిమిచ్ఛతా ౪౧
భూతేశ్వరం నీలకణ్ఠం ప్రపద్యేత వృషధ్వజమ్
చిరానుబన్ధీ విషమో యథాకాలం వివర్ధతే ౪౨
ఏకాహాచ్చ ద్వ్యహాచ్చైవ త్ర్యహాచ్చతురహాత్తథా
పఞ్చమేఽహని షష్ఠే వా కస్మాదేష న జాయతే ౪౩
తస్య త్వామాశయః స్థానమురః కణ్ఠః శిరస్తథా
స్థానమన్యత్తతో నాస్తి స్థానాభావాన్న జాయతే ౪౪
ఆగ్నేయః స్యాత్ సతతకో వాయవ్యో హి ద్వితీయకః
వైశ్వదేవస్తృతీయః స్యాదైశానస్తు చతుర్థకః ౪౫
కస్మాత్ పరిక్షీణబలః క్షీణధాతుబలౌజసః
జ్వరో వివర్ధతే జన్తోర్మోక్షకాలే విశేషతః ౪౬
గతేరభావాద్వా హ్యేన వాయునాఽభ్యాహతక్రమః

సంక్షీణవర్త్యనుగతః స్నేహవాయ్వభిమూర్ఛితః
శాన్తోఽపి తదుపాదానాద్యథా దీపో న దీప్యతే ౪౭
తద్వద్ధాతుబలే క్షీణే జ్వరః క్షీణబలోఽపి సన్
నిరుపాదానదోషత్వాన్మోక్షకాలే విశేషతః ౪౮
హేతుశేషమశేషేణ దహన్ దర్శయతే బలమ్
సప్రతీకారవైశేష్యాత్ ప్రశమం యాతి హన్తి వా ౪౯
పాకాద్వా శమనాద్వాఽపి శోధనాద్వా హృతాధికే
స్వస్థానస్థే నరో దోషే శుద్ధస్రోతా విసృజ్యతే ౫౦
నిర్దిష్టో దోషపాకాదేరస్మాద్ధేతుత్రయాత్ పరమ్
అన్యత్ర చైవ నాన్యోఽస్తి హేతుర్జ్వరవిమోక్షణే ౫౧
కస్మాద్దోషపరిక్షోభే ప్రాయశః శీతపూర్వకమ్
నిర్వర్తతే జ్వరో జన్తోః పశ్చాద్దాహః ప్రవర్తతే ౫౨
వాయుర్వ్యవాయీ విశదః శీతో రూక్షశ్చలః ఖరః
పిత్తమాగ్నేయముష్ణం చ తీక్ష్ణమల్పం లఘు ద్రవమ్ ౫౩
సౌమ్యః శీతో గురుః స్నిగ్ధో బలవాన్ కఫకో బహు
కఫో మన్దవ్యవాయీ చ చిరోత్థానినివర్తనః ౫౪
వాయుశ్చ శీతసామాన్యాత్ కఫస్యానుబలో బలీ
బలవాన్ హి గుణః సౌమ్య ఆగ్నేయో దుర్బలః స్మృతః ౫౫
హేతునాఽనేన మహతా శ్లేష్మా హి బలవత్తరః
తస్మాత్ పూర్వం జ్వరే శీతం పశ్చాద్దాహః ప్రవర్తతే ౫౬
స్వవేగపరిణామాచ్చ క్రియాభిశ్చ యదా కఫః
ఉష్ణాభిః ప్రశమం యాతి తదా పిత్తం ప్రకుప్యతి ౫౭
పరీణామక్రియాభిర్వా శాన్తే తస్మిన్ సుఖీ భవేత్
హేతురుక్తో మహానేష యథావచ్ఛీతపూర్వకే ౫౮

అథ కస్మాజ్జ్వరో జన్తోర్జాయతే దాహపూర్వకః
స ఏవ హేతురత్రాపి బలీయస్త్వాదుదాహృతః ౫౯
అత్యుదీర్ణం యదా పిత్తం వాయునాఽల్పేన మూర్ఛితమ్
అనుబద్ధం రసస్థానే శ్లేష్మణాఽల్పబలేన చ ౬౦
దాహః పూర్వం తదా జన్తోః శీతమన్తే ప్రవర్తతే
సోద్వేపకః సప్రలాపస్మృతిబుద్ధిప్రమోహనః ౬౧
తావేతౌ శీతదాహాదీ జ్వరౌ సంసర్గసంభవౌ
అసాధ్యః కృచ్ఛ్రసాధ్యో వా దాహపూర్వో జ్వరస్తయోః ౬౨
ప్రత్యనీకగుణాః సన్తో దోషా వాతాదయః కథమ్
సంభూయ కుర్వతే రోగాన్నాన్యోఽన్యం శమయన్తి చ ౬౩
స్వభావాద్దూషణాద్దోషా నాన్యోన్యశమనాః స్మృతాః
యస్మాత్తస్మాద్బహువిధాః సంసృష్టాః కుర్వతే గదాన్ ౬౪
విరుద్ధా గుణతోఽన్యోన్యం కార్యం సత్త్వాదయో యథా
శిరః సంతప్యతే కస్మాజ్జ్వరితస్య విశేషతః ౬౫
సతి సర్వాఙ్గతాపే చ శైత్యం భవతి పాదయోః
దోషైరావృతమార్గత్వాదూర్ధ్వగత్వాచ్చ తేజసః ౬౬
బాహుల్యాదిన్ద్రియాణాం చ శిరః సంతప్యతేఽధికమ్
తేజసాఽతిప్రవృద్ధేన సోమధాతుః ప్రపీడితః ౬౭
అధః ప్రపద్యతే తేన శైత్యం భవతి పాదయోః
జ్వరోష్మణాఽభిసంతప్తే ప్రాగుష్ణాదిక్రియావిధిః ౬౮
క్రియతే నేతరః కస్మాచ్ఛీత ఉష్ణస్య బాధకః
యథాఽగ్న్యగారే సంతప్తే కపాటపుటసవృతే ౬౯
భవత్యత్యధికస్తూష్మా సర్వతః పరితాపనః
స ఏవోద్ఘాటితద్వారే మన్దీభవతి తత్క్షణాత్ ౭౦

ఏవమావృతమార్గేషు దోషైః స్రోతఃసు దేహినామ్
జ్వరోష్మా వర్ధతే దేహే యథాహేతుబలాశ్రయమ్ ౭౧
ఉద్ఘాటనార్థం తత్రేషాముష్ణోపక్రమ ఇష్యతే
స్తమ్భనో హి గుణః శీత ఉష్ణో విలయనః స్మృతః ౭౨
తస్మాదుష్ణామ్బు పానాయ జ్వరితాయ ప్రదీయతే
తేనాస్య దోషాః పచ్యన్తే కాయాగ్నిశ్చాభిదీప్యతే ౭౩
జ్వరోష్మా మార్దవం యాతి విబన్ధశ్చ ప్రశామ్యతి
తృష్ణా నివర్తతే చాశు ప్రకాఙ్క్షా చోపజాయతే ౭౪
ఋతే పిత్తజ్వరాదుష్ణో విధిః సర్వో జ్వరాపహః
తత్రాప్యనుష్ణశీతాదిరుపచారో విధీయతే ౭౫
ఇతి సప్త యథాప్రశ్నం నిర్దిష్టా విషమజ్వరాః
వక్ష్యే సతతకాదీనాం చికిత్సాం శృణ్వతః పరమ్ ౭౬
ఉపక్రమైః పరిక్లిష్టం క్షీణధాతుబలౌజసమ్
జ్వరః పురాణో రూక్షత్వాదనుబధ్నాతి దేహినమ్ ౭౭
తస్మాదస్య బలాధానే ప్రయతేత విచక్షణః
రమ్యైర్విచిత్రైరాహారైర్హృద్యైః శ్రద్ధోపపాదితైః ౭౮
సురాగ్రపానైర్మాంసానాం వైష్కిరాణాం చ భక్షణైః
సర్పిషః పఞ్చగవ్యస్య పయసో లశునస్య చ ౭౯
ఉపక్రమేచ్చౌషధానాం ప్రయోగైర్విషమజ్వరమ్
దైవతేజ్యోపహారైశ్చ ధూపనాభ్యఞ్జనాఞ్జనైః ౮౦
వాతోత్తరం స్నేహపానైరభ్యఙ్గైః సావగాహనైః
స్నిగ్ధోష్ణైరన్నపానైశ్చ బలిభిశ్చాప్యుపక్రమైః ౮౧
పిత్తోత్తరం తిక్తశీతైః శమనైః సవిరేచనైః
పయసా సర్పిషా చైవ శీతైశ్చాభ్యఞ్జనైర్జయేత్ ౮౨

వమనైః పాచనీయైశ్చ లఙ్ఘనైర్లఘుభోజనైః
రూక్షోష్ణైశ్చాప్యుపచరేత్ కషాయైశ్చ కఫోత్తరమ్ ౮౩
రోమహర్షోఽఙ్గమర్దశ్చ వాతపిత్తోత్తరే జ్వరే
మహాకల్యాణకం సర్పిః పఞ్చగవ్యమథో పిబేత్ ౮౪
పీత్వా వా మహతీం మాత్రాం సర్పిషః పునరుల్లిఖేత్
తదహర్వా పరేద్యుర్వా పేయాం సమరిచాం పిబేత్ ౮౫
రాజమూలస్య వా క్వాథం పిబేత్ ప్రజ్వరకం హవిః
క్రితోయం --- మయోగశ్చతుర్థకమపోహతి ౮౬
ధారోష్ణం వా పయః పీత్వా తద్వమేదిచ్ఛయా న వా
శీతం వా మధునాఽశీతం నిమ్బపత్రోదకం పిబేత్ ౮౭
సర్పిర్వా మాహిషం పీత్వా హిఙ్గుస్తోకసమన్వితమ్
తస్మిన్ విదగ్ధ ఏవాన్నం దధ్నా భుఞ్జీత కేవలమ్ ౮౮
నీలస్పన్దశిఫా వాఽపి సుపిష్టా తణ్డులామ్బునా
దేయా జ్వరతిథౌ నస్యే మృగరాజస్య వా వసా ౮౯
హరీతకీ వచా కుష్ఠం నిమ్బపత్రం పలఙ్కషా
సిద్ధార్థకా యవాః సర్పిర్ధూపో జీర్ణజ్వరాపహః ౯౦
మూలాని సహదేవాయాః కటుకా రోహిణీ వచా
తణ్డులోదకపిష్టోఽయం దేహో దాహజ్వరాపహః ౯౧
సురయా సర్వగన్ధైశ్చ తైలమభ్యఞ్జనం పచేత్
సర్షపా లసునం హిఙ్గు త్రివ్యోషం రోచనా వచా ౯౨
ఋక్షపిత్తం బస్తమూత్రం కరఞ్జస్య ఫలాని చ
గ్రహజ్వరాభిభూతానాం నస్యకర్మాఞ్జనం హితమ్ ౯౩
సన్నిపాతవిబన్ధే చ వ్యాలదష్టే చ శస్యతే
అర్శఃసు యోనిశూలే చ ప్రలేపోఽయమనుత్తమః ౯౪

భీషణైర్వర్ణణైశ్చైవ విచిత్రాద్భూతదర్శనైః
వ్యాక్షేపం మనసశ్చాస్య భిషక్కుర్యాజ్జ్వరాగమే ౯౫
పానం చైతత్ప్రదాతవ్యం స్నిగ్ధస్విన్నస్య దేహినః
త్రిభణ్డీమజగన్ధాం చ నీలినీం కటురోహిణీమ్ ౯౬
కల్కం వా కటురోహిణ్యాః పిబేద్గోమూత్రసంప్లుతమ్
చికిత్సాయాం చ యత్ ప్రోక్తం తచ్చ కుర్యాద్విధానవిత్ ౯౭
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి ఖిలేషు విషమజ్వరనిర్దేశీయో నామ ప్రథమోఽధ్యాయః

విశేషనిర్దేశీయో నామ ద్వితీయోఽధ్యాయః
అథాతో విశేషనిర్దేశీయం నామాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
మహర్షిం కశ్యపం వృద్ధం వేదవేదాఙ్గపారగమ్
సుఖోపవిష్టమవ్యగ్రమపృచ్ఛద్ వృద్ధశీవకః ౩
విషమాణాం జ్వరాణాం తే సవికల్పం సవిస్తరమ్
యద్యథావచ్చ యావచ్చ ప్రోక్తం వక్తవ్యమాదితః ౪
సామాన్యేనాపి సర్వేషాం జ్వరాణాం విగతజ్వర
వక్తుమర్హసి కార్త్స్న్యేన పరిశేషమతః పరమ్ ౫
ఇతి సంచోదితః ప్రాహ ప్రజాపతిరిదం వచః
సమాసాభిహితం యచ్చ నాభిహితం హితమ్ ౬
జ్వరితానాం జ్వరాణాం చ భూయో వక్ష్యామి తచ్ఛృణు
అవస్థాలక్షణోద్దేశవిశేషోపక్రమే క్రమాత్ ౭
భైషజ్యమనవస్థాయాం పథ్యమప్యవచారితమ్
గుణం న కిఞ్చిత్ కురుతే దోషాయైవ తు కల్పతే ౮

ప్రయుక్తం తదవస్థాయామమృతత్వాయ కల్పతే
వాతాద్బాహ్యదభీఘాతాత్ క్రోధాచ్ఛోకాద్భయాత్ క్షయాత్ ౯
శ్రమాద్ గ్రహాభిషఙ్గాచ్చ వేగానాం చ విధారణాత్
సముత్పన్నే జ్వరే జన్తోర్వమనం న ప్రయోజయేత్ ౧౦
ప్రయుక్తం కురుతే క్షిప్రం తీవ్రం సోపద్రవం జ్వరమ్
పూరణాత్తు సముత్పన్నే జ్వరే హ్యామాత్రయా శ్రయేత్ ౧౧
దోషే వృద్ధేఽతిమాత్రా చ సముత్క్లిష్టే తథైవ చ
సన్నిపాతజ్వరభయాత్త్వరితం వామయేద్భిషక్ ౧౨
వామితం లఙ్ఘనాద్యేన క్రమేణోపక్రమేత్తతః
వమనానన్తరం చాస్య కుర్యాచ్చీర్ణవిరేచనమ్ ౧౩
తథాఽఽశు శిరసః శూలం గౌరవం చోపశామ్యతి
విబన్ధశ్చక్షురాదీనామరుచిశ్చ నివర్తతే ౧౪
జీర్ణజ్వరేఽప్యథైతేషు వికారేషు ప్రదాపయేత్
బహుదోషే బలవతీ మధ్యదోషేషు మధ్యమా ౧౫
అల్పదోషే జ్వరే మృద్వీ క్రియః కార్యా విజానతా
స్వాని రూపాణి కార్త్స్న్యేన యదా వ్యాధౌ విశేషతః ౧౬
తీవ్రాణి వ్యథితత్వం చ శరీరస్యోపలక్షయేత్
బహుదోషం తదా విద్యాదల్పదోషమతోఽన్యథా ౧౭
తథా మధ్యబలేష్వేషు మధ్యదోషం విభావయేత్
విబన్ధారుచితృణ్మూర్ఛా గాత్రభేదః శిరోరుజా ౧౮
ప్రలాపాలస్యహృల్లాసతన్ద్రీదాహశ్రమభ్రమాః
మూత్రప్రచురతా గ్లానిః పురీషస్యావిపక్వతా ౧౯
ఉత్క్లేశో గురుకోష్ఠత్వం లిఙ్గాన్యామజ్వరే వదేత్
నివృత్తౌ ప్రాయశశ్చైషాం సంజాతే జ్వరమార్దవే ౨౦

లఘుత్వం చాష్టరాత్రే చ నిరామజ్వరమాదిశేత్
ఆపాతలక్ష్యః స్యాదూష్మా తత్క్షణాదేతి మార్దవమ్ ౨౧
అన్తర్లఘుత్వముత్సాహో దోషపక్తిః ప్రసన్నతా
తృష్ణాదీనాం మృదుత్వం చ బహిర్మార్గగతే జ్వరే ౨౨
తత్రాభ్యఙ్గాన్ ప్రదేహాంశ్చ పరిషేకాంశ్చ కారయేత్
అవిపక్వా విపక్వా వా దోషా యస్య న నిర్వృతాః ౨౩
న చ వ్యాధేరుపశమో న చోత్సాహో న లాఘవమ్
గ్లానికార్శ్యే న చాత్యర్థం న చ చ్ఛన్దోఽశనం ప్రతి ౨౪
అప్రకృష్టే వా స కాలే దోషదుర్బలః
అతో విపర్యయాద్దేహీ భవేదౌషధదుర్బలః ౨౫
పాచనైరవిపక్వానాం దోషాణాం దోషదుర్బలే
సమ్యక్కుర్యాదుపశమం పక్వానాం చ విరేచనైః ౨౬
ఇతరస్యామయావేక్షం బలాప్యాయనమిష్యతే
సముదీర్ణేషు సహసా దోషేష్వభినవేషు చ ౨౭
బలవద్ దుర్బలే వాఽపి కషాయం వాఽపి భేషజమ్
సంరక్షన్ ధర్మయశసీ న ప్రయుఞ్జ్యాత్ కదాచన ౨౮
యథా శరత్సు మహతోః క్రుద్ధయోరభిషక్తయోః
న ధత్తే దుర్బలా వేగం హస్తినోరగ్రవారణీ ౨౯
తథా బలం బలవతోస్తద్దోషౌధయోర్ద్వయోః
సంక్షుబ్ధయోర్న సహతే సంతప్తా దేహినస్తతః ౩౦
పుష్ణాతి దుర్బలం దోషాః కషాయః స్తమ్భయత్యతః
భూయోఽభివృద్ధాస్తే ప్రాణాన్నిఘ్నన్త్యాశు శరీరిణః ౩౧
కషాయేణాకులీభూతాశ్చిరం సంక్లేశయన్తి వా
భగ్నవేగేషు దోషేషు విధినా లఙ్ఘనాదినా ౩౨

కాలే ప్రయుక్తం భైషజ్యం స్యాద్వికారోపశాన్తయే
లఙ్ఘనం స్వేదనం పేయా త్రివిధా దీపనాన్వితా
ఓదనస్త్రివిధో యూషః కషాయస్త్రివిధో రసః ౩౩
సర్పిరభ్యఞ్జనం బస్తిః ప్రదేహః సావగాహనః
జ్వరాపహః సముద్దిష్టో లఙ్ఘనాదిరయం క్రమః ౩౪
పచ్యన్తే సప్తరాత్రేణ దోషాః సప్తసు ధాతుషు
తస్మాత్ కషాయం సప్తాహే పాచనీయం విధాపయేత్ ౩౫
శమనం స్రంసనీయం వా యథావస్థమతః పరమ్
మన్దోష్మత్వాత్ స్థిరత్వాచ్చ గురుత్వాచ్చ కఫజ్వరః ౩౬
పరిపాకం చిరాదేతి తస్మాదస్యౌషధక్రమః
అష్టాహాత్ పరతో వాఽపి యథాపాకం విధీయతే ౩౭
పక్వావశేషస్తేనాశు పచ్యతేఽగ్నిశ్చ దీప్యతే
దోషపక్త్యాఽగ్నిదీప్త్యా చ జ్వరస్యాపచయో ధ్రువమ్ ౩౮
తద్యుక్తస్నేహసంస్కారాన్ రసానత్రావచారయేత్
తతః సంశమనం కుర్యాద్వ్యాధిశేషోపశాన్తయే ౩౯
ప్రసాదనార్థం ధాతూనాం బలస్యాప్యాయనాయ చ
దేశదోషాగ్నిసాత్మ్యర్తుయుక్తం చాత్ర ప్రశోషణమ్ ౪౦
త్ర్యహం చతురహం వాఽపి నాతిమాత్రమతః పరమ్
రూక్షత్వాజ్జ్వర్యమాణాయ దేయం సర్పిర్జ్వరాపహమ్ ౪౧
జ్వరితోఽనేన నిర్వాతి ప్రదీప్తం చామ్బునా గృహమ్
సర్పిః పిత్తం శమయతి శైత్యాత్ స్నేహాచ్చ మారుతమ్ ౪౨
సమానగుణమప్యేతత్ సంస్కారాజ్జీయతే కఫమ్
అథ చేద్బహుదోషత్వాత్ కృతేఽపి శమనే సతి ౪౩
పక్వాశయగురుత్వం చ స్తిమితత్వం చ లక్ష్యతే

స్వేదో విణ్మూత్రరాగశ్చ భక్తస్యానభినన్దనమ్ ౪౪
స్నిగ్ధాయ క్షామదేహాయ దద్యాత్తత్ర విరేచనమ్
శూలే పక్వాశయగతే పార్శ్వపృష్ఠకటిగ్రహే ౪౫
వాతవిణ్మూత్రసఙ్గే చ నిరూహః సానువాసనః
బహిర్మార్గగతే చాపి జ్వరేఽభ్యఙ్గాదిరిష్యతే ౪౬
నరస్య వాతప్రకృతేర్యది స్యాద్వాతికో జ్వరః
ఋతౌ చ వాతప్రకృతౌ స దుఃసాధ్యస్త్రిసంకరః ౪౭
తథైవ పిత్తప్రకృతేః శ్లైష్మికస్య చ దేహినః
విపరీతప్రకృతయః సుఖసాధ్యా జ్వరాదయః ౪౮
ఏకద్విత్రిప్రకృతయో వ్యాధయః సర్వ ఏవ హి
సుఖదుఃఖాశ్చికిత్స్యాః స్యుః ప్రాయశస్తే యథాక్రమమ్ ౪౯
సముత్క్లిష్టేషు దోషేషు త్రివిధం కర్మ నిశ్చితమ్
శోధనం శమనం చైవ తథా శమనశోధనమ్ ౫౦
తత్ర పుంసాం బలవతాం వహ్నిమతాం సతామ్
తీవ్రవేగామయానాం చ హితం శోధనమౌషధమ్ ౫౧
బలినామల్పదోషాణాం నాతివృద్ధవికారిణామ్
నాతిక్లేశసహానాం చ శమనం హితముచ్యతే ౫౨
తథైవ మధ్యదోషాణాం దుర్బలానాం శరీరిణామ్
బలవద్వ్యాధిజుష్టానాం హితం శమనశోధనమ్ ౫౩
ఊర్ధ్వం హరతి యద్దోషానధశ్చోభయతశ్చ యత్
ద్రవ్యం వివిధవీర్యత్వాత్తద్ధి సంశోధనం స్మృతమ్ ౫౪
నాధో న చోర్ధ్వం హరతి యద్దోషాఞ్చమయత్యపి
న చోగ్రగుణవీర్యం తద్ ద్రవ్యం సంశమనం విదుః ౫౫
నాత్యర్థం శోధయతి యద్దోషాన్ సంశమయత్యపి

తత్ర మధ్యబలోపేతం ద్రవ్యం శమనశోధనమ్ ౫౬
దశమూలశటీరాస్నావయస్థాపఞ్చకోలకమ్
శార్ఙ్గేష్టా రోహిణీ పాఠా సరలో దేవదారు చ
ముస్తాఽమృతా వృశ్చికాలీ కర్కటాఖ్యా దురాలభా ౫౭
త్రాయన్తీత్యేవమాదీని శమనీయాని నిర్దిశేత్
వచాకోశాతకీనిమ్బపిప్పల్యః కౌటజం ఫలమ్ ౫౮
క్షారద్వయం సగోమూత్రం మదనం లవణాని చ
త్రిఫలాఽఽరగ్వధో దన్తీ నీలినీ సప్తలా త్రివృత్ ౫౯
ఏవమాది తు యచ్చాన్యద్ ద్రవ్యం శోధనముచ్యతే
కాశ్మర్యామలకం ద్రాక్షా శీతపాకీ పరూషకమ్ ౬౦
మధుకం పిప్పలీమూలం విడఙ్గం హిఙ్గు సైన్ధవమ్
పాఠాఽజగన్ధాఽతివిషా పథ్యా ముస్తా కటుత్రికమ్ ౬౧
రోహిణీత్యేవమాది స్యాద్ ద్రవ్యం శమనశోధనమ్
త్రివిధం కర్మ నిర్దిష్టమిత్యేతద్దోషశాన్తయే ౬౨
దోషశాన్తౌ చ ధాతూనాం ప్రసాద ఉపజాయతే
మలాయనానాం సర్వేషామవ్యాఘాతక్రియాసు చ ౬౩
దోషధాతు మలైస్తస్మాత్ స్వే స్వే కర్మణ్యవస్థితైః
స్వాస్థ్యముత్పద్యతే నౄణామస్వాస్థ్యం తద్విపర్యయే ౬౪
సమ్యగాహారచేష్టాభ్యాం యదా సాత్మ్యం యథేరితమ్
సమానాం రక్షణం కుర్యాద్దోషాదీనాం విచక్షణః ౬౫
కుపితానాం ప్రశమనం క్షీణానామభివర్ధనమ్
క్షపణం చైవ వృద్ధానామేతావద్ధి చికిత్సితమ్ ౬౬
తదేకత్వమనేకత్వమవస్థాముదయవ్యయమ్
దోషాణామాతురాణాం చ సంప్రధార్య బలాబలమ్ ౬౭

యథావదౌషధానాం చ భిన్నానాం నామరూపతః
రసాన్ గుణాంశ్చ వీర్యం చ విపాకం చ యథాతథమ్ ౬౮
దేశం కాలముపాయం చ ప్రమాణం వ్యాధిమేవ చ
జ్ఞాత్వా చికిత్సా భిషజా ప్రణేతవ్యాఽప్రమాదతః ౬౯
యే యథా చ సముద్దిష్టా యోగాః స్వే స్వే చికిత్సితే
తే తథైవ ప్రయోక్తవ్యా న తేష్వస్తి విచారణా ౭౦
కో హి నామ ప్రణీతానాం ద్రవ్యాణాం తత్త్వదర్శిభిః
నానావిధానామేకత్వే తత్కర్మ జ్ఞాతుమర్హతి ౭౧
కిఞ్చిదన్యరసం ద్రవ్యం గుణతః కిఞ్చిదన్యథా
వీర్యతశ్చాన్యథా కిఞ్చిద్విద్యాదత్ర విపాకతః ౭౨
అథ చైకత్వమాగమ్య ప్రయోగే న విరుధ్యతే
ఉత్పద్యతే యథార్థం చ సమవాయగుణాన్తరమ్ ౭౩
పృథక్పృథక్ప్రసిద్ధేఽపి గన్ధే గన్ధాన్తరం యథా
గన్ధాఙ్గానాం మనోహ్లాది ప్రత్యక్షం సామవాయికమ్ ౭౪
తస్మాదార్షప్రయోగేషు ప్రక్షేపాపచయం ప్రతి
న ప్రమాద్యేదవిజ్ఞాయ దోషౌషధబలాబలమ్ ౭౫
వయః శరీరాగ్నిబలం త్వవేక్ష్య మతిమాన్ భిషక్
మాత్రాం వికల్పయేదత్ర ప్రధానావరమధ్యతః ౭౬
ఇతి జ్వరాణాముద్దిష్టో విశేషోఽయముపక్రమే
యం విదిత్వా తు కార్యేషు వివిధేషు న సంభ్రమేత్ ౭౭
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౭౮
ఇతి ఖిలేషు విశేషనిర్దేశీయో నామ ద్వితీయోఽధ్యాయః

భైషజ్యోపక్రమణీయస్తృతీయాధ్యాయః

అథాతో భైషజ్యోపక్రమణీయమధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
బ్రాహ్మయా శ్రియా ప్రజ్వలన్తం బ్రహ్మర్షిమమితద్యుతిమ్
కశ్యపం లోకకర్తారం భార్గవః పరిపృచ్ఛతి ౩
ఆబాధకారణం వ్యాధిర్భేషజం సుఖకారణమ్
సమ్యగ్యుక్తం తదమృతం స్యాత్తదన్యద్విషవద్భవేత్ ౪
భేషజోపక్రమం తస్మాద్భగవన్ వక్తుమర్హసి
ఔషధం కిమధిష్ఠానం కథం చాస్యోపదిశ్యతే
ఔషధశ్చౌషధత్వం చ భేషజత్వమథాపి చ ౫
భైషజ్యత్వాగదత్వం చ కషాయత్వం తథైవ చ
యథా చ గౌణ్యేన రసా ద్రవ్యే ద్రవ్యే వ్యవస్థితాః ౬
ప్రాధాన్యేన యథా దృష్టో మధుకే మధురో రసః
అమ్లః కపిత్థే లవణః సైన్ధవే నాగరే కటుః ౭
తిక్తస్తిక్తకరోహిణ్యాం కషాయశ్చాభయాం ప్రతి
సత్యేవం రసనానాత్వే సంయోగః సర్వ ఏవ హి ౮
కషాయత్వేన నిర్దిష్టః కుతః కిం చాత్ర కారణమ్
కతి కే చౌషధగుణా భేదాశ్చాస్య కతి స్మృతాః ౯
కతి చౌషధకాలాశ్చ కాలే కాలే చ కో విధిః
కస్థాం కస్యామవస్థాయాం పాతవ్యం భేషజం న వా ౧౦
కథం చ పేయం పీతస్య పరిహార్యం చ కిం భవేత్
జీర్యమాణస్య కిం రూపం కిం చ జీర్ణస్య లక్షణమ్ ౧౧
విభజ్య వయసస్త్రిత్వం కథం మాత్రా విధీయతే
అధోభాగోర్ధ్వభాగానాం దోషసంశమనీ చ యా ౧౨
జీవనీయా చ యా మాత్రా దీపనీయా చ యా స్మృతా

మాత్రా సంశోధనీ యా చ స్నేహమాత్రా చ యా భవేత్ ౧౩
సర్వమేతద్యథాతత్త్వం కీర్తయస్వ మహామునే
జాతమాత్రముపాదాయ యావద్వర్షశతం పరమ్ ౧౪
ఇతి శుశ్రూషమాణాయ శిష్యాయ వదతాంవరః
ఆచచక్షే యథాన్యాయం భైషజ్యోపక్రమం ప్రతి ౧౫
అయం హేతురిదం లిఙ్గమస్య చాయముపక్రమః
ఇతి తావత్ పరం సూక్ష్మం వ్యాధిజ్ఞానం ప్రచక్షతే ౧౬
అస్మాదప్యౌషధజ్ఞానమాహుః సూక్ష్మతరం బుధాః
తదహం తేఽభిధాస్యామి కార్త్స్న్యేనైవ నిబోధ మే ౧౭
పథ్యసేవినమారోగ్యం గుణేన భజతే నరమ్
అపథ్యసేవినం క్షిప్రం రోగః సమభిమర్దతి ౧౮
స రోగో ద్వివిధశ్చోక్తః శారీరో మానసస్తథా
ఆధయో మానసాస్తత్ర శారీరా వ్యాధయః స్మృతాః ౧౯
సాధ్యోఽసాధ్యశ్చ యాప్యశ్చ త్రివిధం రోగలక్షణమ్
వాతపిత్తకఫా దోషాః శారీరవ్యాధిహేతవః ౨౦
సత్త్వేతరం చ ద్వన్ద్వం చ మానసామయహేతవః
ధృతివీర్యస్మృతిజ్ఞానవిజ్ఞానైర్మానసం జయేత్ ౨౧
శారీరం భేషజైః కాలయుక్తిదైవవ్యపాశ్రయైః
స పునర్ద్వివిధో వ్యాధిరాగన్తుర్నిజ ఏవ చ ౨౨
ఆగన్తుర్బాధతే పూర్వం పశ్చాద్దోషాన్ ప్రపద్యతే
నిజస్తు చీయతే పూర్వం పశ్చాద్వృద్ధః ప్రబాధతే ౨౩
తస్మాదాగన్తురోగాణాం పశ్యన్తి నిజవత్ క్రియాః
నిజానాం పూర్వరూపాణి దృష్ట్వా సంశోధనం హితమ్ ౨౪
సంశోధనం సప్తవిధం తదాయత్తం చికిత్సితమ్

తచ్చాయత్తం చతుష్పాదే పాదశ్చౌషధముచ్యతే ౨౫
ఓషధం యుక్త్యధిష్ఠానం దైవాధిష్ఠానమేవ చ
యుక్తిర్వమనకర్మాది దైవం యాగాది కీర్త్యతే ౨౬
ఓసో నామ రసః సోఽస్యాం ధీయతే యత్తదోషధిః
ఓసాదారోగ్యమాధత్తే తస్మాదోషధిరోషధః ౨౭
భిషగ్విజ్ఞాననేయత్వాద్భేషజం భిషజో విదుః
భిషగ్జితే హితత్వాచ్చ భైషజ్యం పరిచక్షతే ౨౮
అగదత్వం చ యుక్తస్య గదానామపునర్భవాత్
కణ్ఠస్య కషాణాత్ ప్రాయో రోగాణాం వాఽపి కర్షణాత్ ౨౯
కషాయశబ్దః ప్రాధాన్యాత్ సర్వయోగేషు కల్ప్యతే
శబ్దరూపరసస్పర్శగన్ధవద్దేశజం నవమ్ ౩౦
అజగ్ధమవిదగ్ధం చ ద్రవ్యం గుణవదుచ్యతే
మాత్రావల్లఘుపాకం చ హృద్యం దోషప్రవాహణమ్ ౩౧
అల్పపేయం మహావీర్యం ప్రీణనం బలరక్షణమ్
వ్యాపత్తావల్పదోషం చ మన్దగ్లాపనమేవ చ ౩౨
సంస్కారగుణసంపన్నం రాజార్హం భేషజం మతమ్
తద్ధి సిద్ధమసిద్ధం చ శీతముష్ణం ద్రవం ఘనమ్ ౩౩
కోష్ణం సస్నేహమస్నేహమితి భిన్నమనేకధా
తదామయవయోభేదాత్ సప్తధైవ విభజ్యతే ౩౪
చూర్ణం శీతకషాయశ్చ స్వరసోఽభిషవస్తథా
ఫాణ్టః కల్కస్తథా క్వాథో యథావత్తం నిబోధ మే ౩౫
సూక్ష్మచూర్ణీకృతం చూర్ణం నానాకర్మసు యుజ్యతే
గ్రహణ్యామవికారేషు వ్రణవత్యఞ్జనాదిషు ౩౬
శీతః శీతకషాయః స్యాదన్తరిక్షామ్బుసంప్లుతః

స పిత్తజ్వరదాహాసృగ్విషమూర్చ్ఛామదాపహః ౩౭
తద్వదేవ నిశావ్యుష్టోఽభిషవః సాధు సాధితః
ప్రశాన్తాగ్నిబలక్షోభః సౌమ్యః స్వరససఙ్గతః ౩౮
ద్రాక్షేక్ష్వామలకాదీనాం పీడనాత్ స్వరసః స్మృతః
స సంశమనసంయోగే నానారోగేషు కల్పతే ౩౯
క్వథితస్త్వన్తరిక్షేణ వారిణాఽర్ధావశేషితః
సకృద్వా ఫాణితః ఫేనం కషాయః ఫాణ్ట ఉచ్యతే ౪౦
సోఽల్పదోషబలే బాలే లఘువ్యాధౌ చ శస్యతే
కల్కః కల్కీకృతో యోజ్యః పానలేపావలేహనే ౪౧
కేవలద్రవ్యపేయత్వాద్వికార్షీ దుర్జరశ్చ సః
పాదస్థితో భవేత్ క్వాథో యుక్తోఽబహ్వగ్నితేజసా ౪౨
స వయోబలసంపన్నే గురువ్యాధౌ చ శస్యతే
సప్తద్వైవం విభజ్యైతద్దశధా ప్రవిచారయేత్
పూర్వం భక్తస్య మధ్యేఽధః సముద్గం సముహుర్ముహుః ౪౩
సభక్తం భక్తయోర్మధ్యే గ్రాసగ్రాసాన్తరే పరః
పూర్వం భక్తస్య భైషజ్యం న కరోతి బలక్షయమ్ ౪౪
ఆమాశయగతాన్ దోషాన్నిహన్త్యాశు చ పచ్యతే
అన్నసంస్తమ్భితే దేహే చ్ఛర్ద్యుద్గారవ్యథాదయః ౪౫
న భవన్తి యతస్తస్మాత్తద్దేయం దుర్బలీయసే
మధ్యేభక్తం హ్యుభయతో రుద్ధమన్నేన భేషజమ్ ౪౬
తదన్తరాశయే దోషాన్ సుఖేనైవ నియచ్ఛతి
శమయత్యాశ్వధో భక్తమురఃకణ్ఠశిరోగదాన్ ౪౭
వ్యత్యాసేన చ సాముద్గం దోషే తూర్ధ్వమధోగతే
ముహుర్ముహుః శ్వాసకాసహిక్కాతృట్ఛర్దిశాన్తయే ౪౮

హితం బలాగ్ని రక్షార్థం సభక్తం దుర్బలాత్మనామ్
స్త్రీబాలవృద్ధలలితక్షతక్షీణౌషధద్విషామ్ ౪౯
వ్యాధౌ మన్దేఽనలే తీక్ష్ణే భక్తయోర్మధ్య ఇష్యతే
క్షీణక్షీణాల్పశుక్రాణాం వాజీకరణమౌషధమ్ ౫౦
గ్రాసే విధేయం చూర్ణం చ యదగ్నిబలవర్ధనమ్
గ్రాసాన్తరే చ్ఛర్దనీయం ధూమపానం చ శస్యతే ౫౧
అభక్తమౌషధం పీతం వ్యాధిమాశు బలీయసామ్
హన్యాత్తదేవేహ బలం బలవద్దుర్బలీయసామ్ ౫౨
ఏతానౌషధకాలాంస్తు విభజేద్దశధా దశ
క్షీణధాత్విన్ద్రియే శాన్తే క్లాన్తే తాన్తే బుభుక్షితే ౫౩
భైషజ్యదగ్ధకోష్ఠే చ భేషజం నావచారయేత్
క్రుద్ధే విషణ్ణే శోకార్తే రాత్రౌ జాగరితే తథా ౫౪
విదగ్ధాజీర్ణభక్తే చ భేషజం నావచారయేత్
కర్మాతిభారాభిహతే నిరూఢే సానువాసితే ౫౫
ఉపోషితే విరిక్తే చ భేషజం నావచారయేత్
యత్కిఞ్చిదప్యపాత్తాన్నే మూర్చ్ఛితే ఘర్మతాపితే ౫౬
సద్యః పీతోదకే చైవ భేషజం నావచారయేత్
అవస్థావిపరీతం చ భేషజం నావచారయేత్ ౫౭
ఊనద్వాదశవర్షాణాం నైకాన్తేనావచారయేత్
అవచారితమేకాన్తేనాహన్యహని చౌషధమ్ ౫౮
అసమత్వాగతప్రాణదోషధాతుబలౌజసామ్
అత్యన్తసుకుమారాణాం కుమారాణాం బలాయుషీ ౫౯
క్షీణాతివృద్ధక్రుద్ధానాం క్షీణధాత్విన్ద్రియౌజసామ్
ఏకాన్తేనౌషధం పీతం సూర్యస్తోయమివాల్పకమ్ ౬౦

వ్యాధిదోషబలాగ్నిభ్యో హీనం తేభ్యోఽధికం చ యత్
అజిజ్ఞాసితపూర్వం చ గుణైశ్చోక్తైర్వివర్జితమ్ ౬౧
అరోగసాత్మ్యం దుర్యుక్తమనిష్టం మనసశ్చ యత్
యస్య పీతస్య పాకాన్తే దోషః సూక్ష్మోఽపి లక్ష్యతే ౬౨
వ్యాధేశ్చ ప్రశమో న స్యాత్తచ్చ వర్జ్యం విజానతా
యన్నాతురబలం హన్తి వ్యాధివీర్యం నిహన్తి చ ౬౩
తదేవాస్యావచార్యం స్యాదావ్యాధ్యుచ్ఛేదదర్శనాత్
కామం వ్యాధౌ ప్రశాన్తేఽపి శమదానాచ్చమౌషధమ్ ౬౪
తదేవాల్పం విధాతవ్యం సకృద్ ద్విస్త్రిర్యథాబలమ్
పుణ్యేఽహని నమస్యాదౌ దేవద్విజభిషగ్గురూన్ ౬౫
పూర్వాహ్ణే ప్రాఙ్ముఖాయాస్మై సుఖాసీనాయ సాధవే
బుభూషమాణాయ భిషఙ్మన్త్రవద్భేషజం శుచిః ౬౬
ఇదం హన్త పిబ చేతి సంప్రయచ్ఛేదుదఙ్ముఖః
అతిచఙ్క్రమణస్థానశయనాసనభాషణమ్ ౬౭
క్రోధశోకదివాస్వప్నవిరుద్ధాన్నహిమాతపాన్
పీతౌషధో న సేవేత తథా స్త్రీవేగధారణమ్ ౬౮
విజృమ్భాః శబ్దవిద్వేషో ముఖశోషోఽరతిః క్లమః
తన్ద్రీరుద్వేష్టనం సాదో లిఙ్గం జీర్యతి భేషజే ౬౯
సృష్టిర్విణ్మూత్రవాతానాం శరీరస్య చ లాఘవమ్
ఉద్గారశుద్ధిర్వైశద్యం వైమల్యం హృదయస్య చ ౭౦
ప్రకాఙ్క్షా కుక్షిశైథిల్యమన్నకాలస్య లక్షణమ్
వయస్త్రిధా విభజ్యాదౌ మాత్రా వక్ష్యామ్యతః పరమ్ ౭౧
గర్భబాలకుమారాఖ్యమిత్యేతత్త్రివిధం వయః
యౌవనం మధ్యమం వృద్ధమేతచ్చ త్రివిధం పునః ౭౨

వర్షావరః క్షీరపః స్యాద్యావత్ పిబతి వా పయః
వయస్తద్బాలమస్మాచ్చ యావత్ షోడశవార్షికః ౭౩
అన్నాదః సర్వ ఏవ స్యాత్ కౌమారే వయసి స్థితః
అతః పరం ధాతుసత్త్వబలవీర్యపరాక్రమైః ౭౪
వర్ధమానైశ్చతుస్త్రింశద్యువా వర్షాణ్యుదర్కతః
ధాత్వాదిభిః స్థిరీభూతైర్యావదాసప్తతిర్నరః ౭౫
మధ్యో ధాత్వాదిభిః పశ్చాత్ క్షీయమాణైర్యథాక్రమమ్
వృద్ధో భవతి మన్దాత్మా ప్రవృత్తిర్యావదాయుషః ౭౬
వికల్పనాఽన్యా వృద్ధస్య తస్య షోడశవార్షికీ
భవేద్భేషజమాత్రా తు క్షీయమాణోత్తరోత్తరా ౭౭
శతికే శతాధికే వాఽపి క్షీరాన్నాదవదిష్యతే
జాతమాత్రస్య మాత్రా స్యాత్ సర్పిషో కోలాస్థిసంమితా ౭౮
పఞ్చరాత్రం భవేద్యావద్దశాహమధికం తతః
కోలార్ధసంమితం యావద్వింశద్రాత్రమతః పరమ్ ౭౯
కోలమాత్రం భవేద్యావన్మాసం మాసద్వయేఽధికమ్
ద్వికోలసంమితం సర్పిస్తృతీయే మాసి శస్యతే ౮౦
శుష్కామలకమాత్రం తు చతుర్థే మాస్యుదాహృతమ్
పఞ్చమే మాసి షష్ఠే చ హ్యార్ద్రామలకసంమితమ్ ౮౧
తదేవాభ్యధికం కిఞ్చిద్విహితం సప్తమాష్టమే
క్షీరాన్నాదస్య బాలస్య ప్రాయేణాహారసంకరాత్ ౮౨
భవత్యనియతో వహ్నిః పక్తౌ బహ్వనిలాత్మనః
తస్యాఽగ్న్యవేక్షికీ తస్మాత్ స్నేహమాత్రా విధీయతే ౮౩
అనాదస్య తు భూయిష్ఠం సమో భవతి పావకః
తస్యామలకమాత్రస్య సర్పిషః పానమిష్యతే ౮౪

తదేవాగ్నిబలం వీక్ష్య వర్ధమానస్య వర్ధయేత్
క్షీరపస్య కుమారస్య క్షీరాన్నదస్య చోభయోః ౮౫
దేయం స్నేహచతుర్భాగం భేషజస్య యథామయమ్
ఘృతేన పాయయేద్బాలం యావత్ స్యాదష్టమాసికః ౮౬
మాసాదతోఽష్టమాజ్జన్తోర్జలపిష్టం ప్రదాపయేత్
అతః పరం యథాశాస్త్రం కుమారస్యాన్న సేవినః ౮౭
వక్ష్యామి వివిధాం మాత్రాం భేషజానాం విభాగశః
ముచూటిం వా ప్రకుఞ్చం వా ప్రసృతం వాఽథవాఞ్జలిమ్ ౮౮
ఆతురస్య ప్రమాణేన సమేతవ్యం చికిత్సితే
అగ్రపర్వాఙ్గులిగ్రాహ్యా చూర్ణమాత్రా తు పాణినా ౮౯
చూర్ణానాం దీపనీయానామేషా మాత్రా విధీయతే
ద్విగుణా జీవనీయానాం తథా సంశమనస్య చ ౯౦
ఊర్ధ్వభాగే త్వర్ధమాత్రా తథైవ చ విరేచనే
వాతపిత్తకఫఘ్నానాం కషాయే తు ప్రదాపయేత్ ౯౧
ద్వౌ దాపయేత ప్రసృతౌ శర్కరామధుసంయుతౌ
ప్రసృతం ఛర్దనీయస్య నిష్క్వాథస్య ప్రదాపయేత్ ౯౨
తథా వైరేచనీయస్య ప్రసృతం నాత్ర సంశయః
ద్విగుణాం జీవనీయస్య తథా సంశమనస్య చ
దీపనీయస్య కల్కం తు అక్షమాత్రం ప్రదాపయేత్ ౯౩
ద్విగుణం జీవనీయస్య తథా సంశమనస్య చ
అక్షార్ధం ఛర్దనీయస్య తథా వైరేచికస్య చ ౯౪
స్నేహమాత్రామతో వక్ష్యే వమనే సవిరేచనే
వమనే వమనీయాభిరోషధీభిః సుసంస్కృతే ౯౫
మాత్రావత్తు ఘృతం దద్యాద్వమనే కఫసంభవే

అర్ధమాత్రా భవేద్దేయా విరేకే సర్పిషస్తథా ౯౬
వైరేచనైర్విపక్వస్య పిత్తే ప్రకుపితే సతి
మాత్రాఽధశ్చోర్ధ్వభాగా చ శ్లైష్మికస్య ప్రశస్యతే ౯౭
దీపనైః శమనీయైశ్చ జీవనీయైశ్చ సాధితమ్
తథాఽపి కుపితే వాతే దోషే పక్వాశయే స్థితే ౯౮
కుక్షిగ్రన్థిషు పార్శ్వే చ సక్తే దేయం విరేచనమ్
శమనైర్దీపనీయైశ్చ పాచనీయైశ్చ సాధితమ్ ౯౯
చతుర్భాగగుణం దద్యాన్మాత్రాయాః కుమ్భసర్పిషః
పాదార్ధహీనం పాదోనమర్ధం వాఽపి యథాక్రమమ్ ౧౦౦
సర్పిర్విదద్యాద్బాలేషు సంప్రధార్య వయోబలే
నిష్క్వథానాం సకల్కానాం చూర్ణానాం సర్పిషస్తథా ౧౦౧
ఇత్యుక్తా వివిధా మాత్రా మాత్రామూలం చికిత్సితమ్
తస్మాదగ్నిమృతుం సాత్మ్యం దేహం కోష్ఠం వయో బలమ్ ౧౦౨
ప్రకృతిం భేషజం చైవ దోషాణాముదయం వ్యయమ్
విజ్ఞాయైతద్యథోద్దిష్టాం మాత్రాం సమ్యక్ ప్రయోజయేత్ ౧౦౩
అప్రమత్తః సదా చ స్యాద్భేషజానాం ప్రయోజనే
ఓషధీర్నామరూపాభ్యాం జానన్తి వనగోచరాః ౧౦౪
అజపాలాశ్చ గోపాశ్చ న తు కర్మగుణం విదుః
యోగం తు తాసాం యోగజ్ఞా భిషజః శాస్త్రకోవిదాః ౧౦౫
మాత్రాబలవిధానజ్ఞా జానతే గుణకర్మ చ
కర్మజ్ఞో వాఽప్యరూపజ్ఞస్తాసాం తత్త్వవిదుచ్యతే ౧౦౬
కిం పునర్యో విజానీయాదోషధీః సర్వథా భిషక్
యథా విషం యథా శస్త్రం యథాఽగ్నిరశనిర్యథా ౧౦౭
తథౌషధమవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతమమృతోపమమ్

ఔషధం చాపి దుర్యుక్తం తీక్ష్ణం సంపద్యతే విషమ్ ౧౦౮
విషం చ విధినా యుక్తం భైషజ్యాయోపకల్పతే
అగ్నిర్యథా ప్రజ్వలితః క్రుద్ధశ్చాశీవిషో యథా ౧౦౯
అసిధారా యథా తీక్ష్ణా ప్రభిన్నో వాఽపి కుఞ్జరః
తథౌషధమసంయుక్తమవైద్యేనావచారితమ్ ౧౧౦
విపర్యయేణ మాత్రాయా నిరుణద్ధ్యస్య జీవితమ్
దృష్ట్వా స్పృష్ట్వా తథా పృష్ట్వా కార్యాకార్యక్రియాం తతః ౧౧౧
ఔషధాని ప్రసిద్ధాని యాని స్యుర్బహుశో భిషక్
రసతో వీర్యతశ్చైవ తాని తత్రావచారయేత్ ౧౧౨
అతోఽన్యథా హ్యమాత్రజ్ఞో యుక్త్యాగమబహిష్కృతః
కృశం రోగపరిధ్వస్తం సుకుమారం సమాత్వికమ్ ౧౧౩
తీక్ష్ణౌషధప్రయోగేణ హన్తి చాప్యతిమాత్రయా
మహారోగం మహాహారం మహాసత్త్వం మహాబలమ్ ౧౧౪
మృద్వల్పౌషధయోగేన క్లేశయత్యాతురం భిషక్
ఉపక్రమ్యో బలీ తస్మాద్ దుర్బలో నిరుపక్రమః ౧౧౫
మధ్యం యుక్తైరుపక్రమ్య న చాహారాన్నివర్తయేత్
కృశం విశ్రామ్య విశ్రామ్య పథ్యైరౌషధసాధనైః ౧౧౬
ధారయేద్వర్ధయేదగ్నిమగ్నౌ వృద్ధే హి జీవతి
యథాఽనిలః పిత్తకఫాసృజశ్చ
నిత్యాః శరీరే నిహితా నరాణామ్ ।
తథైవ బాలేష్వపి సర్వమేత
ద్ద్వయోస్తు రూపం తు తదల్పమల్పమ్ ౧౧౭
యథాఽల్పదేహస్య తదల్పమల్పం
తథాఽన్నపానౌషధమల్పమల్పమ్ ।

బుద్ధ్యా విమృశ్యేహ భిషగ్విదద్ధ్యాత్
మాత్రా హి దేహాగ్నివయః ప్రధానాః ౧౧౮
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి ఖిలేషు భైషజ్యోపక్రమణీయాధ్యాయస్తృతీయః ౩

అథ యూషనిర్దేశీయో నామ చతుర్థోధ్యాయః
అథాతో యూషనిర్దేశీయం నామాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
యూషాదివ్యఞ్జనోపేతం భోజ్యం పథ్యతరం భవేత్
స్వస్థానామాతురాణాం చ విశేషారోగ్యకారకమ్ ౩
అతశ్చ సర్వభూతానామాహారః స్థితికారణమ్
న త్వాహారాదృతేఽస్త్యన్యత్ ప్రాణినాం ప్రాణధారణమ్ ౪
న చాహారసమం కిఞ్చిద్భైషజ్యముపలభ్యతే
శక్యతేఽప్యన్నమాత్రేణ నరః కర్తుం నిరామయః ౫
భేషజేనోపపన్నోఽపి నిరాహారో న శక్యతే
తస్మాద్భిషగ్భిరాహారో మహాభైషజ్యముచ్యతే ౬
స హ్యాహరణసామాన్యాద్దృష్టం ఏకవిధో బుధైః
ద్వివిధో వీర్యభేదేన త్రివిధో దోషభేదతః ౭
భక్ష్యభోజ్యాదిభేదేన తథైవోక్తశ్చతుర్విధః
పఞ్చభూతాత్మకత్వాచ్చ పునః పఞ్చవిధః స్మృతః ౮
స ఏవ పునరుద్దిష్టః షడ్విధః షడ్రసాశ్రయాత్
పునర్ద్వాదశధా భిన్నో ద్వాదశప్రవిచారతః ౯
చతుర్వింశతిధా భూయః కాలాదీనాం వికల్పతః
ప్రవర్తతే తమాశ్రిత్య ధర్మార్థాదిచతుష్టయమ్ ౧౦

స్వస్థయాత్రా చికిత్సా చ తమేవాశ్రిత్య వర్తతే
తుష్టిః పుష్టిర్ధృతిర్బుద్ధిరుత్సాహః పౌరుషం బలమ్ ౧౧
సౌస్వర్యమోజస్తేజశ్చ జీవితం ప్రతిభా ప్రభా
ఆహారాదేవ జాయన్తే ఏవమాద్యా గుణా నృణామ్ ౧౨
తదాత్మవాన్ హితమితం కాలే భుఞ్జీత షడ్రసమ్
యథా చ యచ్చ భోక్తవ్యం యే చ భోగ్యగుణాగుణాః ౧౩
తత్తే భోజ్యవిభాగీయే సర్వం వక్ష్యామ్యతః పరమ్
అత్ర తే సంప్రవక్ష్యామి నానాద్రవ్యోపసంస్కృతాన్ ౧౪
నానారోగోపశమనాన్ యూషాన్ స్థవిరజీవక
రోచనో దీపనో వృష్యః స్వరవర్ణబలాగ్నికృత్ ౧౫
ప్రస్వేదజననో ముఖ్యస్తుష్టిపుష్టిసుఖావహః
యూషః స్నేహోష్ణభావాచ్చ వాతం స్నేహకషాయతః ౧౬
పిత్తం కఫం కదుష్ణత్వాత్ సంస్కారాచ్చ నియచ్ఛతి
యూషధాతుం వదన్తి జ్ఞా ద్రవీకరణపాకయోః ౧౭
ద్రవీకరోతి భోజ్యాని పక్వః సద్యూష ఇత్యతః
ద్రవ్యైర్బహువిధైర్ద్రవ్యైస్తథా చాన్యైరతణ్డులైః ౧౮
యూష ఇత్యుచ్యతే సిద్ధో యవాగూస్తణ్డులైః సహ
మద్గయూషో విరసికా యూషో దాడిమకస్తథా ౧౯
చిత్రకామలకానాం చ ద్వౌ యూషౌ పరికీర్తితౌ
పఞ్చకోలకయూషౌ ద్వౌ సంగ్రాహీ దీపనస్తథా ౨౦
ధాన్యయూషోఽథ కౌలత్థః ఫలయూషశ్చ భార్గవ
పుష్పయూషః పత్రయూషో వల్కయూషస్తథైవ చ ౨౧
ముఖ్యః పల్లవయూషశ్చ మహాయూషస్తథైవ చ
రాస్నాయూషో మహాయూషశ్చాఙ్గేర్యా మూలకస్య చ ౨౨

పునర్నవాతిబలయోర్గుడకమ్బలికస్తథా
ముఖ్యత్రికటుయూషశ్చ లశునైర్వాస్తుకేన చ ౨౩
పఞ్చవింశతిరిత్యేతే యూషాః కశ్యపనిర్మితాః
యూషాః కషాయమధురా కషాయామ్లాశ్చ భార్గవ ౨౪
ద్వివిధా విహితాః సర్వే సర్వే చ ద్రవయోనయః
కృతాఽకృతాఽకృతకృతాః పిత్తశ్లేష్మానిలాత్మసు ౨౫
రోగేషు స్నేహయోగాచ్చ తే యూషాస్త్రివిధాః స్మృతాః
త ఏవ పాచనాః ప్రోక్తాః కర్షణా బృంహణాస్తథా ౨౬
శీతోష్ణమిశ్రవీర్యత్వాన్నానాద్రవ్యోపసంశ్రయాత్
లవణవ్యోషణస్నేహపక్తిసంస్కారయుక్తయః ౨౭
సిద్ధా యూషేషు విదుషో న వక్ష్యామి పునః పునః
దోషభేదేన యూషాస్తే సంఖ్యాతాః పఞ్చసప్తతిః ౨౮
తథైవ యాపనాదిత్వాత్ పఞ్చాశత్తు రసాశ్రయాత్
ఏకే యూషాస్తథైకేషాం యత్కిఞ్చిద్వ్యఞ్జనం ద్రవమ్ ౨౯
అగ్నౌ సిద్ధమసిద్ధం తు రాగఖాడవపానకమ్
యమకస్నేహసిద్ధాస్తు తే యూషా ఘృతతైలయోః ౩౦
శస్యన్తే వాతరోగేషు వర్చః శోషాభిఘాతయోః
దీప్తాగ్నీనామనిద్రాణాం భారాధ్వశ్రమమైథునైః ౩౧
క్లాన్తానాం పతనాద్యైశ్చ యూషోఽయమేక ఇష్యతే
దధికాఞ్జికశుక్తాని వర్గో యశ్చాపి దీపనః ౩౨
నిర్యూహః సర్వయూషాణామన్యస్మాత్ పాఞ్చకర్మికాత్
క్వాథో నిర్యూహ ఆదానం కషాయశ్చేతి తత్ సమమ్ ౩౩
గర్భః కల్కస్తథాఽఽవాపః పాకః సంస్కార ఉచ్యతే
నిస్తుషాణాం పురాణానాం ముద్గానాం దీపనామ్బునా ౩౪

ముద్గమణ్డస్తనుత్వాత్ స ముద్గయూషో ఘనోఽల్పశః
ముద్గతక్రామ్లసిద్ధస్తు యూషో విరసికా స్మృతః ౩౫
స ఏవ దాడిమోదశ్విత్కృతో రోచన ఉచ్యతే
స్మృతో దాడిమయూషశ్చ ముద్గదాడిమసంస్కృతః ౩౬
ముద్గామలకనిర్యూహో ధాత్రీయూషోఽభిధీయతే
ఇత్యేతే పఞ్చ యూషాస్తు విహితాః పాఞ్చకర్మికాః ౩౭
కామ్యాంస్త్వన్యాన్ ప్రవక్ష్యామి యూషానామయదర్శనాత్
సిద్ధశ్చిత్రకనిర్యూహే సమూలస్కన్ధపత్రకే ౩౮
ఖ్యాతశ్చిత్రకయూషస్తు గ్రహణీదోషశూలనుత్
ప్లీహార్శోగుల్మకుష్ఠఘ్నో హృద్రోగకఫవాతజిత్ ౩౯
తద్వన్మూలకయూషోఽపి స వై సంస్కారమీక్షతే
శటీకర్కటకీబిల్వమాజపౌష్కరధాతకీ ౪౦
దధిత్థం దాడిమఫలం చాఙ్గేరీససమఙ్గయోః
పఞ్చకోలకయూషోఽయం పరః సాంగ్రాహికః స్మృతః ౪౧
స ఏవ దీపనోపేతో లవణైశ్చాపి దీపనః
అఖణ్డితానాం ధాన్యానాం సర్వేషాం సమభాగినామ్ ౪౨
నిర్యూహః స్యాదృతే మాషతిలనిష్పావసర్షపాత్
ధాన్యయూషః స్మృతో ముఖ్యో ద్విపదాడిమసంస్కృతః ౪౩
దధిమణ్డేఽథ వా సిద్ధస్తక్రే వా రోగదర్శనాత్
శిరఃకర్ణాత్తిరోగేషు హృద్రోగేఽవర్దాభేదకే ౪౪
అరుచౌ చాతిసారే చ కార్యః సతిలమాషకః
కులత్థానాం తు నిర్యూహే కౌలత్థో యూష ఉచ్యతే ౪౫
సన్నిపాతానిలకఫవ్యాధీన్ హన్తి విరూక్షణః
కపిత్థబిల్వబదరద్రాక్షదాడిమచూతజైః ౪౬

ఫలయూషః ఫలైరామైర్జీర్ణాతీసారనాశనమ్
శణశాల్మలిధాతక్యః పద్మసౌగన్ధికైః సహ ౪౭
కోవిదారాత్ కర్బుదారాత్ పుష్పైర్యూషం ప్రకల్పయేత్
అసృగ్దరే రక్తపిత్తే దాహే చోదరచక్షుషోః ౪౮
తైలామ్లాభ్యామృతే సిద్ధః పుష్పయూషః సదాడిమః
బిల్వశోభాఞ్జనైరణ్డబలారాస్నామ్రవారిణా ౪౯
పత్రనిష్క్వథయూషః స్యాత్ పత్రయూషోఽనిలాపహః
దాడిమామ్రాతజమ్బూనాం చిరబిల్వస్య చ త్వచః ౫౦
నిష్క్వథ్య దధిమణ్డేన వల్కయూషోఽతిసారనుత్
న్యగ్రోధోదుమ్బరాశ్వత్థప్లక్షకాలాపలాశజైః ౫౧
పల్లవైః కమలానాం చ ఘృతదాడిమసంస్కృతః
పిత్తరోగేషు సర్వేషు గర్భచ్యవనదాహయోః ౫౨
ముఖ్యః పల్లవయూషోఽయం హితః కటుకినీషు చ
పునర్నవాయా రాస్నాయాశ్చాఙ్గేరీబలయోస్తథా ౫౩
పృథగ్యూషాః సమాఖ్యాతా వాతఘ్నా దధిసర్పిషా
రోహితాపోతమత్స్యానాం నిర్యూహం సాధయేజ్జలే ౫౪
తం క్వాథం సాధయేద్భూయః శుక్తకాఞ్జికమస్తుభిః
ద్రవాణి కుడబీజాని గుడపఞ్చపలే శృతః ౫౫
ఏష కామ్బలికో రూక్షః కటుతైలేన వా కృతః
వాతరోగప్రశమనో బృంహణో బలవర్ధనః ౫౬
రతినిద్రారుచికరస్తిలతైలేన వా కృతః
దీపనం పఞ్చమూలం చ ఫలాని మధురాణి చ ౫౭
పూర్వవత్ సర్వధాన్యాని ధాన్యకం మరిచాని చ
కాకోలీక్షీరకాకోలీకాశ్మర్యాణి పరూషకమ్ ౫౮

బదరాణి కులత్థాశ్చ రాస్నైరణ్డపునర్నవాః
ద్వే పలే గోక్షురః శిగ్రుపలాశతరుణాని చ ౯౯
జలద్రోణే పచేదేతం నిర్యూహం పాదశేషితమ్
దధికాఞ్జికశుక్తాని ప్రస్థశస్తైలసర్పిషీ ౬౦
మూలకానామపత్రాణాం తరుణానాం శతం భవేత్
ఏష సిద్ధో మహాయూషో వ్యోషసంస్కారసంస్కృతః ౬౧
సర్వరోగేషు భూయిష్ఠం సంసృష్టేషు ప్రశస్యతే
అత్యగ్నిషు వినిద్రేషు స్తబ్ధాఙ్గచ్చుబుకాక్షిషు ౬౨
నిర్యూహేణ సమం దద్యాన్మాంసనిర్యూహమేవ తు
కార్యః సతిలకల్కో వా జీర్ణాతీసారశాన్తయే ౬౩
ఉక్తో లశునయూషస్తు స్వకల్పే వాతనాశనః
సూపాశ్చ రసకాశ్చైవ త్రివిధాః ప్రాక్ప్రదర్శితాః ౬౪
స్విన్నాని మూలకాన్యప్సు నిష్పీడ్య తరుణో విభుః
పరిభృజ్య తతః స్నేహే తత ఆదానమావపేత్ ౬౫
ఏష మూలకయూషస్తు సర్వరోగవినాశనః
అనమ్లోలదకరసః సంస్కృతో జలసర్పిషోః ౬౬
భవేత్ పిత్తోపశమనస్తైలభృష్టోఽనిలాపహః
ఏతే యూషాః స్వతన్త్రోక్తా ఉక్తా వ్యాససమాసతః ౬౭
యవాగూరపి వక్ష్యామి నానాద్రవ్యోపసంస్కృతాః
నానారోగోపశమనీః శృణు వృద్ధైకవింశతిమ్ ౬౮
ఓదనస్య విలేప్యాశ్చ యవాగ్వాశ్చ కిమన్తరమ్
శుశ్రూషే భగవన్నేతదిత్యుక్తః ప్రాహ కశ్యపః ౬౯
ఓదనో విశదః సిద్ధః సుస్విన్నో నిస్రుతో మృదుః
తణ్డులైః సకలప్రాయైరక్షీణైశ్చాపి పచ్యతే ౭౦

అస్విన్నత్వమవక్లేదస్త్వసాకల్యమనిస్రవః
విరసోఽవిశదః శీత ఓదనస్య విపర్యయాః ౭౧
ద్రవాద్వింశతిభాగేన తణ్డులైః సహ సాధయేత
తథా పఞ్చదశాఖ్యేన యవాగూర్దశకేన వా ౭౨
వింశతేః స్ఫుటితైః సిక్థైస్తుల్యాధోమధ్యతోపరి
అహస్తహార్యా పేయా స్యాద్యవాగూః సపరిగ్రహాః ౭౩
ఘనా విశీర్ణా శీతా చ న చావక్షీణతణ్డులా
పిచ్ఛిలా విశదాఽహృద్యా యవాగ్వా దోషసంగ్రహః ౭౪
తక్రసిద్ధా యవాగూస్తు దధిసిద్ధా చ తే ఘనే
సంస్కృతే హస్తహార్యే తే ప్రతిషిద్ధే క్రియావతామ్ ౭౫
ఉష్ణా ఘనా ప్రశిథిలా దలితైస్తణ్డులైః కృతా
విలేప్యా గుణదోషాంస్తు యవాగ్వా ఇవ నిర్దిశేత్ ౭౬
దీర్ఘోపవాసినాం నృణాం క్షీరపేయా ప్రశస్యతే
శీతపిత్తోపశమనీ బృంహణీ వర్చబన్ధనీ ౭౭
శూలఘ్నీ దీపనీ పేయా దీపనీయోపసాధితా
పాచనీ పచనీ చోక్తా కషాయైర్వర్చబన్ధనీ ౭౮
బిల్వం దధిత్థం సహ దాడిమేన
సవ్యోషచాఙ్గేరికృతా యవాగూః
సాంగ్రాహిణీ దీపనపాచనీ చ
సపఞ్చమూలాఽనిలపీడితే తు ౭౯
బలా వృషత్పర్ణ్యథ శాలపర్ణీ
స్యాద్దాడిమం బిల్వశలాటుయుక్తమ్
పేయా హితా పిత్తకఫాతిసారే
తోయం చ తత్త్ర వదన్తి పేయమ్ ౮౦

ఏషైవ దధ్నా రుచివర్ధనీ స్యాన్నిర్వాహికాం హన్తి తిలోపసిద్ధా

రక్తాతిసారం శమయత్యుదీర్ణమసృగ్దరం గర్భపరిస్రవం చ ౮౧

సదాడిమా సాతివిషాఽథ సామ్లా

పేయా భవేదామవిపాచనీయా

స్యాత్ కణ్టకారీరసగోక్షురాభ్యాం

సఫాణితా మూత్రగదే యవాగూః ౮౨

సువర్చికాక్షారవిడఙ్గశిగ్రుసపిప్పలీమూలకృతా యవాగూః ।

తక్రోపసిద్ధా క్రిమినాశనీ స్యాద్గుల్మేఽథ కాసే గ్రహణీగదే చ ౮౩

మృద్వీకలాజామధుపిప్పలీభిః

ససారివా తృడ్శమనీ యవాగూః

విషం నిహన్త్యాశు తు సోమరాజ్యా

వరాహనిర్యూహకృతా తు బల్యా ౮౪

కార్శ్యార్థమిష్టా తు గవేధుకానాం

సర్పిష్మతీ సైన్ధవయుగ్బలాయ

ద్విపఞ్చమూలోదకసాధితా తు

శ్వాసం చ కాసం చ కఫం చ హన్తి ౮౫

శాకైః సమాంసైః సతిలైః సమాషైః

సర్పిష్మతీ స్నేహనభేదనీ తు ।

జమ్బ్వామ్రయోరస్థిదధిత్థబిల్వైస్తైరమ్లయుగ్వర్చవిబన్ధనీ తు ౮౬

తక్రోపసిద్ధా తు ఘృతామయే స్యాత్

పిణ్యాకయుక్ సైవ తు తైలరోగే

ఉపోదికాదధ్యుపసాధితా తు

మదం విదాహం చ నయేత్ ప్రసాదమ్ ౮౭

శాకైరభృష్టైః పరిభృష్టకైశ్చ రోగాతురావేక్ష్యుపకల్పయేత్తాః

లోకే ప్రసిద్ధం యన్మానం తర్కమానం తులాధృతమ్

తత్త్రన్త్రేఽస్మిన్ ప్రమాణం స్యాద్వక్తవ్య తత్ర నాస్తి మే ౮౮

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః

ఇతి ఖిలేషు యూషనిర్దేశీయో నామ చతుర్థేఽధ్యాయః

భోజ్యోపక్రమణీయాధ్యాయః పఞ్చమః

అథాతో భోజ్యోపక్రమణీయం నామాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశయపః ౨

అథ ఖల్వస్మాభిః పూర్వం యద్రసవిమానేఽభిహితం కాలాదిచతుర్వింశతివిధమాహారమానం తస్యేదానీం ప్రతివికల్పవిశేషానుపదేక్ష్యామః । కిం కారణమ్ న హ్యాహారాదృతే ప్రాణినాం ప్రాణాధిష్ఠానం కిఞ్చిదప్యుపలభామహే । స సమ్యగుపయుజ్యమానో జీవయతి సర్వేన్ద్రియాణి హ్లాదయతి ధాతూనాప్యాయయతి స్మృతిమతిసర్వబలౌజాంస్యూర్జయతి వణప్రసాదం చోపజనయతి అసమ్యగుపయుజ్యమానస్త్వసుఖేనోపయోజయతి । తస్మాత్ కాలే సాత్మ్యం మాత్రావదుష్ణం స్నిగ్ధమవిరోధి శుచౌ దేశే శుచిషు పాత్రేషు శుచిపరిచరేణోపనీతం ప్రాఙ్ముఖస్తూష్ణీంస్తన్మనా ఆస్వాదయన్నాతిద్రుతం నాతివిలమ్బితం నాత్యుష్ణం నాతిశీతం నాతిరూక్షం నాతిస్నిగ్ధం నాతిబహు నాతిస్తోకం నాతిద్రవం నాతిశుష్కం నాకాంక్షితో న ప్రతాన్తో నైకరసం వాఽఽరోగ్యాయుర్బలార్థీ సమశ్నీయాత్ ౩

భవన్తి చాత్ర--

ఆరోగ్యం దోషసమతా సర్వాబాధనివర్తనమ్

తదర్థమృషయః పుణ్యమాయుర్వేదమధీయతే ౪

రసాయనాని విధివత్తదర్థం చోపయుఞ్జతే

ధర్మార్థకామమోక్షాణామవాప్తిశ్చ తదాశ్రయా ౫

తదాత్మవాంస్తదర్థాయ ప్రయతేత విచక్షణః

అన్నాభిలాషో భుక్తస్య పరిపాకః సుఖేన చ ౬

సృష్టవిణ్మూత్రవాతత్వం శరీరస్య చ లాఘవమ్

సుప్రసన్నేన్ద్రియత్వం చ సుఖస్వప్నప్రబోధనమ్ ౭

బలవర్ణాయుషాం లాభః సౌమనస్యం సమాగ్నితా

విద్యాదారోగ్యలిఙ్గాని విపరీతే విపర్యయమ్ ౮
ఆరోగ్యం భోజనాధీనం భోజ్యం విధిమవేక్షతే
విధిర్వికల్పం భజతే వికల్పస్తు ప్రవక్ష్యతే ౯
స్వస్థానస్థేషు దోషేషు స్రోతఃసు విమలేషు చ
జాతాయాం చ ప్రకాఙ్క్షాయామన్నకాలం విదుర్బుధాః ౧౦
కాలేఽశ్నతోఽన్నం స్వదతే తుష్టిః పుష్టిశ్చ వర్ధతే
సుఖేన జీర్యతే న స్యుః ప్రతాన్తాజీర్ణజా గదాః ౧౧
సాత్మ్యం నామాహురౌచిత్యం సాతత్యేనోపసేవితమ్
ఆహారజాతం యద్యస్య చానుశేతే స్వభావతః ౧౨
సాత్మ్యాశీ సాత్మ్యసాద్గుణ్యాచ్ఛతం వర్షాణి జీవతి
న చాప్యనుచితాహారవికారైరుపసృజ్యతే ౧౩
లఘూనాం నాతిసౌహిత్యం గురూణామల్పశస్తథా
మాత్రావదశ్నతో భుక్తం సుఖేన పరిపచ్యతే ౧౪
స్వాస్థ్య యాత్రాగ్నిచేష్టానామవిరోధి చ తద్భవేత్
ఉష్ణం హి భుక్తం స్వదతే శ్లేష్మాణం చ జయత్యపి ౧౫
వాతానులోమ్యం కురుతే క్షిప్రమేవ చ జీర్యతే
అన్నాభిలాషం లఘుతామగ్నిదీప్తిం చ దేహినామ్ ౧౬
స్నిగ్ధం ప్రీణయతే దేహమూర్జయత్యపి పౌరుషమ్
కరోతి ధాతూపచయం బలవర్ణౌ దధాతి చ ౧౭
సుమృష్టమపి నాశ్నీయాద్విరుద్ధం తద్ధి దేహినః
ప్రాణానస్యాఽఽశు వా హన్యాత్తుల్యం మధుఘృతం యథా ౧౮
అవిరుద్ధాన్నభుక్ స్వాస్థ్యమాయుర్వర్ణం బలం సుఖమ్
ప్రాప్నోతి విపరీతాశీ తేషామేవ విపర్యయమ్ ౧౯
శుచిపాత్రోపచరణః శుచౌ దేశే శుచిః స్వయమ్

భుఞ్జానో లభతే తుష్టిం పుష్టిం తేనాధిగచ్ఛతి ౨౦
నానిష్టైరమనస్యైర్వా విఘాతం మనసోర్ఛ్చతి
తస్మాదనిష్టే నాశ్నీయాదాయురారోగ్యలిప్సయా ౨౧
ప్రాఙ్ముఖోఽశ్నన్నరో ధీమాన్ దీర్ఘమాయురవాప్నుతే
తూష్ణీం సర్వేన్ద్రియాహ్లాదం మనఃసాత్మ్యం చ విన్దతి ౨౨
ఏతదేవ చ మాత్రాం చ పక్తి యుక్తిం చ తన్మనాః
తస్మాత్తత్ప్రవణోఽజల్పన్ స్వస్థో భుఞ్జీత భోజనమ్ ౨౩
ఆస్వాద్యాస్వాద్య యోఽశ్నాతి శుద్ధజిహ్వేన్ద్రియో రసాన్
స వేత్తి రసనానాత్వం విశేషాంశ్చాధిగచ్ఛతి ౨౪
అతిద్రుతం హి భుఞ్జానో నాహారస్థితిమాప్నుయాత్
భోజ్యానుపూర్వీం నో వేత్తి న చాన్నరససంపదమ్ ౨౫
నాతిద్రుతాశీ తత్సర్వమనూనం ప్రతిపద్యతే
ప్రసాదమిన్ద్రియాణాం చ తథా వాతానులోమతామ్ ౨౬
శీతీకరోతి చాన్నాద్యం భుఞ్జానోఽతివిలమ్బితమ్
భుఙ్క్తే బహు చ శీతం చ న తృప్తిమధిగచ్ఛతి ౨౭
శైత్యాద్బహుత్వాద్వైరస్యాద్ భుక్తం క్లేశేన పచ్యతే
అత్యుష్ణభోజనాజ్జిహ్వాకణ్ఠౌష్ఠహృదయోదరమ్ ౨౮
దహ్యతే న రసం వేత్తి రోగాంశ్చాప్నోతి దారుణాన్
ముఖాక్షిపాకవైసర్పరక్తపిత్తభ్రమజ్వరాన్ ౨౯
అతిశీతాశినః శూలం గ్రహణీమార్దవం ఘృణా
కఫవాతాభివృద్ధిశ్చ కాసో హిక్కా చ జాయతే ౩౦
రూక్షం కరోతి విష్టమ్భముదావర్తం వివర్ణతామ్
గ్లానిం బహ్వశితం వాయోః ప్రకోపం మూత్రనిగ్రహమ్ ౩౧
అతిస్నిగ్ధాశినస్తన్ద్రీతృష్ణాజీర్ణోదరామయాః

భవన్తి కఫమేదోత్థా రోగాః కణ్ఠోద్భవాస్తథా ౩౨
విష్టమ్భోద్వేష్టనక్లేశచేష్టాహానివిసూచికాః
జ్ఞేయా వికారా జన్తూనామతిబహ్వశనోద్భవాః ౩౩
అతిస్తోకాశినోఽత్యగ్నివికారాః కృశతా భ్రమః
అతృప్తిర్లఘుతా నిద్రాశకృన్మూత్రబలక్షయః ౩౪
అతిద్రవాశనాజ్జన్తోరుత్క్లేశో బహుమూత్రతా
పార్శ్వభేదః ప్రతిశ్యాయో విడ్భేదశ్చోపజాయతే ౩౫
అతిశుష్కాశనం చాపి విష్టభ్య పరిపచ్యతే
పూర్వజాతరసం జగ్ధ్వా కుర్యాన్మూత్రకఫక్షయమ్ ౩౬
మోహాత్ ప్రమాదాల్లౌల్యాద్వా యో భుఙ్క్తే హ్యప్రకాఙ్క్షితః
అవిపాకారుచిచ్ఛర్దిశూలానాహాన్ సమృచ్ఛతి ౩౭
వ్రతాన్తభోక్తుస్తృణ్మూర్ఛా వహ్నిసాదోఽఙ్గసీదనమ్
జ్వరః క్షయోఽతిసారో వా మన్దత్వం దర్శనస్య చ ౩౮
దౌర్బల్యమదృఢత్వం చ భవత్యేకరసాశనాత్
దోషాప్రవృద్ధిర్ధాతూనాం సామ్యం వృద్ధిర్బలాయుషోః ౩౯
ఆరోగ్యం చాగ్నిదీప్తిశ్చ జన్తోః సర్వరసాశనాత్
తస్మాదేకరసాభ్యాసమారోగ్యార్థీ వివర్జయేత్ ౪౦
కాలసాత్మ్యాదినాఽనేన విధినాఽశ్నాతి యో నరః
స ప్రాప్నోతి గుణాంస్తజ్జాన్న చ దోషైః ప్రబాధ్యతే ౪౧
స్థిరత్వం స్వస్థతాఽఙ్గానామిన్ద్రియోపచయం బలమ్
కఫమేదోఽభివృద్ధిం చ కుర్యాన్మధురసాత్మ్యతా ౪౨
దన్తాక్షికేశదౌర్బల్యం కఫపిత్తామయోద్భవమ్
లఘుతామగ్నిదీప్తిం చ జనయేదమ్లసాత్మ్యతా ౪౩
రక్తప్రకోపం తైమిర్యం తృష్ణాం దుర్బలశుక్రతామ్

పాలిత్యం బలహానిం చ కుర్యాల్లవణసాత్మ్యతా ౪౪
పక్తేరుపచయం కార్శ్యం రౌక్ష్యం శుక్రబలక్షయమ్
పిత్తానిలప్రవృద్ధిం చ కుర్యాత్ కటుకసాత్మ్యతా ౪౫
క్లేదాల్పతాం వాతవృద్ధిం దృష్టిహానిం కఫక్షయమ్
త్వగ్వికారోపశాన్తిం చ జనయేత్తిక్తసాత్మ్యతా ౪౬
కఫపిత్తక్షయం వాయోః ప్రకోపం పక్తిమార్దవమ్
కుర్యాద్రక్తోపశాన్తిం చ కషాయరససాత్మ్యతా ౪౭
ఓజస్తేజో బలం వర్ణమాయుర్మేధా ధృతిః స్మృతిః
జాయతే సౌకుమార్యం చ ఘృతసాత్మ్యస్య దేహినః ౪౮
తథైవ క్షీరసాత్మ్యస్య పరం చైతద్రసాయనమ్
దృఢోపచితగాత్రశ్చ నిర్మేదస్కో జితశ్రమః ౪౯
బలవాన్ తైలసాత్మ్యః స్యాత్ క్షీణవాతకఫామయః
చక్షుష్మాన్ బలవాఞ్ఛ్లక్ష్మీ దృఢసత్త్వో దృఢేన్ద్రియః ౫౦
దృఢాశ్రయో మన్దరుజో మాంససాత్మ్యో భవేన్నరః
అహితం యస్య సాత్మ్యం స్యాదసాత్మ్యం చ హితం భవేత్ ౫౧
స శనైర్హితమాదద్యాదహితం చ శనైస్త్యజేత్
ఆదౌ తు స్నిగ్ధమధురం విచిత్రం మధ్యతస్తథా ౫౨
రూక్షద్రవావసానం చ భుఞ్జానో నావసీదతి
భాగద్వయమిహాన్నస్య తృతీయముదకస్య చ ౫౩
వాయోః సంచరణార్థం చ చతుర్థమవశేషయేత్
తతో ముహూర్తమాశ్వస్య గత్వా పాదశతం శనైః ౫౪
స్వాసీనస్య సుఖేనాన్నమవ్యథం పరిపచ్యతే
వీణావేణుస్వనోన్మిశ్రం గీతం నాట్యవిడమ్బితమ్ ౫౫
విచిత్రాశ్చ కథాః శృణ్వన్ భుక్త్వా వర్ధయతే బలమ్

సుఖస్పర్శవిహారం చ సమ్యగాప్నోత్యతోఽన్యథా ౫౬
అతిస్నిగ్ధాతిశుష్కాణాం గురూణాం చాతిసేవనాత్
జన్తోరత్యమ్బుపానాచ్చ వాతవిణ్మూత్రధారణాత్ ౫౭
రాత్రౌ జాగరణాత్ స్వప్నాద్దివా విషమభోజనాత్
అసాత్మ్యసేవనాచ్చైవ న సమ్యక్ పరిపచ్యతే ౫౮
హితాహితం యద్వైకధ్యం భుక్తం సమశనం తు తత్
పూర్వభక్తేఽపరిణతే విద్యాదధ్యశనం భిషక్ ౫౯
క్షుత్తృష్ణోపరమే జాతే శాన్తేఽగ్నౌ ప్రమృతాశనాత్
విషమం గుణసంస్కారాత్ క్రమసాత్మ్యవ్యతిక్రమాత్ ౬౦
విరుద్ధం పయసా మత్స్యా యథా వా గుడమూలకమ్
స్యాదజీర్ణాశనం నామ వృష్టాజీర్ణే చతుర్విధే ౬౧
తథైవాత్యశనం జ్ఞేయమతిమాత్రోపయోగతః
స --- తాన్యామయోత్పత్తౌ మూలహేతుం ప్రచక్షతే ౬౨
ఆహారసాత్మ్యం దేశేషు యేషు యేష యథా యథా
ప్రోక్తం తథోపదేష్టవ్యం తేషు తేషు తథా తథా ౬౩
చతుర్వింశతిరిత్యేతే వికల్పాః సముదాహృతాః
భిషజా హ్యుపదేష్టవ్యా రాజ్ఞో రాజోపమస్య వా ౬౪
అన్యేషాం వా వసుమతాం యశోధర్మార్థసిద్ధయే
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి ఖిలేషు భోజ్యవిభాగీయో నామ పఞ్చమోఽధ్యాయః ౫

అథ రసదోషవిభాగీయాధ్యాయః షష్ఠః
అథాతో రసదోషవిభాగీయం నామాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

రసదోషవిభాగజ్ఞః ప్రకోపోపశమం ప్రతి
భిషగ్భిషక్త్వం లభతే విపర్యయమథాన్యథా ౩
తస్మాద్దోషవికల్పాంశ్చ వికల్పాంశ్చ రసాశ్రయాన్
ప్రవక్ష్యామి యథాశాస్త్రం సవిశేషం సవిస్తరమ్ ౪
వ్యాసతస్తు జ్వరాదీనాం వ్యాధీనాం దోషభేదతః
ద్విషష్టిధా కల్పనోక్తా స్థూలసంఖ్యా త్వతః పరమ్ ౫
ఏకైకశస్త్రయో ద్వన్ద్వైర్నవ సర్వే త్రయోదశ
క్షీణాధికసమైశ్చాన్యైర్దశ ద్వే చ ప్రకీర్తితాః ౬
తేషాం విభాగం వక్ష్యామి విస్తరేణ యథాక్రమమ్
ఏకైకశస్త్రయో జ్ఞేయా వాతపిత్తకఫైర్గదాః ౭
సమైర్ద్వన్ద్వైస్త్రయః షట్ తు విషమైర్నవ తే స్మృతాః
ద్వ్యధికైకాధికైః షట్ చ హీనమధ్యాధికైశ్చ షట్ ౮
ఏకః సమైస్త్రిభిర్దోషైరిత్యేతజ్జ్యాస్త్రయోదశ
దోషైరేతైర్వివృద్ధైః స్యుర్వికల్పాః పఞ్చవింశతిః ౯
దోషైః క్షీణైరపి గదా దృష్టైవం పఞ్చవింశతిః
ద్విక్షీణైరేకవృద్ధైః స్యురేకక్షీణైర్ద్వీరుద్బలైః ౧౦
షట్ షట్ క్షీణాధికసమైర్దశ ద్వే చాపరే గదాః
ఇతి ద్విషష్టిసంఖ్యైషా వికారాణాం వికల్పశః ౧౧
వాతపిత్తకఫైరేకో దశ స్యాత్ ప్రకృతిస్థితైః
రసానాం తు వికల్పాః స్యురేకైకశ్యేన షట్ స్మృతాః ౧౨
పూర్వః పూర్వః పరైర్యుక్తో ద్వికాః పఞ్చదశాపరే
రసేషు త్రిషు పూర్వేషు వికల్పాః స్యుస్త్రయోఽధికాః ౧౩
ద్వికేషు త్రిష్వథైకైకం సంయోజ్య కటుకాదిభిః
కట్వాదిషు తథా పూర్వైః స్వాద్వమ్లలవణైః పృథక్ ౧౪

అష్టాదశైతే ద్వాభ్యాం చ త్రికాభ్యాం వింశతిస్త్రికాః
పూర్వోత్తరాభ్యాం మధురవ్యోషాదిభ్యాం యథాక్రమమ్ ౧౫
యే ద్వికాస్త్రిషు పూర్వేషు యోజ్యాస్తే త్రిభిరుత్తరైః
ప్రత్యేకశో నవైతే స్యుర్వికల్పాః షడిహాన్యథా ౧౬
యుక్తాః స్వాద్వమ్లలవణాః పృథక్ కష్వాదిభిస్త్రిభిః
కట్వాదయస్తథా పూర్వైరిత్యేతే దశ పఞ్చ చ ౧౭
చతుష్కాః పఞ్చకాః షట్ స్యురేకైకస్య వివర్జనాత్
షడ్భిరేకో రసైస్తేషాం కల్పనేయం త్రిషష్టిధా ౧౮
సంయోగాః సప్తపఞ్చాశదసంయుక్తాస్తు షడ్రసాః
షడేవ త్రిషు యుజ్యన్తే రసా దోషేషు యోగతః ౧౯
క్వచిదేకః క్వచిద్ ద్వౌ చ దోషవృద్ధ్యా క్వచిత్త్రయః
హీనమధ్యాతివృద్ధానాం దోషాణాం తు యథాక్రమమ్ ౨౦
హీనమధ్యాధికైరేవం రసైః కుర్యాదుపక్రమమ్
ద్వ్యుద్బలైకోద్బలానాం చ సమానాం చైవ తద్విధైః ౨౧
వృద్ధానాం క్షపణం కార్యం మధ్యానాం యాపనం తథా
క్షీణానాం వర్ధనం చైవ రసవృద్ధిప్రమాణతః ౨౨
విశేషోఽత్ర యథాయోగం కార్యో రసవిపర్యయాత్
ఏవం ద్విషష్టిదోషాణాం రసైరేషాం ద్విషష్టిభిః ౨౩
సామ్యం తైః షడ్భిరేవైకః స్వస్థవృత్తౌ ప్రయుజ్యతే
కటుతిక్తకషాయాంస్తు రసాన్ ప్రాజ్ఞో యథాక్రమమ్ ౨౪
యోగతః కఫజే వ్యాధౌ భైషజ్యమవతారయేత్
ప్రయుక్తః కటుకః పూర్వం పైచ్ఛిల్యం గౌరవం చ యత్ ౨౫
శ్లేష్మణస్తం నిహన్త్యాశు తిక్తస్తస్మాదనన్తరమ్
హ్రాసయత్యాస్యమాధుర్యం కఫం సంశోషయత్యపి ౨౬

సంగృహ్ణాతి కషాయశ్చ స్నేహం చాస్యావకర్షతి
తిక్తస్వాదుకషాయాః స్యుః క్రమశః పైత్తికే హితాః ౨౭
ఆమాన్వయత్వాత్ పిత్తస్య పూర్వం తిక్తోఽవచారితః
పాచయత్యాశు తం పక్వం తతస్తు మధురో రసః ౨౮
శైత్యాద్గురుత్వాత్స్నేహాచ్చ మాధుర్యాచ్చ నియచ్ఛతి
తద్ద్రవత్వవిఘాతార్థం కషాయశ్చావచారితః ౨౯
రౌక్ష్యాద్విశోషిభావాచ్చ విశోషయతి తైజసమ్
వాతికే లవణః పూర్వం సంయోగాదవచారితః ౩౦
ప్రక్లేదిభావాజ్జయతి విబన్ధం మాతరిశ్వనః
నిహన్తి శైత్యముష్ణత్వాద్గురుత్వాచ్చాపి లాఘవమ్ ౩౧
తథైవామ్లో రసః పశ్చాత్తస్మిన్నేవావచారితః
జడీకృతాని స్రోతాంసి తైక్ష్ణ్యాదుద్ఘాట్య మారుతమ్ ౩౨
అనులోమయతి క్షిప్రం స్నిగ్ధోష్ణత్వాద్విమార్గగమ్
అమ్లాదనన్తరం పశ్చాత్ ప్రయుక్తో మధురో రసః ౩౩
వాయోర్లఘుత్వం వైశద్యం రూక్షత్వం చ వ్యపోహతి
గురుత్వాత్ పిచ్ఛిలత్వాచ్చ స్నిగ్ధత్వాచ్చ యథాబలమ్ ౩౪
ఇత్యుక్తాః సర్వరోగేషు రసానాం ప్రవిచారణాః
దృశ్యన్తే ప్రాయశో యోగా రోగేషూక్తా జ్వరాదిషు ౩౫
కటుతిక్తకషాయాశ్చ రసతో మధురాస్తథా
వాతజ్వరే యథాపూర్వం పేయాయూషరసాదిషు
లవణోఽమ్లశ్చ యుజ్యేతే రసౌ సంస్కారయోగినౌ ౩౬
తతో విదారిగన్ధాదిర్మధురః సంప్రయుజ్యతే
పిత్తజ్వరే యథా తిక్తః శార్ఙ్గేష్టాదిః ప్రయుజ్యతే ౩౭
మధురః సారివాదిశ్చ కషాయశ్చాభయాదికః

పిప్పల్యాదిర్యథాపూర్వం కటుకః కఫజే జ్వరే ౩౮
ఆరగ్వధాదికస్తిక్తః కషాయస్త్రిఫలాదికః
సర్వత్రైవానయా యుక్త్యా యథోద్దిష్టాన్రసాన్ బుధః ౩౯
యథాదోషం యథాయోగం ప్రయుఞ్జీత యథేప్సితమ్
ప్రక్షేపైరవకర్షైశ్చ ద్రవ్యాణామన్యథాన్యథా ౪౦
యథా వా వీణయా వీణీ తన్త్రీణాం స్వరకోవిదః
ఉత్కర్షంశ్చావకర్షంశ్చ స్వరాన్ సమ్యక్ ప్రయోజయేత్ ౪౧
విన్దన్ నానావికల్పైశ్చ గ్రామరాగాంశ్చ దర్శయేత్
స్వరమణ్డలతత్త్వజ్ఞో వికల్పైర్బహువిస్తరైః ౪౨
తథైవ శాస్త్రతత్త్వజ్ఞో యోగజ్ఞః ప్రతిపత్తిమాన్
వ్యాధౌ బలాబలజ్ఞశ్చ ప్రకృతిజ్ఞశ్చ యోగవాన్ ౪౩
ఉత్కర్షంశ్చావకర్షంశ్చ ప్రయోగాఞ్చాస్త్రకోవిదః
కేవలైః శీతవీర్యైశ్చ తథైవోష్ణైశ్చ వీర్యతః ౪౪
శీతైరుష్ణైశ్చ సంపృక్తైర్ద్రవ్యైర్యోగాన్ ప్రయోజయేత్
కార్త్స్న్యతశ్చ ప్రయుఞ్జీత యథావదనుపూర్వశః ౪౫
సముచ్చయైర్వికల్పైశ్చ నానారససముచ్చయైః
యుఞ్జీత బహుధా యోగాన్నృత్తం గీతవశాదివ ౪౬
సమస్యోక్తం పృథక్చోక్తం సంప్రధార్య బలాబలమ్
ద్విషష్టిర్దోషభేదా యే నిర్దిష్టాస్తానతః పరమ్ ౪౭
స్థానాని దశ సంగృహ్య ప్రవక్ష్యామి సవిస్తరమ్
త్రయ ఏకైకశస్తేషాం యే చ వృద్ధాస్త్రయః సమాః ౪౮
సమైరేకశ్చ సప్తైతే క్షయవృద్ధ్యా చతుర్దశ
స్థానవృద్ధ్యా భవేత్తేషాం చత్వారింశోత్తరం శతమ్ ౪౯
వ్యదస్యైతానతః శేషా యే త్రింశద్దశ చాష్ట చ

తే భేదం యాన్త్యమేయత్వాచ్ఛతశోఽథ సహస్రశః ౫౦
ద్వన్ద్వానాం విషమాణాం తు షణ్ణామన్యతమం బుధః
స్వస్థానాద్వర్ధయేత్తావద్యావత్ స్యాత్ స్థానమష్టమమ్ ౫౧
ఏకైకశో ద్విశశ్చైవ చతుర్వింశద్భవన్తి తే
హ్రాసేనైకైకశశ్చాపి వింశన్నవ చ భేదతః ౫౨
ఏవమేతే త్రిపఞ్చాశద్ద్వన్ద్వేనైకేన దర్శితాః
ఏషైవ యుక్తిః శిష్టానాం ద్వన్ద్వానాం స్యాన్న సంశయః ౫౩
శతత్రయం భవత్యేవమేషామష్టాదశోత్తరమ్
ద్వ్యుద్బలైకోద్బలానాం చ తావదేవ వినిర్దిశేత్ ౫౪
హీనమధ్యాధికా దోషాః స్వే స్వే స్థానే వ్యవస్థితాః
స్వస్థానాత్ సప్తమం స్థానమేకైకశ్యేన యాన్తి తే ౫౫
ద్వౌ చ ద్వౌ చ సమస్తాశ్చ తేషాం షట్ సప్తకాస్తథా
భవన్తి హ్రాసయేత్తాంశ్చ యథానమధః క్రమాత్ ౫౬
పఞ్చాశీతిమత స్తేషాం భేదానాం పరిచక్షతే
ఏష ఏవ వికల్పః స్యాచ్ఛేషాణాం ప్రవిభాగశః ౫౭
శతాని సప్త షష్టిశ్చ ద్వౌ చ భేదా భవన్తి తే
ఏవం సహస్రం భేదానాం వృద్ధైస్త్రీణి శతాని చ ౫౮
దోషైర్నవతిరష్టౌ చ క్షీణైస్తావన్త ఏవ తే
ద్విక్షీణైరేకవృద్ధైః స్యుః షట్ చ త్రీణి శతాని చ ౫౯
యావన్త్యేవ చ భేదానామేకక్షీణైర్ద్వియుద్బలైః
క్షీణాధికసమైః షట్ చ షట్ చ షట్ చ శతాని చ ౬౦
క్రమ ఏవాత్ర భాగః స్యాద్యో ద్వన్ద్వేషు నిదర్శితః
చతుర్దశ వినిర్దిష్టాః సవికల్పాస్తయోః పృథక్ ౬౧
తైః సార్ధమేషాం సర్వేషాం కార్త్స్న్యేనైవ విభావయేత్

సహస్రాణి చ చత్వారి శతం షష్ఠ్యుత్తరం తథా ౬౨
ఏతావన్తో జ్వరాద్యానాం భేదాః ప్రోక్తా యథాగమమ్
అథైతేషు చతుర్యోగవిభాగగతికర్మతః ౬౩
సహస్రం సన్నిపాతానాం విద్యాత్ సనవకం భిషక్
అత ఊర్ధ్వం రసానాం తు వక్ష్యతే భేదవిస్తరః ౬౪
కర్మస్థానాని దోషాణాం భావవృద్ధ్యా యథాక్రమమ్
తథా రసానాం షట్కుర్యాత్ స్థానానీతి వినిశ్చయః ౬౫
తదేవ కర్మ సర్వేషాం ద్వికాదీనాం క్షయం వినా
భవత్యేవం ద్వికానాం తు పఞ్చషష్ట్యుత్తరం శతమ్ ౬౬
త్రికానాం చ సవింశాని షట్శతాని వినిర్దిశేత్
చతుష్కానాం సహస్రం చ పఞ్చషష్ట్యుత్తరం వదేత్ ౬౭
పఞ్చకాణాం శతాన్యష్టౌ స్యాచ్ఛతం చ షడుత్తరమ్
షష్ఠకానాం శతే ద్వే తు శతం చైకాదశోత్తరమ్ ౬౮
సంయుక్తానాం వికల్పోఽయం సవికల్పాః షడేకకః
సమానాం రసభేదానామేకమేకం తు పిణ్డితమ్ ౬౯
త్రిసప్తతిర్భవత్యేషాం సహస్రత్రయమేవ చ
రసదోషవికల్పానామతిసౌక్ష్మ్యాదతః పరమ్
న వక్ష్యామి మహాభాగ న తు బుద్ధిపరిక్షయాత్ ౭౦

అతః పరమిదానీం రసభేదాన్ విస్తరేణోపదేక్ష్యామః । తద్యథా--మధురామ్లలవణకటుకతిక్తకషాయాః షడ్రసాః । ఏషామిదానీం రసానాం వికల్పాస్త్రిషష్టిర్భవన్తి । తత్రైకైకశ్యేన షట్ । తద్యథా--మధుర ఏవ అమ్ల

ఏవ లవణ ఏవ కటుక ఏవ తిక్త ఏవ కషాయ ఏవ ౭౧

పూర్వః పూర్వః పరైర్యుక్తో ద్వికః తే పఞ్చదశ భవన్తి । తత్ర మధురః పఞ్చభిరమ్లాదిభిర్యుజ్యతే । తద్యథా--మధురామ్లః మధురలవణః మధురకటుకః మధురతిక్తః మధురకషాయ ఇతి । అమ్లశ్చతుర్భిర్లవణాదిభిః తద్యథా--అమ్లలవణః అమ్లకటుకః అమ్లతిక్తః అమ్లకషాయ ఇతి । లవణస్త్రిభిః కటుకాదిభిః తద్యథా--లవణకటుః లవణతిక్తః లవణకషాయ ఇతి । కటుకస్తిక్తకషాయాభ్యాం ద్వాభ్యాం తద్యథా--కటుతిక్తః కటుకషాయ ఇతి । తిక్తః కషాయేణ చ । తద్యథా--తిక్తకషాయ ఇతి । తే పఞ్చదశ ఏవ । తే ద్వికాః పఞ్చదశవికల్పా భవన్తి మధురసంయోగేన పఞ్చ భవన్తి అమ్లసంయోగేన చత్వారః లవణసంయోగేన త్రయః కటుసంయోగేన ద్వౌ తిక్తసంయోగేనైక-- ఇతి । పూర్వేషు త్రిషు రసేషు మధురామ్లలవణేషు త్రయోఽధికా నిష్పద్యన్తే । మధురామ్లః మధురలవణః అమ్లలవణ ఇతి

౽౨

ఏషాం త్రయాణాం ద్వికానామేకైకో ద్వికస్త్రిభిరితరైః కటుతిక్తకషాయై రసైర్యోజ్యః తతస్త్రికా నిష్పద్యన్తే । తద్యథా--మధురామ్లకటుః మధురామ్లతిక్తః మధురామ్లకషాయః మధురలవణకటుః మధురలవణతిక్తః మధురలవణకషాయః అమ్లలవణకటుః అమ్లలవణతిక్తః అమ్లలవణకషాయ ఇతి । ఉత్తరేషు త్రిషు రసేషు కటుతిక్తకషాయేషు త్రయో ద్వికా నిష్పద్యన్తే తద్యథా--కటుతిక్తః కటుకషాయః తిక్తకషాయ ఇతి ఏషాం త్రయాణాం ద్వికానామేకైకో ద్వికస్త్రిభిరితరైర్మధురామ్లలవణై రసైర్యోజయితవ్యః తత్ర త్రికా నిష్పద్యన్తే । తద్యథా--కటుతిక్తమధురః కటుతిక్తామ్లః కటుతిక్తలవణః కటుకషాయమధురః కటుకషాయామ్లః కటుకషాయలవణః తిక్తకషాయమధురః తిక్తకషాయామ్లః తిక్తకషాయలవణ ఇతి । పూర్వే చోత్తరే చ । పూర్వే చ త్రయః మధురామ్లలవణత్రిక ఏకః ఉత్తరే చ త్రయః కటుకతిక్తకషాయత్రిక ఏకః । త ఏతే త్రికా వింశతిర్భవన్తి ప్రథమేన

సూత్రేణోక్తా నవ నవ చ ద్వితీయేన తృతీయేన ద్వావితి ౽౩

పూర్వేషు త్రిషు రసేషు మధురామ్లలవణేషు త్రయోఽధికా యే పూర్వోక్తాస్తే పరేషాం త్రయాణాం రసానాం కటుకతిక్తకషాయాణాం పూర్వోక్తైస్త్రిభిర్ద్వికైః ప్రత్యేకైకశ్యేన యోజయితవ్యాః తేన చతుష్కా నిష్పద్యన్తే । తద్యథా--మధురామ్లకటుతిక్తః మధురామ్లకటుకషాయః మధురామ్లతిక్తకషాయః మధురలవణకటుతిక్తః మధురలవణకటుకషాయః మధురలవణతిక్తకషాయః అమ్లలవణకటుతిక్తః అమ్లలవణకటుకషాయః అమ్లలవణతిక్తకషాయ ఇతి । పూర్వే మధురామ్లలవణా ఉత్తరైః కటుకతిక్తకషాయైరేకైకశో యుజ్యన్తే । తద్యథా--మధురామ్లలవణకటుః మధురామ్లలవణతిక్తః మధురామ్లలవణకషాయ ఇతి । ఉత్తరే త్రయః కటుకతిక్తకషాయాః పూర్వైర్మధురామ్లలవణైరేకైకశో యుజ్యన్తే తతశ్చతుష్కా నిష్పద్యన్తే । తద్యథా--

కటుతిక్తకషాయమధురః కటుతిక్తకషాయామ్లః కటుతిక్తకషాయలవణ ఇతి । ఏతే చతుష్కాః పఞ్చదశ పూర్వసూత్రోక్తా నవ ద్వితీయసూత్రోక్తాస్త్రయః తృతీయసూత్రోక్తాస్త్రయః ఇత్యేతే చతుష్కాః పఞ్చదశ ౭౪

షట్ పఞ్చకాః । షణ్ణాం రసానాం మధురామ్లలవణకటుతిక్తకషాయాణామేకైకమపనయితవ్యాః షట్ పఞ్చకా నిష్పద్యన్తే । తద్యథా--అమ్లలవణకటుతిక్తకషాయః మధురలవణకటుతిక్తకషాయః మధురామ్లకటుతిక్తకషాయః మధురామ్లలవణతిక్తకషాయః మధురామ్లలవణకటుకషాయః మధురామ్లలవణకటుతిక్త ఇతి । త ఏతే షట్ పఞ్చకాః । షడ్భిర్మధురామ్లలవణకటుతిక్తకషాయైరేకః । తద్యథా--మధురామ్లలవణకటుతిక్తకషాయ ఇతి । త ఏవమేతే రసాస్త్రిషష్టిధా భిన్నాః తత్ర

సంయుక్తాః సప్తపఞ్చాశత్ అసంయుక్తాః షట్ ౭౫

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౭౬

ఇతి ఖిలేషు రసదోషవిభాగీయో నామ షష్ఠోఽధ్యాయః ౬

అథ సంశుద్ధివిశేషణీయో నామ సప్తమోఽధ్యాయః

అథాతః సంశుద్ధివిశేషణీయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

సిద్ధౌ విశోధనాఖ్యాయామనుక్తం యద్విశేషణమ్

ఊర్ధ్వానులోమయోః సర్వం తత్ ప్రవక్ష్యామ్యతః పరమ్ ૩

చయప్రకోపప్రశమాః పిత్తస్య ప్రావృడాదిషు

శ్లేష్మణః శిశిరాద్యేషు వాయోర్గ్రీష్మాదిషు త్రిషు ౪

ప్రావృట్శరద్ధేమన్తాఖ్యా విసర్గస్త్వృతవస్త్రయః

శిశిరశ్చ వసన్తశ్చ గ్రీష్మశ్చాదానసంజ్ఞితాః ౫

విసర్గాదానయోర్మధ్యే బలం మధ్యం శరీరిణామ్

ఆద్యన్తయోస్తు దౌర్బల్యమన్తాద్యోరుత్తమం బలమ్ ౬

హేమన్తే స్నిగ్ధశీతాభిరద్భిరోషధిభిస్తథా

చితోఽపి శైత్యాత్ ప్రస్కన్నః కఫో నాత్ర ప్రకుప్యతి ౭

స కుప్యతి హిమాపాయ సంతప్తో భాస్కరాంశుభిః
తస్మాత్ సంశోధనం తత్ర కర్తవ్యం వమనోత్తరమ్ ౮
గ్రీష్మే నిష్పీతసారత్వాద్రసానాం విచితోఽపి సః
ఔష్ణ్యాతిరేకాత్ కాలస్య వాయురత్ర న కుప్యతి ౯
రవేరమ్బుదసంరోధాత్ ప్రకుప్యత్యమ్బుదాగమే
బస్తికర్మోత్తరం తత్ర ప్రతికర్మ విశిష్యతే ౧౦
అపాం చైవౌషధీనాం చ వర్షాస్వమ్లవిపాకతః
చితమప్యత్ర తత్ పిత్తం వర్షాశైత్యాన్న కుప్యతి ౧౧
దివాకరాంశుసంతప్తం శరత్కాలే ప్రకుప్యతి
విరేచనోత్తరం చాత్ర విధాతవ్యం విశోధనమ్ ౧౨
దోషప్రకోపే సర్వస్మిన్ కాలే కార్యమనన్తరమ్
న హి హేత్వీరితో దోషః కఞ్చిత్కాలముదీక్ష్యతే ౧౩
ఔచిత్యాదార్తవో దోషప్రకోపో న తథా భృశః
యథా హేతుకృతస్తస్మాత్ క్షిప్రమేనముపక్రమేత్ ౧౪
వమనైశ్చ విరేకైశ్చ నిరూహైః సానువాసనైః
తథా స్వాస్థ్యమవాప్నోతి రోగేభ్యశ్చ ప్రముచ్యతే ౧౫
స్థౌల్యామపాణ్డుతాకర్ణకోఠారుఃపిడకోద్భవః
నిద్రానాశోఽరతిస్తన్ద్రీరుత్క్లేశః కఫపిత్తయోః ౧౬
శ్రమదౌర్బల్యదౌర్గన్ధ్యమాలస్యం సీదనం క్లమః
భక్తద్వేషోఽవిపాకశ్చ క్లైబ్యం బుద్ధేరుపప్లవః ౧౭
బృంహణైస్తృప్యతోఽపి స్యాద్బలవర్ణపరిక్షయః
దుఃస్వప్నదర్శనం చేతి బహుదోషస్య లక్షణమ్ ౧౮
బలినః స్థిరదేహస్య తస్య సంశోధనం భిషక్
కుర్యాత్ సంశమనం చైవ మధ్యదోషబలస్య తు ౧౯

అల్పదోషబలస్యాపి యథాకాలం విశోషణమ్
అథ సంశోధనార్థే తు స్నేహస్వేదోపపాదితే ౨౦
వమనం స్రంసనం వాఽపి యథావదుపకల్పయేత్
స్నేహః పీతోఽనిలం హన్తి కురుతే దేహమార్దవమ్ ౨౧
సఙ్గం మలానాం నిఘ్నన్తి స్వేదః స్నిగ్ధస్య దేహినః
స్రోతఃసు లీనం సూక్ష్మేషు దోషం ద్రవయతి ద్రవమ్ ౨౨
శోధనం హరతి క్షిప్రం యథావత్ సంప్రయోజితమ్
మన్త్రపూతమబీభత్సం హృద్యం కార్యం విరేచనమ్ ౨౩
సబీభత్సం తు వమనం తథా తద్యోగమృచ్ఛతి
స్నిగ్ధో వమేత్తృతీయేఽహ్ని చతుర్థే స్రంసనం పిబేత్ ౨౪
వికారజాతే తద్యుక్తం స్వస్థవృత్తౌ తు కామతః
కఫవృద్ధికరం భోజ్యః శ్వః పాతా వమనం నరః ౨౫
విరేచనం ద్రవప్రాయం స్నిగ్ధోష్ణవిశదం లఘు
తథోత్క్లిష్టకఫత్వాచ్చ పురీషస్య చ లాఘవాత్ ౨౬
ఊర్ధ్వం చాధశ్చ దోషాణాం ప్రవృత్తిః స్యాదయత్నతః
విష విసర్పే శ్వయథౌ వాతరక్తే హలీమకే ౨౭
కామలాపాణ్డురోగే చ నాతిస్నిగ్ధం విరేచయేత్
నాతిస్నిగ్ధశరీరాయ విదధ్యాత్ స్నేహసంయుతమ్ ౨౮
స్నిగ్ధాయ రూక్షం రూక్షాయ కామం స్నేహవిరేచనమ్
స్నిగ్ధాభారం రథాత్ కో వా స్రంసనం సహతే నరః ౨౯
ఘృతకుమ్భాద్యథా తోయమయత్నేన నిరస్యతే
నిరస్యతే తథా దోషః స్నిగ్ధాద్దేహాద్విరేచనైః ౩౦
స్నిగ్ధం విష్యన్దయత్యఙ్గం స్వేదో స్నిగ్ధార్ద్రమిన్ధనమ్
తతః స్విన్నశరీరస్య దోషాన్ హరతి భేషజమ్ ౩౧

యథా హి మలినం వాసః క్షారేణోత్క్లేశ్య వారిణా
శోధ్యతే శోధనైస్తద్వదుత్క్లేశ్య విధివద్బలాత్ ౩౨
వామితం లఙ్ఘయేల్లఙ్ఘ్యం లఘు భోజయేత్
తస్య వాన్తవిరిక్తస్య క్రమః పేయాదిరిష్యతే ౩౩
తేనాగ్నిర్వర్ధతే సూక్ష్మైరిన్ధనారణయో యథా
సముత్థితేఽగ్నౌ సంజాతే మలే దేహే చ నిర్మలే ౩౪
వాససీవార్పితో రాగః సిద్ధిం యాత్యుత్తరో విధిః
యశ్చాత్ర వా యదాబాధః స్యాదయోగాదియోగతః ౩౫
సమాసవ్యాసతస్తస్య సిద్ధౌ సిద్ధిరుదాహృతా
తతోఽన్నప్రవిచారస్య వికల్పః సంప్రవక్ష్యతే ౩౬
సర్వత్ర త్రివిధా పేయా సంసర్గాదౌ విధీయతే
అకృతాదివికల్పేన తతో యూషస్తతో రసః ౩౭
వ్యపేతలవణా పూర్వా దీపనీయామ్బుసాధితా
తాని క్షుద్రా ద్వితీయా స్యాత్ కిఞ్చిల్లవణదీపనా ౩౮
తద్వదేవ తృతీయా తు సంస్కృతా స్నేహమాత్రయా
అవ్యక్తలవణస్నేహో యూషస్త్వకృతకో మతః ౩౯
మన్దామ్లలవణస్నేహసంస్కారః స్యాత్కృతాకృతః
వ్యక్తస్నేహామ్లలవణః కృతయూషః సుసంస్కృతః ౪౦
ఏవమేవ రసం విద్యాదిమం పేయాదికం క్రమమ్
సకృజ్జఘన్యా ద్విర్మధ్యా త్రిః శ్రేష్ఠా శుద్ధిమర్హతి ౪౧
ఇమాం పేయాదిసంసర్గీం సర్వసంశోధనోపగామ్
ఆరోగ్యకామః సేవేత స్వాస్థ్యే ప్రకృతిభోజనమ్ ౪౨
వర్జయిత్వా విరుద్ధాన్నం గుర్వసాత్మ్యం చ యద్భవేత్
అతః పరం ప్రవక్ష్యామి ప్రమాణాదిప్రయోజనమ్ ౪౩

వమనీయకషాయస్య చత్వారోఽఞ్జలయః పరా
మాత్రా మధ్యా త్రయో హ్రస్వా ద్వౌ తదర్ధా విరేచనే ౪౪
పురుషం పురుషం ప్రాప్య దోషాణాం చ బలాబలమ్
మదనస్య ఫలక్వాథః పిప్పలీసర్షపాన్వితః ౪౫
గ్రహఘ్న్యా వా స ఏవాఽథ పటోలారిష్టవత్సకైః
యుక్తో వాఽథ ప్రియఙ్గూనాం కల్కేన మధుకస్య చ ౪౬
వమనార్థే విధేయః స్యాన్మధుసైన్ధవమూర్చ్ఛితః
న త్వజీర్ణే హితం త్వత్ర లవణోష్ణామ్బు కేవలమ్ ౪౭
తద్ధి సర్వం సముత్క్లిశ్య ముఖేనాశు వినిర్హరేత్
యద్యేవమామం విష్టమ్భాన్నా ప్రైతి తత ఉత్తరమ్ ౪౮
వచాజగన్ధామదనపిప్పలీభిస్తదుద్ధరేత్
అన్యైర్వా కల్కవిహితైర్భిభత్సైర్వ్యజనౌషధైః ౪౯
అఙ్గుల్యుత్పలనాలాద్యైర్గలావతుదనైః సుఖైః
తత్పార్శ్వోదరపృష్ఠానాం పీడనోన్మదనైరపి ౫౦
పితవన్తం చ వమనం ముహూర్తమనుపాలయేత్
విదాహపూర్వః స్వేదోఽస్య యదా భవతి సర్వతః ౫౧
విష్యన్దమానం జానీయాత్తదా దోషం భిషగ్వరః
లోమహర్షేణ చాన్వక్షం స్థానేభ్యశ్చలితం తథా ౫౨
ఆధ్మానోద్వేష్టనాభ్యాం చ నిర్దిశేత్ కోష్ఠమాశ్రితమ్
హృల్లాసాస్యపరిస్రావైశ్చాముఖీ భూతముద్ధరేత్ ౫౩
ఉష్ణామ్బు లవణోపేతం పీత్వాఽఽకణ్ఠం పునః పునః
యావత్ స్యురష్టౌ షడ్వాఽపి వేగాశ్చత్వార ఏవ వా ౫౪
ఆపిత్తదర్శనాద్వాఽపి దోషోచ్ఛిత్తేరథాపి వా
మానప్రమాణతో వైకాధ్యర్ధద్విప్రస్థసంమితమ్ ౫౫

పీతాదభ్యధికం యత్ స్యాత్ సదోషస్తద్వినిర్గమే
నిరామగన్ధం సోద్గారం యావత్ పీతమపిచ్ఛిలమ్ ౫౬
యదా వికలుషం వాన్తం దృశ్యతేఽమ్బు ప్రతిగ్రహే
కుక్ష్యురఃకణ్ఠశిరసాం లాఘవం రోగమార్దవమ్ ౫౭
క్లమకార్శ్యే న చాత్యర్థముత్సాహో విశదాత్మతా
సద్యో నిర్వృతదోషస్య లిఙ్గాన్యేతాని నిర్దిశేత్ ౫౮
శిరోగతం తతశ్చాస్య తైలైః స్విన్నస్య దేహినః
దోషావశేషం నస్యేన ధూమపానేన వా హరేత్ ౫౯
యథాశుద్ధిం తతశ్చైనం సంసర్గేణోపపాదయేత్
హరీతక్యా గ్రహఘ్న్యా వా కల్పోక్తం స్యాద్విరేచనమ్ ౬౦
పిప్పలీసైన్ధవోపేతా పథ్యా వా త్రివృతాయుతా
శృతం చారగ్వధఫలం క్షీరేణాథ రసేన వా ౬౧
త్రిఫలా వా త్రివృద్యుక్తా సఘృతవ్యోషసైన్ధవా
తథా గన్ధర్వతైలం వా శ్రేష్ఠం స్నేహవిరేచనమ్ ౬౨
దశమూలకషాయేణ జాఙ్గలానాం రసేన వా
ద్రాక్షాక్వాథేన వా యుక్తమథవా దీపనామ్బునా ౬౩
త్రివృద్ద్రాక్షాభయానాం వా గవాం మూత్రేణ సంయుతా
సద్రాక్షా త్రివృతా వా స్యాదథవా త్రివృతాష్టకమ్ ౬౪
పథ్యా త్రిజాతకం వ్యోషం విడఙ్గామలకం ఘనమ్
సమాని షడ్గుణా త్వత్ర శర్కరాఽష్టగుణా త్రివృత్ ౬౫
చూర్ణం జ్వరశ్రమశ్వాసకాసపాణ్డ్వామయక్షయాన్
హన్యాత్క్రిమివిషార్శాంసి మూత్రకృచ్ఛ్రం చ దేహినామ్ ౬౬
దశావరే పఞ్చదశ మధ్యమే త్రింశదుత్తమే
వేగా ద్విత్రిచతుష్ప్రస్థప్రమాణాః స్యుర్విరేచనే ౬౭

విట్పిత్తకఫసంమిశ్రాః సవాతాః స్యుర్యథాక్రమమ్
పిత్తావసానా వమనే కషాయకఫమూర్చ్ఛితాః ౬౮
సమ్యగ్యోగేఽతియోగేఽతిప్రవృత్తిః శోణితోత్తరా
అయోగే త్వప్రవృత్తిః స్యాద్విపరీతాఽల్పశోఽపి వా ౬౯
విభ్రంశః కర్మణో భ్రంశః కేవలౌషధనిర్గమః
సర్పిష్పానం వికారే స్యాదతియోగానుబన్ధజే ౭౦
మధుకాదివిపక్వం వా తైలం తత్రానువాసనమ్
దుర్వాన్తం దుర్విరిక్తం వా స్నిగ్ధదేహం బలాన్వితమ్ ౭౧
బహుదోషం దృఢాగ్నిం చ పాయయేదపరేఽహని
దుర్బలం క్రమశో భూయః స్నిగ్ధస్విన్నం విశోధయేత్ ౭౨
న తు దుశ్ఛర్దనం జాతు క్రరకోష్ఠమథాపి వా
తయోః సంశమనైర్దోషాన్ బస్తిభిర్వా శమం నయేత్ ౭౩
అహృద్యమతిదుర్గన్ధమజీర్ణే చాతి వా బహు
యస్యానులోమికం పీతమూర్ధ్వం యాతి కఫావృతమ్ ౭౪
తం వామితం లఙ్ఘితం వా పరిస్నిగ్ధం విరేచయేత్
అత్యర్థస్నిగ్ధదేహస్య విశుద్ధామాశయస్య వా ౭౫
మారుతస్యానులోమ్యస్య యస్యాధో వమనం వ్రజేత్
తస్య సంసర్గమాత్రేణ పరిశుద్ధిర్విధీయతే ౭౬
దుర్బలస్యాల్పదోషస్య మృదు సంశోధనం హితమ్
విగృహీతాచిరాద్దోషైః స్తోకం స్తోకం వ్రజత్యధః ౭౭
ఉష్ణామ్బుపానం తత్ర స్యాదానులోమ్యకరం పరమ్
దోషో భవేద్వా సోద్గారో నోర్ధ్వం నాధశ్చ గచ్ఛతి ౭౮
సశూలే భేషజే జన్తోః స్వేదం తత్రావచారయేత్
మాత్రావిరిక్తే సోద్గారమౌషధం క్షిప్రముద్ధరేత్ ౭౯

అతిప్రవృత్తౌ జీర్ణేఽస్మిన్ స్తమ్భనీయైరుపక్రమేత్
దీప్తాగ్నేః క్రూరకోష్ఠస్య బహుదోషస్య దేహినః ౧౦
సోదావర్తస్య నిర్వాహ్య పురీషం ఫలవర్తిభిః
సుస్నిగ్ధస్విన్నగాత్రస్య భిషగ్దద్యాద్విరేచనమ్ ౧౧
యదసక్తం మహావేగైః సుఖేనాశు ప్రవర్తతే
అనాబాధకరం నాతిగ్లపనం దోషశోధనమ్ ౧౨
అవ్యాపన్నగుణోదర్కం మాత్రాయుక్తం సుసంస్కృతమ్
పీతమేకాగ్రమనసా సమ్యక్శుద్ధికృదావహేత్ ౧౩
దీప్తాగ్నయః కర్మనిత్యా యే నరా రూక్షభోజినః
శశ్వద్దోషాః క్షయం యాన్తి తేషాం వాయ్వగ్నికర్మభిః ౧౪
విరుద్ధాధ్యశనాజీర్ణదోషానపి సహన్తి తే
స్వస్థవృత్తౌ న తే శోధ్యా రక్ష్యా వాతవికారతః ౧౫
విజ్ఞాయైవంవిధం వైద్యః సంశుద్ధిం కర్మమర్హతి
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి ఖిలేషు సంశుద్ధివిశేషణీయో నామ సప్తమోఽధ్యాయః ౭

అథ బస్తివిశేషణీయో నామాష్టమోఽధ్యాయః
అథాతో బస్తివిశేషణీయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
బస్తిదానాత్పరం నాస్తి చికిత్సాఽఙ్గసుఖావహా
శాఖాకోష్ఠగతా రోగాః సర్వార్ధాఙ్గగతాశ్చ యే ౩
తేషాం సముద్భవే హేతుర్వాతాదన్యో న విద్యతే
తథా కఫస్య పిత్తస్య మలానాం చ రసస్య చ ౪
విక్షేపణే సంహరణే వాయురేవాత్ర కారణమ్

జేతా చాస్య ప్రవృద్ధస్య బస్తితుల్యో న కశ్చన ౫

తదుపార్థం చికిత్సాయాః సర్వం వాతచికిత్సితమ్

కర్మ కాలశ్చ యోగశ్చ త్రిస్రః సంజ్ఞా యథాక్రమమ్ ౬

వక్ష్యే నిరుక్తనిర్దేశసంఖ్యాదోషవికల్పతః

బాహు --- తేః కర్మసంజ్ఞితమ్ ౭

అత్యుదీర్ణబలే జాతే ప్రయోజ్యం తద్యథావిధి

తదర్ధకలనాత్ కాలః స హి మధ్యబలాన్వయే ౮

పవనే పిత్తసంసృష్టే విధాతవ్యో విజానతా

అల్పత్వాత్ స్నేహబస్తీనాం యుక్తేర్యోగః స లాఘవాత్ ౯

ప్రయోజ్యః కఫసంసృష్టే నాతితీవ్రబలేఽనిలే

అన్వాసనాశ్చతుర్వింశతిర్నిరూహాః షట్ చ కర్మణి ౧౦

ద్వాదశాఽన్వాసనాః కాలే నిరూహాశ్చాత్ర వై త్రయః ౧౧

త్రయ ఏవ నిరూహాః స్యుర్యోగే పఞ్చానువాసనాః

కర్మాదీనాం త్రిపఞ్చాశద్బస్తిసంఖ్యా నిదర్శితా ౧౨

పఞ్చాదౌ కర్మణి స్నేహాశ్చత్వారోఽన్తే తథాఽనయోః

మధ్యే షణ్ణాం నిరూహాణామన్తరేషు త్రయస్త్రయః ౧౩

ఆదావన్తేఽన్తరే చైవ కాలే స్నేహాస్త్రయస్త్రయః

యోగే నిరూహాన్తరితాస్త్రయోఽన్తే ద్వావితి క్రమాత్ ౧౪

ప్రోక్తో విభాగనిర్దేశస్తద్వికల్పమతః శృణు

సప్త పఞ్చ త్రయో వాఽఽదౌ వాతే గర్హితాః ౧౫

జఘన్యో పిత్తకఫయోరేతావేవ కదాచన

తాం తామవస్థామన్వీక్ష్య దోషకాలబలాశ్రయామ్ ౧౬

ఉత్కర్షేచ్చావకర్షేచ్చ బస్తీన్ ద్రవ్యాణి వా భిషక్

కుర్యాద్యోగే తథోత్కర్షమపకర్షం తు కర్మణి ౧౭

కాలే తదుభయం చైవ వీక్ష్య దోషబలాబలమ్
వాతే సమాంశః స్నిగ్ధోష్ణో నిరూహః పానత్రైలికః ౧౮
షడ్భాగస్నైహికౌ పిత్తే సక్షీరౌ స్వాదుశీతలౌ
త్రయః సమూత్రాస్తీక్ష్ణోష్ణః శ్లేష్మణ్యష్టాఙ్గత్రైలికాః ౧౯
సకృత్ప్రణిహితో వాతమాశయస్థం నిరస్యతి
సపిత్తం సకఫం ద్విస్త్రిరత ఊర్ధ్వం న శస్యతే ౨౦
శస్యతేఽత్ర రసక్షీరయూషాశనవిధిః క్రమాత్
అథవా బలకాలాగ్నిదేశప్రకృతిసాత్మ్యతః ౨౧
ఏతా దోషవికల్పాన్తా నిర్దిష్టా బస్తియుక్తయః
ఏష చాప్యపరః కల్పశ్చతుర్భద్ర ఇతి స్మృతః ౨౨
చత్వారో బస్తయః పూర్వమన్తే చత్వార ఏవ చ
తయోరాస్థాపనం మధ్యే కల్పః సోఽయం నిరత్యయః ౨౩
ద్విస్త్రిర్వాఽర్థవశాదేష క్రియమాణః సుఖావహః
జ్వరాదిభిః పరిక్లిష్టే హీనవర్ణబలౌజసి ౨౪
జాతానువాసనావస్థే బలపుంస్త్వాగ్నివర్ధనాః
అయుగ్మా బస్తయో దేయా న తు యుగ్మాః కథఞ్చన ౨౫
విషమా విషమైరేవ హన్యన్తే బస్తిభిర్గదాః
ఏకస్త్రయో వా కఫజే పైత్తికే పఞ్చ సప్త వా ౨౬
వాతే నవైకాదశ వా యో యదాప్నోతి వా సమమ్
ఇతి సూక్ష్మవిచిత్రార్థముక్తం వ్యాససమాసతః ౨౭
విజ్ఞాయైతత్ ప్రయోక్తవ్యం యథా వక్ష్యామ్యతః పరమ్
గమ్భీరానుగతా యస్య క్రమేణోపచితా మలాః ౨౮
కుపితా వాతభూయిష్ఠా బస్తిసాధ్యా విశేషతః
సంపన్నస్య సహిష్ణోశ్చ కర్మ తస్య పరాయణమ్ ౨౯

అతో మధ్యస్య కాలః స్యాదవరస్యావరస్తథా
స్నేహస్వేదోపపన్నస్య వామితస్య యథాక్రమమ్ ౩౦
స్నిగ్ధస్విన్నస్య తు పునర్విరిక్తస్య క్రమే గతే
దత్తానువాసనస్యాస్య యథాయోగం తతస్త్ర్యహాత్ ౩౧
క్షణికస్య ప్రశాన్తస్య నిరూహముపలక్షయేత్
త్రిభిరన్వాసితస్యాతః సప్తాహః కర్మకాలయోః ౩౨
పునరాస్థాపనం కార్యం యోగః స్యాత్ పఞ్చమేఽహని
స్వభ్యక్తస్విన్నగాత్రస్య కాల్యమప్రాతరాశినః ౩౩
కోష్ఠాను సాఽఽమం శాఖాభ్యః సమ్యక్సంవాహితస్య చ
నిరూహం యోజయేత్ ప్రాజ్ఞః సర్వోపకరణాన్వితః ౩౪
హైమే రౌప్యేఽథవా కాంస్యే సుమృష్టే భాజనే సమే
ప్రక్షిప్యైకైకశో ద్రవ్యం యత్ క్రమేణోపదేక్ష్యతే ౩౫
భిషఙ్నిరూహం మృద్నీయాత్ ప్రాఙ్ముఖః సుసమాహితః
పూర్వమేవాత్ర నిక్షేప్యం మధునః ప్రసృతద్వయమ్ ౩౬
సైన్ధవస్యార్ధకర్షం చ తైలం చ మధునః సమమ్
తతశ్చ కల్కప్రసృతం క్వాథం కల్కచతుర్గుణమ్ ౩౭
ప్రసృతౌ మాంసనిర్యూహాన్మూత్రప్రసృతమేవ చ
ద్వాదశప్రసృతో బస్తిరిత్యేవం ఖజమూర్చ్ఛితః ౩౮
యథార్థం చ యథావచ్చ ప్రణిధేయో విజానతా
స్యాచ్చేద్వివక్షా ద్రవ్యాణాం ప్రక్షేపం ప్రతి కస్యచిత్ ౩౯
తత్ర వాచ్యమిదం వ్యస్తక్రమసంయోగకారణమ్
మఙ్గల్యం మఙ్గలార్థాయ మధు పూర్వం నిషిచ్యతే ౪౦
పైచ్ఛిల్యం బహులత్వం చ కషాయత్వం చ మాక్షికే
భినత్తి లవణం తైక్ష్ణ్యాత్ సఙ్ఘాతం చ నియచ్ఛతి ౪౧

మధునోఽనన్తరం తస్మాల్లవణాంశో నిషిచ్యతే ౨౫
తత స్తైలం వినిక్షిప్తమేకీభావాయ కల్పతే ౪౨
కల్కః సంసృజ్యతే చాశు క్వాథశ్చ సమతాం వ్రజేత్
స్నేహకల్కకషాయాణామేవం సంమూర్చ్ఛనే కృతే ౪౩
మూత్రం పటుత్వం కురుతే వీర్యం చోద్భావయత్యపి
సమ్యగేవం విమృదితః స్రోతోభ్యః కఫమారుతౌ ౪౪
విష్యన్దయతి పిత్తం చ క్షిప్రం చైవ హరత్యపి
అతోఽన్యథా మృద్యమానో న శ్లేషమధిగచ్ఛతి ౪౫
అసమ్యఙ్మథితః శ్లిష్టో బస్తిర్నార్థాయ కల్పతే
తత ఏష క్రమో దృష్టో నిరూహస్యోపయోజనే ౪౬
ప్రమాణం చ ప్రకృష్టస్య ప్రసృతేర్యదుదాహృతమ్
తస్మాత్ ప్రమాణాదుత్కర్షో వయోబలవదిష్యతే ౪౭
అపకర్షస్తు కర్తవ్యః సంప్రధార్య వయోబలమ్
గుణతస్తూభయత్వేన దృష్ట్వా వ్యాధిబలాబలమ్ ౪౮
ఉత్కర్షణం యదఙ్గేన తదఙ్గేనాపకర్షయేత్
శీతోష్ణస్నిగ్ధరూక్షాణాం ద్రవ్యాణాముపకల్పయేత్ ౪౯
స్వాద్వమ్లలవణోష్ణానాముత్కర్షం నాతిమాత్రశః
వాతవ్యాధౌ భిషక్కుర్యాత్ స్నేహస్య తు విధాపయేత్ ౫౦
రూక్షాణాం శీతవీర్యాణామపకర్షం చ యుక్తితః
స్వాదుతిక్తకషాయాణాం వ్యాధౌ పిత్తోత్తరే భిషక్ ౫౧
ఉత్కర్షమపకర్షం తు కుర్యాత్తిక్షోష్ణయోగ్యథా
తీక్ష్ణోష్ణరూక్షద్రవ్యాణాముత్కర్షం తు కఫోత్తరే ౫౨
విపర్యయం విపర్యయే గుణానాం చ ప్రకల్పయేత్
సంసృష్టదోషే సంసృష్టగుణద్రవ్యాణి యోజయేత్ ౫౩

ఆస్థాపనం దుష్ప్రయుక్తం భవత్యాశీవిషోపమమ్
సుప్రయుక్తం తదేవేహ ప్రాణినామమృతోపమమ్ ౫౪
ప్రాయో యత్ర గుణాధిక్యం సమ్యగ్యోగేన లక్ష్యతే
తదప్రమాదం కుర్వీత బస్తికర్మణి బుద్ధిమాన్ ౫౫
న హి తాదృగ్విధం కిఞ్చిత్ కర్మాన్యదుపపద్యతే
క్షిప్రం రోగాభిఘాతాయ రోగాణాం చోపపత్తయే ౫౬
వ్యాధ్యాతురాగ్నిభైషజ్యబలం ప్రకృతిమేవ చ
వయః శరీరమౌచిత్యం సౌకుమార్యం సాహష్ణుతామ్ ౫౭
ప్రధార్య బుద్ధ్యా మతిమాంస్తత్తత్కర్మావచారణమ్
అవస్థాయామవస్థాయాం కుర్యాత్ సమ్యగతన్ద్రితః ౫౮
నాతిశీతం న చాత్యుష్ణం నాతితీక్ష్ణం నచేతరత్
నాతిరూక్షమతిస్నిగ్ధం నాతిసాన్ద్రం న చ ద్రవమ్ ౫౯
నాతిమాత్రం న చాత్యల్పం నిరూహముపకల్పయేత్
అతిశీతోఽతిశైత్యేన స్కన్నో బాతబలావృతః ౬౦
భృశం స్తమ్భయతే గాత్రం కృచ్ఛ్రేణ చ నివర్తతే
అత్యుష్ణః కురుతే దాహం మూర్చ్ఛాం చాశు నిరేతి చ ౬౧
అతితీక్ష్ణస్తథైవాస్య జీవాదానం కరోతి వా
మన్దో న దోషాన్ హరతి దూషయత్యేవ కేవలమ్ ౬౨
కర్షయత్యతిరూక్షశ్చ మారుతం చ ప్రకోపయేత్
స్నిగ్ధోఽతిజాడ్యం కురుతే వ్యాపాదయతి చానలమ్ ౬౩
క్షపయత్యతిసాన్ద్రస్తు న వా నేత్రాద్వినిష్క్రమేత్
అతిద్రవోఽల్పవీర్యత్వాదయోగాయోపపద్యతే ౬౪
అల్పమాత్రో న చాప్యేతి కృచ్ఛ్రాద్వాఽపి నివర్తతే
అతిమాత్రోఽతియోగాయ తస్మాదేతే వివర్జితాః ౬౫

యథావన్మూర్చ్ఛితో మృతో<s>న్న</s> భోజ్యోష్ణలవణః సమః
బాలకాష్ఠౌష్ఠజిహ్వానాం యోనిదాహప్రవర్తకః ౬౬
శ్రోణిబస్తికటీపార్శ్వనాభిమూలోదరాశ్రితః
సమ్యక్సముచ్చయం కృత్స్నం వీర్యతః ప్రతిపద్యతే ౬౭
ఊర్ధ్వభాగైర్బలాన్ క్షిప్తో మారుతైరివ పావకః
పిత్తస్థానమతిక్రమ్య స్వల్పమాక్షిపతే కఫమ్ ౬౮
తీక్ష్ణో మాత్రాశతాదూర్ధ్వం నాతితీక్ష్ణః ప్రయుజ్యతే
న తిష్ఠతి మృదుస్తిష్ఠత్యధికం వాఽపి యాపనః ౬౯
ఆనులోమ్యాదపానస్య గుదస్యారోపణాద్భృశమ్
తద్ద్వితీయస్తృతీయో వా కాలమల్పతరం తథా ౭౦
దోషాన్ స్థూలాంశ్చ సూక్ష్మాంశ్చ గమ్భీరానుగతానపి
విష్యన్దయతి విష్టబ్ధాన్ సపురీషాన్ ప్రకర్షతి ౭౧
న కుర్యాద్వ్యాపదః కాశ్చిత్ సుఖేన చ నివర్తతే
యుక్తో యుక్తేన భిషజా స బస్తిః సంప్రశస్యతే ౭౨
వయసః స్థాపనో వృష్యః స్వరవర్ణబలాగ్నికృత్
వాతపిత్తకఫానాం చ మలానాం చాపకర్షణః ౭౩
బాలవృద్ధవయస్థానాం క్షిప్రమూర్జస్కరః పరమ్
సర్వేన్ద్రియాణాం వైశద్యం కురుతే చాఙ్గమార్దవమ్ ౭౪
ఏవమేతే సమాఖ్యాతా నిరూహస్య గుణాగుణాః
పురీషం మారుతః పిత్తం కఫశ్చ క్రమశో యదా ౭౫
ప్రవర్తన్తే చ ఫేనం చ శఙ్ఖస్ఫటికసన్నిభమ్
సమ్యఙ్నిరూఢగాత్రాణాం మార్దవం జనయేత్ పరమ్ ౭౬
అన్నాభిలాషో వైశద్యం లఘుతా వాఽథ మార్దవమ్
సృష్టవిణ్మూత్రవాతత్వమిన్ద్రియాణాం ప్రసన్నతా ౭౭

అయోగే విపరీతం స్యాదతియోగేఽతివర్తనమ్
కఫపిత్తాసృజాం మాంసప్రక్షాలననిభస్య వా ౭౮
హిక్కా కమ్పస్తృషా గ్లానిర్గాత్రభేదస్తమః క్లమః
నిద్రానాశః ప్రలాపశ్చ యత్ర చాప్యుపజాయతే ౭౯
సమ్యఙ్నిరూఢమాశ్వస్తం పరిషిక్తం సుఖామ్బునా
తను వా భోజయేన్మాత్రాం జాఙ్గలానాం రసేన వా ౮౦
భుక్తవన్తం చ తైలస్య ప్రసృతేనానువాసయేత్
వాయుః ప్రశామ్యతే తేన నిరూహేణ ప్రచాలితః ౮౧
ఆస్థాపనో బస్తిరయం గుదనిర్వాపణం నరః
ఏకాన్తరం తతశ్చోర్ధ్వం యథోక్తమనువాసనమ్ ౮౨
దీప్తాగ్నేర్దృఢదేహస్య సోదావర్తే విమార్గతే
శ్రోణివఙ్క్షణసంస్థే చ వాతే శస్తం దినే దినే ౮౩
తస్య పక్వాశయగతః స్నేహమాత్రాం ప్రభఞ్జనః
బలవాన్ బలవత్యగ్నౌ వారివత్ స విశోధయేత్ ౮౪
న చ తైలాత్ పరం కిఞ్చిద్ద్రవ్యమస్త్యనిలాపహమ్
స్నేహాద్రౌక్ష్యం గురుత్వాచ్చ లఘుత్వం మారుతస్య తు ౮౫
ఔష్ణ్యాచ్ఛైత్యం నిహన్త్యాశు తైలం పుష్టిం కరోతి చ
మనఃప్రసాదః స్నేహం చ బలవర్ణమథాపి చ ౮౬
స్యాత్స్నిగ్ధవిటపస్కన్ధః కోమలాఙ్కురపల్లవః
మూలే సిక్తో యథా వృక్షః కాలే పుష్పఫలప్రదః ౮౭
స్నేహబస్తేర్నరస్తద్వద్ దృఢకాయో దృఢప్రజః
వాతా మకైర్వికారైశ్చ పూర్వోక్తైర్నాభిభూయతే ౮౮
పఞ్చమూలాఢకేఽధ్యర్ధం ఫలానామాఢకం భవేత్
యవకోలకులత్థానాం కుడవాః స్యుస్త్రయః పృథక్ ౮౯

చతుర్భాగావశిష్టం తు పశ్చాదష్టగుణే జలే
మస్తునశ్చాఢకేనైతత్తైలప్రస్థం విపాచయేత్ ౯౦
కుష్ఠస్య శతపుష్పాయా వచాయా మధుకస్య చ
కుటజస్య చ బీజానాం బీజానాం మదనస్య చ ౯౧
యవాన్యాః పిప్పలీనాం చ హరేణ్వా దేవదారుణః
బిల్వస్య దేవపుష్పస్య రాస్నాయా ముస్తకస్య చ ౯౨
సూక్ష్మైలాయాః ప్రియఙ్గ్వాశ్చ భాగైరక్షసమైః పృథక్
సిద్ధం సులవణం పూతం నిదధ్యాద్భాజనే శుచౌ ౯౩
ఏతన్మన్దనిరూఢానాం బస్తివ్యాపత్సు చోత్తమమ్
ఫలతైలమితి ఖ్యాతముదావర్తనివర్తనమ్ ౯౪
తథైవోదరిణాం సిద్ధం గులిమినాం క్రిమికోష్ఠినామ్
పృష్ఠశ్రోణ్యూరుజఙ్ఘాసు వాతేష్వప్రగుణేషు చ ౯౫
నిరూహసాధ్యా యే కేచిద్వికారాః సముదాహృతాః
తాఞ్జయేద్బస్తినాఽనేన మూత్రాఘాతాంశ్చ నాశయేత్ ౯౬
ఏరణ్డమూలత్రిఫలాబలారాస్నాపునర్నవాః
గుడూచ్యారగ్వధో దారు పలాశో మదనం ఫలమ్ ౯౭
మూలం తురఙ్గగన్ధాయాః పఞ్చమూలం కనీయసమ్
పలప్రమాణాన్యేతాని జలద్రోణే విపాచయేత్ ౯౮
అష్టభాగావశేషం తం పరిపూతం సమాహరేత్
కర్షప్రమాణాన్యేతాని శ్లక్ష్ణపేష్యాణి కారయేత్ ౯౯
శతాహ్వా మధుకం ముస్తా ప్రియఙ్గుర్వపుషా వచా
రసాఞ్జనం తార్క్ష్యశైలం పిప్పల్యః కౌటజం ఫలమ్ ౧౦౦
ఖజేన మథితః కోష్ణః సతైలమధుసైన్ధవః
సమూత్రమాంసనిర్యూహో నిరూహః సాధుయోజితః ౧౦౧

లేఖనో దీపనో బల్యో గ్రహణ్యర్శోవికారనుత్
పార్శ్వపృష్ఠకటీశూలం పార్శ్వజఙ్ఘోరుజా రుజః ౧౦౨
ఏరణ్డబస్తిః శమయేన్మారుతం చ కఫావృతమ్
యుక్తమాత్రోష్ణలవణః స్నేహబస్తిర్విధీయతే ౧౦౩
సమాసతః స ద్వివిధస్తస్య మాత్రా ప్రచక్ష్యతే
ప్రకుఞ్చః కన్యసీ మాత్రా తతోఽధ్యర్ధా తు మధ్యమా ౧౦౪
ఉత్తమా ద్విపలా మాత్రా మాత్రాబస్తౌ తు భార్గవ
అపస్తనస్యార్ధపలం పరిహార్యా నిరత్యయా ౧౦౫
కర్మత్రయం త్రివర్షస్య చతుర్వర్షస్య వై పలమ్
షడ్వర్షస్య తు బాలస్య స్వ ఏవ ప్రసృతః స్మృతః ౧౦౬
ద్వౌ ద్వౌ ద్వాదశవర్షాణాం చత్వారః ప్రసృతాస్తథా
దేయాః షోడశకాదీనాం పూర్వా ష్టౌ వాఽన్తరేషు చ ౧౦౭
యావన్మధ్యం వయో వార్ధే త్వపకర్షేద్యథాక్రమమ్
సమీక్ష్య దేహదోషాగ్నిబలం ప్రకృతిమేవ చ ౧౦౮
స్నేహప్రమాణం యద్బస్తౌ నిరూహస్త్రిగుణస్తతః
అతివ్యవాయవ్యాయామపానయానాధ్వసఙ్గినః ౧౦౯
వయస్థాః స్నేహసాత్మ్యాశ్చ యేషాం చాగ్నిబలం దృఢమ్
యేషాం చాధః ప్రకుపితో వాయుర్వాతాత్మకాశ్చ యే ౧౧౦
తేషూత్తమాం ప్రణిదధేత్ స్నేహమాత్రాం విచక్షణః
య ఏభ్యో మధ్యమావస్థాః పురుషాస్తేషు మధ్యమామ్ ౧౧౧
వయోవ్యాధిబలావేక్షామితరామితరేషు చ
ఇతి కర్మాదిబస్తీనాం త్రితయం సముదాహృతమ్ ౧౧౨
నిర్దేశశ్చ వికల్పశ్చ ప్రవిభాగశ్చ కార్త్స్న్యతః
యచ్చ యస్మిన్ విధాతవ్యం యా మాత్రా యేషు యుజ్యతే ౧౧౩

నిరూహయుక్తిః స్నేహాశ్చ నిరూహాశ్చ ప్రకీర్తితః
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౧౧౪
ఇతి ఖిలేషు బస్తివిశేషణీయో నామాష్టమోఽధ్యాయః ౮

అథ రక్తశుల్మవినిశ్చయాధ్యాయో నవమః
అథాతో రక్తగుల్మవినిశ్చయమధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
భగవన్తమృషిశ్రేష్ఠం సర్వశాస్త్రవిదాం వరమ్
కశ్యపం భార్గవో ధీమాన్ పర్యపృచ్ఛత్ ప్రజాపతిమ్ ౩
రక్తగుల్మః కథం స్త్రీణాం జాయతే దురుపద్రవః
అథ కస్మాత్కుమారాణాం కన్యానాం చ న జాయతే ౪
రక్తగుల్మః కథం చాసౌ రక్తగుల్మ ఇతి స్మృతః
కస్మాన్నిశ్చేతనత్వేఽపి గర్భచేష్టా విచేష్టతే ౫
దూరాన్తరం న త్వనయోశ్చేతనాచేతనావతోః
విప్రకృష్టాన్తరేఽప్యస్మిన్ గర్భశోణితగుల్మయోః ౬
కేచిద్విశేషం నేచ్ఛన్తి కేచిదిచ్ఛన్తి లిఙ్గతః
తయోర్విశేషో యద్యస్తి కిమర్థం స ఉపేక్ష్యతే ౭
యుక్తో గర్భే దోహదస్య క్షీరస్య చ సముద్భవః
ఆపాణ్డుగణ్డతాదీనాం లిఙ్గానాం చ సముద్భవః ౮
న యుక్తమివ పశ్యామి తస్మిన్నేషాం సముద్భవమ్
రక్తగుల్మేఽథ దృశ్యన్తే లిఙ్గాన్యేతాని తత్ కథమ్ ౯
కస్మాదాదశమాన్మాసాత్ పరిపాకం నియచ్ఛతి
ఏకద్విత్రిచతుష్పఞ్చషట్సప్తాష్టనవాదిషు ౧౦
మాసేషు భేదం నాప్నోతి ప్రాయో గర్భవదాస్థితః

నారీణాం సుకుమారీణాం స కష్ట ఇతి మే మతిః ౧౧
ఉపక్రమ్యః కథమయం కశ్చాస్యోపక్రమః స్మృతః
కస్యాం కస్యామవస్థాయాం కా కా వాఽస్యావచారణా ౧౨
కస్మిన్ కాలే చ నిర్భేద్యో భేదనీయం చ కిం భవేత్
వినిర్భిన్నే చ కిం కార్యమేతదాచక్ష్వ మే విభో ౧౩
ఇతి పృష్టః స శిష్యేణ ప్రోవాచ వదతాం వరః
రక్తగుల్మస్తు నారీణాం జాయతే యేన హేతునా ౧౪
యేన చైవ కుమారాణాం కన్యానాం చ న జాయతే
తత్ సర్వమభిధాస్యామి విస్తరేణ నిబోధ మే ౧౫
విణ్మూత్రక్రిమిపక్వామకఫవాతాశయాః పృథక్
సప్తైతే దేహినాం కోష్ఠే స్త్రీణాం గర్భాశయోఽష్టమః ౧౬
రజోవహాః సిరా యస్మిన్ రజః ప్రవిసృజన్త్యతః
పుష్పభూతం హి తద్దైవాన్మాసి మాసి ప్రవర్తతే
విపర్యయాత్తదేవేహ తత్రైవ తు నిచీయతే ౧౭
అనేన హేతునా స్త్రీణాం రక్తగుల్మో హి జాయతే
తదాశయస్య చాభావాత్పురుషాణాం న జాయతే ౧౮
హీనయోన్యాస్తు బాలాయాః కాయం గచ్ఛతి శోణితమ్
అథ పూర్ణస్వభావాయాః కాయం యోని చ గచ్ఛతి ౧౯
గర్భమఙ్గే భావయతి కిఞ్చిత్ స్తన్యాయ కల్పతే
పక్తయే శోణితాద్యస్తు శేషః కాయం సమిన్ధతి ౨౦
తథైవ గర్భః సూతాయాః సద్యః స్తన్యాయ కల్పతే
శేషం తు రుధిరీభూతం కాయం యోనిం చ సర్పతి ౨౧
ధాతుషు ప్రతిపూర్ణేషు శరీరే సమవస్థితే
సంచితం రుధిరం యోనిః పునః కాలేన ముఞ్చతి ౨౨

యదా రక్తవహా రక్తం ప్రదోషాన్నానుపద్యతే
విమార్గాద్యోనిమన్వేతి వికృతిస్తేన జాయతే ౨౩
తథైవ రక్తగుల్మోఽపి హేతునాఽనేన జాయతే
యదా ఋతుమతీ నారీ ప్రాప్తాన్ వేగాన్ విధారయేత్ ౨౪
ప్రియా త్రాసాద్వ్యవాయాద్వా వర్తమానానధోగతాన్
ఏవమాదిభిరప్యన్యైరుదావృత్తైః ప్రకోపితః ౨౫
వాయుః శోణితమాదాయ ప్రతిస్రోతః ప్రపద్యతే
గర్భాశయముదావృత్తస్తస్యా వహతి గోణితమ్ ౨౬
మారుతశ్చ్యుతగర్భాయా యదా మిథ్యోపచర్యతే
తస్యాః స వాయురుద్వృత్తః ప్రతిఘాతాత్ సశోణితః ౨౭
గత్వా గర్భాశయం రుద్ధః స్థిరత్వముపపద్యతే
సంవృత్తం శోణితం తత్ర మారుతో విషమం గతః ౨౮
రజోవహాః సమావృత్తః సంస్తమ్భయతి గర్భవత్
స గుల్మః స్పన్దతేఽభీక్ష్ణం మారుతేన సమీరితః ౨౯
దర్శయన్ యాని రూపాణి తాని వక్ష్యామి సర్వశః
కాసతే శూల్యతే చైవ జ్వర్యతేఽథాతిసార్యతే ౩౦
మన్యతే సర్వగాత్రాణి మూర్చ్ఛితాని గురూణి చ
తమోఽస్యా జాయతేఽభీక్ష్ణం కార్శ్యం చైవ నిగచ్ఛతి ౩౧
వమత్యభీక్ష్ణశో భుక్తమన్నం చాస్యై న రోచతే
జాయన్తే చోదరే గణ్డా నీలం చాస్యాః ప్రదృశ్యతే ౩౨
స్తనాన్తరం చ నాభిశ్చ లోమరాజీ చ మూర్చ్ఛితా
ఓష్ఠౌ చ కృష్ణౌ భవతస్తథైవ స్తనచూచుకౌ ౩౩
పయోధరౌ ప్రసిచ్యేతే దోహదం చ నిగచ్ఛతి
నానారసాన్ ప్రార్థయతే నిష్ఠీవతి ముహుర్ముహుః ౩౪

శుభాదుద్విజతే గన్ధాద్వర్ణశ్చాస్యాః ప్రసీదతి
గర్భిణ్యా యాని రూపాణి తాని సందృశ్య తత్త్వతః ३५
వర్ధాణి హరతి వ్యాధిం గర్భోఽయమితి దుఃఖితా
కేనచిత్త్వథ కాలేన నిర్భేదం యది గచ్ఛతి ३६
తతో గుల్మప్రముక్తా సా జ్ఞాతిమధ్యే ప్రభాషతే
గర్భిణ్యహం చిరం భూత్వా ప్రచ్యుతే గర్భశోణితే ३७
గర్భరూపం న పశ్యామి తత్ర మే సంశయో మహాన్
తామిదం ప్రతిభాషన్తే సర్వగ్రామకుతూహలామ్ ३८
దివ్యో గర్భో వ్యతిక్రాన్తో నైగమేషేణ తే హృతః
ఇత్యేనామబుధాః ప్రాహుర్వృతం సర్వమశోభనమ్ ३९
పరిప్లుత ఇతి ప్రాహుః కుశలా యే మనీషిణః
గుల్మశ్చయ ఇతి ప్రోక్తో రక్తం రుధిరముచ్యతే ४०
రక్తస్య సంచయస్తేన రక్తగుల్మ ఇతి స్మృతః
గర్భవచ్చేష్టతే నాయం కిన్తు సాదృశ్యదర్శనాత్ ४१
గర్భోఽయమితి మన్వానా మనసా తద్విభావినీ
నారీ విచేష్టతే తాస్తా గర్భచేష్టాః పృథగ్విధాః ४२
దోహదం యత్ కరోతీతి శృణు తత్రాపి కారణమ్
య ఏవ హి రసాః ప్రాయో ధాతూనాం వృద్ధిహేతవః ४३
తేషామేవాభిలాషః స్యాద్యోనిసాధర్మ్యతత్త్వతః
వాతపిత్తాన్వితం రక్తం చీయమానం వికారవత్ ४४
కష్ట్వమ్లలవణాదీనాం రసానాం గృద్ధిమావహేత్
గర్భిణ్యస్మీతి తత్రప్రీతిప్రేమసంకల్పసంభృతః ४५
ప్రస్రుతో జాయతే నార్యాస్తేన స్తన్యం ప్రవర్తతే
సర్వా రసవహా నాడ్యః సమన్తాన్నాభిమాశ్రితాః ४६

గర్భో వివర్ధమానశ్చ సంపీడయతి తాః స్త్రియాః
తద్వచ్చ రక్తగుల్మోఽపి పీడయన్నుపచీయతే ౪౭
తాభిశ్చ పీడ్యమానాభిర్న సమ్యగ్వర్తతే రసః
ఆపాణ్డుగణ్డతాదీని లక్షణాని భవన్త్యతః ౪౮
కథం ప్రకర్షతే కాలమితి తత్రాపి మే శృణు
వివృద్ధేరిహ సారూప్యాద్గర్భోఽయమితి నిశ్చితా ౪౯
సంరక్షతేఽభిఘాతేభ్యః కుక్కుట్యణ్డమివాఙ్గనా
తదపాయకరాన్ హేతూన్న కథంచన సేవతే ౫౦
శ్రమోపవాసతీక్ష్ణోష్ణక్షారాదీని చ సర్వశః
స ఏవం యాప్యమానస్తు యథాకాలం ప్రకర్షతే ౫౧
వ్యాపత్తిహేతుమాసాద్య కాలేనాల్పేన వా పునః
భేదం గచ్ఛత్యధస్తాద్ధి జలకుమ్భ ఇవ క్షతః ౫౨
కేచిదిచ్ఛన్తి గుల్మస్య మాసాదాదశమాత్పరమ్
పరిపాకం ఫలస్యేవ స్వకాలపరిణామతః ౫౩
తస్మింశ్చ కాలే స వ్యాధిః స్యాన్నాతిదురుపక్రమః
తత్రోపక్రమమిచ్ఛన్తి తస్య కర్తుమతో బుధాః ౫౪
అప్రాప్తకాలో యాప్యః స్యాద్గర్భవద్యుక్తికోవిదైః
నాపక్వో భిద్యతే వ్యాధిరితి మత్వా యథాభవమ్ ౫౫
విశేషం రక్తగుల్మస్య గర్భస్య చ నిబోధ మే
అఙ్గప్రత్యఙ్గవాన్ గర్భస్తైరేవ చ విచేష్టతే ౫౬
రక్తగుల్మస్తు వృత్తః స్యాల్లోష్టవచ్చ విచేష్టతే
స్థానాత్స్థానం వ్రజన్ గర్భో వ్యావిద్ధం పరివర్తతే ౫౭
నాభేరధస్తాద్గుల్మోఽయమవ్యావిద్ధం వివర్తతే
ఆనుపూర్వ్యేణ గర్భశ్చ అహన్యహని వర్ధతే ౫౮

విపరీతం హి గుల్మస్తు మన్దం మన్దం వివర్ధతే
తాం తామవస్థాం గర్భస్తు మాసి మాసి ప్రపద్యతే ౯౯
గర్భిణీ నానిమిత్తం చ జ్వర్యతే దహ్యతేఽపి వా
గుల్మినీ హ్యనిమిత్తం తు జ్వర్యతే దహ్యతేఽపి వా ౬౦
అస్మిన్ విశేషేఽపి సతి సందేహో జాయతే మహాన్
నానాగర్భవికారాణాం సఙ్కరాద్భిషజే మతః ౬౧
సంభూయ సహ సంమన్త్ర్య భిషగ్భిః శాస్త్రకోవిదైః
కాలే చికిత్సాం కుర్వీత యథా వక్ష్యామ్యతః పరమ్ ౬౨
అల్పాన్తరావుభావేతౌ గర్భో గుల్మశ్చ రక్తజః
తద్యథావద్విదిత్వాఽఽదౌ క్రియాం కుర్యాద్భిషగ్వరః ౬౩
యో హి గుల్మే గర్భ ఇతి గర్భే వా గుల్మ ఇత్యపి
క్రియాం కుర్యాదయశసా ఏనసా చైవ యుజ్యతే ౬౪
అతస్తు సంశయే జాతే కుర్యాత్ సాధారణీః క్రియాః
నోపక్రమేదవిదితం రోగం కఞ్చిచ్చికిత్సకః ౬౫
అథ కాలే త్వసంపూర్ణే సందిగ్ధే చాపి దర్శనే
హేతునా కేనచిద్రక్తం స్రవేత్తం చాశు వారయేత్ ౬౬
పూర్ణే ప్రసవకాలే తు న రక్తం ప్రతివారయేత్
తత్రానువాసనం దద్యాద్ ద్రవం స్నిగ్ధం చ భోజనమ్ ౬౭
విధినాఽనేన గర్భశ్చేత్ సుఖేన ప్రసవిష్యతి
అథవా రక్తగుల్మః స్యాత్ సోఽప్యకృతేస్నైన భేత్స్యతే ౬౮
ఏతస్మాత్కారణాద్రక్తం ప్రవృత్తం న నివార్యతే
రక్తగుల్మే ప్రథమతో యుక్త్యా స్నేహోపపాదనమ్ ౬౯
శస్తం బాహుసిరాయాశ్చ వేధనం పాకవారణమ్
తథా సంశమనీయం చ దోషశేషావకర్షణమ్ ౭౦

కల్యాణకం పఞ్చగవ్యం షట్పలం తిక్తమేవ వా
సరుజాం పాయయేన్నారీం దోషవిత్ కర్మకోవిదః ౭౧
తీక్ష్ణైరాస్థాపయేదేనాం యుక్తితశ్చానువాసయేత్
పథ్యాని భోజయేచ్చైవ క్షీరయూషరసాదిభిః ౭౨
అన్నపానాని రూక్షాని విదాహీని గురూణి చ
వ్యాయామం మైథునం చిన్తాం గుల్మినీ తు వివర్జయేత్ ౭౩
జ్వరారుచిశ్వాసకాసశోషకార్శ్యారతివ్యథాః
శోఫశ్చోపద్రవా గుల్మే తాంశ్చికిత్సేత్ స్వభేషజైః ౭౪
బిల్వశ్యోనాకనిర్యూహే సాధితైర్జాఙ్గలైః రసైః
శైథిల్యకరణార్థం చ రక్తగుల్మస్య భోజయేత్ ౭౫
యూషేణ వా కులత్థానాం లావసంస్కారికేణ వా
చాలనార్థం విరేకం చ త్రివృత్త్రిఫలయా పిబేత్ ౭౬
వాయోరుపశమార్థం చ ఫలతైలానువాసితామ్
ఆస్థాపయేత్ సకృద్ ద్విర్వా శూలాటోపనివృత్తయే ౭౭
తుల్యం మధు చ తైలం చ తాభ్యాముష్ణోదకం సమమ్
ద్వౌ కర్షౌ శతపుష్పాయాః కర్షార్ధం సైన్ధవస్య చ ౭౮
ఏతేనాస్థాపయేన్నారీం దశమూలాదికేన వా
బలం చాప్యాయయేత్తస్యా రసైః క్షీరైశ్చ సంస్కృతైః ౭౯
ఉపక్రమేత్తతశ్చూర్ణైరేతైః శోధనపాతనైః
హరీతకీ వచా హిఙ్గు సైన్ధవం సామ్లవేతసమ్ ౮౦
యవానీ యావశూకం చ చూర్ణముష్ణామ్బునా పిబేత్
హరీతకీయవక్షారసౌవర్చలమితి త్రయమ్ ౮౧
ఘృతయుక్తం పిబేద్యుక్త్యా రక్తగుల్మస్య భేదనమ్
పత్రైలాపిప్పలీశుణ్ఠీచూర్ణం వా విడసంయుతమ్ ౮౨

నాగరం శుక్తిచూర్ణం వా పిబేద్గోమూత్రసంప్లుతమ్
సూక్ష్మైలాకుఞ్చికాచవ్యపిప్పలీచిత్రకస్య వా ౮౩
కల్కం బల్వజయూషాద్యైః పిబేన్మణ్డోదకేన వా
అపరాపాతనోద్దిష్టైరౌషధైశ్చాపి భేదయేత్ ౮౪
అతిప్రవృత్తం రుధిరం గ్లానిం జనయతే యది
వినిర్వృతే గుల్మదోషే సావశేషేఽపి వా భిషక్ ౮౫
పునరాస్థాపనోక్తేన తత్ర కుర్యాద్భిషగ్జితమ్
అనుబన్ధభయాచ్చైవ శనైస్తదనుశోధయేత్ ౮౬
పద్మాదీని సమూలాని దగ్ధ్వా తద్భస్మ సంహరేత్
గాఢయిత్వా చ తత్క్వథం చూర్ణైరేతైర్విపాచయేత్ ౮౭
శుణ్ఠీపిప్పలికుష్ఠైశ్చ చవ్యచిత్రకదారుభిః
దర్వీప్రలేపితం సిద్ధమభ్యసేత్తేన శుద్ధ్యతి ౮౮
శిలాజత్వభయారిష్టం కల్పేనాభ్యస్య ముచ్యతే
యచ్చాపి పఞ్చగుల్మీయే చికిత్సితముదాహృతమ్ ౮౯
తదిహాపి ప్రయోక్తవ్యం ప్రసమీక్ష్య బలాబలమ్
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౯౦
ఇతి ఖిలేషు రక్తగుల్మవినిశ్చయో నామ నవమోఽధ్యాయః

అథ అన్తర్వత్నీచికిత్సితాధ్యాయో దశమః
అథాతోఽన్తర్వత్నీచికిత్సితమధ్యాయం వక్ష్యామః ౧
యథోవాచ భగవాన్ కశ్యపః ౨
సూక్ష్మాం చికిత్సాం వక్ష్యామి గర్భిణీనాం విభాగశః
తథా గర్భశ్చ నారీ చ వర్ధతే రక్ష్యతేఽపి చ ౩
గర్భిణీనాం జ్వరః కష్టః సర్వవ్యాధిషు పార్థివ

జ్వరోష్మణాఽభితప్తస్తు గర్భో యాత్యేవ విక్రియామ్ ౪
తస్మాజ్జ్వరచికిత్సాం తు పూర్వమేవ నిబోధ మే
క్షుచ్ఛ్రమాభ్యఞ్జనాద్రౌక్ష్యాదౌష్ణ్యాపక్వవిధారణాత్ ౫
స్నేహస్వేదౌషధానాం చ విభ్రమాత్తేజసోఽపి చ
సన్తాపాన్మనసశ్చాపి పర్వతానాం తథైవ చ ౬
గన్ధాచ్చ తృణపుష్పాణాం గర్భిణ్యా జాయతే జ్వరః
గర్భిణీం జ్వరితాం నారీమేకాహముపవాసయేత్ ౭
తతో దద్యాదలవణాం పేయాం స్నేహవివర్జితామ్
తీక్ష్ణాని త్వన్నపానాని స్వేదమాయాసమేవ చ ౮
వర్జయేజ్జ్వరితా నారీ యవాగూం కేవలాం పిబేత్
యవాగ్వా ప్రసితే దోషే యూషైరన్నాని దాపయేత్ ౯
యూషైస్తు ప్రసితే దోషే రసం వా క్షీరమేవ వా
దాపయేన్మతిమాన్ ప్రాజ్ఞో న త్వౌషధవిధిర్హితః ౧౦
అనుబన్ధే తు దోషస్య గర్భకాలమపేక్ష్య చ
మాసాచ్చతుర్థాత్ ప్రభృతి భిషగ్భేషజమాచరేత్ ౧౧
శారీరం తు జ్వరం జ్ఞాత్వా వాతపిత్తకఫాత్మకమ్
మధ్యాం క్రియాం ప్రయుఞ్జీత సంచిన్త్య గురులాఘవమ్ ౧౨
ఉపద్రవబలం జ్ఞాత్వా సత్త్వం చాపి సమీక్ష్య తు
గర్భావస్థాం తు విజ్ఞాయ లేఖనాని ప్రదాపయేత్ ౧౩
ఉత్పన్నాయాం తు తృష్ణాయాం నాత్యుష్ణం ప్రపిబేజ్జలమ్
వాతశ్లేష్మసముత్థే తు జ్వరే నీరం విపాయతే ౧౪
అథ పిత్తకృతే చాపి శృతశీతం ప్రశస్యతే
కుప్యపాషాణనిష్పక్వం శీతం తృష్ణానిబర్హణమ్ ౧౫
జ్వరే తు తరుణే దృష్టో విధిరేష విశేషతః

భగ్న వేగే తు కర్తవ్యం తృష్ణాప్రజమనైః శృతమ్ ౧౬
జ్వరం జ్వరం సమాసాద్య శీతం వా యది వేతరమ్
శిరోరోగే తు కర్తవ్యో యథావద్భేషజక్రమః
భగ్న వేగే జ్వరే కృత్స్నే గురు నైవ ప్రశస్యతే ౧౭
తరుణే తు జ్వరే నార్యా అభ్యఙ్గో న ప్రశస్యతే
గర్భే తు తరుణే దత్తో గర్భఘాతాయ కల్పతే ౧౮
గర్భిణీనాం తు నారీణాం నస్తతో నానుసేచయేత్
నస్యదానేన గర్భిణ్యాః ప్రాణాస్తు పరిహీయతే ౧౯
కుణిర్వా యది వాఽన్ధశ్చ జాయతే దుర్బలేన్ద్రియః
ధూమపానేన గర్భిణ్యా ధూమతేజోఽహతో భృశమ్ ౨౦
వివర్ణో జాయతే గర్భః పతేద్వాఽపి విశాంపతే
శిరోవిరేకే గర్భిణ్యాః సంక్షోభాత్తు భయేన వా ౨౧
మారుతః కుపితో దేహే గర్భఘాతాయ కల్పతే
అథవా వాతరోగీ తు గర్భో భవతి పార్థివ ౨౨
స్వేదేన తరుణే గర్భే పిత్తం ప్రకుపితం భృశమ్
చ్యావయేదాశు గర్భం తు తస్మాత్ స్వేదం వివర్జయేత్ ౨౩
స్వేదః స్థిరే తు విహితో గర్భవైవర్ణ్యకారకః
వమనం తరుణే గర్భే స్త్రైర్గుణైర్గర్భఘాతకమ్ ౨౪
నాభిప్రపీడనత్కరాత్ సంక్షోభాచ్చ విశేషతః
గర్భిణ్యాస్తరుణే గర్భే స్రంసనం న ప్రశస్యతే ౨౫
గురుత్వాదుష్ణతీక్ష్ణత్వాద్వాహనాచ్చాస్య ఘాతకమ్
ఆస్థాపనం తు తరుణే గర్భే నార్యా న శస్యతే ౨౬
అనువాసనం చ మతిమానితి శాస్త్రవినిశ్చయః
ఆస్థాపనం సానువాసం కరోతి స్వేన తేజసా ౨౭

హీనాఙ్గం స్రావిణం వాఽపి గర్భమిత్యేష నిశ్చయః
తస్మాదేతాని మతిమాన్ గర్భిణ్యా న ప్రదాపయేత్ ౨౮
ఇమాని దద్యాత్ సంచిన్త్య రోగావస్థావిశేషవిత్
విదారిగన్ధాం కలశీం తథా గన్ధర్వహస్తకమ్ ౨౯
మధుకం భద్రదారుం చ క్వాథః శర్కరయా యుతః
వాతజ్వరహరో దేయో మాతులుఙ్గరసాప్లుతః ౩౦
వర్గో విదారిగన్ధాదిః క్వథితో నాతిశీతలః
భద్రదారుసమాయుక్తో వాతజ్వరహరో మతః ౩౧
ఏరణ్డో వరుణశ్చైవ బృహత్యౌ మధుకం తథా
వాతజ్వరహరః క్వాథో రాస్నాకల్కసమాయుతః ౩౨
ద్విపఞ్చమూలనిష్క్వాథః కోష్ణో వా యది వా హిమః
రాస్నాకల్కసమాయుక్తో వాతజ్వరహితో మతః ౩౩
జీర్ణే తు భోజనే పేయా తన్వీ లవణవర్జితా
కుష్ఠం సయష్టీమధుకం రాస్నా గిరికదమ్బకః ౩౪
శతాహ్వా పద్మకం చైవ సారివోశీరముత్పలమ్
ముస్తా శృగాలవిన్నా చ కరవిన్దీ తథా వచా ౩౫
పయస్యా హంసపాదీ చ తథా పున్నాగమేవ చ
కర్షప్రమాణాన్యేతాని దధిమణ్డేన పేషయేత్ ౩౬
తతస్తమేషామఙ్గానాం నిష్క్వాథం క్వాథయేద్భిషక్
భాగాశ్చ దశమూలస్య కార్యా ద్విపలసంమితాః ౩౭
బలాతిబలయోశ్చైవ కుర్యాదర్ధపలం భిషక్
కోరణ్టమధుశిగ్రూణి మదయన్తీ చ తే త్రయః ౩౮
యవకోలకులత్థానాం భాగాః స్యుః ప్రస్థసంమితాః
నిష్క్వథ్యైతానపాం ద్రోణే శేషమాఢకసంమితమ్ ౩౯

తత్ర దద్యాత్ ప్రతీవాపం యత్ పూర్వముపకల్పితమ్
క్షీరం తథైవ గోమూత్రం వారుణీం దధి చోత్తమమ్ ౪౦
భిషక్కుడవమాత్రాణి తిలతైలేన యోజయేత్
అవహృత్యాగ్నినా సిద్ధమీషత్కోదాయితం యది ౪౧
ఉష్ణేనైతేన తైలేన సర్వగాత్రాణి మ్రక్షయేత్
వాతజ్వరం నిహన్త్యేతన్మ్రక్షణైస్త్రిభిరేవ తు ౪౨
ఏషోఽభ్యఙ్గః స్థిరే గర్భే యథావత్ సంప్రశస్యతే
క్షీరం క్షీరయవాగూర్వాం రసో వా జాఙ్గలో హితః ౪౩
జీర్ణజ్వరే సదా నార్యా వాతఘ్నైరౌషధైః శృతః
అథ పిత్తకృతే చాపి క్వథితం సారివాదికమ్ ౪౪
శర్కరామధుసంయుక్తం పాయయేత్ కల్యముత్థితమ్
పయస్యా క్షీరకాకోలీ మృద్వీకా మధుకాని చ ౪౫
శర్కరామధుసంయుక్తం పానకం పైత్తికే జ్వరే
నీలోత్పలం పయస్యా చ సారివా మధుకం మధు ౪౬
పిప్పల్యో మరిచోశీరం లోధ్రం లాజా సశర్కరా
ఏతత్ క్షీరసమాయుక్తం ఖజేన మథితం పిబేత్ ౪౭
గర్భిణీ జ్వరితా క్షిప్రం పిత్తాత్తేన ప్రశామ్యతి
నలవఞ్జులమూలాని గున్ద్రామూలాని చాహరేత్ ౪౮
సహాం చ సహదేవాం చ మార్కవం పాటలిం తథా
క్షీరిణాం చ ప్రవాలాని తథా జమ్బ్వామ్రయోరపి ౪౯
ఉత్పలం సారివోశీరం చన్దనం పద్మపత్రకమ్
శ్లక్ష్ణాన్యేతాని పిష్టాని ప్రదేహః శీతలో భవేత్ ౫౦
పిత్తజ్వరహరో నార్యాస్తర్పణో ఘృతసంయుతః
యవపిష్టస్య కుడవో మఞ్జిష్ఠార్ధపలం తథా ౫౧

అమ్లప్రస్థశతే తైలం తైలప్రస్థం విపాచయేత్
దాహజ్వరహరం తైలం ప్రశస్తం జ్వరనాశనమ్ ౫౨
అథ శ్లేష్మజ్వరే నారీం రాస్నాక్వాథం సుశీతలమ్
క్షౌద్రేణ సహ సంయుక్తం పాయయేదితి కశ్యపః ౫౩
భద్రదారుకనిష్క్వాథో రాస్నాక్షౌద్రసమాయుతః
అథవా చన్దనక్వాథః పిప్పలీక్షౌద్రసంయుతః ౫౪
శ్లేష్మజ్వరహరః పేయో రాస్నావాసాఽమృతాశృతః
శ్రీపర్ణికామృతానాం తు నిష్క్వాథో మధుయోజితః ౫౫
పేయః సయష్టీమధుకో జ్వరే శ్లైష్మికపైత్తికే
మహతః పఞ్చమూలస్య క్వాథః శ్లైష్మికవాతికే ౫౬
రాస్నాకల్కసమాయుక్తః పేయః కల్యమితి స్థితిః
క్వాథో విదారిగన్ధాదేః శర్కరామధుయోజితః ౫౭
వాతపిత్తజ్వరే పేయ ఇతి హ స్మాహ కశ్యపః
పిత్తజ్వరే హిమా పేయా పథ్యా క్షీరమథాపి చ ౫౮
జీర్ణే పిత్తహరైః పక్వో యూషస్తు చణకైస్తథా
శ్లేష్మజ్వరే సుఖోష్ణా తు పేయా నార్యాః ప్రశస్యతే ౫౯
తథైవ ముద్గయూషోఽథ మౌలకో రస ఏవ చ
సుసాత్మ్యశ్చేతి కర్తవ్యో వ్యాధావస్మిన్ విశేషతః ౬౦
సంసృష్టే తు భిషక్ ప్రాజ్ఞో యోజయేత యథాబలమ్
సన్నిపాతసముత్థానే త్రిదోషశమనం హితమ్ ౬౧
అథ యా మద్యపా నారీ శృణు తస్యాశ్చికిత్సితమ్
వాతికే పైత్తికే వాఽపి శ్లైష్మికే చ విశాంపతే ౬౨
జ్వరే దద్యాత్ సురాం నార్యా జలేనార్ద్రేన యోజితామ్
సురయా వాసయిత్వైనాం తతః కల్పం ప్రదాపయేత్ ౬౩

హరేణుముద్గచుచ్చూనాం కర్కట్యాశ్చ రసేన తు
రసేన కిఞ్చిదమ్లేన లఘూన్యన్నాని భోజయేత్ ౬౪
లవణస్నేహహీనాని మృదూని సురభీణి చ
ఆహారేణ గదే భగ్నే మద్యస్యోపరమే కృతే ౬౫
యథోక్తా తు క్రియా పథ్యా యథాస్వమితి కశ్యపః
అతిసారే తు గర్భిణ్యాః సముత్పన్నే భిషగ్జితమ్ ౬౬
వాతికే పైత్తికే చైవ శ్లైష్మికే చ ప్రవక్ష్యతే
విరుద్ధాధ్యశనాజీర్ణైస్తథైవాత్యశనాదపి ౬౭
భయోద్వేగవిఘాతాద్వా సంఘాతాత్ పూరణాత్ క్షయాత్
కన్దమూలఫలైరామైర్దుష్టతోయనిషేవణాత్ ౬౮
రౌక్ష్యాద్బుభుక్షయా ఛోకాద్గుర్వభిష్యన్దిభోజనాత్
అబ్ధాతోశ్చ సద్రేకాదతీసారః ప్రవర్తతే ౬౯
ఆమాతిసారే సంజాతే పాచనాని ప్రదాపయేత్
కుటజస్య చ బీజాని ముస్తా పాఠా తథైవ చ ౭౦
అజమోదాఽథ సరలం తథా చాతివిషా శుభా
ఆమే శ్లేష్మాన్వితే పేయమేతత్ పిష్టం సుఖామ్బునా ౭౧
పాఠాచన్దనభాగశ్చ కుటజస్య ఫలాని చ
తథా చాతివిషా ముఖ్యా పిష్టమేతద్ధితామ్బునా ౭౨
ఆమే పిత్తాన్వితే పేయమితి హ స్మాహ కశ్యపః
హిఙ్గుసైన్ధవనాగాశ్చ బృహత్యౌ కౌటజం ఫలమ్ ౭3
తథా పిప్పలిమూలం చ ముఖ్యా చాతివిషా నృప
ఆమే వాతోత్థితే పేయమేతత్ పిష్టం సుఖామ్బునా ౭౪
బృహత్యాదిస్తు పాతవ్యః సన్నిపాతసముత్థితే
పక్వసంగ్రహణే పథ్యః సర్వేషామితి నిశ్చయః ౭౫

శ్లైష్మికే మధుసంయుక్తస్తణ్డులోదకసంయుతః
అమ్బష్ఠాదిగణః పేయో భిన్నవర్చోవిబన్ధనః ౭౬
అథవా కౌటజం పిష్ట్వా ఫలం క్షౌద్రేణ సంయుతమ్
ధాతకీ మరిచం లోధ్రం కట్వఙ్గం దేవదారు చ ౭౭
తణ్డులోదకసంయుక్తం శ్లేష్మాతీసారనాశనమ్
తణ్డులోదకపిష్టం వా కేసరం నలినస్య తు ౭౮
మధుయుక్తం పిబేన్నారీ శ్లేష్మాతీసారనాశనమ్
న్యగ్రోధాదిస్తు నిర్యూహః క్షౌద్రేణ మధురీకృతః ౭౯
పిత్తాతిసారశమనః కుశలైః పరికీర్తితః
కణా ధాతకిపుష్పం చ మధుకం బిల్వపేశికా ౮౦
శర్కరామధుసంయుక్తం పిత్తవృద్ధివినాశనమ్
పద్మం సమఙ్గమామ్రాస్థి మధుకం పద్మకేసరమ్ ౮౧
లోధ్రం మోచరసశ్చైవ శర్కరాక్షౌద్రసంయుతః
పిత్తాతిసారశమనో యోగ ఏష విధీయతే ౮౨
ఏరణ్డవర్గం ఖుడ్డాకం పఞ్చమూలం శృతం హితమ్
కాలాకట్వఙ్గసంయుక్తం వాతాతీసారనాశనమ్ ౮౩
పద్మం సమఙ్గమామ్రాస్థి బృహతీ బిల్వపేశికా
శ్లక్ష్ణపిష్టం పిబేద్దధ్నా వాతాతీసారనాశనమ్ ౮౪
పిప్పల్యో ధాతకీ పద్మం సమఙ్గా మోచజో రసః
మత్స్యణ్డికేన్ద్రధాన్యం చ పిష్టమేతన్నృపోత్తమ ౮౫
తణ్డులోదకసంయుక్తం సశూలే వాతికే హితమ్
ముస్తాబిల్వశలాటూని అనన్తా మధుకం తథా ౮౬
శ్లక్ష్ణపిష్టం పిబేద్దధ్నా సర్పిర్గుడసమాయుతమ్
వాతాతీసారశాన్త్యర్థం యథావదితి కశ్యపః ౮౭

పిప్పల్యో ధాతకీ లోధ్రం సమఙ్గా పద్మకేసరమ్
పద్మా మోచరసశ్చైవ దీర్ఘవృన్తతరోస్త్వచః ౮౮
కేసరం చేతి చూర్ణాని శ్లక్ష్ణాన్యేతాని చూర్ణయేత్
ఘృతం మత్స్యణ్డికా క్షౌద్రం లేహీభూతాని లేహయేత్ ౮౯
లేహః కల్యాణకస్త్వేష సర్వాతీసారనాశనః
కాశ్మర్యమూలత్వక్కల్కః శ్యామామూలం తథైవ చ ౯౦
యవాగూం దధిమణ్డేన సిద్ధామల్పఘృతాం పిబేత్
ప్రవాహికార్తాం సతతం తథా సంపద్యతే సుఖీ ౯౧
కిరాతతిక్తకం లోధ్రం యష్టీమధుకమేవ చ
ఫాణితం తిలకల్కశ్చ శర్కరామధుసంయుతమ్ ౯౨
తణ్డులోదకమిత్యేతత్ ప్రతిహన్తి ప్రవాహికామ్
కపిత్థబిల్వమాషాణాం కల్కానక్షసమాన్ పృథక్ ౯౩
తథా కోమలమోచాఽపి పిప్పలీశృఙ్గబేరయోః
అర్ధప్రస్థం భవేద్దధ్నో గౌడమద్యకృతః ఖటః ౯౪
ఘృతక్షౌద్రేణ సహితః పీతో హన్తి చిరోత్థితామ్
వాహికాం జీర్ణభక్షాయాః ప్రాణస్య బలవర్ధనః ౯౫
బాణమూలస్య నిష్కాథస్త్రపుషీబీజసంయుతః
శర్కరామధుసంయుక్తో రక్తాతీసారనాశనః ౯౬
పద్మం సమఙ్గా మధుకం చన్దనం పద్మకేశరమ్
పయసా మధుసంయుక్తం రక్తాతీసారనాశనమ్ ౯౭
తిలాన్ కృష్ణాన్ సమఙ్గా చ యష్టీమధుకముత్పలమ్
పిబేదామేన పయసా రక్తాతీసారనాశనమ్ ౯౮
మోచో రసస్తిలా లోధ్రముత్పలం కమలం తథా
పిబేత్ క్షీరేణ సంయుక్తం రక్తాతీసారనాశనమ్ ౯౯

పయస్యా చన్దనం లోధ్రం పద్మకేసరమేవ చ
పయసా మధుసంయుక్తం పిబేద్రక్తాతిసారిణీ ౧౦౦
రక్తం నిర్వాహతే యావత్ కృచ్ఛ్రాత్ సగుదవేదనమ్
కుప్యపాషాణతప్తేన పయసా భోజితాం తతః ౧౦౧
మధుకం ఘృతమణ్డేన త్వథైనామనువాసయేత్
గర్భిణ్యా వాతికీ యస్యా జాయతే పరికీర్తికా ౧౦౨
బృహతీబిల్వమానన్తైర్యూషం కృత్వా తు భోజయేత్
పరికీర్తికాయాం గర్భిణ్యాః పైత్తికాయామిదం హితమ్ ౧౦౩
మధుకం హంసపాదీ చ వితున్నకమథాపి చ
పాయయేన్మధుసంయుక్తం సుపిష్టం తణ్డులామ్బునా ౧౦౪
శ్లైష్మికాయాం తు కర్తవ్యం యథావత్తన్నిబోధత
కణ్టకారీ శ్వదంష్ట్రా చ అశ్వత్థం చేతి తత్ సమమ్ ౧౦౫
సంపన్నలవణం కృత్వా భోజయేత్ పాయయేదపి
శాలపర్ణీం పృశ్నిపర్ణీం బృహతీం కణ్టకారికామ్
బిల్వాగ్నిమన్థశ్యోనాకం కాశ్మర్యమథ పాటలిమ్ ౧౦౬
యూషం కృత్వా తు సంపన్నం భోజయేత్ పాయయేదపి
అథ చేదత్ర గర్భిణ్యా ముఖపాకో భవేదిహ ౧౦౮
హరిద్రాదారునిష్క్వాథం గ్రాహయేత్ కవలం తతః
తతః స్నేహేన కృత్వా తు తతః స్యాచ్చర్కరోదకమ్ ౧౦౯
లోధ్రోదకేన కృత్వా తు కుర్యాత్తత్రప్రతిసారణమ్
అనన్తాం చ సమఙ్గాం చ ఘృషీం మోచరసం తథా ౧౧౦
మధునా సహమశ్నీయాత్తతః సంపద్యతే సుఖీ
ఆక్షేపకే సముత్పన్నే తథైవాప్యపతానకే ౧౧౧
మాతులుఙ్గరసః పేయో బిడసైన్ధవసంయుతః

అగ్నిమన్థస్య నిర్యూహః క్వథితో వరుణస్య వా ౧౧౨
లావో వా తైత్తిరో వాఽపి రసః స్నిగ్ధః ప్రశస్యతే
పానార్థం వాతశమనో వాదూలో రస ఏవ చ ౧౧౩
అసంసృష్టే తు కర్తవ్యో విధిరేష సుఖావహః
పిత్తోపసృష్టే తు హితో జాఙ్గలో మధురో రసః ౧౧౪
శృతో మధురకైః సర్వైర్దాడిమామ్లసమాయుతః
వాతశ్లేష్మసముత్థే తు వ్యమ్లస్తు కటుకో రసః ౧౧౫
యవక్షారేణ సంయుక్తో జాఙ్గలః సతతం హితః
మృదవః పాణితాపాశ్చ పిత్తవర్జ్యే హితాస్తథా ౧౧౬
ఘృతసేకోఽథవా కార్యో జీర్ణే గర్భే విశేషతః
ఉష్ణో వా యది వా శీతో వ్యాధిమాసాద్య తత్త్వతః ౧౧౭
అథ ఛర్దిచికిత్సాం తు ప్రోచ్యమానాం నిబోధత
మాతులుఙ్గరసో లాజాః కోలమజ్జా తథాఽఞ్జనమ్ ౧౧౮
తథా దాడిమసారశ్చ శర్కరా క్షౌద్రమేవ చ
ఏష వాతాత్మికాం ఛర్దిం హన్తి లేహో విశేషతః ౧౧౯
దాడిమామ్లో రసః పక్వో హృద్యో లవణవర్జితః
వాతచ్ఛదిహరో రాజన్ మాహిషో వా సుసంస్కృతః ౧౨౦
శర్కరామధుసంయుక్తం లాజచూర్ణసమాయుతమ్
చాతుర్జాతకకల్కేన హృద్యం పుష్పైః సువాసితమ్ ౧౨౧
పిత్తచ్ఛర్దిప్రశమనం హితం తణ్డులధావనే
హితా లాజమయీ పేయా సితాక్షౌద్రేణ సంయుతా ౧౨౨
జాఙ్గలో వా రసః పథ్యః శర్కరామధురీకృతః
ఆమ్రజమ్బూప్రవాలాని సితాని సుశృతాని తు ౧౨౩
క్షౌద్రయుక్తాని పేయాని శ్లేష్మచ్ఛర్ద్యాం విశేషతః

భోజనార్థే హితం యూషం ముద్గైర్దాడిమసారితమ్ ౧౨౪
వ్యపేతస్నేహలవణం హృద్యం ఛర్దివినాశనమ్
సన్నిపాతసముత్థాయాం సంసృష్టాన్యవచారయేత్ ౧౨౫
క్రిమిజాయాం తు కర్తవ్యం యత్ పురస్తాత్ ప్రవక్ష్యతే
వర్షాభూమూలనిష్క్వాథం యోజయేద్భద్రదారుణా ౧౨౬
తత్ పిబేన్మధుసంయుక్తం శోఫం స్త్రీ పూర్వయా సహ
పిప్పల్యఙ్కోఠమూలాని వాజిలిఙ్గరసస్తథా ౧౨౭
దధి మాహిషమిత్యేతత్ కామలాయాశ్చికిత్సితమ్
మాతులుఙ్గరసః పేయః సైన్ధవేన సుయోజితః ౧౨౮
వాతికే హృది శూలే తు ప్రధాన ఇతి నిశ్చయః
ప్రియఙ్గవోఽథ పిప్పల్యో భద్రముస్తా హరేణవః ౧౨౯
క్షౌద్రం బదరచూర్ణం చ పిబేత్ పిత్తార్దితే హృది
పిప్పలీచూర్ణకల్కస్తు పత్రం చోచం ప్రియఙ్గవః ౧౩౦
మాతులుఙ్గరసశ్చైవ లేహః శ్లేష్మార్దితే హృది
కులీరశృఙ్గీ శరటం భార్గీ పిప్పల్య ఏవ చ ౧౩౧
వాతకాసహరో లేహో మాతులుఙ్గరసప్లుతః
మధూలికా తు గోక్షీరీ పిప్పలీ శర్కరా తథా ౧౩౨
ద్రాక్షాక్షౌద్రసమాయుక్తో లేహో వై పిత్తకాసహా
పిప్పల్యస్త్రిఫలా రాస్నా భద్రదారు సమాక్షికమ్ ౧౩౩
శ్లేష్మకాసహరో లేహః కుశలైః పరికీర్తితః
మధుకం శఙ్ఖచూర్ణం చ జీవలాక్షాఽథ మాక్షికమ్ ౧౩౪
లేహః శర్కరయా యుక్తః క్షతకాసవినాశనః
మయూరస్య తు రోమాణి శ్వావిచ్ఛల్యకయోరపి ౧౩౫
పిప్పలీతణ్డులాశ్చైవ కోలమూలం చ తత్సమమ్

చూర్ణితం మధుసర్పిర్భ్యాం లిహేచ్ఛ్వాసకఫాపహమ్ ౧౩౬
గుడో రాస్నాఽథ పిప్పల్యో ద్రాక్షా సమరిచా తథా
హరిద్రా చ సమఙ్గాని చూర్ణాన్యేతాని లేహయేత్ ౧౩౭
తైలేన శ్వాసకాసేషు తమకే చైవ పూజితః
అభయాఽఽమలకం వాఽపి శల్యకస్య త్వచా యుతమ్ ౧౩౮
అన్తర్గృహం సహోష్ట్రాస్థి దధితైలేన లేహయేత్
పిప్పల్యామలకీ ముస్తా తథా ఫాణితశర్కరా ౧౩౯
హరీతకీతి చూర్ణాని మధుతైలేన లేహయేత్
శమనం సర్వకాసానాం శ్వాసానాం చ ప్రశస్యతే ౧౪౦
భద్రదారుహరీతక్యౌ సైన్ధవం కుష్ఠమేవ చ
ఘృతం చ ఫాణితం చైవ లేహ ఊర్ధ్వానిలాపహః ౧౪౧
పిప్పలీ గైరికం భార్గీ హిఙ్గు కర్కటకీ తథా
సమాని చ భవేల్లేహో హిక్కాప్రశమనః స్త్రియాః ౧౪౨
పిప్పలీ పిప్పలీమూలం ముస్తా తగరమేవ చ
దీపనీయం భవేదేతత్ క్షీరేణ తు సమాక్షికమ్ ౧౪౩
శతావరీ దర్భమూలం మధుకం క్షీరమోరటః
పాషాణభేదకోశీరం కతకస్య ఫలాని చ ౧౪౪
ఏషాం క్వాథరసం కల్కం క్షీరం వా పాయయేద్భిషక్
మూత్రగ్రహేషు సర్వేషు సిద్ధమిత్యాహ కశ్యపః ౧౪౫
వాతగుల్మస్య భైషజ్యం యోనిగుల్మస్య చాప్యథ
యథావత్ పూర్వముద్దిష్టం సమాసేన చికిత్సితమ్ ౧౪౬
వాతికే పైత్తికే చైవ శ్లైష్మికే చ విశేషతః
చతుర్థే మాసి నారీణామిదం కుర్యాచ్చికిత్సితమ్ ౧౪౭
సర్పిర్భిరన్నపానైర్వా క్షీరేణేక్షురసేన వా

వామయేత్ ఫలయుక్తేన యథావదితి కశ్యపః ౧౪౮
చతురఙ్గులసిద్ధేన రసేన పయసాఽపి వా
విరేచయేత్తు మతిమాన్ య ఇచ్ఛేత్ సుఖమాత్మనః ౧౪౯
పూతీకపత్త్రైర్భృష్టైర్వా పుష్పైర్వాట్యాలకస్య వా
అమ్లాం యవాగూం ప్రపిబేన్నాతివేగా యథా భవేత్ ౧౫౦
ఏరణ్డపత్త్రం క్షీరేణ వాతరోగాన్వితా పిబేత్
వాతమూత్రవిరోధే తు శూలే వాఽపి సముత్థితే ౧౫౧
పఞ్చమే మాసి గర్భిణ్యా వ్యక్తామ్లలవణం తతః
ఆస్థాపనం హితం నార్యా మధురం చానువాసనమ్ ౧౫౨
గ్రన్థీనాం పిడకానాం చ శోథే చైవ విశామ్పతే
రోహిణ్యాం విద్రధౌ వాఽపి షష్ఠమాసే విశేషతః
యథాస్వం భేషజం కుర్యాద్దారుణం శాస్త్రపారగః ౧౫౩
పీనమాంసోపశమనం క్షారకార్మాగ్నికర్మ చ
భగ్నాస్థిశ్లేషణం చైవ శస్త్రకర్మ తథైవ చ ౧౫౪
సప్తమే మాసి నారీణాం సర్వమేతత్ ప్రయోజయేత్
దష్టా సర్పేణ పీతా వా యా విషం గర్భిణీ నృప ౧౫౫
వమనాదిర్విషఘ్నైస్తు సంసృష్టః స్యాదుపక్రమః
పాఠాఽమృతా సోమవల్కం ద్వే సహే కుటజం తథా ౧౫౬
క్షీరక్వథితమేతత్తు పేయం నార్యా విషాపహమ్
శిరీషం పాటలీమూలం తణ్డులీయకమేవ చ ౧౫౭
సిన్దువారితమూలం చ మూలం సహచరస్య చ
నిష్క్వాథ్య సాధయేత్పేయాం ప్రక్షుద్రాం విషనాశనీమ్ ౧౫౮
ఖడయూషాదికం చాపి యుక్త్యాఽన్నమశితం హితమ్
ద్వితీయే వక్ష్యతే యచ్చ స్థానే తచ్చాపి కారయేత్ ౧౫౯

గర్భిణీ దుర్బలాకారా యా భవత్యాసితా సతీ
జ్వరశ్చాభిద్రవత్యేనాం తస్యా గర్భో విపద్యతే ౧౬౦
బహు భుక్ట్వా తు యాఽత్యర్థం బహుశో బహుమూర్చ్ఛితా
భవేత్తస్యాః పతేద్గర్భో గర్భిణ్యాస్తు న సంశయః ౧౬౧
నేత్రే ముస్తోత్థితాకారే కర్ణౌ పాదౌ చ శీతలౌ
కేశాశ్చ జటిలా యస్యాస్తస్యా గర్భో విపద్యతే ౧౬౨
ఉపరిష్టాత్తు యో నాభ్యా ఉభే పార్శ్వే నిషేవతే
మధ్యే వా తిష్ఠతే నార్యాః సోఽపి గర్భో విపద్యతే ౧౬౩
రుక్ సన్ధిమోక్షే యస్యాః స్యాన్మృష్టాన్నే చారుచిస్తథా
నిశ్చేష్టస్వప్నకామాయాస్తస్యా గర్భో విపద్యతే ౧౬౪
సన్ధిశోథోఽఙ్గపాకశ్చ విక్రామశ్చ గురుర్భవేత్
యస్యాస్తస్యాః సుతో జాతో మ్రియతే నాత్ర సంశయః ౧౬౫
శోచన్త్యాః పరిదేవిన్యాః ప్రధ్యాయిన్యాస్తథైవ చ
అఙ్గులీస్ఫోటశీలాయా జాతః పుత్రో న జీవతి ౧౬౬
దుర్గన్ధి చ పయో యస్యా జటిలాశ్చ శిరోరుహాః
మలినాశ్చ తతస్తస్యా జాతః పుత్రో న జీవతి ౧౬౭
పూతిగన్ధి ముఖం యస్యాః శూలం చైవోపజాయతే
నిద్రా వాఽభిద్రవత్యేనాం మూఢగర్భా న జీవతి ౧౬౮
మయూరగ్రీవసంకాశం యా పశ్యతి హుతాశనమ్
శూనపాదముఖీ చైవ మూఢగర్భా న జీవతి ౧౬౯
పార్శ్వశూలం చ తృష్ణా చ సంజ్ఞానాశస్తథైవ చ
శ్వాసశ్చ వర్త్మరోధశ్చ యస్యాః సాఽపి న జీవతి ౧౭౦
కటిగ్రహో యోనిశూలం పూతిగన్ధి ముఖం తథా
సంజ్ఞానాశః ప్రలాపో వా గర్భిణ్యాః సా న జీవతి ౧౭౧

నాసా తు కాకవద్యస్యాః స్రస్తనేత్రా చ యా భవేత్
తథా శకున్తగన్ధా చ గర్భః శస్త్రేణ ముచ్యతే ౧౭౨
అజాశ్వగన్ధా శ్వేతా యా మాయూరం మాంసమిచ్ఛతి
గర్భస్తస్యాపి శస్త్రేణ నార్యా నిర్హ్రియతే నృప ౧౭౩
రక్తవస్త్రపరీధానా రక్తమాల్యానులేపనా
స్మయతే సా శయానా వా శ్మశానం యాఽధిరోహతి ౧౭౪
మూఢగర్భా సగర్భా వా గర్భిణీ సా వినశ్యతి
ఖరం వరాహం మహిషం శ్వానముష్ట్రం తథైవ చ ౧౭౫
స్వప్నేఽధిరోహతే యా తు సగర్భా సా వినశ్యతి
నిత్యస్నాతా చ మృష్టా చ శుక్లవస్త్రధరా శుచిః ౧౭౬
దేవవిప్రపరా సౌమ్యా గర్భిణీ తు సదా భవేత్
బహుపుత్రామనన్తాం చ ఈశ్వరీం ముదితాం తథా ౧౭౭
బ్రాహ్మీం చ సహదేవాం చ తథా చైవేన్ద్రవారుణీమ్
జీవకర్షభకౌ భార్గీం సమఙ్గాం చ తథైవ చ ౧౭౮
రోహపాదాన్ వటశుఙ్గానాత్మగుప్తాం తథైవ చ
అరిష్టం పూతనాం కేశీం శతవీర్యాం చ పార్థివ ౧౭౯
సహస్రవీర్యాం చైతాని ప్రాజాపత్యేన సంహరేత్
సందధేదథ పుష్యేణ ధారయేదుత్తరేషు చ ౧౮౦
త్రైవృతం తు మణిం కృత్వా తం శ్రోణ్యాం గర్భిణీ సదా
ప్రజాతా శిరసా రాజన్ ధారయేత్ కారయేత్తథా ౧౮౧
సూతికాయా విశేషేణ రక్షోఘ్నాని హితాని చ
జ్వరాద్యానాం వికారాణాం యత్ర యత్రేహ లక్షణమ్ ౧౮౨
అన్నాదానాం ప్రవక్ష్యామి తజ్జ్ఞేయం గర్భిణీష్వపి
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౧౮౩

ఇతి ఖిలేష్వన్తర్వత్నీచికిత్సితం నామ దశమోఽధ్యాయః ౧౦

సూతికోపక్రమణీయాధ్యాయ ఏకాదశః
అథాతః సూతికోపక్రమణీయం నామాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
ఉపక్రమం తు సూతానాం సవిశేషమతః పరమ్
సంప్రవక్ష్యామి కార్త్స్న్యేన తన్నిబోధ యథాక్రమమ్ ౩
గర్భాత్ ప్రభృతి సూతాయాం భిషగ్భవతి కార్యవాన్
కథం ను కాలే సంపూర్ణే సూయేదిత్యపరాపరమ్ ౪
ప్రాప్తే ప్రసవకాలే చ భయముత్పద్యతే యతః
అస్మిన్నేకః స్థితః పాదో భవేదన్యో యమక్షయే ౫
సూతాయాశ్చాపి తత్ర స్యాదపరా చేన్న నిర్గతా
ప్రసూతాఽపి న సూతా స్త్రీ భవత్యేవం గతే సతి ౬
దుష్ప్రజాతామయాః సన్తి చతుఃషష్టిరితి స్థితిః
యోనిర్భ్రష్టా క్షతా చైవ విభిన్నా మూత్రసఙ్గినీ ౭
సశోఫస్రావిణీ చైవ ప్రసుప్తా వేదనావతీ
పార్శ్వపృష్ఠకటీశూలం హృది శూలం విషూచికా ౮
ప్లీహా మహోదరత్వం చ శాఖావాతోఽఙ్గమర్దకః
భ్రక్షేపకో హనుస్తమ్భో మన్యాస్తమ్భోఽపతానకః
మక్కల్లో విద్రధిః శోఫః ప్రలాపోన్మాదకామలాః ౯
దౌర్బల్యం భ్రమలీ కార్శ్యం భక్తద్వేషోఽవిపాచకః
జ్వరాతిసారౌ వైసర్పశ్ఛర్దిస్తృష్ణా ప్రవాహికా ౧౦
హిక్కా శ్వాసశ్చ కాసశ్చ పాణ్డుర్గుల్మశ్చ రక్తజః
ఆనాహాధ్మాపనే చోభే వర్చోమూత్రగ్రహావపి ౧౧

ముఖరోగోఽక్షిరోగశ్చ ప్రతిశ్యాయగలగ్రహౌ
రాజయక్ష్మాఽర్దితం కమ్పః కర్ణస్రావః ప్రజాగరః ౧౨
ఉష్ణవాతో గ్రహావాధస్తనరోగోఽథ రోహణీ
వాతాష్ఠీలా వాతగుల్మరక్తపిత్తవిచర్చికాః ౧౩
ఇత్యేతే సూతికారోగాశ్చతుఃషష్టిరుదాహృతాః
తేభ్యః సర్వేభ్య ఏవాసౌ రక్షితవ్యా కథం త్వితి ౧౪
తద్విదామపి సమోహో భిషజాముపజాయతే
కిం పునర్యేఽల్పమతయః పరతన్త్రోపశిక్షితాః ౧౫
తస్మాత్సునిశ్చితార్థేన తద్విద్యేనాఽనుదర్శినా
అప్రమత్తేన సంభావ్యం సూతికానాముపక్రమే ౧౬
తదుపక్రమసామాన్యం విశేషాపక్రమం తథా
వక్ష్యామి వ్యాసతో దేశవిదేశకులసాత్మ్యతః ౧౭
ప్రజాతమాత్రామాశ్వాస్య సృతాం శక్లా విజావికా
న్యుబ్జాం శయానాం సంవాహ్య పృష్ఠే సంశ్లిష్య కుక్షిణా ౧౮
పీడయేద్ఘట్టముదరం గర్భదోషప్రవృత్తయే
మహతాఽదుష్టపట్టేన కుక్షిపార్శ్వే చ వేష్టయేత్ ౧౯
తేనోదరం స్వసంస్థానం యాతి వాయుశ్చ శామ్యతి
చర్మావనద్ధామాసన్దీం బలాత్తైలోష్ణపూరితామ్ ౨౦
అప్యాసీత సదా సూతా తథా యోనిః ప్రసీదతి
ప్రియఙ్గుకానాం కృసరైః స్వభ్యక్తాం స్వేదయేత్తతః ౨౧
స్విన్నాముష్ణామ్బునా స్నాతాం విశ్రాన్తాం విగతక్లమామ్
కుష్ఠగుగ్గుల్వగురుభిర్ధూపయేద్ఘృతసంయుతైః ౨౨
తతోఽగ్నిబలవద్వీక్ష్య త్ర్యహం పఞ్చాహమేవ వా
మణ్డానుపానమన్వక్షం పిబేత్ స్నేహం హితాశినీ ౨౩

స్నేహవ్యపరమేఽశ్నీయాదల్ప స్నేహామసైన్ధవామ్
యవాగూం త్ర్యహమేవాత్ర పిప్పలీనాగరాశ్రితామ్ ౨౪
స్యాద్వ్యపేతౌషధా పశ్చాత్సస్నేహలవణోత్తరా
కులత్థయూషః సస్నేహలవణామ్లస్తతః పరమ్ ౨౫
తథైవ జాఙ్గలరసః శాకానీమాని చాప్యతః
ఘృతభృష్టాని కూష్మాణ్డమూలకైర్వారుకాణి చ ౨౬
స్నేహస్వేదౌ చ సేవేత మాసమేకమతన్ద్రితా
ఉష్ణోదకోపచారం చ స్వస్థవృత్తమతః పరమ్ ౨౭
త్రివిధం దేశమాశ్రిత్య వక్ష్యామి త్రివిధం విధిమ్
ఆనూపదేశే భూయిష్ఠం వాతశ్లేష్మాత్మకా గదాః ౨౮
తత్రాభిస్యన్ధభూయస్త్వాదాదౌ స్నేహో విగర్హితః
మణ్డాదిరత్ర కర్తవ్యః సంసర్గోఽగ్నిబలావహః ౨౯
స్వేదో నివాతశయనం సర్వముష్ణం చ శస్యతే
నియతం జాఙ్గలే దేశే వాతపిత్తాత్మకా గదాః ౩౦
తదత్ర స్నేహసాత్మ్యత్వాత్ స్నేహాదిః స్యాదుపక్రమః
కార్యః ప్రజాతమాత్రాయా విశేషశ్చాత్ర బుధ్యతే ౩౧
కుమారప్రసవే తైలం కుమారీప్రసవే ఘృతమ్
పిబేజ్జీర్ణే యవాగూం చ దీపనీయోపసంస్కృతామ్ ౩౨
పఞ్చాహం సప్తరాత్రం వా తతో మణ్డాద్యుపక్రమః
దేశే సాధారణే చాస్యా హితః సాధారణో విధిః ౩౩
వైదేశ్యాశ్చ ప్రయచ్ఛన్తి వివిధా మ్లేచ్ఛజాతయః
రక్తం మాంసస్య నిర్యూహం కన్దమూలఫలాని చ ౩౪
కులసాత్మ్యం చ బుధ్యేత యస్మిన్ యస్మిన్ యథా యథా
ఔచిత్యాత్ కులసాత్మ్యస్య తత్తథైవానువర్తతే ౩౫

అతో నైకాన్తికత్వాచ్చ సూతికోపక్రమస్య చ
దేశం చ జాతిసాత్మ్యం చ సంప్రధార్య ప్రయోజయేత్ ౩౬
ఉక్తం తద్వ్యాధిభైషజ్యం దుష్ప్రజాతోపచారికే
కేషాంచిదిహ వక్ష్యామి వ్యాధీనామత ఉత్తరమ్ ౩౭
సర్వేషామేవ రోగాణాం జ్వరః కష్టతమో మతః
తదస్యాదౌ విధిం వక్ష్యే నిదానాకృతిభేషజైః ౩౮
షడ్విధస్తు ప్రసూతానాం నారీణాం జాయతే జ్వరః
నిజాగన్తువిభాగేన నిదానం తస్య మే శృణు ౩౯
వేగసంధారణాద్రౌక్ష్యాద్వ్యాయామాదత్యసృక్క్షయాత్
శోకాదత్యగ్నిసంతాపాత్ కట్వమ్లోష్ణాతిసేవనాత్ ౪౦
దివాస్వప్నాత్ పురోవాతాద్గుర్వభిష్యన్దిభోజనాత్
స్తన్యాగమాద్గ్రహాబాధాదజీర్ణాద్దుష్ప్రజాయనాత్ ౪౧
జ్వరః సంజాయతే నార్యాః షడ్విధో హేతుభేదతః
స ఏవ పూర్వరూపేషు వ్యభిచీర్ణో విరోధిభిః ౪౨
సంసృష్టైః స్నేహశీతామ్బుస్నానపానాశనాదిభిః
సన్నిపాతజ్వరో ఘోరో జాయతే దురుపక్రమః ౪౩
తస్య తీవ్రాభిరార్తిభిః ప్రతతం వాహనశ్రమైః
శైథిల్యం చాగతే దేహే సంక్షుబ్ధేష్వనిలాదిషు ౪౪
క్లాన్తేష్విన్ద్రియమార్గేషు సారశూన్యేషు ధాతుషు
ఏకోఽపి దోషః కుపితః కృచ్ఛ్రతో వహతే మహత్ ౪౫
పరిజీర్ణం యథా వస్త్రం మలదిగ్ధం సమన్తతః
క్లేశేన శోధ్యతే తజ్జ్ఞైః ప్రదృశ్య తత్తదాశ్రయమ్ ౪౬
తథా శరీరం సూతాయాః పరిక్లిష్టం పరిస్రుతమ్
భృశం దోషబలైర్దిగ్ధం క్లేశేన పరిశోధ్యతే ౪౭

యథా చ జీర్ణం భవనం సర్వతః శ్లథబన్ధనమ్
వర్షవాతవికమ్పానామసహం స్యాత్తథావిధమ్ ౪౮
తథా శరీరం సూతాయాః స్విన్నం ప్రస్రవణశ్రమైః
వాతపిత్తకఫోత్థానాం వ్యాధీనామసహం భవేత్ ౪౯
దోషైరేవ శరీరాణి ధార్యన్తే సర్వదేహినామ్
తేషు క్షీణేషు సూతాయా జ్వరః సంతాపలక్షణః ౫౦
దేహం సన్తాపయత్యాశు శుష్కేన్ధనమివానలః
తద్ధేతుమాత్రవృద్ధానాం దోషాణాం తు యథోచ్చ్రయమ్ ౫౧
కుర్యాదుపశమం ధీమాన్ ధాతూనాం చ ప్రసాదనమ్
షడ్భిర్మాసైః ప్రసూతాయా ధాతవో రుధిరాదయః ౫౨
ప్రత్యాగచ్ఛన్త్యరోగాయా యథాస్వం పరిసంస్థితిమ్
ఏతచ్చాన్యచ్చ సంచిన్త్య చికిత్సాం సంప్రయోజయేత్ ౫౩
అతః పరం జ్వరాణాం తు లక్షణం సంప్రవక్ష్యతే
విషమోష్మాఽఙ్గమర్దశ్చ జృమ్భథూ రోమహర్షణమ్ ౫౪
కషాయవిరసాస్యత్వం శీతద్వేషోష్ణకామతే
దన్తహర్షః ప్రలాపశ్చ శుష్కోద్గారః ప్రజాగరః ౫౫
ఆధ్మానమఙ్గసంకోచో వాతజ్వరనిదర్శనమ్
తృష్ణా దాహః ప్రలాపశ్చ వమథుః కటుకాస్యతా ౫౬
పీతాస్యనఖదన్తాక్షివిణ్మూత్రత్వం చ లక్ష్యతే
కణ్ఠస్య శోషః సర్వం చ ప్రదీప్తమివ మన్యతే ౫౭
భ్రమః శీతాభిలాషశ్చ పిత్తజ్వరనిదర్శనమ్
ఉష్ణాభికామతా కాసః శిరోరుగ్గాత్రగౌరవమ్ ౫౮
మన్దోష్మతా ప్రతిశ్యాయః శుక్లమూత్రపురీషతా
నిద్రా తన్ద్రీర్హిమద్వేషః ష్ఠీవనం మధురాస్యతా ౫౯

గాత్రసాదోఽన్నవిద్వేషః కఫజ్వరనిదర్శనమ్
ముహుః శీతం ముహుర్దాహో ముహురూష్మా సమోఽసమః ౬౦
కృచ్ఛ్రవిణ్మూత్రవాతత్వం వాతాఙ్గాన్తాభిసంజనమ్
దాహస్తృష్ణా ప్రలాపశ్చ పిత్తాద్విక్షిప్తచిత్తతా ౬౧
గురుత్వం కణ్ఠసంరోధః కఫాచ్చ ప్రతిశీతతా
సన్నిపాతజ్వరస్యైతల్లక్షణం సముదాహృతమ్ ౬౨
తృతీయేఽహ్ని చతుర్థే వా నార్యాః స్తన్యం ప్రవర్తతే
పయోవహాని స్రోతాంసి సంవృతాన్యభిఘట్టయేత్ ౬౩
కరోతి స్తనయోః స్తమ్భం పిపాసాం హృదయద్రవమ్
కుక్షిపార్శ్వకటీశూలమఙ్గమర్దం శిరోరుజామ్ ౬౪
ఏతత్ స్తన్యాగమోత్థస్య జ్వరస్యోక్తం స్వలక్షణమ్
స హి పీయూషసంశుద్ధౌ క్రమమాత్రేణ తిష్ఠతి ౬౫
గ్రహావలోకితత్రాసవాతాఘాతావధూననైః
జ్వర్యతే చేత్ ప్రసూతా స్త్రీ తస్య వక్ష్యామి లక్షణమ్ ౬౬
ఉద్వేపకో నిష్టననం చక్షుషో విభ్రమః శ్రమః
కమ్పనం హస్తనేత్రాణాం హారిద్రముఖనేత్రతా ౬౭
క్షణేన శ్యావతాఙ్గానాం క్షణేన చ సవర్ణతా
సుప్రబోధః సహ--క్రోశః కేశలుఞ్చనమ్ ౬౮
పవనజ్వరరూపాణి భూయిష్ఠాని కరోతి చ
విధిర్గ్రహఘ్నోఽస్య హితః క్రమో యశ్చానిలజ్వరే ౬౯
శ్లేష్మాభిష్యన్దినీం స్థూలామక్లిన్నామల్పనిఃస్రుతామ్
విదగ్ధభక్తాం స్నిగ్ధాం చ లఙ్ఘనేనోపపాదయేత్ ౭౦
రూక్షాం నిఃస్రుతరక్తాం చ కృశాం వాతజ్వరాదితామ్
క్షుత్తృష్ణాభిహతాం క్లాన్తాం శమనేనోపపాదయేత్ ౭౧

తస్యాస్తదహరేవేహ పేయాదిః క్రమ ఇష్యతే
లఙ్ఘితాయాశ్చ మణ్డాదిరిత్యేష ద్వివిధః క్రమః ౭౨
పేయా హి దీపత్యగ్నిం ధాతూన్ సంశమయత్యపి
గర్భదోషావశేషఘ్నో మణ్డో దోషవిపాచనః ౭౩
తస్మాత్ పేయా చ మణ్డశ్చ క్రమాదౌ విహితౌ హితౌ
అకృతశ్చ కృతశ్చైవ ద్విస్త్రిర్యూషరసౌ తథా ౭౪
స్వేదోఽపతర్పణం యుక్త్యా పాచనౌషధసేవనమ్
కషాయోఽభ్యఞ్జనం సర్పిర్జ్వరఘ్నః పరమో విధిః ౭౫
శీతోపవాసే వ్యాయామమాయాసమహితాశనమ్
తద్ధేతుసేవనం చైవ క్షిప్రం జ్వరబలావహమ్ ౭౬
గర్భాశయే చ్యుతే నార్యా దోషాస్తదనుగామినః
చ్యవన్తి తస్మాద్వమనం నస్యం బస్తిర్విరేచనమ్ ౭౭
న కార్యమల్పదోషాయాః శరీరే పరిసంస్థితే
తదేవ యుక్తితః కార్యం వీక్ష్య దోషబలాబలమ్ ౭౮
వమన వా విరేకం వా తీక్ష్ణ తీక్ష్ణౌషధాన్వితమ్
న హ్యతిచ్యుతదోషాయాం జ్వరితాయాః ప్రశస్యతే ౭౯
సంతప్తే తూష్మణా దేహే ధాతవః పరిపాచితాః
భూయస్తీక్ష్ణౌషధం ప్రాప్య గచ్ఛేయురమితాం గతిమ్ ౮౦
ఉత్క్లిశ్యమానే హృదయే కఫే చాప్యురసి స్థితే
కఫజ్వరే క్షమే దేహే విదధ్యాద్వమనం మృదు ౮౧
అరుచౌ కణ్ఠసంరోధే కఫే చైవ శిరోగతే
అశక్యమానే కవలే నస్యం తత్ర విధాపయేత్ ౮౨
సంసర్గపాచితే దోషే జ్వరే చ మృదుతాం గతే
పఞ్చాహాత్ సప్తరాత్రాద్వా కషాయమవచారయేత్ ౮౩

పాచనీయం తు పఞ్చాహాత్ సప్తాహాదానులోమికమ్
కఫపిత్తజ్వరే దద్యాత్ పఞ్చాహే శమనౌషధమ్ ౮౪
స్వభావత్రైక్ష్ణ్యాదల్పేన కాలేన పరిపచ్యతే
దుర్బలత్వాచ్చ ధాతూనాం చ్యుతత్వాదామయస్య చ ౮౫
వాతజ్వరే జితేఽభ్యఙ్గైస్తథైవ రసభోజనైః
పక్వాశయస్థే విమలే విదధ్యాదానులోమికమ్ ౮౬
భోజయేల్లఘు చాప్యన్నం తనుభిర్జాఙ్గలై రసైః
యశ్చ నైవం శమం యాతి వాతపిత్తాత్మకో జ్వరః ౮౭
సర్పిస్తం శమయేదాశు దావాగ్నిమివ తోయదః
విమలేఽగ్నౌ మృదౌ సర్పిరేవ పరాయణమ్ ౮౮
స్నేహవధ్యాస్తు భూయిష్ఠం వ్యాధయో దుష్ప్రజాతయః
సన్నిపాతజ్వరే నార్యా మారుతే చ బలీయసి ౮౯
సంస్కృతం రసయూషాభ్యాం పురాణం సర్పిరిష్యతే
తత్ర వాతజ్వరే తావత్ ప్రవక్ష్యామి చికిత్సితమ్ ౯౦
క్రవ్యాదానాం చ మాంసాని ధాన్యమాషతిలా యవాః
దశమూలమపామార్గభణ్టీరణ్డాటరూషకాః ౯౧
అశ్వగన్ధాం శ్వదంష్ట్రాం చ వంశపత్రం చ సంహరేత్
ఇత్యేష సంకరస్వేదః సకరీషోఽమ్లసంయుతః ౯౨
వాతజ్వరేఽవచార్యః స్యాత్ సంసర్గాదౌ సుఖావహః
ద్వే పఞ్చమూల్యౌ వృశ్చీవమేకేషీకాం పునర్నవామ్ ౯౩
సహస్రవీర్యాం నాదేయీం శతవీర్యాం శతావరీమ్
విశ్వదేవాం శుకనసం సహదేవాం సనాకులీమ్ ౯౪
రాస్నాఽజగన్ధే పూతీకం దేవాహ్వం దేవతాడకమ్
బలే ద్వే హంసపాదీం చ క్వాథార్థముపసంహరేత్ ౯౫

కృష్ణాగరుం వ్యాఘ్రనఖం శతపుష్పాం పలఙ్కషామ్
కాయస్థాం చ వయస్థాం చ చోరకం జటిలాం జటామ్ ౯౬
అపేతరాక్షసీం యక్షగుహాం మహోగ్రష్టలోమికామ్
హరేణుకాం హైమవతీం కైరవం సువహాం వచామ్ ౯౭
వృశ్చికాలీం చ భార్గీం చ శ్యామాం శిగ్రుం చ కల్కశః
సంహృత్య తైలం విపచేద్వాతజ్వరనిబర్హణమ్ ౯౮
మహతః పఞ్చమూలస్య పిబేత్ క్వాథం ససైన్ధవమ్
పేయో విదారిగన్ధాయా నిష్క్వాథో వా ససైన్ధవః ౯౯
రాస్నాం సరలదేవాహ్వయష్టీమధుకసంయుతామ్
బృహతీం సరలం దారుం భార్గీం వరుణకం తథా ౧౦౦
ఏరణ్డమూలం రాస్నాం చ వృశ్చికాలీం చ సంహరేత్
ఏతదుత్క్వథితం కోష్ణం పిబేద్వాతజ్వరాపహమ్ ౧౦౧
పిబేదన్తరపానం చ బిల్వమూలశృతం జలమ్
పఞ్చముష్టికయూషేణ యుక్తామ్లలవణేన చ ౧౦౨
భుఞ్జీత భోజనం కాలే జాఙ్గలానాం రసేన వా
యవకోలకులత్థానాం పఞ్చమూలద్వయస్య చ ౧౦౩
క్వాథే దధియవక్షారచవ్యచిత్రకనాగరైః
పిప్పలీభిశ్చ తత్ సిద్ధం సర్పిర్జ్వరహరం పిబేత్ ౧౦౪
వాతశ్లేష్మవిబన్ధఘ్నం గ్రహణీదీపనం పరమ్
శ్యామాతిల్వకసిద్ధేన సర్పిషా చ విరేచయేత్ ౧౦౫
స చేద్వాతోల్బణత్వాచ్చ వేపథుర్నోపశామ్యతి
స్వభ్యక్తాముష్ణతైలేన ధూపయేత్ సురదారుణా ౧౦౬
సుఖోష్ణైరమ్లపిష్టైశ్చ సర్వగన్ధైః ప్రలేపయేత్
స్యోనాకవాసావంశానాం తర్కార్యేరణ్డయోస్తథా ౧౦౭

అపామార్గస్య కాశ్మర్యా భఙ్గోష్ణామ్లేఽవగాహయేత్
సుఖావగాఢామాశ్వస్తాం మాంసాద్యాజినకమ్బలైః ౧౦౮
కుష్ఠగుగ్గులుధూపేన ఘృతమిశ్రేణ ధూపయేత్
ఉష్ణాని చాన్నపానాని --- ౧౦౯
ఉష్ణో వర్జ్యశ్చ పవనః పిత్తే చోష్ణం విరుధ్ద్యతే
అతీక్ష్ణోపద్రవం తస్మాత్ పిత్తజ్వరముపక్రమేత్ ౧౧౦
కషాయతిక్తమధురైః ప్రదేహాభ్యఙ్గనౌషధైః
శార్ఙ్గిష్ఠాం మరువాం పాఠాం నక్తమాలం సవత్సకమ్ ౧౧౧
నిమ్బమారగ్వధోశీరమాసుతం మధునా పిబేత్
స్థిరాద్యం పఞ్చమూలం చ కేసరం సకశేరుకమ్ ౧౧౨
గోపీం పర్పటకోశీరం ధాన్యకం చేతి సాధయేత్
పాదావశిష్టం తచ్ఛీతం పిబేత్ సమధుశర్కరమ్ ౧౧౩
ముస్తద్విసారివోశీరయష్టికాలోధ్రపద్మకైః
ససప్తపర్ణైరష్టాఙ్గైర్వార్యర్ధాఢకమాప్లుతమ్ ౧౧౪
తన్నిశాముషితం పూతం పాతవ్యం శర్కరాయుతమ్
కర్షేణ కటురోహిణ్యాః శ్లక్ష్ణపిష్టేన చాన్వితమ్ ౧౧౫
సర్వాభిషవరాజోఽయం సర్వజ్వరనివారణః
మృద్వీకా నాగపుష్పం చ మరిచాన్యథ శర్కరా ౧౧౬
పత్రమేలా చ చవ్యం చ పానకం పైత్తికే జ్వరే
భద్రశ్రీస్తిన్దుకో ముస్తా పయస్యా మధుకం వచా ౧౧౭
కషాయ ఏషాం పాతవ్యో జ్వరాతీసారనాశనః
పిబేన్ముద్గరసం వాఽపి పృశ్నిపర్ణీస్థిరాయుతమ్ ౧౧౮
సారివాచన్దనోశీరద్రాక్షాపద్మకసాధితమ్
లాజపేయాం పిబేచ్ఛర్దిమూర్చ్ఛాదాహజ్వరాపహామ్ ౧౧౯

ముద్గయూషేణ వాఽశ్నీయాన్మధురేణ రసేన వా
మధుకం కేసరం గోపీ నిమ్బపత్రం కశేరుకమ్ ౧౨౦
శర్కరామధుసంయుక్తో లేహో ముఖవిశోధనః
శాన్తవేగే జ్వరే చాస్యై దద్యాన్మృదు విరేచనమ్ ౧౨౧
చతురఙ్గులమృద్వీకాత్రివృత్కల్కేన బుద్ధిమాన్
ప్రదిహేద్దారుసంయుక్తైస్తాలీసోశీరచన్దనైః ౧౨౨
మధుకస్య చ కల్కేన కల్కేన తగరస్య చ
తైలమభ్యఞ్జనం సిద్ధం పీతం జ్వరమపోహతి ౧౨౩
పటోలస్య గుడూచ్యాశ్చ రోహిణ్యారగ్వధస్య చ
చన్దనస్య చ కల్కేన సిద్ధం సర్పిర్జ్వరాపహమ్ ౧౨౪
చన్దనాద్యేన వా సిద్ధం పటోలాద్యేన వా ఘృతమ్
పాయయేత్తిక్తసర్పిర్వా తిత్తిరాద్యమథాపి వా ౧౨౫
అమ్లాని చాన్నపానాని తథోష్ణకటుకాని చ
పిత్తజ్వరే వివర్జ్యాని ప్రత్యనీకాని చాచరేత్ ౧౨౬
సమ్యక్సంసర్గయోగేన భగ్నవేగం కఫజ్వరమ్
జయేద్భైషజ్యపానైశ్చ సర్పిషాఽభ్యఞ్జనేన చ ౧౨౭
బృహత్యౌ పుష్కరం దారు పిప్పల్యో నాగరం శటీ
క్వాథమేషాం పిబేదుష్ణమాదౌ దోషవిపాచనమ్ ౧౨౮
ద్విపఞ్చమూలీం భార్గీం చ కర్కటాఖ్యాం దురాలభామ్
నాగరం పిప్పలీం దారుం పిబేద్వా సైన్ధవాన్వితమ్ ౧౨౯
పటోలం ధాన్యకం ముస్తా మూర్వా పాఠా నిదిగ్ధికా
కషాయ ఏషాం పాతవ్యః షడఙ్గో మధుసంయుతః ౧౩౦
నాగరామరదారుభ్యాం శృతముష్ణం పిబేజ్జలమ్
బాలమూలకయూషేణ జాఙ్గలానాం రసేన వా ౧౩౧

కటూష్ణద్రవ్యయుక్తేన మన్దస్నిగ్ధేన భోజయేత్
పిబేద్గోమూత్రసంయుక్తం త్రివృత్కల్కవిరేచనమ్ ౧౩౨
కాలే కల్యాణకం సర్పిః పిబేద్వా దాశమౌలికమ్
లాక్షా ముస్తా హరిద్రే ద్వే శతాహ్వే భద్రరోహిణీ ౧౩౩
దేవపుష్పా వచా దారు సరలం చేతి తైః సమైః
పచేత్తైలం తదేతేన కుర్యాదభ్యఞ్జనం భిషక్ ౧౩౪
కుష్ఠాగరువ్యాఘ్రనఖం మాంసీ ధాన్యకసామకమ్
వక్రం హరేణుం హ్రీబేరం స్థౌణేయం కేసరం త్వచమ్ ౧౩౫
ఏలే ద్వే సరలం దారు మూర్వా కాలానుసారివా
బర్హిష్ఠం శతపుష్పా చ పృథ్వీకా దేవపుష్పకమ్ ౧౩౬
ఏతైర్హి సమభాగైస్తు తైలం ధీరో విపాచయేత్
ఏతదభ్యఞ్జనాదేవ కఫజ్వరమపోహతి ౧౩౭
శేషం వాతజ్వరహితం కార్యమత్ర చికిత్సితమ్
మధురాణ్యన్నపానాని స్నిగ్ధాని చ గురూణి చ ౧౩౮
కఫజ్వరే వివర్జ్యాని ప్రత్యనీకాని చాచరేత్
సన్నిపాతజ్వరస్యాతః ప్రవక్ష్యామి చికిత్సితమ్ ౧౩౯
స సర్వలక్షణోఽసాధ్యః కృచ్ఛ్రసాధ్యోఽల్పలక్షణః
బలహీనస్య నష్టాగ్నేః సర్వథా నైవ సిద్ధ్యతి ౧౪౦
కిమఙ్గ సూతికానాం తు క్షీణధాతుబలౌజసామ్
తథాఽపి యత్నమాతిష్ఠేదానృశంస్యాద్భిషగ్వరః ౧౪౧
సన్నిపాతేషు దోషేషు యో దోషో బలవాన్ భవేత్
తమేవాదౌ ప్రశమయేచ్ఛేషదోషమతః పరమ్ ౧౪౨
అల్పాన్తరబలేష్వేషు దోషేషు మతిమాన్ భిషక్
శ్లేష్మాణమాదౌ శమయేత్ స హ్యేషామనుబన్ధకృత్ ౧౪౩

గురుత్వాత్కృచ్ఛ్రపాకిత్వాదూర్ధ్వకాయాశ్రయాత్తథా
తస్మాజ్జ్వరేణ దుర్దిష్టం వాతపిత్తకఫాత్మకే ౧౪౪
తస్యాం తస్యామవస్థాయాం తత్తత్ కార్యం చికిత్సితమ్
సామాన్యేన తు వక్ష్యామి తద్విశేషం భిషగ్జితమ్ ౧౪౫
కుశకాశశ్వదంష్ట్రార్కసుధైరణ్డపరూషకైః
--- న్నయవద్రోణం చర్మణ్యాస్తీర్య యుక్తితః ౧౪౬
స్వేదయేత్ సూతికాం తత్ర గురుప్రావరణావృతామ్
నాగరం దశమూలం చ కట్వఙ్గం దారుకద్వయమ్ ౧౪౭
పిప్పల్యస్త్రిఫలా భార్గీ కర్కటాఖ్యా దురాలభా
ససైన్ధవః కషాయోఽయం జ్వరే పూర్వాపరాహ్ణికే ౧౪౮
మధుహిఙ్గుసమాయుక్తో దేయః సాయాహ్నికే జ్వరే
పటోలముస్తామధుకరోహి --- ౧౪౯
సర్పిషా సహ పాతవ్యం సన్నిపాతేఽనిలోత్తరే
ఏతదేవ త్రిఫలయా యుక్తం చ సురదారుణా ౧౫౦
పాయయేన్మధునాఽలోడ్య సన్నిపాతే కఫోత్తరే
ఏలామధూకమధుకశీతపాకీపరూషకైః ౧౫౧
త్రిఫలాసారివాపాఠామఞ్జిష్ఠాచతురఙ్గులైః
పిత్తోత్తరే త్వభిన్యాసే పిబేత్ సమధుశర్కరమ్ ౧౫౨
భార్గీ శృఙ్గీ త్రివృద్దన్తీ దశమూలీ దురాలభా
కట్వఙ్గం త్రిఫలా శుణ్ఠీ పిప్పలీ చేతి తైః శృతమ్ ౧౫౩
క్వాథం ససైన్ధవక్షారం పాయయేచ్చానులోమికమ్
గోమూత్రయుక్తాం త్రివృతాం కేవలాం వా వచాం పిబేత్ ౧౫౪
అనులోమం గతే దోషే సంజాతే గ్రహణీబలే
--- తతః సర్పిర్వా సాధు సంస్కృతమ్ ౧౫౫

మధుకేనాతివిషయా రోహిణ్యా భద్రదారుణా
సిద్ధం సర్పిః పిబేత్ కాలే సన్నిపాతజ్వరాపహమ్ ౧౫౬
కల్యాణకం మహాన్తం వా పఞ్చగవ్యమథాపి వా
శీతోష్ణైరౌషధైస్తైలం సర్వైరేవోపసంస్కృతమ్ ౧౫౭
అభ్యఞ్జనం విధాతవ్యం యచ్చాన్యత్త్రిమలాపహమ్
హరీతక్యా ప్రియంగ్వా చ మాలత్యాఽఽమలకేన చ ౧౫౮
ముఖప్రక్షాలనం కార్యం వాసయా ఖదిరేణ వా
శ్లక్ష్ణపిష్టం తథాఽమ్రాస్థి రసాఞ్జనసమన్వితమ్ ౧౫౯
దన్తమాంసౌష్ఠజిహ్వానాం ప్రధానం ప్రతిసారణమ్
సన్తప్యమానే శిరసి దధిసర్జరసాక్తతైః ౧౬౦
సాశ్వగన్ధైర్మధుయుతైర్లలాటముపలేహయేత్
లఘ్వన్నకృతసంసర్గే నిరష్టాహపరే జ్వరే ౧౬౧
సంసర్గే సన్నిపాతే వా సప్రలాపేఽనిలోత్తరే
సశూలబద్ధవిణ్మూత్రే సశ్వాసే చ విశేషతః ౧౬౨
పురాణసర్పిః సంస్కారో విధేయో జాఙ్గలో రసః
దశమూలకులత్థానాం యవానాం కువలస్య చ ౧౬౩
కులీరశృఙ్గ్యా రాస్నాయాః శటీపుష్కరమూలయోః
భార్గ్యా దురాలభాయాశ్చ నిర్యూహే సాధు సాధితః ౧౬౪
తేనాస్య విగుణో వాయుర్జ్వరశ్చాస్య ప్రశామ్యతి
పాచనీయైరుపక్రాన్తే భగ్నవేగే సతి జ్వరే ౧౬౫
పక్వావశేషే చ మలే బలే మన్దత్వమాగతే
పేయం సుశీతం సక్షౌద్రమిదం సంశమనద్వయమ్ ౧౬౬
పిప్పలీ సదురాలమ్భా మృద్వీకా వా సపిప్పలీ
గుడూచ్యామలకానాం చ స్వరసే సాధితం ఘృతమ్ ౧౬౭

కల్కేన సారివాశుణ్ఠీలోధ్రదాడిమచన్దనైః

తద్ధి మఙ్గల్యకం నామ విషమజ్వరనాశనమ్ ౧౬౮

జ్వరాణాం చాపి సర్వేషామేతదేవామృతోపమమ్

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః

ఇతి ఖిలేషు సూతికోపక్రమణీయో నామైకాదశోఽధ్యాయః

అథ జాతకర్మోత్తరాధ్యాయో ద్వాదశః

అథాతో జాతకర్మోత్తరమధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

అథ ఖలు శిశోర్జాతస్య తత్కర్మణ్యభినిర్వృత్తే ప్రథమ ఏవ మాసి కృతరక్షాహోమమఙ్గలస్వస్త్యయనస్య సూర్యోదయదర్శనోపస్థానం ప్రదోషే చన్ద్రమసః ౩

చతుర్థే మాసి స్నాతాలఙ్కృతస్యాహతవాససా సంవీతస్య ససిద్ధార్థకమధుసర్పిషా రోచనయా చాన్వాలబ్ధస్య ధాత్ర్యా సహస్తగృహాన్నిష్క్రమణం దేవతాగారప్రవేశనం చ । తత్రాగ్నిం ప్రజ్వలన్తం ఘృతాక్షతైరభ్యర్చ్య బ్రహ్మాణమీశ్వరం విష్ణుం స్కన్దం మాతౄశ్చాన్యాని చ కులదైవతాని గన్ధపుష్పధూపమాల్యోపహారైర్మక్ష్యైశ్చ బహుభిర్బహువిధైః సంపూజ్య తతో బ్రాహ్మణవాచనం కృత్వా తేషామాశిషో గృహీత్వాఽభివాద్య చ గురూన్ పునః స్వమాగారం ప్రవిశేత్ । ప్రవిష్టం చైనమనేన మన్త్రేణాభ్యుక్ష్య భిషగ్వర్తేత ౪

శరచ్ఛతం జీవ శిశో త్వం దేవైరభిరక్షితః

ద్విజైరప్యాశిషా పూతో గురుభిశ్చాభినన్దితః ఇతి ౫

షష్ఠే మాసి పుణ్యాహేఽభ్యర్చ్య దేవతాం ద్విజాంశ్చ భోజనేన సన్తర్ప్య దక్షిణాభిః స్వస్తి వాచ్య చ గృహమధ్యే వాస్తుమధ్యే వా శుచౌ దేశే గోమయేనాద్భిశ్చ చతుర్హస్తమాత్రం స్థణ్డిలముపలిప్య మణ్డలం చతురస్రం వా హిరణ్యసువర్ణరజతతామ్రకాంస్యశీసాయసాని మణయో ముక్తాప్రవాలాదయః సర్వే సర్వాణి ధాన్యాని వ్రీహయః సర్వసతాలేష్టక క్షీరదధిఘృతమధుగోమయగోమూత్రకార్పాసాదీని బాలక్రీడనకాని పిష్టమయాని తద్యథా--గోగజోష్ట్రాశ్వగర్దభమహిషమేషచ్ఛాగమృగవరాహవానరరురుశరభసింహవ్యాఘ్రకపితరక్షువృకకూర్మమీనశుకసారికాకోకిలకల-
విఙ్కచక్రవాకహంసక్రౌఞ్చసారసమయూరక్రకరచకోరకపిఞ్జలచరణాయుధవర్తకాకారాణి శైలకగృహకరథకయానకస్యన్దనకశల్లికాజిఝ్ఝరికాఖైరికేశీకాతుమ్బికాదుష్ప్రవాహ-

కభద్రకసంచోల్లకపీఠప --- న్ధికాదుహితృకాకుమారకగోలగన్దుకాదీన్యన్యాని చ స్త్రీకౌతుకానీతి భిషక్ తస్య

మణ్డలం సన్నిధాయ వసుధాయై అర్ఘ్యం దత్త్వాఽనేన మన్త్రేణ ౬

త్వమగ్రజా త్వం ప్రభవాఽవ్యయా చ

లోకస్య ధాత్రీ సచరాచరస్య ।

త్వమీజ్యసే త్వం యజసే మహీహ

మాత్రేఽవ నః పాహి కుమారమేనమ్ ౭

తం బ్రహ్మ అనుమన్యతాం స్వాహా । తతస్తం మణ్డలమధ్యే తథైవ స్నాతమలఙ్కృతమహతవాససం కుమారం ప్రాఙ్ముఖముపవేశయేన్ముహూర్తం ముహూర్త_ముపవిశ్య యద్ధస్తాభ్యాం ప్రథమం గృహ్ణీత పరిమృశేద్వా కృష్యాద్వా తద్భాగీ భవిష్యతీతి హృది నిమిత్తం కృత్వోత్థాప్యోత్తరకాలమవహితయా ధాత్ర్యాఽన్వితః కుమారేణ వా ఏతైరేవ క్రీడనకైస్తైజసైరితరైశ్చ లఘుభిరఖరైరతీక్ష్ణైరవక్త్రఘ్మైరనవోపస్కరైరాకర్షణాహరణశక్తై రుచిభిర్ఘోషవద్భిర్వినోద్యమానః సోపాశ్రయాస్తరణోపేతాయాం భూమౌ ప్రతిదినమభ్యాసార్థం సకృదుపవిశేదితి ౮

తత్ర శ్లోకాః--

ఉపలిప్తే శుచౌ దేశే శస్త్రతోయాగ్నివర్జితే

ఉపవిష్టం సకృచ్చైనం న చిరాత్ స్థాపయేద్ బుధః ౯

స్తైమిత్యం కటిదౌర్బల్యం పృష్ఠభఙ్గః శ్రమో జ్వరః

విణ్మూత్రానిలసంరోధాధ్మానం చాత్యుపవేశనాత్ ౧౦

ఆసీనస్యాతిబాలస్య సతతం భూమిసేవనాత్

ఆసన్నాన్యేవ దుఃఖాని నిర్ఘాతం గాత్రభేదనమ్ ౧౧

నిర్ఘాతాజ్జర్జరాఙ్గత్వం వేదనా జ్వరసంభవః

తతో న వృద్ధిర్బాలస్య కఠోరాఙ్గత్వమేవ చ ౧౨

మక్షికాక్రిమికీటానాం వేలాఝఝ్ఝానిలస్య చ

సర్పాఖునకులాదీనాం గమ్యో భవతి నిత్యశః ౧౩

తస్మాన్నాతిచిరం నైకో న బాలో న చ రోగితః

ఉపవేశ్యో భవేద్బాలో నాపుణ్యాహకృతాదికః ౧౪ ఇతి

తస్మిన్నేవ మాసి వివిధానాం ఫలానాం ప్రాశనం భిషగనుతిష్ఠేత్ । తద్ధి దన్తజాతస్యాన్నప్రాశనం దశమే వా మాసి ప్రశస్తేఽహని ప్రాజాపత్యే నక్షత్రేఽభ్యర్చ్య దేవతాం బ్రాహ్మణాంశ్చ సమాంసేనాన్నేన దక్షిణావతా స్వస్తి వాచ్య గోమయోపలిప్తే స్థణ్డిలే దర్భానాస్తీర్య సుమనసోఽవకీర్య చతుర్షు స్థానేషు గన్ధమాల్యాలఙ్కృతాన్ పూర్ణకలశాన్ స్వస్తికాంశ్చ స్థాప్య క్రీడనకవిహితాని పూర్వవదుపకరణాని సర్వాణ్యేవోపకల్ప్య లావకకపిఞ్జలతిత్తిరచరణాయుధానామన్యతమస్య మాంసేనాన్యైశ్చ విచిత్రసుసంస్కృతకామికైర్వ్యఞ్జనైః సముదితమన్నపానం మధ్యే నిధాయ తతో భిషక్ సుతమలఙ్కృతమహతవస్త్రపరిహితమనుష్ఠితరక్షావిధానం కుమారం ప్రాఙ్ముఖః ప్రత్యఙ్ముఖముపవేశ్యాగ్నిం ప్రజ్వాల్యాన్నం సర్వవ్యఞ్జనోపేతం గృహీత్వాఽనేన మన్త్రేణ జుహుయాత్ ౧౫

యథా సురాణామమృతం నాగేన్ద్రాణాం యథా సుధా

తథాఽన్నం ప్రాణినాం ప్రాణా అన్నం చాహుః ప్రజాపతిమ్ ౧౬

తదుద్భవస్త్రివర్గశ్చ లోకాశ్చైవ యథా హ్యమీ

జుహోమి తస్మాత్త్వయ్యన్నమగ్నేఽమృతసుఖోపగమ్ ౧౭

ప్రజాపతిరనుమన్యతాం స్వాహా । హుతశేషస్యాఙ్గుష్ఠమాత్రం సుమృదితం కృత్వాలభ్య బాలం తతోఽస్య ముఖే దద్యాత్త్రీణి పఞ్చ వా వారాన్ ప్రాశ్యోపస్పృశేచ్చైనమ్ ఉత్థాప్యోర్ధ్వం ద్వాదశమాసికస్యాన్నమభిలషతోఽల్పశశ్చమాని దద్యాదితి

౧౮

తత్ర శ్లోకాః--

శాలీనాం షష్టికానాం వా పురాణానాం విశేషతః

తణ్డులైర్నిస్తుషైర్భృష్టైః క్షాలితైః సాధితా ద్రవాః ౧౯

సస్నేహలవణా లేహ్యా బాలానాం పుష్టివర్ధనాః

గోధూమానాం తథా చూర్ణం యవానాం వాఽపి సాత్మ్యతః ౨౦

విడఙ్గలవణస్నేహైః పక్వోష్ణం లేహనం హితమ్

భృశం భిన్నపురీషస్య కోద్రవానాం నిధాపయేత్ ౨౧

మృద్వీకామధుసర్పీంషి దద్యాత్ పిత్తాత్మనః సదా

మాతులుఙ్గరసోపేతం వాతే సలవణాశనమ్ ౨౨

ఏకాన్తరం ద్వ్యన్తరం వా దేశాగ్నిబలకాలవిత్
యదా వా క్షుధితం పశ్యేత్తద్రైనమ్ సాత్మ్యమాశయేత్ ౨౩
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి ఖిలేషు జాతకర్మోత్తరం నామ ద్వాదశోఽధ్యాయః

అథ కుక్కుణకచికిత్సితాధ్యాయస్త్రయోదశః
అథాతః కుక్కుణకచికిత్సితం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
యదా మాతా కుమారస్య మధురాణి నిషేవతే
మత్స్యం మాంసం పయః శాకం నవనీతం తథా దధి ౩
సురాసవం పిష్టమయం తిలపిష్టామ్లకాఞ్జికమ్
అభిష్యన్దీని సర్వాణి కాలే కాలే నిషేవతే ౪
భుక్త్వా భుక్త్వా దివా శేతే విసంజ్ఞా చ విబుధ్యతే
తస్య దోషాః ప్రకుపితా దూరం గత్వా చ తిష్ఠతే ౫
దోషేణావృతమార్గాయాస్తతః స్తన్యం చ దుష్యతే
ప్రదుష్టదోషసంజ్ఞం తు యదా పిబతి దారకః ౬
లవణామ్లనిషేవిత్వాన్మాతాపుత్రౌ రసాదిహ
ఆహారదోషాతస్యాస్తు బాలస్యానన్నభోజినః ౭
అనుప్రవేశాదాక్షేపాదుష్టసత్త్వావనాదపి
జాయతే నయనవ్యాధిః శ్లేష్మలోహితసంభవః ౮
అభీక్ష్ణమస్రం స్రవతే న చ క్షీవతి దుర్మనాః
నాసికాం పరిమృద్నాతి కర్ణం వాఞ్ఛతి దుఃఖితః ౯
లలాటమక్షికూటం చ నాసాం చ పరిమర్దతి
నేత్రే కణ్డూయతేఽభీక్ష్ణం పాణినా చాప్యతీవ తు ౧౦

స ప్రకాశం న సహతే అశ్రు చాస్య ప్రవర్తతే
వర్త్మని శ్వయథుశ్చాస్య జానీయాత్తం కుక్కుణకమ్ ౧౧
తస్య చికిత్సితం శ్రేష్ఠం వ్యాఖ్యాస్యామి యథా తథా
ధాత్రీం తు తస్య వామయేద్యుక్తం చైవ విపాచయేత్ ౧౨
తస్యా వాన్తవిరిక్తాయా నిర్దుహ్య చ స్తనావుభౌ
భోజనాని చ సర్వాణి యథాయుక్తం ప్రదాపయేత్ ౧౩
పథ్యం భుఞ్జీత ఖాదేత విపరీతం చ వర్జయేత్
ప్రయతా శుద్ధవస్త్రా స్యాదక్లిష్టాఽమలినా తథా ౧౪
తతో వర్త్మని బాలస్య నిర్భుజ్యాథ ప్రమృజ్య చ
నిర్ముచ్య రుధిరం దుష్టం కుర్యాద్ధీరోఽవసేచనమ్ ౧౫
ఏరణ్డం రోహిషం చైవ త్వక్క్షీరీం వరుణం తథా
నిష్క్వాథమేతత్ కృత్వా చ కుమారం పరిషేచయేత్ ౧౬
ఫణిజ్ఝకస్య పత్రాణి సురసస్య చ పీడయేత్
జాతిప్రసన్నామణ్డేన యష్టీమధుకమేవ చ ౧౭
ఏతదాశ్చోతనం తస్య శారదేన జలేన తు
త్ర్యహమేతత్ ప్రయుఞ్జీత ద్వ్యహం వాఽపి విధానవిత్ ౧౮
నే కరాజస్య పత్రాణి బిల్వస్యాచ్ఛవనాం తథా
సురాగ్రమణ్డసంపిష్టం శ్రేష్ఠమాశ్చోతనం మతమ్ ౧౯
కోలాన్యుత్క్వాథ్య కల్కం వా యష్టీమధుకసంయుతమ్
నేత్రామయే ముఖాలేపః కశ్యపస్తత్ప్రశంసతి ౨౦
నేకరాజీం చ నీలీం చ సురసం గౌరసర్షపాః
హరిద్రాం చైవ తత్ సర్వం కల్కం కుర్వీత భాగశః ౨౧
ఏతదాలేపనం కుర్యాద్రోగఘ్నం నయనామయే
వేదనామక్షిరోగం చ క్షిప్రమవాపకర్షతి ౨౨

హరిద్రాత్వచమాహృత్య పిప్పలీం చాథ భాగశః
వరప్రసన్నయా మణ్డం కుర్యాదఞ్జనవర్తికామ్ ౨౩
పిల్లికా చోపలేపశ్చ నేత్రయోస్తేన శామ్యతి
అథాస్యాశ్చ్యోతనం కుర్యాత్ సౌవీరకమనుత్తమమ్
ప్రపౌణ్డరీకం లోధ్రం చ హరిద్రాం శర్కరాం మధు ౨౪
పరిషేకో భవేచ్ఛ్రేష్ఠో జలేనోష్ణేన యోజయేత్
అక్షిరోగేషు సర్వేషు యోగ ఏష ప్రశస్యతే ౨౫
ఆచార్యానుమతం శ్రేష్ఠం రాత్రౌ చైనం ప్రయోజయేత్
ఆటరూషకపత్రాణి మధూకం సైన్ధవం తథా ౨౬
పుణ్డరీకస్య పత్రాణి తథా నీలోత్పలాని చ
సుఖోదకేన సంయుక్తః పరిషేకో హితో భవేత్ ౨౭
కఫాత్మకే త్వభిష్యన్దే సిద్ధమేతం నరాధిపః
అమృతాయాస్తు నిష్క్వాథే కుష్ఠం చ గుడమేవ చ ౨౮
వినీయ పిష్టం తోయేన పరిషేకోఽక్షిరోగిణామ్
పరిషేకాస్తు బలానాం దన్తజన్మని యే మయా ౨౯
కీర్తితాస్తే ప్రయోక్తవ్యాః పరిభూతాక్షిరోగిషు
గవ్యేన మధునా పిష్ట్వా శఙ్ఖేన సహ సైన్ధవమ్ ౩౦
సప్తరాత్రం ప్రలేప్యం తు తేన స్రోతసమఞ్జనమ్
తం పిష్ట్వా గుడికాం కృత్వా ఛాయాయాం పరిశోషయేత్ ౩౧
పుష్యే సర్వాస్తు సిద్ధాస్తా గుడికాః పత్రసన్నిభాః
పృశ్నిపర్ణ్యాస్తు భాగౌ ద్వావంశుమత్యాస్తథా భవేత్ ౩౨
త్రయశ్చైవోరుపూగస్య బృహత్యా భాగమేవ తు
రజసశ్చాయసశ్చాథ తథా తామ్రాయసస్య చ ౩౩
అజాక్షీరేణ పిష్ట్వా తు శోషయేద్ గుటికాం కృతామ్

అజానాం లిణ్డికాభిస్తాః శమీపత్రైశ్చ ధూపయేత్ ౩౪
తథైవార్ద్రాశ్చ శుష్కాశ్చ బాలానామక్షిరోగకే
రసాఞ్జనం చ యన్ముఖ్యం హరిద్రాత్వచమేవ చ ౩౫
ప్రసన్నయాఽఞ్జనం త్వేతత్ కుర్యాదఞ్జనవర్తికామ్
పిప్పలీం శృఙ్గబేరం చ సమభాగాని పేషయేత్ ౩౬
సురాగ్రేణ తతః కుర్యాత్ పిల్లికాఞ్జనవర్తికామ్
అథవాఽతిభవేన్నేత్రశూలం బాలస్య లక్షయేత్ ౩౭
స్తబ్ధనేత్రశ్చ దృశ్యేత తత్రేమం విధిమాచరేత్
పిప్పలీం శృఙ్గబేరం చ పర్ణాని సురసస్య చ ౩౮
కాలమాలకపర్ణాని తథైవ చ కుఠేరకమ్
తం ప్రపిష్య సురాగ్రేణ కుర్యాదఞ్జనవర్తికామ్ ౩౯
పిల్లికాముపదేహం చ న చిరాదేవ నాశయేత్
కపిత్థస్యాథ బిల్వస్య ఖదిరస్య చ పేషయేత్ ౪౦
అజాక్షీరస్య పాత్రం చ తతః శ్చ్యోతనముత్తమమ్
కపిత్థస్యాఽటజీనాం చ పత్రాణి సురసస్య చ ౪౧
అజాక్షీరేణ పిష్టాని కుర్యాదాశ్చ్యోతనం భిషక్
మధుకం పర్వతీయాం చ హరిద్రాం పేషయేత్ సమామ్ ౪౨
అజాక్షీరేణ తత్ కుర్యాదాశ్చ్యోతనమనుత్తమమ్
సర్పిర్మణ్డం సురాగ్రం చ ఐన్ద్రీం చన్దనమేవ చ ౪౩
సలిలేన ప్రపిష్టాని కుర్యాదఞ్జనవర్తికామ్
పద్మకం చోత్పలం చైవ మధుకం చ ప్రపేషయేత్ ౪౪
అక్షిరోగే ముఖాలేపమజాక్షీరేణ శర్కరామ్
శృఙ్గబేరోఽథ మఞ్జిష్ఠా కార్పాసకులకాని చ ౪౫
సలిలేన ప్రపిష్టాని ముఖాలేపనముత్తమమ్

త్రిఫలామఞ్జనం చైవ తథైవ చ రసాఞ్జనమ్ ౪౬
మధునా సమభాగాని కుర్యాదాశు రసక్రియామ్
పిప్పలీం శృఙ్గబేరం చ మరిచాని తథాఽఞ్జనమ్ ౪౭
త్రిఫలాం శఙ్ఖనాభిం చ సైన్ధవం తామ్రజం రజః
ఏతే భాగాః సమాః పిష్టాశ్ఛాయాయాం గుడికాః కృతాః ౪౮
శోషయిత్వా వికారేషు నైకజేషు ప్రదాపయేత్
తిమిరే తోయసంసృష్టా కోథకే మార్కవేన తు ౪౯
రసేన పిష్ట్వా సిద్ధస్య ద్రాక్షాక్షుద్రోదకేన తు
గుడికా కోకిలా నామ చక్షుర్వ్యాధిషు సంమతా ౫౦
హితభోజిషు యోక్తవ్యా బాలేషు భిషగుత్తమైః
నిర్యాసో నక్తమాలస్య ఘృతమణ్డేన సాధితః ౫౧
స్తన్యక్షీరేణ తిమిరే కణ్డౌ చైవ హితో భవేత్
సువర్ణగైరికం లాక్షా సైన్ధవం మరిచాని చ ౫౨
సశర్కరం త్రికటుకం గుటికాం హ్యుపకల్పయేత్
ఏషా లోహితికా నామ గుడికా తు స్మృతా బుధైః ౫౩
ప్రయోక్తవ్యాఽక్షిసంరమ్భే క్షిప్రం నిర్వాణమిచ్ఛతా
పిప్పల్యస్త్రిఫలా చైవ వచా కటుకరోహిణీ ౫౪
షడేతాః సమభాగాః స్యుః సప్తమం తామ్రజం రజః
జలపిష్టా భవేదేతాః సూర్యతప్తాః పునః పునః ౫౫
గుడికాః కారయేత్తా హి ఛాయాయాం పరిశోషయేత్ ౫౬
రూక్షాం ఘృతేన పిష్టాం దుగ్ధేనాజేన కోథకే దద్యాత్
పాశవరసేన తిమిరే రాజిషు మధుకేన దేయా తు ౫౭
కోథకే మర్మజే సర్వా సర్వాభిష్యన్ద ఏవ చ
సైన్ధవేన సమాయుక్తా హన్యాత్ కణ్డూం జలాన్వితా ౫౮

ద్వీపిశత్రోశ్చ పత్రాణి నిష్కాథ్యముపహారయేత్
ఏతేన చాక్షిరోగం తు కోష్ణేన పరిషేచయేత్ ౫౯
సరలం మధుకం చైవ దేవదారుం చ పేషయేత్
కల్కేనైతేన వదనం వేదనాసు ప్రలేపయేత్ ౬౦
రసాఞ్జనం తార్క్ష్యశిలాం క్షౌద్రేణ సహ సంయుతామ్
ఆశ్చ్యోతనం ప్రయుఞ్జీత నేత్రావ్యాధివినాశనమ్ ౬౧
శర్కరాం శృఙ్గబేరం చ స్తన్యం గోపిత్తమేవ చ
రసాఞ్జనం సమధుకం కుర్యాదాశ్చ్యోతనం భిషక్ ౬౨
హరిద్రాం శఙ్ఖనాభిం చ సలిలేన ప్రపేషయేత్
క్షీరస్య మాత్రయా చైవ కుర్యాదాశ్చ్యోతనం హితమ్ ౬౩
హరిద్రాం పర్వతీయాం తు సూర్యతేజసి పాచయేత్
తామ్రపట్టేషు పిష్టాం చ సారసేనావసేచయేత్ ౬౪
శీతం చ పరిపూతం చ స్తన్యేన సహ సంయుతమ్
ఆశ్చ్యోతనం ప్రయుఞ్జీత నేత్రవ్యాధివినాశనమ్ ౬౫
సర్పిషశ్చ భవేద్భాగః క్షౌద్రేణ ద్విగుణం భవేత్
తత్కాలే ప్రలిపేద్బాలో నేత్రవ్యాధౌ ప్రముచ్యతే ౬౬
హరిద్రాం శఙ్ఖనాభిం చ భద్రముస్తం చ కాఢకమ్
పిష్ట్వా వ్యాఘ్రనఖం చైవ మధుకం చైవ భాగశః ౬౭
శిరీషబీజం ప్రథమం తాభ్యాం కుర్వీత పూపికామ్
తామ్రపాత్రే సతైలాస్తాః సూర్యతేజసి పాచితాః ౬౮
ద్వాదశేఽహ్ని నివాతే చ నీరజస్కాః ప్రయత్నతః
శిలామయే తతో భాణ్డే తైలం తాం చైవ పూపికామ్ ౬౯
ఆతురాణ్యథ నేత్రాణి తైలేనానేన పూరయేత్
వ్యాధిమాశు నృణాం హన్తి ప్రయోగశ్చేత్ ప్రశస్యతే ౭౦

హరీతకీమామలకీం హరిద్రాం గిరిజామపి
మధుకం చ సమం సర్వం సలిలేన ప్రపేషయేత్ ౭౧
ఏతదాశ్చ్యోతనం ముఖ్యం వ్యాధీనాం శమనం హితమ్
స్థవిరాణాం శిశూనాం చ ఏతదాశ్చ్యోతనం హితమ్ ౭౨
హరిద్రాశకలీకానామార్ద్రాణాం కర్షమావపేత్
తామ్రపాత్రే మితం దద్యాత్ సారమస్యాఢకం మితమ్ ౭౩
దశభాగావశేషం తు మృద్వగ్నిముపసాధితమ్
శీతం చ పరిపూతం చ ముఖ్యమాశ్యోతనం హితమ్ ౭౪
శకలీకమథాక్షీణాం ధారయేన్నయనామయే
గ్రీవాయాముత్తమాఙ్గే వా తథా రోగాత్ ప్రముచ్యతే ౭౫
ఆలజ్కతకమూలాణి వాస్తుకస్య యవస్య చ
ఆఘృష్య నవ ఏషాం తు మూర్ద్ని కుర్వీత కణ్టకాన్ ౭౬
అక్షిరోగం శిరోరోగం సర్వమేతేన శామ్యతి
బలామతిబలాం చైవ త్రివృతాం చైవ గర్భిణీ ౭౭
సవ్యే పాణిపుటే కృత్వా పీడయేత్తమపూర్వశః
తం రసం క్షౌద్రసంసృష్టం కణ్ఠమస్యాః ప్రలేపయేత్ ౬౭
సపిప్పలీశృఙ్గబేరాం హరితాలమనఃశిలామ్
రసాఞ్జన తార్క్ష్యశిలాం సుమనాకోరకాణి చ ౭౯
సప్తమోఽత్ర గుడస్యాంశో మధునా సహ పేషితః
ఏషా కల్యాణికా నామ సర్వరోగరసక్రియా ౮౦
మరిచం శృఙ్గబేరం చ సమభాగాని కారయేత్
దధినాఽమ్లేన పిష్ట్వా తు తామ్రపట్టం ప్రలేపయేత్ ౮౧
సప్తరాత్రం ప్రలిప్యైవ తతో దధ్నా ప్రపేషయేత్
వర్త్యోఽథ తనుకాః కార్యా దద్యాత్ కౌతుకమఞ్జనమ్ ౮౨

మృదుపూర్వమదోషం తు మాత్రాయుక్తం చ భేషజమ్
సాదేశ్యాత్తత్కులీనాం చ కుర్యాద్బాలే భిషక్ క్రియామ్ ౪౭
కటుకీయా హి కేచిత్ స్యాన్మధురీయాస్తథాఽపరే
మృదు తస్మై ఉపక్రామ్యంస్తీక్ష్ణమప్యల్పమాచరేత్ ౮౪
ఇతి వార్యోవిదాయేదం మహీపాయ మహానృషిః
శశంస సర్వమఖిలం బాలానామథ భేషజమ్ ౮౫
లోధ్రం సయష్టీమధుకం తు పిష్టం
ఘృతేన భృష్టం తు నిబధ్య వస్త్రే
క్వాథం గుడూచ్యాః పరిమృజ్య తప్తే
నిహన్తి సర్వాక్షిగతాన్వికారాన్ ౮౬
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౮౭
ఇతి వృద్ధకాశ్యపీయాయాం సంహితాయాం కుక్కుణకచికిత్సాధ్యాయస్త్రయోదశః ౧౩

అథ విసర్పచికిత్సితాధ్యాయశ్చతుర్దశః
అథాతో వైసర్పచికిత్సితం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
కశ్యపం భిషజాం శ్రేష్ఠమాదిత్యసమతేజసమ్
హుతాగ్నిహోత్రమాసీనమపృచ్ఛద్ వృద్ధజీవకః ౩
భగవన్ మణ్డలీభూతం త్వగ్రక్తం మాంసమేవ చ
విదహన్ దృశ్యతే వ్యాధిరాశీవిషవిషోపమః ౪
దుఃసహః సుకుమారాణాం కుమారాణాం విశేషతః
తస్య దారుణరూపస్య దీప్తాగ్నిసమతేజసః ౫
సముత్పత్తిం చ రూపం చ చికిత్సాం చ మహామునే
వక్తుమర్హసి తత్త్వేన బాలానాం హితకామ్యయా ౬

ఇతి పృష్టః స శిష్యేణ ప్రోవాచేదం మహామునిః
దక్షక్రోధాద్భగవతో రుద్రస్యామితతేజసః ౭
సందష్టౌష్ఠపుటస్యోష్ఠాద్యద్రక్తం ప్రాపతద్ భువి
లోహితాజ్కో౨భవత్తస్మాద్వైసర్పశ్చాగ్నిసన్నిభః ౮
తస్మాన్నిర్దాహినావేతౌ భృశం పీడాకృతౌ నృణామ్
వివిధం సర్పణాద్దేహే వైసర్పస్తు నిరుచ్యతే ౯
క్షతాద్భగ్నాదథోత్పిష్టాదామచ్ఛేదాద్విధారణాత్
దధ్యమ్లమన్దకసురాశుక్తసౌవీరకస్య చ ౧౦
తిలమాషకులత్థానాం పలాణ్డోర్లశునస్య చ
గ్రామ్యానూపౌదకానాం చ మాంసానామతిసేవనాత్ ౧౧
విరోధిగుర్వభిష్యన్దపూతిపర్యుషితాశనాత్
దివాస్వప్నాదజీర్ణాచ్చ శాకపిష్టాన్న సేవనాత్ ౧౨
విషోపహతవాయ్వమ్బువస్త్రపానాన్న సేవనాత్
ఏవమాదిభిరప్యన్యైర్దుష్టా వాతాదయః శిశోః ౧౩
వైసర్పం జనయన్త్యాశు రక్తాదీన్ సంప్రదూష్య తు
ఏవమేవ ప్రకుపితైర్దోషైర్దుష్టం యదా పయః ౧౪
సేవతే తస్య తద్దోషాద్వైసర్పః సంప్రజాయతే
వాతికః పైత్తికశ్చైవ శ్లైష్మికో ద్వన్ద్వజాస్త్రయః ౧౫
సన్నిపాతాచ్చ సప్తైతే వైసర్పాః సముదాహృతాః
న వినా రక్తపిత్తాభ్యాం వైసర్పో జాతు జాయతే ౧౬
రక్తాశ్రయో రక్తభవః పిత్తం రక్తే వ్యవస్థితమ్
తస్మాద్రక్తావసేకో౨త్ర భేషజం పరముచ్యతే ౧౭
బలకాలవయోదోషదేశదేహవ్యపేక్షయా
లక్షణాన్యత ఊర్ధ్వం తు ప్రవక్ష్యామ్యనుపూర్వశః ౧౮

హేతుభిః పూర్వముద్దిష్టైర్యదా ప్రకుపితోఽనిలః
రక్తాదీన్యభిదూష్యాశు వై --- ౧౮
వాతరక్తజ్వర --- స్ఫోటాంశ్చైప న -- యేత్
ఊర్ధ్వాధఃశుద్ధదేహానాం బహిర్మార్గాశ్రితే మలే
ఆదితశ్చాల్పదోషాణాం క్రియాం కుర్యాదిమాం భిషక్

లఙ్ఘయిత్వా యథాకాలం కషాయైః సముపక్రమేత్
ప్రదేహైః పరిషేకైశ్చ స్నేహైరభ్యఞ్జనైరపి

రక్తావసేకైః పథ్యైశ్చ పానాన్నౌషధసేవనైః
వాతవైసర్పిణం పూర్వమనుబన్ధవిశేషతః

పురాణం ప్రపురాణం వా కౌమ్భం వా పాయయేద్ ఘృతమ్
తైలం సలవణం చాస్య క్షిప్రమభ్యఞ్జనే హితమ్

ఆరనాలేన సురయా బలయా వా విపాచితమ్
మధుకస్య చ కల్కేన గుడూచ్యా స్వరసేన చ

తుల్యక్షీరం పచేత్తైలం తదస్యాభ్యఞ్జనే హితమ్
బలాం రాస్నాం బృహత్యౌ ద్వే వర్చీవం సపునర్నవమ్

పాటలాం సుషవీం చైవ మధుకం దేవదారుకమ్
పిష్ట్వా విపక్వం దధ్నా చ తైలమభ్యఞ్జనే హితమ్

బిల్వాగ్నిమన్థకాశ్మర్యశ్యోనాకైరణ్డపాటలైః

పయసా చామ్బునా వాఽపి శృతేన పరిషేచయేత్

భృష్టైః పయసి నిర్వాత్రైరతసీతిలసర్షపైః
క్షీరపిష్టైః ప్రలిమ్పేద్వా వాతవైసర్పపీడితమ్

సుషవీం సురభీం రాస్నాం వర్చ్ంవం సపునర్నవమ్
ఏకాష్ఠీలాం పలాశం చ దేవదారుం చ పేషయేత్
జలేనామ్లేన వా తేన స్నిగ్ధోష్ణేన ప్రలేపయేత్
తిల్వకేన త్రివృతయా నీలిన్యా వా పృథక్పృథక్

విపక్వం పాయయేత్ సర్పిః సమస్తైర్వా విరేచనమ్
ఆభిః క్రియాభిః ప్రశమం న ప్రయాతి యదాఽనిలః

స్వభ్యక్తం స్వేదయేద్వ స్త్రైర్వేశవారేణ వా పునః
ఉక్తాభిరాభిః స్నిగ్ధాభిః పాయసైః కృసరేణ వా

శుష్కమూలకకల్కైర్వా కల్కైః శోభాఞ్జనస్య వా
సుఖోష్ణైః ప్రదిహేదేనం నాత్యుష్ణం వాఽఽచరేద్విధిమ్

స్వేద్రైః ప్రశాన్తే త్వనిలే ప్రకుప్యేత్ పిత్తమగ్నివత్
యథా న చ ప్రకుప్యేత పిత్తం వాయుశ్చ శామ్యతి

తథా భిషక్ ప్రయుఞ్జీత వాతపిత్తహరీం క్రియామ్

పైత్తికే తిక్తకం సర్పిరుక్తం జ్వరచికిత్సితే

నిరామం పాయయేద్వైద్యః స్నిగ్ధం జ్ఞాత్వా విరేచయేత్

చన్దనం పద్మకోశీరం తథా చన్దనసారివామ్
మృద్వీకాం చ విదారీం చ కాశ్మర్యాణి పరూషకమ్

వాసాశృతం పిబేదేతద్వైసర్పజ్వరనాశనమ్

ఉశీరం మధుకం ద్రాక్షాం కాశ్మర్యాణ్యుత్పలాని చ
కశేరుకామిక్షుగణ్డం పరూపకఫలాని చ

పూర్వకల్పేన పేయాని జ్వరవైసర్పశాన్తయే
కైరాతం మధుకం లోధ్రం చన్దనం సబిభీతకమ్

పద్మోత్పలం నాగపుష్పం నాగరం సదురాలభమ్
నిష్క్వాథ్య శీతం మధునా పేయం వైసర్పశాన్తయే ౧౬

పటోలం చన్దనం మూర్వా గుడూచీం కటురోహిణీమ్
ముస్తాం పాఠాం సయష్టీకాం పూర్వకల్పేన పాచయేత్

వ్యాఘాతకం హరిద్రే ద్వే కుటజం కటురోహిణీమ్
గుడూచీం మధుకం చైవ చన్దనం చేతి తత్ పిబేత్

పిచుమన్దం పటోలం చ దార్వీం కటుకరోహిణీమ్
గుడూచీం మధుకం చైవ చన్దనం చేతి తత్ పిబేత్

పిచుమన్దం పటోలం చ దార్వీం కటుకరోహిణీమ్
త్రాయమాణాం సయష్టీకాం పిబేద్వైసర్పశాన్తయే

పటోలనిమ్బముస్తానాం చన్దనోశీరయోరపి
ముస్తకామలకోశీరసారివాణామథాపి వా

దద్యాత్ కషాయం పానేన పిత్తవైసర్పశాన్తయే
పటోలముస్తామలకశృతం వా సఘృతం పిబేత్

ఉదుమ్బరత్వఙ్మధుకం ప్రియఙ్గ్వ నాగకేశరమ్
పద్మోత్పలానాం కిఞ్జల్కం ప్రదేహః సఘృతో హితః

అశ్వత్థోదుమ్బరప్లక్షవటవేతసజామ్బవైః
త్వగ్భిః సుపిష్టైరాలేపః శతధౌతఘృతాప్లుతైః

శకుభోదుమ్బరాశ్వత్థవటలోధ్రత్వచః సమాః
వేతసత్వక్ సశాలూకా నఽ--- పేషయేత్

సహవిష్కః ప్రలేపోఽయం దాహరాగనివారణః
ఉశీరం చన్దనం చైవ శాడ్వలం శఙ్ఖముత్పలమ్

వేతసస్య చ మూలాని ప్రదేహః స్యాత్ సతణ్డులః
హ్రీబేరం చన్దనోశీరం మఞ్జిష్ఠాం కుముదోత్పలమ్
శారివాం పద్మకిఞ్జల్కం ప్రలేపనమనుత్తమమ్
విదారీం చన్దనోశీరం తథా చన్దనసారివామ్

మధుకం క్షీరశుక్లాం చ దద్యాదాలేపనం భిషక్
తాలీశం పద్మకోశీరం మఞ్జిష్ఠాం చన్దనద్వయమ్

ప్రపౌణ్డరీకం మధుకం ప్రలేపో దాహనాశనః
ముక్తాశఙ్ఖప్రలేపైశ్చ శుక్తిస్ఫాటికగైరికైః

సఘృతైః ప్రదిహేదేనం సమస్తైర్లాభతోఽపి వా
కదలీకుశకాశానాం తథైవ నడవేత్రయోః

మూలాని చన్దనోశీరం పద్మకర్షభజీవకమ్
కుముదోత్పలపత్రాణి మూర్వాసౌగన్ధికాని చ
మృణాలవిశశాలూకతృణశోలేక్షువాలికాః
ప్రపౌణ్డరీకం మధుకం తాలీశం సకశేరుకమ్

ఇక్షువేతసమూలాని సానన్తాః క్షీరిణాం త్వచః
శతావరీం సమఞ్జిష్ఠాం కుమ్భీకామితి సంహరేత్

సంక్షోద్యైతాని మతిమాన్ వాసయేత్ సలిలే నిశి
రసం తమథ నిస్రావ్య పరిషేకం తు దాపయేత్

ఘృతం వా విపచేదేభిర్మ్రక్షణం పయసా సహ
ఏతేనైవ కషాయేణ పయస్తుల్యం పచేద్భిషక్

చతుర్భాగావశిష్టం చ ఖజేనాభిప్రమన్థయేత్

తత్రోత్థితం ఘృతం భూయః పయసాఽష్టగుణేన తు

కల్కైః పయస్యామధుకచన్దనానాం విపాచితమ్
అభ్యఙ్గే భోజనే పానే దద్యాద్వైసర్పనాశనమ్

ఘృతేన పరిషక్త--- న్తర ।
యష్టీమధుకతోయేన క్షీరేణేక్షురసేన వా

వటాదివల్కతోయేన శీతేన పరిషేచయేత్
ప్రదిహేద్వా వటాదీనాం కల్కేన సఘృతేన తు

తథా సహస్రధౌతేన శతధౌతేన వా పునః
సర్పిషా ప్రదిహేదేనం దాహే క్షీరోత్థితేన వా
సదాహరామపాకే తు శ్వయథౌ విప్రసర్పతి

అన్తర్విశుద్ధదేహానాం జలౌకాభిహరేదసృక్
నిఃస్రావ్య దుష్టం రుధిరం కుర్యాద్రక్తప్రసాదనమ్

సఘృతైః క్షీరిణాం కల్కైర్యథోక్తైః శీతలైరపి
ఆదితః శ్లేష్మవైసర్పే వమనం సంప్రకల్పయేత్

లఙ్ఘనం వాఽల్పదోషాణాం తతః కుర్యాదిమాం క్రియామ్
ముస్తాం పాఠాం హరిద్రే ద్వే కుష్ఠం తేజోవతీం వచామ్

శార్ఙ్గేష్ఠాం త్రిఫలాం మూర్వామగ్నిం హైమవతీమపి

వత్సకాతివిషే చైవ తథా కటుకరోహిణీమ్

నిష్క్వథ్య పాయయేదేనం పిష్టైస్తైశ్చ ప్రలేపయేత్
ఆరగ్వధం సోమవల్కం కుటజాతివిషే ఘనమ్

పాఠాం మూర్వాం సశార్ఙ్గష్ఠాం కుష్ఠం చ విపచేద్భిషక్
తత్కషాయం పిబేత్ కాలే సుపిష్టైస్తైశ్చ లేపయేత్

తేనాస్య కణ్డూః కోఠాని శోఫశ్చాశు ప్రశామ్యతి
శృతం వాఽప్యమృతాశుణ్ఠీపర్పటైః సదురాలభైః

పిబేత్ కషాయం మధునా వైసర్పజ్వరపీడితః
త్రిఫలోశీరముస్తాని ఏరణ్డం దేవదారు చ

నిష్క్వథ్య పరిషేక్తవ్యో నిమ్బపత్రోదకేన వా
శిగ్రుత్వక్సురసాస్ఫోటకాలమాలఫణిజ్ఝకైః

సాటరూషైః శృతం తోయం ప్రదద్యాత్ పరిషేచనమ్
ఖదిరోదకసేకో వా గోమూత్రేణాథవా హితః

గృహధూమం హరిద్రే ద్వే మాలతీపల్లవాని చ
విడఙ్గం ద్వే హరిద్రే చ పిప్పల్యస్తిలలణ్డికా

ముస్తాఽమృతా హరిద్రే ద్వే పటోలారిష్టపల్లవాః
కుటజాతివిషే ముస్తం కుష్ఠం చేతి ప్రపేషయేత్

ఆగారధూమం రజనీం సైన్ధవం చ ప్రలేపనమ్
శ్లోకార్ధవిహితా హ్యేతే యోగాః స్వల్పఘృతాయుతాః

ప్రదేహార్థే ప్రయోక్తవ్యాః శోఫకణ్డూరుజాపహాః
సప్తపర్ణం సఖదిరం ముస్తమారగ్వధత్వచమ్

కురణ్టకం దేవదారు ప్రలేపనమనుత్తమమ్
పలాశభస్మ చైకాఙ్గం లేపో గోమూత్రసంయుతః

సక్షారం సార్షపం తైలమథవాఽపి ససైన్ధవమ్
అభ్యఙ్గార్థే ప్రయోక్తవ్యం తైలం కారఞ్జమేవ వా
కుష్ఠసైన్ధవచూర్ణం వా తైలాక్తస్యావఘర్షణమ్

స్వర్జికాతివిషే ముస్తం త్వగేలేల్వార్ధవత్సకైః
శతాహ్వాగరుకుష్ఠైశ్చ పిష్టైస్తైలం విపాచయేత్

తదస్యాభ్యఞ్జనే యోజ్యం కణ్డూకోఠారునాశనమ్
శిగ్రుమూలమహింస్రాం చ పిష్ట్వా సర్పిర్విపాచయేత్
తేనాస్యాభ్యఞ్జయేద్గాత్రం కుష్ఠతైలేన వా పునః

ఏతేన విధినా వ్యాధిర్యది నైవోపశామ్యతి
కణ్డూమద్భిః సదాహైశ్చ మణ్డలైర్విదహేదపి

తతో విరేచనం దద్యాద్రక్తం చాస్యావసేచయేత్

వినిర్వృతే దుష్టరక్తే కుర్యాద్రక్తప్రసాదనమ్

సఘృతైస్త్రిఫలాకల్కైర్మధుకోదుమ్బరాన్వితైః
ఇతి వాతాదిజానాం తే వైసర్పాణాం చికిత్సితమ్

సమాసవ్యాసయోగైశ్చ పృథక్త్వేన చ కీర్తితమ్
ఏతదేవ చ సంసృష్టం సంసృష్టేషు ప్రయోజయేత్

యవాన్నం శాలయో ముద్గా మసూరాః సహరేణవః
భోజనార్థే పురాణాః స్యుర్జాఙ్గలాశ్చ మృగాద్విజాః

మసూరికాః సవిస్ఫోటాః కక్ష్యాం పామాం తథైవ చ
సంసృష్టపిత్తరక్తోత్థా వైసర్పవదుపక్రమేత్
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి ఉత్తరేషు ఖిలస్థానే భార్గవీయాయాం సంహితాయాం వైసర్పచికిత్సాధ్యాయశ్చతుర్దశః ౧౪

అథ చర్మదలచికిత్సితాధ్యాయః పఞ్చదశః
అథాతశ్చర్మదలచికిత్సితం నామాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

అథ ఖలు భగవన్తమృషిగణపరివృతం బ్రాహ్మ్యా శ్రియా దేదీప్యమానమృషిశ్రేష్ఠం కశ్యపమభివాన్ద్య పప్రచ్ఛ భార్గవః--భగవన్ క ఏషచర్మదలో నామ వ్యాధిర్విసర్పమాణోఽగ్నిదగ్ధోపమరూపోఽత్యాబాధకరో బాలానామఙ్గేషూపపద్యతే కథం చోత్పద్యతే క్షీరపాణాం కుమారాణాం క్షీరాన్నాదానాం తు నవాఽన్నాదవయఃస్థానామ్ అత్ర కో హేతుః కిమాత్మకః కతివిధః కాని చాస్య

లక్షణాని ఉపద్రవాశ్చ కే ఇత్యేవం వ్యాఖ్యాతుమర్హసీతి ౩

అథ భగవానబ్రవీద్వత్స శ్రూయతామిహ ఖలు క్షీరపాణాం కుమారాణాం స్తన్యదోషేణ క్షీరాన్నాదానాం స్తన్యదోషేణాహారదోషేణ చ సుకుమారాణామస్థిరధాతూనాం బాలానాం గర్భశయ్యోచితమృదుశరీరాణాం వస్త్రాఙ్కాధారణోష్ణానిలాతపస్వేదోపనాహస్వమలమూత్రపురీషసంస్పర్శశౌచపాణిపీడనాఽతీ- వోద్వర్తనకులప్రవృత్త్యాదిభిరుపాయైర్ముఖగలహస్తపాదవృషణాన్తరకట్యఙ్గ

సన్ధిషు చోత్పద్యతే ౪

నచాన్నాదవయఃస్థానామితి కిం కారణం స్థిరకఠినసంహతత్వగస్థిధాతూనాం తథా నిత్యవ్యాయామోపచితగాత్రాణాం క్లేశం సహతాం న భవత్యేష

వ్యాధిరితి ౫

వాయుభూయిష్ఠత్వాద్వాయ్వాత్మకమేవోదాహరన్తి । చర్మదలమితి చర్మావదారణాత్ । స చతుర్విధో--వాతికః శ్లైష్మికః సాన్నిపాతిక ఇతి ౬

తత్ర యా బాలస్య మాతా వా ధాత్రీ వా రూక్షసముదాచారాహారోదావర్తనోపవసనశీలా తథాఽతిచఙ్క్రమణవ్యాయామక్లేశానత్యర్థముపసేవతే తస్యా వాయుః ప్రకుపితః స్తన్యం దూషయతి । తస్య లక్షణమ్ -- ఉదకే ప్రక్షిప్తం ప్లవతే విచ్ఛిద్యతే ఛత్రాయతే శ్యావావభాసం రసేన తిక్తకషాయం విరసం చేతి । తత్ పిబతో జన్తోరిమాని రూపాణి భవన్తి-- సకణ్డూస్ఫుటితపరుషశ్యావావభాసాన్యఙ్గే మణ్డలాని పిప్లుతం తను వివర్ణమతిసార్యతే ప్రవేపకముఖశోషరోమహర్షాన్వితశ్చ వాతచర్మదలః ౭

యదా తు ధాత్రీ క్రోధసంతాపోష్ణామ్లలవణకటుకవిదగ్ధాధ్యశనవివశానుపసేవతే తస్యాః పిత్తం ప్రకుపితం వాయునా విక్షిప్యమాణం స్తన్యవహాభిః సిరాభిరనుసృత్య స్తన్యం దూషయతి । తస్య లక్షణాని--ఉదకే ప్రక్షిప్తం హరితరక్తాసితావభాసం భవత్యథ రసేన కట్వమ్లలవణతిక్తం స్పర్శేనోష్ణమితి । తత్ పిబతో జన్తోరిమాని రూపాణి భవన్తి--రక్తనీలావభాసాని శ్యావపీతాభాని శుష్కచ్ఛవీన్యుష్ణాని కుథితదోషపూర్ణాని మణ్డలాన్యుత్పద్యన్తేఽస్య విసర్పిణిత్వఙ్మాంసదారణాని ప్రభిన్నాని పద్మపత్రప్రకాశాన్యగ్నిదగ్ధోపమాని భవన్తి ।

అతోఽతిసార్యతే హరితపీతగుదపాకకరమభీక్ష్ణం దాహముఖశోషచ్ఛర్దియచ్చ వదనాన్వితశ్చ పిత్తచర్మదలః ౮

అథ యా ధాత్రీ గుర్వమ్లలవణమధురాభిష్యన్దిదివాస్వప్నాలస్యాహితాని చాత్యర్థముపసేవతే తస్యాః ప్రకుపితః శ్లేష్మా వాయునా సముదీర్యమాణః స్తన్యమభిదూషయతి । తస్య లక్షణం-- జలే నిషీదత్యధస్తాద్రూపేణ సాన్ద్రం స్నేహబహలం స్పర్శేన శీతపిచ్ఛిలం రసేన మధురమితి । తత్ పిబతో జన్తోరిమాని రూపాణి భవన్తి--శీతస్తిమితస్నిగ్ధసాన్ద్రైర్మణ్డలైః శ్వేతాభైర్బహుభిర్నాత్యర్థవేదనాకరైః సర్షపమాత్రీభిః పిడకాభిరుపచితైశ్చిరపాకిభిః సకణ్డూతోదయుతైరుపచీయతే తతోఽస్య ప్రతిశ్యాయారోచకాఙ్గగౌరవకాసపాకా ఉత్పద్యన్తే బహులం పిచ్ఛిలం చాఽనుబద్ధమతిసార్యతే నిష్టనతి శ్లేష్మాణం ఛర్దయతి తన్ద్రాభిభూతః శ్వేతతాల్వోష్ఠశ్చ భవతీతి

శ్లేష్మచర్మదలః ౯

తదా తు త్రిదోషసంసృష్టం క్షీరమనుపిబతి తదాఽస్యాఙ్గే మణ్డలాని ప్రాదుర్భవన్తి కృష్ణరక్తావభాసాని దగ్ధగుడప్రకాశాని వా త్రిభిర్గుణైరన్వితాని క్షిప్రపాకీని విగన్ధీన్యవదీర్ణాని పూతికుణపవిస్రావీణి చేతి । తైః స సర్వావనద్ధాఙ్గో నిష్టనత్యనిశం కృచ్ఛ్రేణ రోదితి స్తనం నాభినన్దతి కృష్ణమరుణవర్ణావభాసం చాఽతిసార్యతే । సోఽసాధ్యః సన్నిపాతాత్మక

ఇతి ౧౦

ఛర్దితృష్ణాజ్వరాధ్మానశ్వయథుహిక్కాశ్వాసస్వరభేదోపద్రవాన్వితశ్చ ప్రత్యాఖ్యేయః ౧౧

భవన్తి చాత్ర శ్లోకాః--

నోపక్రమేదసాధ్యం తు సాధ్యం యత్నేన సాధయేత్

యత్ పశ్యేద్ ద్వన్ద్వజం రూపే పాకం వా రూపతోఽధికమ్ ౧౨

తస్య తస్య విదిత్వా తు క్రియాం సమ్యక్ ప్రయోజయేత్

యేనోపక్రమ్యమాణోఽపి శాన్తిం నైతి పునః పునః ౧౩

తేనైవోత్పాతరోగోఽయం న విశ్వాస్యః కథఞ్చన

తస్మాత్ సమ్యగుపక్రమ్యో యథా వక్ష్యే చికిత్సితమ్ ౧౪

తత్రాదితశ్చైవ ధాత్రీం స్నేహాభ్యఙ్గస్వేదోపపన్నాం నీలికాచూర్ణయుతం సర్పిః పాయయేత్ త్రివృచ్చూర్ణఘృతం వా । తతః సంసర్గోపపాదితాలఘుస్నిగ్ధైర్యూషైర్దాడిమసైన్ధవయుతైర్మృదుమోదనమశ్నీయాన్నివాతశయనాసనపరా । వ్యాయామాజీర్ణమథునం చ నానుచరేత్ । విదారిగన్ధైరణ్డబృహతీగోక్షురకపునర్నవాపృశ్నిపర్ణ్య ఇతి కషాయమేనాం పాయయేత్ స్తన్యశోధనార్థం ద్విపఞ్చమూలకషాయం వా । రాస్నా సుగన్ధా నాకులీతి కల్కః స్తనాలేపః తథాఽజగన్ధాఽవల్గుజకబృహతీకణ్టకారికాయుతః ప్రదేహః శతాహ్వామధుకాజగన్ధాకాశ్మర్యబృహతీకణ్టకారికాబలాపీలుగుడూచీకల్కో వా భద్రముస్తాత్వగ్గరుకల్కో వా పురాణసర్పిస్తిలకల్కో వేతి । అథోరుపూగపలాశపాటలిరాస్నాక్వాథః పరిషేకః పయసా వా సుఖోష్ణేన చేతి । దేవదారురాస్నాబర్హిణమజ్జేతి తైలం విపక్వమభ్యఞ్జనీయం బిల్వదేవదారుచూతముక్తిఫలవిపక్వం వా ద్విబలాబిల్వమూలసురదార్వామ్రపేశికా విపక్వం వేతి వాతచర్మదలచికిత్సితముక్తమ్ ౧౫

అథ పైత్తికే వక్ష్యామః । తద్యథా--ధాత్రీం స్నేహాభ్యఙ్గోపపన్నాం వమనవిరేచనేనోపక్రమేత్ నిమ్బోదకపిప్పలీకల్కేన వామయేత్ పిప్పలీలవణయుక్తేన వా దోషనిర్హరణార్థం మృద్వీకేక్షురసాభయాదిభిర్విరేచయేన్మృద్వీకామలకసంయోగేన వా ఆరగ్వధఫలమజ్జకషాయసంయుక్తేన వా క్షీరేణేతి యథాబలం వీక్ష్య । సంసర్గం కారయేద్యవాగ్వా యూషకృతాకృతవిధానేన వా । కాశ్మర్యమధుకపరూషకశీతపాక్య ఇతి కృత్వా సుశీతం శర్కరామధులిఖితం కషాయం పాయయేత్ స్తన్యశోధనార్థం పయస్యాసారివామృతామధూకమృద్వీకానాం కషాయం శర్కరాయుతం చేతి । ప్రపౌణ్డరీకసారివోశీరచన్దనకల్కః స్తనాలేపః మధుకక్షీరశుక్లాచన్దనరసాఞ్జనతుఙ్గయుతః ప్రదేహః యష్టీమధుకచన్దనకల్కో వా మధుకచన్దనభద్రముస్తామఞ్జిష్ఠారసాఞ్జనకల్కో వా రసాఞ్జనసారివామధుకచన్దనోశీరకల్కో వా కకుభోదుమ్బరాశ్వత్థవటనలమూలశాలూకవఞ్జులకల్కో వా ఘృతయుతః విశమృణాలపద్మకమఞ్జిష్ఠాపద్మరసాఞ్జనకల్కో వేతి । మధుకమధుపర్ణీ వేడవేతసశతావరీనలమూలకదలీకుశకాశపద్మోత్పలేక్షువిదారీవటోదుమ్బరత్వగ్జమ్బూ- కుమ్భికా మధురా చేత్యేతాని జలాఢకే పక్త్వా చతుర్భాగావశేషే ఘృతప్రస్థం పాచయేత్ కషాయద్విగుణక్షీరేణ సగర్భః స్యాన్మఞ్జిష్ఠావితూర్ణకపయస్యాధాతక్యుశీర చన్దనక్షీరకాకోలీప్రపౌణ్డరీకక్షీరశుక్లాతాలీసమృద్వీకేతి సుపిష్టం విదధ్యాదేతేన సిద్ధేనాభ్యజ్య తతోఽవచూర్ణయేల్లోధ్రమధుకదారుహరిద్రామలకీత్వక్పత్రచూర్ణైనైతేనేత్యేవమ్ అస్మాజ్జ్వరదాహరాగపాకవ్రణాదయశ్చోపశామ్యన్తీతి పిత్తచర్మద లచికిత్సితముత్తమమ్ ౧౬

అత ఊర్ధ్వం శ్లైష్మికే వక్ష్యామః--అథ ధాత్రీం పూర్వేణ విధినోపచార్య నిమ్బకషాయమదనఫలసిద్ధాం వ్యక్తలవణాం యవాగూం పాయయేన్మదనఫలతిలపిష్టతణ్డులసిద్ధాం వా వమనవిధానేన సుఖసలవణస్నిగ్ధాయాః శ్లేష్మోద్ధరణార్థం చ పిప్పల్యుష్ణోదకం పీత్వా చ్ఛర్దయేత్ కృతవమనాయాః శిరోవిరేచనం విదధ్యాన్ముద్గసతీనవేత్రాగ్రపటోలనిమ్బముస్తకానామన్యతమపరిగృహీతేన యూషేణ మృదుమోదనం భోజయేత్ ।
కుటజఫలముస్తాప్రియఙ్గుశార్ఙ్గేష్టాపాఠాలోధ్రగుడూచీమూర్వేత్యక్షమాత్రాణి యథాలాభం సుఖోష్ణోదకేనానుపిబేత్ పాఠాశృఙ్గబేరకల్కం వా కుటజఫలపాఠాకల్కం వా కిరాతతిక్తకముస్తాచూర్ణం వా మధునా లిహేత్ ।
భద్రముస్తారిష్టపటోలమూర్వాదారుహరిద్రాత్రిఫలాసప్తపర్ణత్వగిత్యేతైః కషాయమాసుతం మధునా పాకవ్యపదేశతశ్చోపయోజయేత్ ముస్తకమాలతీపత్రకల్కేన స్తనావాలేపయేత్ । అథ విరేచనం త్రివృత్త్రిఫలోష్ణోదకలవణసంయుక్తముపయోజ్య యూషశ్చాహారవిధిః ।
కుటజారిష్టారగ్వధమదనస్వాదుకణ్టకముస్తకనక్తమాలయుతః ప్రదేహః కుష్ఠశుకనాసారోహిణీముస్తకకిరాతతిక్తాతివిషాయుతో వా సురసశిగ్రుముస్తాకాలమాలకవిడఙ్గహిఙ్గుపర్ణీతి వా త్రిఫలాదారుహరిద్రాకల్కో వా హరిద్రారసాఞ్జనకల్కో వేతి । భద్రముస్తోశీరాఘోటాటరూషకహరిద్రాకరఞ్జసుమనారిష్టసిద్ధం తైలమభ్యఞ్జనీయమితి ౧౭

భవతి చాత్ర శ్లోకః

ఏషా చర్మదలోత్పత్తిర్వ్యాఖ్యాతా వర్ణరూపతః

సాధ్యాసాధ్యవిధానైశ్చ ప్రతీకారో్ యథాక్రమమ్ ౧౮

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః

ఇతి ఖిలేషు చర్మదలచికిత్సాధ్యాయః పఞ్చదశః ౧౫

అథామ్లపిత్తచికిత్సితాధ్యాయః షోడశః

అథాతోఽమ్లపిత్తచికిత్సితం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

విరుద్ధాధ్యశనాజీర్ణాదామే చామే చ పూరణాత్

పిష్టాన్నానామపక్వానాం మద్యానాం గోరసస్య చ ౩
గుర్వవిష్యన్దిభోజ్యానాం వేగానాం ధారణస్య చ
అత్యుష్ణస్నిగ్ధరూక్షామ్లద్రవాణామతి సేవనాత్ ౪
ఫాణితేక్షువికారాణాం కులత్థానాం చ శీలనాత్
భృష్టధాన్యపులాకానాం పృథుకానాం తథైవ చ ౫
భుక్త్వా భుక్త్వా దివాస్వప్నాదతిస్నానావగాహనాత్
అన్తరోదకపానాచ్చ భుక్తపర్యుషితాశనాత్ ౬
వాతాదయః ప్రకుప్యన్తి తేషామన్యతమో యదా
మన్దీకరోతి కాయాగ్నిమగ్నౌ మార్దవమాగతే ౭
ఏతాన్యేవ తథా భూయః సేవమానస్య దుర్మతేః
యత్కిఞ్చిదశితం పీతం దేహినస్తద్ధి దహ్యతి ౮
విదగ్ధం శుక్తతాం యాతి శుక్తమామాశయే స్థితమ్
తదమ్లపిత్తమిత్యాహుర్బ్రాయిష్ఠం పిత్తదూషణాత్ ౯
జన్తోర్యదనుబధ్నాతి లౌల్యాదనియతాత్మనః
అవిశుష్కే యథా క్షీరం ప్రక్షిప్తం దధిభాజనే ౧౦
క్షిప్రమేవామ్లతామేతి కూర్చిభావం చ గచ్ఛతి
రసధాతౌ తథా వ్యమ్లే భుక్తం ముక్తం విదహ్యతే ౧౧
అవ్యాపన్నే త్వధిష్ఠానే జాగ్రతః స్వపతోఽపి వా
ప్రేర్యమాణః సమానేన ప్రశ్వాసోచ్ఛ్వాసయోగతః ౧౨
ధమ్యమాన ఉదానేన సమ్యక్ పచతి పాచకః
ఇత్యుద్దిష్టం సముత్థానం లిఙ్గం వక్ష్యామ్యతః పరమ్ ౧౩
విడ్భేదో గురుకోష్ఠత్వమమ్లోత్క్లేశః శిరోరుజా
హృచ్ఛూలముదరాధ్మానమఙ్గసాదోఽన్త్రకూజనమ్ ౧౪
కణ్ఠోరసీ విదహ్యేతే రోమహర్షశ్చ జాయతే

సామాన్యలక్షణం త్వేతద్విశేషో౽పదేక్ష్యతే ౧౫
వాతాచ్ఛూలాఙ్గసాదౌ చ జృమ్భా స్నిగ్ధోపశాయితా
పిత్తాద్భ్రమో విదాహశ్చ స్వాదుశీతోపశాయితా ౧౬
కఫాద్ గురుత్వం ఛర్దిశ్చ స్యాద్రూక్షోష్ణోపశాయితా ౧౭
వ్యాధిరామాశయోత్థో౽యం కఫపిత్తే తదాశ్రయే
తస్మాదాదిత ఏవాస్య మూలచ్ఛేదాయ బుద్ధిమాన్ ౧౮
అక్షీణబలమాంసస్య వమనం సంప్రకల్పయేత్
నాన్యో మాన్యః క్రమో హ్యస్య శాన్తయే వమనాదృతే ౧౯
మూలచ్ఛేదాదివ తరోః స్కన్ధశాఖావిపర్యయే
దోషశేషశ్చ వాన్తస్య యః స్యాత్తదనుబన్ధకృత్ ౨౦
తస్యోపశమనం కుర్యాల్లఙ్ఘనైర్లఘుభోజనైః
సాత్మ్యకాలోపపన్నైశ్చ యోగైః శమనపాచనైః ౨౧
దోషోత్క్లేశే న సహసా ద్రవమౌషధమాచరేత్
వమనీయాదృతే తద్ధి న సమ్యక్ పరిపచ్యతే ౨౨
చేష్టాహారవిశేషేణ కిఞ్చిత్ పరిణతే తతః
పీతం తు కురుతే యస్మాచ్ఛమపాచనభేదనమ్ ౨౩
నాగరాతివిషే ముస్తా నాగరాతివిషే౽భయా
త్రాయమాణా పటోలస్య పత్రం కటుకరోహిణీ ౨౪
త్రయస్త్రికార్షికా హ్యేతే పాతవ్యా దోషదర్శనాత్
కిరాతతిక్తక్వాథో వా రోహిణ్యా వా౽థ కేవలః ౨౫
సంసర్గహృతదోషస్య విశుద్ధామాశయస్య చ
యతేనాగ్నిసమాధానే ప్రయతేత విచక్షణః ౨౬
యథా గోమయచూర్ణాద్యైః సూక్ష్మైః సన్ధుక్షితో౽నలః
క్రమేణాప్యాయితబలో దహత్యార్ద్రమపీన్ధనమ్ ౨౭

తథా విశుద్ధదేహానాం కాయాగ్నిః సముదీరితః
పాచయత్యన్నపానాని సారవన్త్యపి దేహినామ్ ౨౮
సమ్యక్పరిణతేష్వేషు న స్యురామాన్వయా గదాః
జాయతే చ తదోత్సాహస్తుష్టిః పుష్టిర్వపుర్బలమ్ ౨౯
తతః క్రమవిశేషేణ జాతప్రాణస్య దేహినః
పక్వాశయగతాన్ దోషాన్ స్రంసనేన వినిర్హరేత్ ౩౦
లవణామ్బునా సుఖోష్ణేన క్షీరేణేక్షురసేన వా
మధూదకేన తిక్తైర్వా వమనం సంప్రకల్పయేత్ ౩౧
త్రిఫలా త్రాయమాణా చ కటుకా రోహిణీ త్రివృత్
పఞ్చైషామర్ధపలికాస్త్రివృతా త్వర్ధభాగికా ౩౨
పీత్వా విరేచనం హ్యేతదమ్లపిత్తాద్విముచ్యతే
పటోలపత్రం త్రిఫలాత్వచశ్చార్ధపలోన్మితాః ౩౩
త్రాయన్తీరోహిణీనిమ్బయష్టికాః కర్షసంమితాః
పలద్వయం మసూరాణాం చైకధ్యం తద్విపాచయేత్ ౩౪
జలాఢకేఽష్టభాగం తు పూతశేషం పునః పచేత్
సర్పిషః కుడవం దత్త్వా ప్రస్థార్ధమవశేషితమ్ ౩౫
తత్ పీత్వా నాతిశీతోష్ణం సుఖేనాశు విరిచ్యతే
చిరప్రసక్తమప్యేతదమ్లపిత్తం వ్యపోహతి ౩౬
వాతపిత్తం జ్వరం కుష్ఠం వైసర్పం వాతశోణితమ్
విద్రధి రక్తగుల్మం చ విస్ఫోటాంశ్చాశు నాశయేత్ ౩౭
పురాణాః శాలయో ముద్గా మసూరాః సహరేణవః
గవ్యం సర్పిః పయో వాఽపి జాఙ్గలాశ్చ మృగద్విజాః ౩౮
కలాయశాకం పౌతీకం వాసాపుష్పం సవాస్తుకమ్
యాని చాన్యాని శాకాని తిక్తాని చ లఘూని చ ౩౯

భోజనేనాఽతిశస్యన్తే యచ్చాన్యదవిదాహి చ
తత్సాత్మ్యానాం ప్రయోగాణాం యథోక్తానాం చ శీలనమ్ ౪౦
లశునస్య హరీతక్యాః పిప్పల్యాః సర్పిషస్తథా
మదిరాయాశ్చ జీర్ణాయాః కాలాగ్నిబలవృద్ధయే ౪౧
వ్యాధేరస్య యథోక్తానాం నిదానానాం చ వర్జనమ్
యుక్తాహారవిహారస్య యుక్తవ్యాయామసేవినః ౪౨
శుక్తకోఽయమలోలస్య శామ్యత్యాత్మవతః సతః
యశ్చ యస్యానుబన్ధః స్యాద్దోషస్తస్యోపశాన్తయే ౪౩
ప్రయతేత భిషక్ నిత్యం తచ్చాన్తౌ స ప్రశామ్యతి
ఆనూపదేశే ప్రాయేణ సంభవత్యేష దేహినామ్ ౪౪
తస్మాజ్జాఙ్గలజైరేనమౌషధైః సముపక్రమేత్
అప్రశామ్యతి చైతస్మిన్నపి దేశాన్తరం వ్రజేత్ ౪౫
స ఏవ దేశో యత్ర స్యాదారోగ్యం తే చ బాన్ధవాః
గచ్ఛన్తి యే న గచ్ఛన్తి యే చాస్య హితకారిణః ౪౬
నిత్యాలోలస్య దీనస్య పరిదూనస్య దేహినః
క్రియాః సర్వాః ప్రహీయన్తే స్వజనో విజనీభవేత్ ౪౭
తస్మాత్ సతతమారోగ్యే ప్రయతేత విచక్షణః
అరోగో జీవితఫలం సుఖం సమధిగచ్ఛతి ౪౮
జ్వరాతీసారపాణ్డుత్వశూలశోథారుచిభ్రమైః
ఉపద్రవైరిమైర్జుష్టః క్షీణధాతుర్న సిధ్యతి ౪౯
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి ఖిలేష్వమ్లపిత్తచికిత్సాధ్యాయః షోడశః ౧౬

అథ శోథచికిత్సాధ్యాయః సప్తదశః

అథాతః శోథచికిత్సితం నామాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
వాన్తస్యాథ విరిక్తస్య కర్శితస్య జ్వరాదిభిః
మహోపవాసక్లిష్టస్య విరుద్ధాజీర్ణభోజినః ౩
సద్యశ్చాత్యర్థలవణక్షారోష్ణామ్లకటూన్ రసాన్
శూకరోరభ్రమాంసాది దధిమృద్భక్షణాది చ ౪
శీతప్రవాతవ్యాయామవ్యవాయాంశ్చాతి సేవతః
తథైవ దుష్ప్రజాతాయా నార్యాః కృచ్ఛ్రేణ వా పునః ౫
సూతాయా నిఃస్రుతాయాశ్చ ద్విషన్త్యాః స్వముపక్రమమ్
ఏతదేవ నిదానం చ శీలయన్త్యాస్తతస్తయోః ౬
శోథః సంజాయతే శీఘ్రం దారుణః స చతుర్విధః
వాతికః పైత్తికశ్చైవ శ్లైష్మికః సాన్నిపాతికః ౭
ఆగన్తుః క్షతనిష్పిష్టచ్యుతమగ్నాదిసంభవః
దష్టావమూత్రితాఘ్రాతసంస్పర్శగరయోగజః ౮
ప్రకోపహేతుః సర్వేషాం సామాన్యేనైవ కీర్తితః
పూర్వం జ్వరనిదానే తు ప్రోక్తః ప్రత్యేకశో మయా ౯
యథావదేషాం రూపాణి సంప్రవక్ష్యామ్యతః పరమ్
అపరాహ్ణే ధ్రువా వృద్ధిః శ్వయథోరనిలాత్మనః ౧౦
పూర్వాహ్ణే శ్లైష్మికస్య స్యాన్మధ్యాహ్నే పైత్తికస్య తు
పూర్వామధ్యాపరే యామే హ్రాసశ్చైషాం యథాక్రమమ్ ౧౧
శ్యావవర్ణః సవర్ణో వా క్షిప్రోత్థాననివర్తనః
పిపీలికాకీర్ణ ఇవ తామ్యతే పరితుద్యతే ౧౨
విషమజ్వరజుష్టస్య చిరాచ్చైవ విదహ్యతే
భిన్నరోమా చలోఽఙ్గుల్యా నిమ్నో భవతి పీడితః ౧౩

సిరాస్నాయుత్వగాయామైరధఃకాయే చ వర్ధతే
స్నిగ్ధోష్ణోపశయీ రూక్షః శ్వయథుర్వాతసంభవః ౧౪
నీలలోహితపీతాభః పీడ్యతే ధూప్యతే ముహుః
క్షిప్రపాకీ సవిడ్భేదస్తృష్ణాదాహజ్వరాన్వితః ౧౫
నాభ్యాం చ బస్తిమూలే చ వృద్ధిశ్చాస్య విశేషతః
నిత్యం చ రోచతే శీతం శ్వయథుః పిత్తసంభవః ౧౬
స్థిరః శీతోఽతిబహలః శ్లక్ష్ణః పాణ్డురవేదనః
సోత్క్లేశారోచకస్వాపకణ్డూకాఠిన్యగౌరవః ౧౭
చిరాద్ వృద్ధిమవాప్నోతి చిరాచ్చ వినివర్తతే
ఉరోగణ్డాక్షికూటేషు వృద్ధిశ్చాస్య విశేషతః ౧౮
శీతజ్వరకరః శీతద్వేషీ శోఫః కఫాత్మకః
నీలపీతారుణాభాసః సిరాజాలోపసన్తతః ౧౯
అనేకోపద్రవస్రావః సర్వరూపసమన్వితః
సుతీవ్రవేదనోఽసాధ్యః శ్వయథుః సాన్నిపాతికః ౨౦
రక్తశ్యావారుణోఽత్యుష్ణస్తోదభేదరుజాన్వితః
ఆగన్తుః సవిషస్త్రామిః కృష్ణో వాశు విసర్పితః ౨౧
హృల్లాసారుచితృణ్మూర్చ్ఛాజ్వరారుచికరో భృశమ్
ఇతి షడ్విధముద్దిష్టం శ్వయథోర్లక్షణం మయా ౨౨
నృణాం తు పాదప్రభవః స్త్రీణాం చ ముఖసంభవః
ఉభయోర్యశ్చ గుహ్యస్థః సర్వగశ్చ న సిద్ధ్యతి ౨౩
మారుతః సర్వశోఫానాం మూలహేతురుదాహృతః
యథా చ పిత్తం దాహస్య శైత్యస్య చ యథా కఫః ౨౪
త్వగ్రక్తమాంసమేదాంసి శోథోఽధిష్ఠాయ వర్ధతే
తదస్యాశు క్రియాం కుర్యాద్దారుణస్య యథోత్తరమ్ ౨౫

కఫపిత్తోత్తరే శోఫే క్షామదేహస్య దేహినః
వమనాద్యాం క్రియాం కుర్యాత్తద్యుక్తమనిలోత్తరే ౨౬
శాల్యన్నముద్గమణ్డేన శోథీ భుఞ్జీత మాత్రయా
సబాలమూలకవ్యోషపిప్పలీకేన వాऽऽదితః ౨౭
లఘ్వ్యామాశయకోష్ఠస్య పఞ్చగవ్యేన సర్పిషా
కల్యాణకేన తిక్తేన దశమూలాదికేన వా ౨౮
స్నిగ్ధస్విన్నస్య వమనం విదధ్యాచ్చ విరేచనమ్
తతో దశాహాన్ సోऽశ్నీయాత్ పయసా వాऽప్యభోజనమ్ ౨౯
తతో యవాన్నం తక్రేణ శీలయేచ్చ యథాబలమ్
పఞ్చముష్టికయూషేణ జాఙ్గలానాం రసేన వా ३०
ద్రధిమద్యసురాస్నేహశాకపిష్టామ్లసేవనమ్
అసాత్మ్యాని నిదానం చ వర్జయేత్ పథ్యమాచరేత్ ३१
సగుడం శృఙ్గబేరం చ భక్షయేత్ ప్రాతరుత్థితః
హరీతకీం గుడయుతాం త్రిసమాం వాऽభ్యసేత్ సదా ३२
పిప్పలీవర్ధమానం వా పిప్పల్యో మధుకేన వా
దేవర్దావభయాశుణ్ఠీచూర్ణకల్కమథాపి వా ३३
పిబేత్త్రయాణామేతేషాం క్వాథం చ సపునర్నవమ్
మహౌషధం చిత్రకం వా పిప్పల్యో దేవదారు వా ३४
తక్రేణ పయసా వాऽథ సేవమానః సుఖీ భవేత్
చిత్రామూలాగ్నికశ్యామాత్రివ్యోషైర్వా శృతం పయః ३५
మహౌషధం దేవదారుకల్కం వా పయసా పిబేత్
గన్ధర్వహస్తం త్రివ్యోషం శ్యామామూలం చ పఞ్చమమ్ ३६
క్షీరసిద్ధం పిబేదేతద్యస్య స్యాచ్ఛ్వయథుర్మహాన్
గోమూత్రం మహిషీమూత్రముష్ట్రమూత్రమథో పిబేత్ ३७

యథాస్వం క్షీరమిశ్రం వా శీలయేచ్ఛోఫశాన్తయే
సర్పిః పునర్నవాక్వాథే కల్కైరేభిర్విపాచయేత్ ౩౮
వ్యోషముస్తా --- దినే దినే
సర్వేషామేవ శోథానాం ప్రయోగోఽయం విధీయతే ౩౯
అయోరజస్త్రికటుకం త్రివృతా కటురోహిణీ
త్రిఫలాయా రసేనైతత్ పీత్వా చూర్ణం సుఖీ భవేత్ ౪౦
త్రిఫలా త్రివృతా దన్తీ విడఙ్గం గజపిప్పలీ
త్రివ్యోషం రోహిణీ దారు చిత్రకం చేతి చూర్ణయేత్ ౪౧
అయోరజస్తద్ ద్విగుణం క్షీరేణాభ్యస్య ముచ్యతే
త్రివ్యోషత్రిఫలాముస్తావిడఙ్గచిత్రకాః సమాః ౪౨
నవైతే సుధృతా భాగా నవాయోరజసస్తథా
తచ్చూర్ణం మధునా లీఢ్వా భుఞ్జీత యవషష్టికమ్ ౪౩
శుష్కమూలకయూషేణ ముస్తాక్తపయసాఽపి వా
భల్లాతకం త్రివృద్దన్తీ త్రివ్యోషం త్రిఫలాఽగ్నికః ౪౪
తిలా గుడా విడఙ్గం చ మధు సర్పిరయోరజః
నామ్నా కటుకబిన్దుర్హి లేహః శోథప్రమర్దనః ౪౫
సామాన్యేనైతదాఖ్యాతం పృథక్త్వేన నిబోధ మే
తత్రాదితః ప్రవక్ష్యామి వాతికస్య భిషగ్జితమ్ ౪౬
కులత్థయవకోలానాముభయోః పఞ్చమూలయోః
నిర్యూహే సాధితం తైలం కల్కైరేతైః సమాంశికైః ౪౭
శతావరీకృష్ణగన్ధాయష్టీమధుకజీవనైః
సక్షీరైస్తత్ పిబేత్ కాలే కుర్యాదభ్యఞ్జనం చ తత్ ౪౮
శతాహ్వం మధుకం దారు సశ్వేతాం చ గవాదనీమ్
వత్సాదనీం చ పిష్ట్వా తైః సుఖోష్ణైః శోథమాదిహేత్ ౪౯

వరీచ్వం బిల్వమేరణ్డం తర్కారీం సపునర్నవామ్
నిష్క్వాథ్య వారిణోష్ణేన శ్వయథుం పరిషేచయేత్ ॥౧౦
తిలానాం సర్షపాణాం చ గోధూమస్య యవస్య చ
చూర్ణానాం తైలమిశ్రాణాముపనాహం విధాపయేత్ ॥౧౧
తథైవైరణ్డబీజానాం భృష్టానాం వోపనాహనమ్
ఏరణ్డో బిల్వమూలం చ బృహతీ కణ్టకారికా ॥౧౨
కరఞ్జశ్చిరిబిల్వశ్చ శ్వదంష్ట్రా చ సమాంశికా
లేపోఽయం సర్పిషా యుక్తో వాతశ్వయథునాశనః ॥౧౩
ఏష ఏవ యథాలాభం పరిషేకః సుఖావహః
శారివా మూలకం శుష్కం శుకనాసా మహౌషధమ్ ॥౧౪
కుష్ఠం ముస్తా జలం లమ్బా ప్రలేపః శోఫనాశనః
శ్వదంష్ట్రైరణ్డమూలం చ బిల్వమూలం మహౌషధమ్ ॥౧౫
పురాణమూలకం చైషాం క్వాథే క్షీరం విపాచయేత్
క్షీరావశేషమాహృత్య కాలే సఘృతశర్కరమ్ ॥౧౬
యథాగ్ని పాచయేదేనం వాతశ్వయథునాశనమ్
ఏరణ్డతైలం పయసా గవాం మూత్రేణ వా పిబేత్ ॥౧౭
తేనాస్య దోషశేషశ్చ శ్వయథుశ్చ నివర్తతే
లఘూన్యన్నాని భుఞ్జీత స్నిగ్ధోష్ణసహితాని చ ॥౧౮
అథ పిత్తసముత్థస్య ప్రవక్ష్యామి చికిత్సితమ్
అభయాఽఽమలకీదన్తీత్రికర్మమధుచన్దనైః ॥౧౯
సంజీవనీయమఞ్జిష్ఠైర్మధూకకుసుమైః సమైః
సక్షీరైః పాచితం సర్పిః శోఫస్యాభ్యఞ్జనం పరమ్ ౨౦
పానం చైతత్ ప్రదాతవ్యం శోఫరోగనివారణమ్
జీవకర్షభకావైన్ద్రీ మధుపర్ణీ శతావరీ ౨౧

ముదితా వేతసం చైవ ప్రలేపః సరసాఞ్జనః
తాలీశోశీరముదితాచన్దనం సరసాఞ్జనమ్ ౬౨
మధుకం పద్మకం చేతి లేపః శ్వయథునాశనః
శతావరీం హంసపదీం మధుపర్ణీం చ చిత్రకమ్ ౬౩
బన్ధాం తాలీసపత్రం చ పిష్ట్వా శ్వయథుమాదిహేత్
క్షీరద్రుమాణాం త్వఙ్మూలక్వాథస్తు పరిషేచనే ౬౪
సదాహరాగపాకే చ హితః సక్షీరశర్కరః
త్రివృన్మధుకమృద్వీకాకాశ్మర్యాభిః శృతం పయః ౬౫
విరేచనీయమన్యద్వా యథావస్థం ప్రయోజయేత్
నాత్యచ్ఛస్నిగ్ధశీతాని స్వాదూని చ లఘూని చ ౬౬
పయో ద్రవాణి భుఞ్జీత యథోక్తాని చ మాత్రయా
శ్వయథోః కఫజస్యాపి చికిత్సాం శృణ్వతః పరమ్ ౬౭
హ్రీబేరాగరుదారూణి చవ్యచిత్రకనాగరమ్
అభయా పిప్పలీమూలం రజన్యౌ హిఙ్గు మాత్రయా ౬౮
క్వాథం గోమూత్రపిష్టం వా పిబేచ్ఛోఫనిబర్హణమ్
చిత్రకారగ్వధౌ మూర్వావిడఙ్గామలకాభయాః ౬౯
పిప్పలీశారివాపాఠాకషాయం మధునా పిబేత్
దేవదారు చ పాఠాం చ శృఙ్గబేరం చ భాగశః ౭౦
తథా పుష్కరమూలం చ గోమూత్రక్వథితం పిబేత్
పాఠా ముస్తాఽభయా దారు చిత్రకో విశ్వభేషజమ్ ౭౧
పిప్పల్యతివిషా మూర్వా తథా తాడకపత్రికా
బాధాసు తత్ పిబేత్ పూతం కఫశ్వయథునాశనమ్ ౭౨
తగరాగరుముస్తాని సరలం దేవదారు చ
కుష్ఠం త్వచా చ లేపోఽయం కఫశ్వయథువారణః ౭౩

కాలాం గోధాపదీం హింస్రాం సుషవీం తాలపత్రికామ్
పిష్ట్వా శీతకమూలం చ శోథమస్య ప్రలేపయేత్ ౭౪
కుష్ఠచ్ఛత్రాకవల్కం చ యాతుమూలం త్రికణ్టకమ్
భద్రదారుం సుగన్ధాం చ పిష్ట్వోష్ణైః శోఫమాదిహేత్ ౭౫
మూలకాని చ శుష్కాణి భద్రముస్తం సశారివమ్
గోమూత్రపిష్టో లేపోఽయం శ్వయథోవినివారణః ౭౬
పలాశభస్మ చైకాఙ్గలేపో గోమూత్రసంయుతః
శ్లైష్మికే శ్వయథావేష పరిషేకో విధీయతే ౭౭
పఞ్చమూలశృతం తోయం గోమూత్రం వాఽపి కేవలమ్
నిమ్బాజ్కోఠోరుపూగానాం తర్కార్యాః కుటజస్య చ ౭౮
నక్తమాలస్య వంశస్య పత్రక్వాథోఽవగాహనః
త్రిఫలా చిత్రకవచే ద్వే హరిద్రే కుతేరకః ౭౯
శ్యామాఖుపర్ణీకటుకాకాకమాచీసువర్చలాః
వార్తాకీ నిచులం నిమ్బో విడఙ్గం విశ్వభేషజమ్ ౮౦
రాస్నా పునర్నవా మూర్వా కుష్ఠం వ్యాఘ్రనఖం వృషమ్
శిగ్రుమూలమథార్కం చ యథాలాభం సమాహృతైః ౮౧
గోమూత్రపిష్టైర్లేపః స్యాత్ క్వథితైః పరిషేచనమ్
ఏతైరేవ ద్రవైః పక్వైరభ్యఙ్గః శోథనాశనః ౮౨
పటోలమూలం త్రిఫలా విడఙ్గం రజనీతి షట్
కార్షికాః స్యుస్తథైకస్మాద్ద్విగుణం రోచనీఫలమ్ ౮౩
నీలికా త్రిగుణా దేయా త్రివృతా తు చతుర్గుణా
చూర్ణమేతద్గవాం మూత్రసంయుతం మాత్రయా పిబేత్ ౮౪
కాలే విరిక్తో భుఞ్జీత జాఙ్గలానాం రసేన తు
త్రిఫలా సరలం దారు రజన్యో రోహిణీ వచా ౮౫

పిప్పలీ పిప్పలీమూలం నాగరాతివిషే ఘనమ్
క్షారద్వయం విడఙ్గం చ పాఠాఽగరు సచిత్రకమ్ ౮౬
అయోరజశ్చ చూర్ణాని గోమూత్రేణ విపాచయేత్
ద్రాక్షావలయమాహృత్య గుటికా బదరోపమాః ౮౭
కృత్వాఽథైకాం తతో ద్వే వా పిబేదుష్ణేన వారిణా
ముచ్యతే కఫజాచ్ఛోఫాదేవం శ్వయథుపీడితః ౮౮
ఏషా హి గ్రహణీదోషం పాణ్డురోగం కఫాత్మకమ్
కఫార్శాంసి చ వృద్ధిం చ ప్రమేహం చ శమం నయేత్ ౮౯
పఞ్చమూలం వరుణకం సరలం దేవదారు చ
హస్తికర్ణపలాశశ్చ ఫలాని నిచులస్య చ ౯౦
పలాశః కాకలా కాలా గుడూచీ దేవపుష్పకమ్
అహింస్రా శ్రేయసీ హింస్రా కృష్ణగన్ధా పునర్నవా ౯౧
కాయస్థా చ వయఃస్థా చ చోరకో జటిలా జటా
అలమ్బుషం సోరుపూగం ప్రపున్నాడం సనాగరమ్ ౯౨
శిగ్రర్గోధాపదీ భార్గీ తర్కారీ శుష్కమూలకమ్
ఏతైః సిద్ధం యథాలాభం తైలమభ్యఞ్జనైస్త్రిభిః ౯౩
నిహన్త్యుదీర్ణశ్వయథుం జన్తోర్వాతకఫోత్తరమ్
ఉభే హరిద్రే మఞ్జిష్ఠా యష్టీమధుకచన్దనమ్ ౯౪
పిప్పల్యో బాలకం చైవ పీతద్రుః పద్మకం తథా
మాంస్యుశీరం సతగరమేలాఽగరు కుటన్నటమ్ ౯౫
శ్రీవేష్టకం సర్జరసం మూర్వాకుష్ఠప్రియఙ్గవః
ఏతైస్తైలం విపక్తవ్యమభ్యఙ్గాచ్ఛోథనాశనమ్ ౯౬
క్రియైషా దోషజస్యోక్తాఽఽగన్తోర్వైసర్పవత్ క్రియా
అగ్నిసాదో జ్వరస్తృష్ణా కార్శ్యారుచితమోభ్రమాః ౯౭

శ్వాసవ్రణాతిసారాశ్చ స్త్రైశ్చికిత్స్యా ఉపద్రవాః ౯౮
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి ఖిలేషు శ్వయథుచికిత్సాధ్యాయః సప్తదశః ౧౭

అథ శూలచికిత్సాధ్యాయోఽష్టాదశః
అథాతః శూలచికిత్సితం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
క్షోభాత్రాసాధ్యయనాతిప్రసఙ్గాత్
క్షుత్కాలే చాత్యమ్బుసః పానదోషాత్
వేగానాం వా నిగ్రహాద్యానయానాదామాద్భ్రంశసాద్రూక్షధాన్యాశనాద్వా ౩
క్రుద్ధో వాయుః కర్తనాయామతోదైః
కమ్పాధ్మానైరావిశన్ కుక్షిదేశే ।
శూలం పిత్తేనాన్వితః శ్లేష్మణా వా
ద్వాభ్యాం వాఽపి ప్రేర్యమాణః కరోతి ౪
వాతాచ్ఛూలం క్షుధితస్యోగ్రరూపం
ఘోరైర్వేగైర్యన్నిరుచ్ఛ్వాసకర్తృ । విద్యాద్భుక్తే జీర్యతి స్వేదదాహ తృష్ణార్తస్య ప్రతతం పిత్తశూలమ్ ౫
మన్దాబాధం స్తిమితం భుక్తమాత్రే
కఫోద్రేకాత్ స్తమ్భహృల్లాసకర్తృ ।
విద్యాచ్ఛూలం సన్నిపాతాచ్చతుర్థం
సర్వైర్లిఙ్గైర్దుఃసహం తత్త్వసాధ్యమ్ ౬
వాయుః ప్రోక్తో బలవానుగ్రవేగః
సోఽయం క్రుద్ధో దేహమాశ్వేవ హన్తి ।
తస్మాదాదావర్దితం వాతశూలేనాఽభ్యక్తాఙ్గం స్వేదయేదాశు వైద్యః ౭
వాతఘ్నైః క్షైరవగాహోపనాహైః

పిణ్డస్వేదైరుష్ణకైః పాయసైర్వా ।
ఏణాదీనాం జాఙ్గలానాం రసాంశ్చ
లావాదీనాం చాన్వితాన్ సైన్ధవేన ౮
స్నిగ్ధోష్ణామ్లాన్ శీలయేద్వాతశూలీ
వాతఘ్నైర్వా సాధితం క్షీరముష్ణమ్ ౯
తైలం శుక్తం మస్తు సౌవీరకం చ
పిబేచ్ఛూలీ సహ సౌవర్చలేన
శ్యామాం శుణ్ఠీం సైన్ధవం తుమ్బురూణి
హిఙ్గు క్షారం యావశూకం విడం చ ౧౦
శ్లక్ష్ణం పిష్ట్వా ప్రవరాహ్వాం శటి చ
పేయం కోష్ణం చామ్బసా వాతశూలే
క్షీరం పీత్వా శీతలం పిత్తశూలీ
వమేత్ కామం శర్కరావారిణా వా ౧౧
శూలార్తం వా శఙ్ఖకున్దేన్దుగౌరైర్ముక్తాహారైః సంస్పృశేత్ పఙ్కజైర్వా ।
రౌప్యైః కాంస్యైః స్ఫాటికైః కాఞ్చనైర్వా
తోయాసిక్తైర్భాజనైశ్చన్ద్రశీతైః ౧౨
యస్మిఞ్ఛూలం సంస్పృశేత్తం ప్రదేశం
భూయో భూయః కదలీనాం దలైర్వా ।
మృద్వీం శయ్యాం విసినీపత్రభక్తిన్యాసోపేతాం చన్దనామ్బుప్రసిక్తామ్ ౧౩
శీతే వేశ్మన్యుపహితాం సోపధానాం
సేవేతాన్తఃప్రస్ఫురత్పద్మపత్రామ్
హృద్యాః శీతా మధురా భేదనీయాః
పేయాః సిద్ధాః శీతలా వా కషాయాః ౧౪
క్షౌద్రోన్మిశ్రాః స్వాదవః పిత్తశూలస్యోచ్ఛేదార్థం శర్కరాచూర్ణయుక్తాః ।

సామే సోత్క్లేశే భోజనే వా విదగ్ధే
సంశుద్ధ్యర్థం సైన్ధవోష్ణోదకేన ౧౫
కుర్యాత్ కామం వమనం శ్లేష్మశూలే
వాన్తం చైనం లఙ్ఘితం సుప్రతాన్తమ్
క్షారోపేతం పాయయేత్ పాచనీయం
పిప్పల్యాదిక్వాథముష్ణం సహిఙ్గు ౧౬
తత్సిద్ధాం వా భోజయేత్తం యవాగూం
సంసృష్టాన్నః క్రమశో వా నిషేవేత్
చూర్ణం సర్పిర్వటకక్షారబస్తీన్
కల్కక్వాథాన్ భాగశః కల్పశశ్చ ౧౭
శూలాటోపానాహగుల్మామయఘ్నం
సిద్ధం ప్రోక్తమృషిభిర్ధ్యానయోగాత్ ౧౮
హిఙ్గుపాఠాత్రికటుకక్షారసైన్ధవచిత్రకాన్
హపుషామభయాం చవ్యమజాజీధాన్యపుష్కరాన్ ౧౯
అమ్లవేతసవృక్షామ్లయవానీదాడిమాని చ
శటిం సౌవర్చలం చైవ సూక్ష్మచూర్ణాని కారయేత్ ౨౦
ఏతద్ధి చూర్ణముష్ణామ్బుదధిమస్తుసురాసవైః
పీతమానాహహృద్బస్తిశూలగుల్మార్తినాశనమ్ ౨౧
ప్లీహార్శోగ్రహణీదోషకాసశ్వాసానురోగ్రహమ్
మాతులుఙ్గరసైర్యుక్తం హన్తి మూత్రగ్రహం తథా ౨౨
అమ్లవేతసవృక్షామ్లయవానీక్షారచిత్రకమ్
హిఙ్గుచవ్యోషకశటీజీవన్తీత్రికటూని చ ౨౩
పిప్పలీం పిప్పలీమూలం బదరం శిరివారికామ్
నాగదన్తీం చ బిల్వం చ తథా లవణపఞ్చకమ్ ౨౪

సమభాగాని మతిమాన్ సూక్ష్మచూర్ణాని కారయేత్
రసేన మాతులుఙ్గస్య వటకాన్ కారయేత్తతః ౨౫
గుల్మోదావర్తశూలేషు పిబేదేతాన్మహాగుణాన్
సుఖోష్ణవారిమద్యామ్లైర్మూత్రకృచ్ఛ్రే తథైవ చ ౨౬
హృద్రోగేషు గుదభ్రంశమేఢ్రబస్తిరుజాసు చ
విడదాడిమహిఙ్గూని సైన్ధవం మరిచం తథా ౨౭
మాతులుఙ్గరసైర్యుక్తం శూలాటోపహరం పిబేత్
ఏతాని వ్యోషపృథ్వీకాచవ్యచిత్రకసైన్ధవైః ౨౮
సాజాజిపిప్పలీమూలయుతైర్వా పథ్యముత్తమమ్
సౌవర్చలవచాహిఙ్గుత్ర్యూషణం సహరీతకమ్ ౨౯
సురేశయవసంయుక్తం హన్తి శూలబలం క్షణాత్
పలికాన్ ఘృతసంయుక్తాన్ సక్తుసైన్ధవచిత్రకాన్ ౩౦
వచాం చైవైకతః కృత్వా కటాహే ప్రదహేద్భిషక్
ప్రదీప్తమవతార్యాథ తం క్షారం మాత్రయా పిబేత్ ౩౧
తణ్డులోదకసంయుక్తం శూలగుల్మరుజాపహమ్
పఞ్చమూలయవక్వాథయుక్తమేరణ్డజం పిబేత్ ౩౨
తైలం వాయ్వాత్మకే శూలే ద్రాక్షాక్వాథయుతం తథా
సశర్కరం పిత్తశూలే పిత్తగుల్మే ప్లిహేషు చ ౩౩
దాడిమవ్యోషహపుషాపృథ్వీకాక్షారచిత్రకైః
సాజాజిపిప్పలీమూలచవ్యదీప్యకసైన్ధవైః ౩౪
సమాంశైర్విపచేత్ సర్పిః సక్షీరం మృదునాఽగ్నినా
కోలమూలకయూషేణ సంయుక్తం వాతగుల్మనుత్ ౩౫
శూలానాహశ్వాసకాసవిషమజ్వరహృద్గ్రహాన్
అరుచిగ్రహణీదోషశూలపాణ్డ్వామయాంస్తథా ౩౬

యోనిదోషాంశ్చ హన్త్యేతదమృతప్రతిమం ఘృతమ్
బిల్వకుష్ఠయవక్షారవచాచిత్రకసైన్ధవైః ౩౭
ఏనీయకవిడవ్యోషతిన్తిడీకామ్లవేతసైః
హిఙ్గుసౌవర్చలాజాతిదాడిమేన్ద్రయవైస్తథా ౩౮
పునర్నవాకారవీభ్యాం హంసపద్యా చ సాధితమ్
ఘృతం చతుర్గుణే దధ్ని శుక్తకాతికసంయుతమ్ ౩౯
ద్విపఞ్చమూలకోలానాం కులత్థానాం రసేన చ
శూలగుల్మానిలోత్కమ్పగ్రన్థీనర్దితహృద్గ్రహాన్ ౪౦
వాతకుణ్డలికావర్తమేతత్ సర్పిరపోహతి
సౌవర్చలయవక్షారవచాత్ర్యూషణచిత్రకైః ౪౧
హరీతకీవిడఙ్గాభ్యాం పయసా చైవ సాధితమ్
సంయుక్తం భద్రరోహిణ్యా దశాఙ్గం శూలనుద్ ఘృతమ్ ౪౨
ప్లీహగుల్మక్రిమిశ్వాసకాసహిక్కావినాశనమ్
శతపుష్పావచాకుష్ఠపిప్పలీఫలసైన్ధవైః ౪౩
సర్షపద్వయసంయుక్తాం ఫలవతి ప్రయోజయేత్
ఏషాఽఽధ్మానముదావర్తం శూలం చాశు వ్యపోహతి ౪౪
ఉష్ణోదకస్నేహయుక్తం మూత్రక్షౌద్రామ్లకాఞ్జికైః
సంయోజ్యైకత్ర మతిమానేభిశ్చూర్ణైః సమావపేత్ ౪౫
శతాహ్వాపిప్పలీకుష్ఠవచానాం దేవదారుణః
పూతీకస్య హరేణూనాం బిల్వానాం మదనస్య చ ౪౬
శూలానాహవిబన్ధఘ్నమిమం బస్తిం ప్రదాపయేత్
ఆస్థాపనప్రమాణేన స్నిగ్ధస్విన్నస్య దేహినః ౪౭
సంరుద్ధే వాయునా మూత్రే ప్రతిస్తబ్ధే తథోదరే
పురీషే చ విమార్గస్థే చూర్ణబస్తిరయం హితః ౪౮

వారిద్రోణే పలాన్యష్టౌ పచేద్గన్ధపలాశకాత్
తతః కషాయం తు వచాపిప్పలీఫలసైన్ధవైః ౪౯
సంయుక్తం క్షౌద్రతైలాభ్యాం శతాహ్వాకుడవేన చ
దద్యాన్నిరూహమానాహపార్శ్వహృద్బస్తిశూలినామ్ ౫౦
బలవర్ణాగ్నిజననం శ్రోణిగుల్మరుజాపహమ్
కులత్థయవకోలాని పఞ్చమూలద్వయం తథా ౫౧
క్వాథయేత్తం జలద్రోణే తతస్తం తైలసంయుతమ్
కషాయం పిప్పలీకుష్ఠవచేన్ద్రయవసర్షపైః ౫౨
హరేణుకాసైన్ధవాభ్యాం తగరేణ ఘృతేన వా
తన్నిరూహముదావర్తకుష్ఠగుల్మోపశాన్తయే ౫౩
దద్యాచ్చైవేదమాశ్వేవ బలవర్ణాగ్నివర్ధనమ్
తైలపక్వాశనం ధీరః కల్కపేష్యైర్విపాచితమ్ ౫౪
పిప్పలీబిల్వమధుకశతాహ్వాఫలచిత్రకైః
దేవదారువచాకుష్ఠపుష్కరాఖ్యైశ్చ సంయుతమ్ ౫౫
సమాంశైర్ద్విగుణక్షీరం తదుదావర్తినాం హితమ్
శూలానాహగుదభ్రంశవర్చోమూత్రవినిగ్రహాన్ ౫౬
కట్యూరుపృష్ఠశూలార్శోమూఢవాతాంశ్చ నాశయేత్
గుదశూలం తథోత్థానం బహుశః సప్రవాహికమ్ ౫౭
కుష్ఠం విడఙ్గాతివిషాదారుదార్వీహరేణుకాః
ఏలాఽజమోదా హ్రీబేరం నాగరం పుష్కరం శటీ ౫౮
స్థిరా సకట్ఫలా రాస్నా పిప్పల్యశ్చవ్యచిత్రకమ్
శ్యామా శతాహ్వా యష్ట్యాహ్వా సైన్ధవం మదనం వచా ౫౯
నిచులం నీలినీ దన్తీ బిల్వం చాక్షార్ధసంశ్రితైః
గన్ధర్వతైలం తైలం వా పచేత్తదనువాసనమ్ ౬౦

గుల్మాఢ్యవాతశూలార్శఃప్లీహోదావర్తవృద్ధినుత్
సకుణ్డలం మూత్రకృచ్ఛ్రమానాహం చ వ్యపోహతి ౬౧
శతార్ధం దశమూలస్య మదనానాం తథాఽఽఢకమ్
పూతీకదన్తీసురభీశ్వదంష్ట్రాణాం చ బుద్ధిమాన్ ౬౨
పలాని వింశతిం దద్యాదేకైకస్య తమేకతః
యవకోలకులత్థానాం ప్రస్థయుక్తం జలోన్మనే ౬౩
క్వాథయేత్ పాదశేషం తు తస్మింస్తైలాఢకం పచేత్
గోమూత్రార్ధాఢకం యవపిప్పలీసైన్ధవత్రికమ్ ౬౪
--- యవశతాహ్వానాం --- వలీనకైః
కుష్ఠవక్త్రస్య చాయుక్తమేతత్ స్యాదనువాసనమ్ ౬౫
ఊరుస్తమ్భకటీపృష్ఠగుదవంక్షణశూలిషు
ప్లీహోదావర్తగుల్మేషు ఫలతైలం ప్రయోజయేత్ ౬౬
ఇతి శూలచికిత్సా తే విస్తరేణ ప్రకీర్తితా
సిద్ధైః ప్రయోగైర్వివిధైః ప్రాణినాం హితకామ్యయా ౬౭
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి ఖిలేషు శూలచికిత్సాధ్యాయోఽష్టాదశః ౧౮

అథాష్టజ్వరచికిత్సితోత్తరాధ్యాయ ఏకోనవింశతితమః
అథాతోఽష్టజ్వరచికిత్సితోత్తరమధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
ఏకద్విత్రిసముత్థానాం నిదానం ప్రాగుదాహృతమ్
చికిత్సాం సంప్రవక్ష్యామి సన్నిపాతస్య హేతువత్ ౩
అహితా --- ।
----- గుడసంయుతః

బిల్వోఽగ్నిమన్థః శ్యోనాకః కాశ్మర్యః పాటలిస్తథా
ఏషాం తు మూలం నిష్క్వాథ్య పిబేత్ సక్షౌరసైన్ధవమ్

సమఙ్గీ మధుకం ముస్తం భద్రదార్వథ శర్కరా
వాతజ్వరే ప్రయోక్తవ్యం గుడూచ్యా సహ పానకమ్

విదారిగన్ధా హ్యేరణ్డం బృహత్యౌ పృశ్నిపర్ణికా
భద్రదారుసమాయుక్తో వాతజ్వరహరో మతః

విదారిగన్ధా కలశీ తథా గన్ధర్వహస్తకః
మధుకం భద్రదారుశ్చ క్వాథః శర్కరయా యుతః

వాతజ్వరహరో దేయో మాతులుఙ్గరసాప్లుతః
ఏరణ్డం వరుణం చైవ బృహత్యౌ మధుకం తథా

వాతజ్వరహరః క్వాథో రాస్నాకల్కసమాయుతః
ద్విపఞ్చమూలనిష్క్వాథః కోష్ణో వా యది వా హిమః
రాస్నాకల్కసమాయుక్తో వాతజ్వరహితో మతః

రాస్నా సరలదేవాహ్వయష్టీమధుకసంయుతః
పేయో విదారిగన్ధాద్యో నిష్క్వాథో వా ససైన్ధవః

పఞ్చముష్టికయూషేణ యుక్తామ్లలవణేన చ
భుఞ్జీత భోజనం కాలే జాఙ్గలానాం రసేన చ
పిబేదన్తరపానం చ బిల్వమూలశృతం జలమ్

ద్వే పఞ్చమూలే వర్చీవమేకేషీకాం పునర్నవామ్

సహస్రవీర్యాం నాదేయీాం శతవీర్యాం శతావరీమ్
విశ్వదేవాం శుకనసాం సహదేవాం సనాకులీమ్

రాస్నా జగన్ధే పూతీకం దేవాహ్వం దేవతాడకమ్
బలే ద్వే హంసపాదీం చ క్వాథోత్థీముపలజ్కశామ్

కృష్ణాగరుం వ్యాఘ్రనఖం శతపుష్పాం పలజ్కషామ్
కాయస్థాం చ వయస్థాం చ చోరకం జటిలాం జటామ్
అపేతరాక్షసీం యక్షాం గుహాహ్వాముగ్రష్టలోమికామ్
హరేణుకాం హైమవతీం కైటర్యం సువహాం వచామ్

వృశ్చికాలీం చ భార్గీం చ --- స్యా శిగ్రుం చ కల్కశః
సంహృత్య తైలం విపచేద్వాతజ్వరనిబర్హణమ్

పురాణసర్పిఃసంస్కారో విధేయో జాఙ్గలో రసః
దశమూలకులత్థానాం యవానాం కుడవస్య చ

కులీరశృఙ్గ్యా రాస్నాయాః శటీపుష్కరమూలయోః
భార్గ్యా దురాలభాయాశ్చ నిర్యూహః సాధు సాధితః

తేనాస్య విగుణో వాయుర్జ్వరశ్చాశు ప్రశామ్యతి
వాతశ్లేష్మసముత్థస్య వ్యాఖ్యాస్యామి చికిత్సితమ్

బృహత్యౌ పుష్కరం దారు పిప్పల్యో నాగరం శటీ
క్వాథమేషాం పిబేదుష్ణమాదౌ దోషవిపాచనమ్

ద్విపఞ్చమూలం భార్గీం చ కర్కటాఖ్యాం దురాలభామ్
నాగరం పిప్పలీం దారు పిబేద్వా సైన్ధవాన్వితమ్

పటోలం ధాన్యకం ముస్తా మూర్వా పాఠా నిదిగ్ధికా
కషాయ ఏషాం పాతవ్యః షడఙ్గో మధుసంయుతః

త్రిఫలా జీవనీయాని పిప్పలీమూలశర్కరే
సిద్ధో గ్రహఘ్నసంయుక్తో వాతశ్లేష్మజ్వరాపహః

నాగరం దశమూలం చ కట్వఙ్గం దారుకద్వయమ్
పిప్పల్యస్త్రిఫలా భార్గీ కర్కటాఖ్యా దురాలభా

వాతశ్లేష్మజ్వరే పేయం సుఖోష్ణం సైన్ధవాన్వితమ్
తిక్తకం కటురోహిణ్యాః కల్కమక్షసమం భిషక్

హిఙ్గుసైన్ధవసంసృష్టం పిబేత్ క్షిప్రం సుఖామ్బునా
కఫజేఽనిలజే చైవ జ్వరే పీతం సుఖావహమ్

మహతః పఞ్చమూలస్య క్వాథః శ్లైష్మికవాతికే
నాగరామరదారుభ్యాం శృతముష్ణం పిబేజ్జలమ్

బాలమూలకయూషేణ జాఙ్గలానాం రసేన వా

కటూష్ణద్రవ్యయుక్తేన మన్దస్నిగ్ధేన భోజయేత్

లాక్షాప్రియఙ్గుమఞ్జిష్ఠాయష్టికోశీరబాలకైః
చన్దనాగరుబాహ్లీకశ్రీవేష్టకకుటన్నటైః

మూర్వాశతాహ్వసరలసాలనిర్యాసరోచకైః
క్షీరద్రోణేఽర్ధపలికైర్భిషక్తైలాఢకం పచేత్
తత్ సాధు సిద్ధమాహృత్య స్వనుగుప్తం నిధాపయేత్
లాక్షాదికమిదం తైల ---
పిపల్యోఽతివిషా ముస్తా స్థిరాఢ్యా సదురాలభా

సచన్దనయవోశీరసారివాః సనిదిగ్ధికాః
రోహిణ్యామలకం బిల్వం త్రాయమాణాతిసాధితమ్

ఘృతం హన్తి శిరః శూలం కాసం జీర్ణజ్వరం క్షయమ్
వమనం కఫరోగాణాం పైత్తికానాం విరేచనమ్

శోధనం శమనం కార్యం కృశే శమనశోధనమ్
మణ్డాదిరిష్యతే సామే వవాగూర్వాతజే తథా

విషౌషధిప్రజాతానాం పిత్తఘ్నం కారయేత్ క్రియామ్
సన్నిపాతజ్వరస్యాతః ప్రవక్ష్యామి చికిత్సితమ్

స సర్వలక్షణోఽసాధ్యః కృచ్ఛ్రసాధ్యోఽల్పలక్షణః
బలహీనస్య నష్టాగ్నేః సర్వథా నైవ సిధ్యతి

కిమఙ్గ బాలకానాం తు క్షీణధాతుబలౌజసామ్
తథాఽపి యత్నమాతిష్ఠేదానృశంస్యాద్భిషగ్వరః

సన్నిపాతేషు దోషేషు యో దోషో బలవాన్ భవేత్
తమేవాదౌ ప్రశమయేచ్ఛేషం దోషమతః పరమ్

అల్పాన్తరబలేష్వేషు దోషేషు మతిమాన్ భిషక్
శ్లేష్మాణమాదౌ శమయేత్ స హ్యేషామనుబన్ధకృత్

గురుత్వాత్ కృచ్ఛ్రపాకిత్వాదూర్ధ్వకాయాశ్రయాత్తథా
తస్మాజ్జ్వరే యదుద్దిష్టం వాతపిత్తకఫాత్మకే

తస్మాత్తస్యామవస్థాయాం తత్తత్ కార్యం చికిత్సితమ్
పిప్పల్యాదివచాదారువయస్థాసరలాన్వితః

పేయః కఫోత్తరే సామే సహిఙ్గుక్షారసైన్ధవః
దోషాస్తేనాశు పచ్యన్తే విబన్ధశ్చోపశామ్యతి

నాగరం కట్ఫలం ధాన్యం ముస్తం పర్పటకం వచా
దేవదార్వభయా భార్గీ భూతీకం దశమం భవేత్

శృతం సైన్ధవహిఙ్గుభ్యాం పేయం వాతకఫోత్తరే
ఊర్ధ్వజత్ర్వఙ్గరోగాణాం జ్వరితానాం ప్రశస్యతే

శటీపౌష్కరపిప్పల్యో బృహతీ కణ్టకారికా
శుణ్ఠీ కర్కటకీ భార్గీ దురాలమ్భా యవానికా

శూలానాహవిబన్ధఘ్నం శట్యాద్యం కఫవాతనుత్
విడఙ్గాతివిషే భార్గీ పౌష్కరం చిత్రకం శటీ

శార్ఙ్గేష్టా పిప్పలీ శుణ్ఠీ పిబేద్వాతకఫోత్తరే
దురాలభావచాదారుపిప్పలీమూలనాగరమ్

--- పుష్కరం శటీ ।
క్వాథం సలవణం దేయం హిఙ్గుక్షారాన్వితం పిబేత్

సన్నిపాతే విబన్ధే చ వాతశ్లేష్మోత్తరే జ్వరే
జీవకర్షభకౌ శృఙ్గీ మూలం పుష్కరజం శటీ

సన్నిపాతేఽనిలకఫే కాసే చైషాం ప్రశస్యతే
బృహత్యౌ పుష్కరం దారు పిప్పల్యో నాగరం శటీ

క్వాథమేషాం పిబేదుష్ణమాదౌ దోషవిపాచనమ్
దురాలభా వచా దారు పిప్పలీ భద్రరోహిణీ

మహౌషధం కర్కటకీ బృహతీ కణ్టకారికా
క్వాథః సలవణః పేయః సన్నిపాతజ్వరాపహః

దేవదారు వచా ముస్తం కైరాతం కటురోహిణీ

గుడూచీ నాగరం క్వాథః సన్నిపాతజ్వరాపహః

ఉరోగ్రహే కణ్ఠరోగే ముఖరోగే చ శస్యతే
త్రిఫలా రోహిణీ నిమ్బం పటోలం కటుకత్రయమ్

పాఠా గుడూచీ వేత్రాగ్రం సప్తపర్ణః సవత్సకః
కిరాతతిక్తకం ముస్తా వచా చేత్యేకతః శృతమ్

కఫోత్తరం నిహన్త్యేతత్ పానాదగ్నిం చ దీపయేత్
పటోలముస్తమధుకరోహిణీక్వథితం జలమ్

యోగమేతం త్రిఫలయా యుక్తం చ సురదారుణా
పాయయేన్మధునాఽఽలోడ్య సన్నిపాతే కఫోత్తరే

ఆరగ్వధవచానిమ్బపటోలోశీరవత్సకమ్
శార్ఙ్గేష్టాఽతివిషా మూర్వా త్రిఫలా సదురాలభా

భద్రముస్తా బలా పాఠా మధుకం భద్రరోహిణీ
కషాయ ఏష శమయేజ్జ్వరమాశు త్రిదోషజమ్

జాడ్యం సశోఫమాధ్మానం గురుత్వం చాపకర్షతి
నాగరం దశమూలం చ కట్వఙ్గం దా ---
--- శిశుం ప్రాశయేయుః కథఞ్చన

నవసద్యఃక్షతానాం తద్ వ్రణానాం రోహణం భవేత్

క్షతజం ప్రాప్య హి విషం దర్శయత్యాత్మనో బలమ్

ప్రసాదయతి తచ్చాశు సన్ధత్తే చ మధు వ్రణమ్
తస్మాత్ స్వభావతో నృణాం సహెూష్ణేనాశితం మధు

విరుద్ధత్వాత్త్రిభిర్దోషైర్జీవితాన్తాయ కల్పతే
తుల్యత్వాదుష్ణయోగాచ్చ యథా చ మధుసర్పిషీ
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి ఖిలేషు మధువిశేషణీయో నామైకవింశతితమోऽధ్యాయః ౨౧

అథ క్షీరగుణవిశేషీయాధ్యాయో ద్వావింశతితమః
అథాతః క్షీరగుణవిశేషీయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
గోర్మహిష్యా అజాయాశ్చ నార్యా ఉష్ట్ర్యా అవేః స్త్రియాః
తురఙ్గ్యా ఇతి చోక్తాని పూర్వమేవ పయాంసి తు 3
భూయశ్చ గుణవైశేష్యాత్ క్షీరాణ్యష్టౌ నిబోధ మే
ప్రజాపతేః పురేచ్ఛాతః ప్రజానాం ప్రాణధారణమ్ ౪
పఞ్చభూతగుణం చాపి భూరుహాం జన్మ కథ్యతే
వనస్పతీనాం వృక్షాణాం వానస్పత్యగణస్య చ ౫
వీరుధామోషధీనాం చ గుల్మానామపి జీవక
వివిధానాం తృణానాం చ సస్యానాం చైవ దేహినామ్ ౬
ఏవమాదిగణో యస్తు భూమేః సార ఉదాహృతః
సోమస్య వాయుతేజోపాం బుద్ధిశ్చేతి ప్రజాపతేః

తదాహారగుణోత్పన్నం గవాదీనామతః పరమ్

యథా సర్వౌషధీసారం క్షీరోదే మథితే పురా

సంభూతమమృతం దివ్యమమరా యేన దేవతాః
తథా సర్వౌషధీసారం గవాదీనాం తు కుక్షిషు

క్షీరముత్పద్యతే తస్మాత్ కారణాదమృతోపమమ్
జరాయుజానాం భూతానాం విశేషేణ తు జీవనమ్

క్షీరం సాత్మ్యం హి బాలానాం క్షీరం జీవనముచ్యతే
క్షీరం పుష్టికరం వృద్ధికరం బలవివర్ధనమ్

క్షీరమోజస్కరం పుంసాం క్షీరం ప్రాణగుణావహమ్
గర్భధానకరం క్షీరం బన్ధ్యానామపి యోషితామ్

క్షీణానాం చ కృశానాం చ శోఫినాం రాజయక్ష్మిణామ్
వ్యాయామశ్రమనిత్యానాం స్త్రీనిత్యానాం చ దేహినామ్

సంక్షీణరేతసాం చాపి గర్భస్రావే చ దారుణే
రక్తపిత్తామయేఽర్శస్సు మదక్షీణే జ్వరే తథా

గర్భశోషే చ వాతానాం క్షీరం పరమముచ్యతే
సామాన్యాదిహ దుగ్ధానాం పురా చోక్తా గుణాదయః

పృథక్త్వేన చ వక్ష్యామి గవాదీనాం విశేషణమ్
తృణగుల్మౌషధీనాం చ అగ్రాగ్రం పయ ఏవ హి

ఖాదన్తి మధురప్రాయం లవణం చ విశేషతః
తత్సారగుణవైశేష్యాద్గవాం క్షీరం ప్రశస్యతే

మధురో హి రసః శ్రేష్ఠో రసానాం పరికీర్తితః
తన్నిత్యం వా గవాం క్షీరం మధురం బృంహణం మతమ్

ఔషధాగ్రాతిభక్షత్వాద్విరేచయతి తత్ పయః
ఏతస్మాత్ కారణాదుక్తం గవాం క్షీరం రసాయనమ్

ఏష వైశేషికగుణో గోక్షీరస్య ప్రకీర్తితః
క్రిమికీటపతఙ్గైశ్చ సర్వైరపి తృణాశ్రితైః

సహ నానాతృణం హీనం మహిష్యో భక్షయన్తి హి
అవగాహన్తి తోయాని గర్బాణి చ విశేషతః

ఏతస్మాత్ కారణాత్తాసాం క్షీరం కషాయశీతలమ్
శీతత్వాద్దుర్జరం స్నిగ్ధం గురుదాహనిబర్హణమ్

గవాం క్షీరాచ్చాల్పా గుణం మహిషీణాం పయో మతమ్
అజానామల్పకాయత్వాత్ కటుతిక్తానిబర్హణాత్

అల్పత్వాచ్చ బలిత్వాచ్చ లఘు దోషహరం పయః
అల్పత్వాత్తద్ఘనం క్షీరం ఘనత్వాదపి బృంహణమ్

శీతం సంగ్రాహి మధురం బల్యం వాతానులోమనమ్
మహాశయతయా శ్యామమధురప్రాయసేవనాత్

బహుత్వాచ్చ ఘనత్వాచ్చ బల్యం పుష్టికరం పయః
గురు వృష్యం చ నిర్దిష్టం మధురం చ విశేషతః

అల్పాహారతయోష్ట్రీణాం ప్రియం చాऽऽలవణం ---

అతీతే ప్రథమే మాసి ప్రావృట్ప్రోష్ఠపదాగమే

దివ్యం ఖాత్ పతితం తోయం నామ్నా హంసోదకం శివమ్
ఆపూతం సూర్యతేజోభిరగస్త్యేనాऽవిషీకృతమ్

--- తి

స్నిగ్ధం వృష్యం చ బల్యం చ హేమన్తే గురు వర్షతి
శిశిరే వర్షతి జలం కఫవాతప్రకోపనమ్

వసన్తే వర్షతి జలం కషాయస్వాదురూక్షణమ్
తత్ర ---

--- పతితం క్షితౌ ।
తత్ పాత్రోపేక్షితవతి పాత్రదోషేణ తత్త్వతః

నానారసత్వం భజతే తోయం సంప్రాప్య భూతలమ్

సర్వామ్బు సద్యఃపతితమప్రశస్తమనార్తవమ్

త --- ।

---రూదకమ్

కఫానిలకరం పిత్తే హితం శీతాతికారకమ్

రక్తాపిత్తహరం రూక్షమవశ్యాయోదకం లఘు

ఏతచ్చతుర్విధం ప్రోక్తం తత్త్వేనామ్భోఽన్తరిక్షజమ్ ।

సహ్య ---

--- శ్లేష్మప్రకోపనాః ।

క్షారోదాః ప్రాక్స్రుతా నద్యః కఫఘ్నాః పిత్తకోపనాః

లఘూదకాః ప్రతీచీగా వాతలాః కఫనాశనాః

క్షారం తాభ్యస్తు సాముద్రం మధురం గురు పచ్యతే

--- ।

---- లవణం జలమ్

సాభిష్యన్ది స్వాదుపాకి శీతం పిత్తఘ్నమౌద్భిదమ్

సత్త్వక్లేదమలాద్దుష్టం పల్వలామ్బు గురు స్మృతమ్

కషాయమధురం స్వాదు విమలం సారసం జలమ్

కౌపం పి ---

---- ।

ఇత్యష్టధా జలం ప్రోక్తం భూమిజం వృద్ధజీవక

లఘు ప్రకామం సస్నేహం శీతం సర్వరసాన్వితమ్
తృష్ణాపహం మనోహ్లాది శ్లేష్మఘ్నం క్రిమినాశనమ్

రక్షోఘ్నం జీవనం వృష్యం మూర్చ్ఛాఘ్నం ---

--- సూక్ష్మప్రాణిసమాకులమ్ ।
బహలం కలుషం చైవ తథా పిచ్ఛిలమావిలమ్
గ్రామక్షేత్రరసైర్దుష్టం విషమూలోపదూషితమ్

శకున్తక్రిమిశైవాలయుక్తమత్యుష్ణచిక్కణమ్

--- గుర్విణీషు చ వర్జయేత్ ।
ధాత్రీణాం చ విశేషేణ స్వస్థానాం రోగిణామపి

పూర్వోక్తగుణబాహుల్యాత్ పానీయం సేవ్యమిష్యతే
విపాకే మధురం శైత్యాద్వారి పిత్తఘ్నముచ్యతే

--- ।
---- ణశీతముష్ణమథాపి వా ।
భక్తస్య పూర్వం పీతం వా కృశత్వం కురుతే శిశోః

భక్తస్య మధ్యే పీతం తన్మధ్యమత్వం నియచ్ఛతి
భక్తస్యోపరి పీతం తు పీనత్వం సంప్రయచ్ఛతి

--- నిష్క్వథోష్ణామ్బు పాచనమ్

శ్రమే భేదేషు తృష్ణాసు మూర్చ్ఛాస్వతిపిపాసితే
నిష్క్వథలాఘువాదమ్బు సలిలం తప్తశీతలమ్

నిర్దిశేత్ సర్వదోషఘ్నం బాలానాం --- ।
--- ముష్ణోదకం శిశోః ।
రక్తపిత్తామయం త్యక్త్వా ప్రాయో వాతకఫాత్మకే

రోగే శిశుర్వా ధాత్రీ వా గుర్విణీ వోష్ణకం పిబేత్
క్వచిద్రోగవిశేషేణ తప్తశీతం హితం బహు

అథాన్తరిక్షం శరది ప్రశస్తం
సంతప్యమానం చ రవేర్మయూఖైః ।
పిబేత్సరో వాఽథ నదీం తడాగం
హేమన్తకాలే శిశిరే చ బాలః

వాప్యాద్భిదం ప్రాస్రవణం హి తోయం
గ్రీష్మే ప్రశస్తం కుసుమాగమే చ । వర్షాసు కౌపం సలిలం ప్రశస్త మారోగ్యహేతోరథ తప్తశీతలమ్
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి ఖిలేషు పానీయగుణవిశేషీయాధ్యాయః ౨౩

అథ మాంసగుణవిశేషీయాధ్యాయశ్చతుర్వింశః
అథాతో మాంసగుణవిశేషీయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨
మాంసం వృష్యం చ బల్యం చ మాంసం ప్రాణవివర్ధనమ్
మాంసం పుష్టికరం వృద్ధకృశానాం మాంసవర్ధనమ్ ౩
క్షయిణాం క్షీణదేహానాం మాంసమేవ పరాయణమ్
న మాంసతుల్యమన్యత్స్యాద్వారోగ్యవీర్యవివర్ధనమ్ ౪
నరాణాం క్షీణశుక్రాణాం మాంసం రేతోభివర్ధనమ్
బన్ధ్యానామపి నారీణాం కుమారాణాం తథైవ చ ౫
గర్భాధానకరం మాంసమన్తే పుష్టికరం తథా
గర్భిణీనాం చ నారీణాం వాతప్రశమనం పరమ్ ౬
స్త్రీణాం ప్రసవకాలే తు మాంస --- మేవ చ
గర్భకాలే చ బాలానాం సరసం పరమౌషధమ్ ౭
స్త్రీప్రియాణాం తథా పుంసాం నిత్యవ్యాయామసేవినామ్
క్షీణానాం యక్ష్మిణాం చైవ జ్వరక్షీణాశ్చ యే నరాః ౮
వాతాహతాస్తు యే సత్త్వాస్తేషాం మాంసరసో హితః
సుసంస్కృతో మాంసరసో బిడజీరకహిఙ్గుభిః ౯
స్నేహే సిద్ధశ్చ పయసా విశేషాద్వాతికే స్మృతః
వాతపిత్తోత్తరే పుంభిః శర్కరామధురీకృతః ౧౦
స్నిగ్ధో మాంసరసః పేయస్తథా రక్తామయార్దితైః
క్షీణసిద్ధో మాంసరసో మధురో లవణోఽపి వా ౧౧
బాలానాం క్షీణదేహానాం గర్భకాలే చ శస్యతే
హితం చ బాలకామానాం మాంసస్వరససాధితః ౧౨

సుసిద్ధం లవణే సిద్ధం మాంసం కటుకరోచనమ్

కాయాగ్ని దీపనం చైవ రసా --- పో హితః ౧౩

వేసవారః సమధురో లావణో వాఽపి రోచనః

పిష్టచూర్ణితపక్వం వా ప్రకు---వాపివాన్న తత్ ౧౪

శూల్యమఙ్గారతప్తం చ మాంసం శ్లేష్మామయే హితమ్

సామ్లః సలవణశ్చైవ

హితస్తస్మాత్తు జీవక ౧౫

పిష్టం వా ఖణ్డశో వాఽపి మాంసం పుటకసాధితమ్

సహిఙ్గు సైన్ధవబిడైర్మరిచామ్లసజీరకైః ౧౬

సాఙ్కురైర్ధాన్యకైశ్చైవ శృఙ్గబేరార్ద్రకైరపి

పలాశే భూస్తృణోపేతం మాంసం సిద్ధం ప్రయోజయేత్ ౧౭

అథ మాంసరసం సర్పిః

సిద్ధం సక్షీరమిష్యతే ।

రసపాకవిశేషేణ తద్బల్యం

తద్రసాయనమ్ ౧౮

అతః పరం తు మాంసానాం రసపాకవిశేషణమ్

వక్ష్యే గుణవిశేషం చ వృద్ధజీవక తచ్ఛృణు ౧౯

కఫపిత్తకరం మాంసం గవాం వాతే హితం గురు

విదాహి బృంహణం చైవ ఖఙ్గమాంసం చ తత్సమమ్ ౨౦

న్యఙ్కూనాం విహితం వాతే కఫపిత్తహరం లఘు

సక్షారం దాన్తినం మాంసం బృంహణం కటుతిక్తకమ్ ౨౧

వీర్యేణోష్ణం చ తద్విద్యాత్ కఫపిత్తం కరోతి చ

గోకర్ణమాంసం తత్తుల్యం గవయస్య రురోరపి ౨౨

రసే పాకే చ మధురం వాతపిత్తహరం గురు

ఉష్ణం చైవ చ్ఛాగమాంసమావికం చాపి తద్గుణమ్ ౨౩
వృష్యం తు మాంసం వారాహం మధురం గురు పచ్యతే
తద్గుణం మాహిషం విద్ధి శౌకరం స్యాత్తతో గురు ౨౪
గర్దభస్య తథాఽశ్వస్య మాంసం యత్ పృషతస్య చ
కఫఘ్నం వాతలం రూక్షం కటుతిక్తాహ్వాయం లఘు ౨౫
శ్వదంష్ట్రో వృషదంష్ట్రశ్చ ఋష్యః శరభ ఏవ చ
వాతఘ్నా ఉష్ణవీర్యాశ్చ రసతః కటుకాన్వయాః ౨౬
గోలాఙ్గూలా వానరాశ్చ తత్తుల్యా మధురోత్తరాః
వృకర్క్షకోకజమ్బూకాః సింహా వ్యాఘ్రతరక్షవః ౨౭
స్వాద్యమాంసాస్త్విమే వృష్యా ఉష్ణాః పిత్తవివర్ధనాః
కషాయతిక్తా రసతో వాతఘ్నాః కటుపాకినః ౨౮
నకులో మూషికః శ్వావిద్బభ్రుః శల్యక ఏవ చ
కషాయమధురాః శీతా వృష్యా గోధాశ్చ తద్గణాః ౨౯
యే స్యుః శశకురఙ్గాద్యాః సృమరశ్చమరాశ్చ యే
లఘవో---ష్ణాః పిత్తలా నాతిబృంహణాః ౩౦
బార్హిణం మధురోష్ణం తు విషఘ్నం గురు బృంహణమ్
తుల్యం కౌక్కుటజం వన్యం తత్తుల్యం గ్రామ్యకౌక్కుటమ్ ౩౧
విష్కిరాః క్రౌఞ్చవర్తికా మయూరేణ సమాః స్మృతాః
తస్మాల్లఘుస్తు వర్తీరో వర్తికా లఘవో లఘుః ౩౨
తిత్తిరిస్తు కటుః పాకే సోష్ణస్తు కఫవాతజిత్
కపిఞ్జలశ్చకోరశ్చ ఉపచక్రశ్చ తత్సమాః ౩౩
లోహపృష్ఠో రక్తపృష్ఠో రక్తాక్షో జీవజీవకః
తథాఽన్యే హిమవజ్జాతా మధురా వృష్యబృంహణాః ౩౪
గురవః శీతలాః పాకే కషాయా రసతస్తథా

ఖఞ్జరీటో వపుక్కారః క్రకరో దీర్ఘపుంసకః ౩౫
కోయష్టికః కపోతశ్చ రక్తపాదో వసన్తకః
భృఙ్గరాజోఽథ హారీతః కోకిలః శుకసారికాః ౩౬
ఏతే చాన్యే చ ప్రచ్ఛదా శీతమారుతకోపకాః
కషాయమధురాః స్వాదే కఫఘ్నాః కటుపాకినః ౩౭
గృధ్రః కాకః శ్యేనచాషౌ భాసోలూకకులిఙ్గకాః
శశన్తా మూషికాః కోడాస్తథాఽన్యే మాంసభోజనాః ౩౮
ప్రసహాస్తే తు మధురా వాతఘ్నా కటుపాకినః
బృంహణాశ్చోష్ణవీర్యాశ్చ సతతం శోషిణాం హితాః ౩౯
ప్లవా బకా బలాకాశ్చ తీదార్యః కురరాస్తథా
--- రక్తాక్షా మల్లికాక్షాః సవారటాః ౪౦
నన్దీముఖా మేఘరావాః శరాఖ్యా జలకుక్కుటాః
సముద్రకాకాః కుహరా గోటుభా గణ్డమాలకాః ౪౧
కారణ్డవాః సజోమూతాస్తథాఽన్యే జలచారిణః
పాకే చ మధురా వృష్యా గురవశ్చ --- ౪౨
--- ౪౩
హంసస్తు గురురత్యర్థం వృష్యోఽథ కఫపిత్తలః
శరారిః పాకహంసశ్చ చక్రవాకస్తథైవ చ ౪౪
జాలపాదాస్తథాఽన్యే చ హంసతుల్యా గుణైః స్మృతాః
క్రౌఞ్చః కులిఙ్గో ద్రవిడః పద్మపుష్కరసాదకః ౪౫
వార్ధీణసః సారసశ్చ సారఙ్గో ధామృణ్యలికః
ఏతే చాన్యే చాబుచరాః పక్షిణో గురవః స్మృతాః ౪౬
రసే పాకే చ మధురా ఉష్ణాః సలవణాన్వయాః
వృష్యా వాతహరాశ్చైవ కఫపిత్తవివర్ధనాః ౪౭

నలమీనో ఝషశ్చైవ పాఠీనశ్చర్మపీవరః
చేలీమః శకులార్భశ్చ శిలీన్ద్రో గర్గరస్తథా ౪౮
పుష్కరో గోకరో మూచో వారడః శూలపాటలః
కృష్ణమత్స్యః శ్వేతమత్స్యో గోమత్స్యో రోహితస్తథా ౪౯
శకలీ మహాశకలీ చమ్పుః కున్డో౽థ మద్గురః
ఇల్యః శఙ్కుశ్చచరణో రాజీవః శఫరీ తథా ౫౦
ఏతే చాన్యే చ బహవో వివిధా మత్స్యజాతయః
రసే పాకే చ మధురా వాతఘ్నా వృష్యబృంహణాః ౫౧
ఉష్ణవీర్యాశ్చ తే జ్ఞేయా గురవః కఫపిత్తలాః
లఘ్వాశయాస్తే౽న్యే తు కిఞ్చిత్తిక్తాన్వయాన్తరాః ౫౨
రోహితో నలమీనశ్చ --- లఘవః స్మృతాః ।
కూర్మో దుటిశ్చ నక్రశ్చ మకరో౽వకుశస్తథా ౫౩
తిమిః సహస్రదశనస్తథైవ చ తిమిఙ్గిలః
ఇఞ్చకః శుక్తికః శఙ్ఖో౽వలూకో జలసూకరః ౫౪
శమ్బూకశ్చన్ద్రికః శృఙ్గీ కర్కటః శకుటీపయః
ఏతే చాన్యే చ జలజా మధురా రసపాకయోః ౫౫
గురవశ్చోష్ణవీర్యాశ్చ గురవః కఫపిత్తలాః
ఆనూపే తూత్తమశ్ఛాగః శ్రేష్ఠో మత్స్యేషు రోహితః ౫౬
జలజే శుక్తికూర్మౌ చ వారటో౽ప్యథ పక్షిషు
ఏణో మృగేషు ప్రవరః ప్రతుదేషు శుకో వరః ౫౭
విషయేషు --- గోన్యో లావః ఖగేషు తు ।
తిత్తిరో విష్కిరేష్వగ్న్యః కాకో౽గ్న్యః ప్రసహేషు తు ౫౮
లఘూక్తం రుధిరం మాంసాద్ గురు మేదశ్చ చర్మ చ
మజ్జావసే గురుతరే తేభ్యో గురు శిరః స్మృతమ్ ౫౯

లఘుః స్కన్ధో హి శిరసస్తస్మాత్ పార్శ్వం లఘు స్మృతమ్
పార్శ్వాత్ సక్థి లఘు ప్రోక్తం పాదమాంసం గురు స్మృతమ్ ౬౦
వసా మేదశ్చ మజ్జా చ వాతపిత్తహితాః స్మృతాః
రసే పాకే చ మధురాః స్నేహాచ్ఛ్లేష్మప్రకోపనాః ౬౧
రక్తం రక్తప్రశమనం మాంసం మాంసవివర్ధనమ్
గురవః ప్రాణినో బాలా యువానో వృష్యబృంహణాః ౬౨
వృద్ధాస్తు వాతలా రూక్షాః పుంభ్యస్తు లఘవః స్త్రియః
మృగాల్లఘుతరః పక్షీ పక్షిభ్యోఽమ్బుచరో గురుః ౬౩
మహాశరీరాశ్చాల్పకాయా లఘవో జీవక స్మృతాః
విజ్ఞేయాశ్చాల్పభుగ్భ్యోఽపి గురవో బహుభోజనాః ౬౪
లఘవోఽల్పభూమిచరా అలసేభ్యో విదూరగాః
లఘుదేశచరా అల్పా లఘవో లఘుభోజనాః ౬౫
గురుదేశచరాః స్థూలా గురవో గురుభోజనాః
పాశబద్ధం గురు మాంసం రూక్షం క్షుద్వ్యాధిభిర్హతమ్ ౬౬
శ్వభిర్హతం పీతరక్తం నాతిబృంహణముచ్యతే
పిషైర్హతమభక్ష్యం స్యాచ్ఛుష్కం నాతిగుణావహమ్ ౬౭
సద్యోఽపరిక్లిష్టహతం మాంసం ధాతుం వివర్ధయేత్
పూతిమాంసం గుర్వసారం తదవృష్యమబృంహణమ్ ౬౮
ఏవం మాంసవిశేషజ్ఞః కల్పయేద్భోజనే సదా
బాలానాం గుర్విణీనాం వా బాలపుత్రాసు వా భిషక్ ౬౯
దుష్ప్రజాతాసు వా స్త్రీషు బాలే వా కృశితే సదా
ప్రయుఞ్జన్ సిద్ధిమాప్నోతి తత్త్వవిద్ వృద్ధజీవక ౭౦
ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః
ఇతి ఖిలేషు మాంసగుణవిశేషీయాధ్యాయశ్చతుర్వింశతితమోఽధ్యాయః ౨౪

అథ దేశసాత్మ్యాధ్యాయః పఞ్చవింశః

అథాతో దేశసాత్మ్యాధ్యాయం వ్యాఖ్యాస్యామః ౧

ఇతి హ స్మాహ భగవాన్ కశ్యపః ౨

కశ్యపాఖ్యమృషిశ్రేష్ఠం పృష్టవాన్ --- రోచతః

దేశసాత్మ్యమజానన్తః కథం కుర్యుశ్చికిత్సితమ్ ౩

కస్య దేశస్య మధ్యే తు కురుక్షేత్రం ప్రతిష్ఠితమ్

ఇత్యేవముక్తో భగవాన్ కాశిరాజో మహామునిః ౪

ఇదముత్తరమక్లిష్టం వ్యాఖ్యాతుముపచక్రమే

కురుక్షేత్రం మధ్యదేశాద్యోజనానాం శతం పరమ్ ౫

సమస్తాన్ షడ్రసాన్ ప్రాయో భుఞ్జతే మధ్యదేశజాః

భక్ష్యభోజ్యాన్నవీరాస్తే తు భుఞ్జన్తో వాఽసకృత్తథా ౬

పూర్వదేశస్తు విజ్ఞేయో మధురః శీతలో గురుః

కుమారవర్తనీమాదౌ కటీవర్షస్తథైవ చ ౭

మగధాసు మహారాష్ట్రమృషభద్వీపమేవ చ

పౌండ్రవర్ధనకం చాపి మృత్తికావర్ధమానకమ్ ౮

కర్వటం చ సమాతఙ్గం తామలిప్తం సచీరకమ్

ప్రియఙ్గుమథ కౌశల్యం కలిఙ్గపృష్ఠపూరకమ్ ౯

ఏషు ప్లీహవినో మర్త్యా గలగణ్డికమేవ చ

గుడశాల్యోదనప్రాయా మత్స్యభోజనసేవినః ౧౦

ప్రాయశో మధురాహారా వాతశ్లేష్మాత్మకా నరాః

తేషాం కటుకతిక్తం చ రూక్షముష్ణం చ భోజనమ్ ౧౧

యచ్చాన్యదపి శ్లేష్మఘ్నం తేషాం తత్తత్ ప్రయోజయేత్

కఞ్చీపదా నవధ్వానా కావీరాస్తుల్యయోరపి ౧౨

వానసీ కుముదారాజ్యం చిరిపాలిస్తథైవ చ

చీరరాజ్యఞ్చ చోరాణాం పులిన్దం ద్రవిడేషు చ ౧౩

కరఘాటశనానాం చ వివేహా మణ్డపేషు చ

కాన్తారం చ వరాహం చ ఘటాస్వాభీరమేవ చ ౧౪

దక్షిణాం దిశమాశ్రిత్య దేశా వి ---

ఖిలస్థానస్యైతావానేవ భాగ ఉపలబ్ధః

కాశ్యపసంహితా వృద్ధజీవకీయతన్త్రం చ

ఏతావత్యేవోపలబ్ధభాగే

విశ్రామ్యతి